

Magyar Sion

ÚJ FOLYAM XI. (LIII.)
2017/2.

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

*„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Frankó Tamás, az Esztergomi Hittudományi Főiskola mb. rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár ny. püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár ny. igazgatója

Gaál Endre, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Jozef Hal'ko, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Primási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a Remény főszerkesztője

Käfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungaroszlavakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Németh László, a Szent István Ház igazgatója

Szakál László esperes

Szalai Katalin, az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvárának igazgatója

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Török Csaba, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Lektorált folyóirat. Megjelenik évente kétszer.

A kéziratok benyújtásának módjáról, a lektorálási folyamatról, az előfizetésről bővebb információ:

<http://www.szentadalbert.hu/magyarsion/>

ISSN 1337-2491

Esztergom – Budapest

2017. november

A Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ megbízásából kiadja:

a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója

1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.

www.szit.katolikus.hu

Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

◆◆◆ ERDŐ PÉTER

Papi identitás és papnevelés a mai kor kihívásainak fényében*

Előadásom témája a papi egzisztencia lényegét érinti, hiszen a papi hivatás alapvető ajándékaról vagy kritériumairól kell szólnom. Ezt azonban nagyon konkrét és praktikus módon szeretném tenni, elsősorban az Apostoli Szentzék nemrég kiadott dokumentuma¹ alapján, amely szerint az egész szeminárium képzést alakítani kell szerte a világon.

A II. Vatikáni Zsinat külön foglalkozott a papi hivatásokkal² és a papképzéssel,³ majd a zsinatot követően is több egyházi dokumentumot szenteltek ennek a témának. Ezek közül kiemelkedett II. János Pál pápa szinódus utáni apostoli buzdítása, a *Pastores dabo vobis*.⁴ Ennek nyomán haladt XVI. Benedek pápa, aki egy *motu proprio*ban⁵ fejlesztette tovább a téma szabályozását.

Tudni való az is, hogy a szemináriumok ügyében az Apostoli Szentzék keretén belül az illetékesség rendje megváltozott. Évszázadokon keresztül a Szemináriumok Kongregációjához tartozott, XVI. Benedek pápa szolgálatának vége felé azonban a szemináriumok ügye átkerült a Kléruskongregációhoz.⁶ Az ezt megelőző viták és belső véleményformálás során volt alkalmam elmondani, hogy milyen nehézségekkel jár ez az átalakítás. Először is ennek a kongregációnak még a 2000-es években is hivatalosan két neve volt: az

* Konferencia-előadás az Esztergomi Hittudományi Főiskola és az Érseki Papnevelő Intézet alapításának 450. évfordulóján, Esztergom, 2017. április 27. Az előadás szerkesztett változata.

¹ KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis Il dono della vocazione presbiterale*, 2016. december 8. (Città del Vaticano 2016).

² II. Vatikáni Zsinat, *Decr. Presbyterorum ordinis*, in AAS 58 (1960) 991-1024.

³ II. Vatikáni Zsinat, *Decr. Optatum totius*, in AAS 58 (1966) 713-727.

⁴ II. János Pál, *Adhort. ap. post-synod. Pastores dabo vobis*, 1992. március 25., in AAS 84 (1992) 657-804; magyarul: *II. János Pál pápa Pastores dabo vobis apostoli buzdítása a püspökökhöz, a papokhoz és a katolikus egyház híveihez a papképzésről 1992* (Pápai Megnyilatkozások XXVIII) (Budapest 1995).

⁵ XVI. BENEDEK, *Motu proprio Ministrorum institutio*, 2013. január 16., in AAS 105 (2013) 130-135.

⁶ Lásd: 5. jegyzet.

egyik a Katolikus Nevelés Kongregációja, a másik – a régi név, amely továbbra is hivatalos maradt – a Szemináriumok és Egyetemek Kongregációja. A szemináriumok ügyének átvitele ettől a szervtől egy másik dikasztériumhoz problémákat vetett fel. Nehézséget okozhatott, hogy ezzel a nevelés és az oktatás témája elszakad egymástól, hiszen a teológiai képzés, az egyetemek, sőt az egyetemekhez affiliált intézmények továbbra is a Katolikus Nevelés Kongregációjánál maradnak. Ugyanakkor nyomós érvek szóltak a változtatás mellett is, hiszen a Kléruskongregáció már korábban is foglalkozott a papság továbbképzésével, a papi hivatás gyakorlásának kérdéseivel.⁷ Elszakítsuk-e egymástól a hivatásra való felkészítést és a hivatás gyakorlását? Elvlasztható-e a papi hivatásra felkészítő képzéstől a papi életet – a közmondás szerint – egészen a halálig kísérő, folyamatos továbbképzés?

Ezekben a kérdésekben a zsinat alapján és a zsinat után – Szent II. János Pál pápa tanításában is – kirajzolódott négy kritérium, amely nem csupán a papnevelésre vagy a papságra felkészítő képzésre vonatkozik, hanem a papság képzésére, a *formatio sacerdotalis*ra általában. A négy kritérium a következő:

1) *Egység.* Egységes rendszerként kell szemlélni az egész papi életutat a jelentkezők elfogadásától kezdve egészen a papi élet végéig. Tehát egyetlen, egységes folyamatról van szó (vö. 53. pont).

2) A papság képzésének *integrálisnak*, azaz mindent átfogónak kell lennie. Tehát hozzátartozik a szellemi, teológiai, ugyanakkor az alapvető emberi, spirituális, hivatásbeli – keresztényi és papi hivatásbeli – képzés is.

3) *Közösségi jellegűnek* kell lennie. A közösségi jellegnek jelen kell lennie már a papi hivatás elfogadásának pillanatában is, a kezdeti döntésben, illetve annak elősegítésében. Mit jelent ez? Azt, hogy a papi hivatás az Egyház közösségéből sarjad. Tehát annak, aki pap lesz, a közösségből kell jönnie. Ez nem azt jelenti, hogy valamely konkrét társasághoz kell tartoznia, hanem hogy többé-kevésbé már ismernie és élnie kell az Egyháznak mint közösségnek az életét. Maga a szemináriumi képzés is közösségi jellegű (vö. 50-52. pont). Nemcsak azért, mert együtt laknak a kispapok, vagy együtt tanulnak, egy csoportban, közös programokon vesznek részt, hanem mert az oktatók és nevelők is közösséget alkotnak. Nagy hangsúly van tehát azon – és ezt az utóbbi évtizedekben a tapasztalat is megerősítette több országban –,

⁷ Lásd pl.: KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *Directorium pro presbyterorum missione et vita*, 1994. január 31. (Città del Vaticano 1994); magyarul: KLÉRUSKONGREGÁCIÓ, *A papi élet és szolgálat direktóriuma* (Római dokumentumok XXXV) (2. jav. kiad., Budapest 2009); UA., *Direttorio per il ministero e la vita dei presbiteri. Nuova edizione*, 2013. január 31. (Città del Vaticano 2013).

⁸ Vö. pl. PÜSPÖKI SZINÓDUS, *A Püspöki Szinódus zárójelentése a családról Ferenc pápának. A Püspöki Szinódus 14. Rendes Közgyűlésének (2015. október 4-25) záróokmánya „A család hiva-*

hogyan az oktatás és a nevelés nem pusztán párhuzamosan futó tantárgyak leadásából áll, hanem egy komplex programnak a közös, egymással is egyeztetett és egymást segítő megvalósításából. Tehát mind a nevelési – mégpedig ismétlem: emberi, keresztényi és papi –, mind pedig az oktatási programoknak egymással nemcsak szinkronban, hanem alkotó, egymást segítő szinergiában kell lenniük.

4) Mindezeket túl az egész papképzésnek *missziós* jellegűnek kell lennie. Ez az, amiért az utóbbi évtizedekben az új típusú szemináriumok – például a neokatekumen mozgalomé – missziós szemináriumnak nevezik magukat. Ennek azonban nem volna szabad megkülönböztető jegyként szerepelnie, mintegy azt állítva, hogy a sok szeminárium közül némelyik missziós jellegű: mindegyiknek annak kell lennie. Sőt, a szentelés után a papi továbbképzésnek is ezt kell szem előtt tartania.

Ebbe természetesen beletartozik az a kérdés is, hogy mit nevezünk missziónak. Beszélhetünk például belső és külső misszióról. A belső missziót nevezhetjük pasztorációnak is, de jobb a misszió szót alkalmazni, mert egyrészt Krisztus küldetésében járunk, másrészt nem egyszerűen arról van szó, hogy szolgáltatunk, igényeket elégítünk ki. Előfordul a pasztorációnak az a téves értelmezése, hogy a papi munka főként abban áll – legalábbis ami a már katolikus közösség irányában végzett munkát illeti –, hogy az intézménytől elvárt igényeknek tesz eleget. Nem így van. A hívő közösségen belül végzett munkában is elsősorban azokat az ideálokat kell szem előtt tartani, amelyek az egyes ember Krisztushoz fűződő kapcsolatában és a helyi közösségnek a világegyházhoz és Krisztushoz fűződő kapcsolatában irányadók. Tehát a hit elmélyítését, a szeretet erősítését – ez adja az egész közösségnek is a kisugárzását. Például a családdal kapcsolatos újabb egyházi állásfoglalások mind hangsúlyozzák, hogy a hívő családoknak missziós küldetésük van, a nem hívő világ felé is.⁸ Ezt a küldetést képzéssel kell támogatni. Ez is a papi hivatás fontos része, és a helyi közösségeknek is feladata.

A missziós jelleg azonban nem merül ki ebben, hanem a nem hívők világa felé is irányul.⁹ Ezen a téren a konkrét papi feladatok sokfélesége szerint lehetnek különböző hangsúlyok. Ma is létezik olyan értelmű missziós pap-ság (vö. 15. és 54. pont), hogy olyan társadalmi rétegek, olyan népek köré-

tása és küldetése az Egyházban és a mai világban” témakörben (Római dokumentumok XLVI) (Budapest 2015) 89-90, 89. és 90. pont.

⁹ Vö. FERENC, Adhort. Ap. *Evangelii gaudium*, 2013. november 27., 14-15, in AAS 105 (2013) 1019-1137, 1025-1026; magyarul: *Ferenc pápa Evangelii gaudium kezdetű apostoli buzdítása az evangélium hirdetéséről a mai világban* (Pápai Megnyilatkozások 49) (Budapest 2014) 14-16.

ben kell elkezdni – mondhatni a nulláról – az emberek megnyerését Krisztusnak, ahol eddig még nem vagy nem kellően hirdették az Evangéliumot. Ennek a folyamatnak is különböző fázisai vannak. A missziós metodológiáról akár az *Egyházi Törvénykönyvben*,¹⁰ akár a részletesebb dokumentumokban¹¹ olvashatunk.

Dokumentumunk, az új *Ratio Fundamentalis* tehát ezt a négyféle sajátosságot emeli ki. Arról is beszél természetesen, hogy a papnak elsősorban tanítványnak kell lennie. Hiszen Krisztus tanítványait küldi, hogy menjenek el a világba, és hirdessék minden népnek az örömhírt. A személyes megtérés, a pap személyes kapcsolata Krisztussal nélkülözhetetlen (29. pont).

Azt is tudatosítani kell, hogy Krisztus művét folytatjuk az idők végezetéig. A szolgálati papságnak ez különlegesen is a küldetése, mégpedig – ahogy a bevezetőben hallottuk – mind a tanító, mind a megszentelő, mind a pásztori vagy kormányzói feladat területén. Ezekben a papnak egészen sajátos küldetése van, és ezek a küldetések Jézus Krisztus személyes küldetéséből fakadnak. Ő azt akarta, hogy ezt a küldetést folytassuk az idők végezetéig.¹²

Miért hármas ez a küldetés? Miért szól erről a három aspektusról külön hangsúllyal már az Újszövetség és később is a teológia, aztán a II. Vatikáni Zsinat? Miért emeljük ki éppen ezt a hármat? A modern teológiai irodalomban az Egyház három funkciójaként a martyriáról, a diakóniáról és a leiturgiáról is szoktak beszélni. Ebben egy kicsit másféle hármasság rajzolódik ki. Az előző felosztás azonban, vagyis a prófétai, a papi és a királyi feladat hármassága, történelmileg kapcsolódik a Názáreti Jézus Krisztus személyéhez. Az Ő korában ugyanis – ha a biblikusok megengedik ezt a megjegyzést – többféle Messiást vártak. Várták az igazság tanítóját, várták az igazi, hiteles főpapot, és várták a Messiás-királyt, aki megszabadítja a népet.¹³ Amikor Jézus tanítványai elkezdik hirdetni a nagy húsvéti felismerést, hogy megtalálták, Ő az, akkor azt is elmondják, hogy mást nem kell várni! Egy név adatott csak az ég alatt¹⁴ Jézus Krisztus személyében, aki mind az igazság tanítója,¹⁵ mind az új és örök Főpap,¹⁶ mind pedig a Dávid örököséként megjelenő igazi király,¹⁷ a Pásztorok Pásztora. Ez a hármas messiási várakozás az igazi

¹⁰ 781-792. k.

¹¹ Pl. II. Vatikáni Zsinat, Decr. *Ad gentes*, in AAS 58 (1966) 947-990; II. János Pál, Enc. *Redemptoris missio*, 1990. december 7., in AAS 83 (1991) 249-340; magyarul: *II. János Pál pápa Redemptoris missio kezdetű, a minden időre érvényes missziós megbízatásról szóló liturgikus enciklikája* (Pápai Megnyilatkozások XXI) (Budapest 1992); PÜSPÖKI KONGREGÁCIÓ, Direct. *Apostolorum successores*, 2004. február 22. (Città del Vaticano 2004) 17. pont; HITTANI KONGREGÁCIÓ, *Nota dottrinale su alcuni aspetti dell'evangelizzazione*, 2007. december 3., in AAS 100 (2008) 489-504; vö. Erdő Péter, *Egyházjog* (3. Budapest 2014) 413-416, 1485-1496. pont; *Codex iuris canonici. Az Egyházi Törvénykönyv. Hivatalos latin szöveg magyar fordítással és magyarázattal* (szerk., ford. és a magyarázatot írta Erdő Péter; 5. Budapest 2015) 430-435.

és végső oka annak, hogy a Jézus küldetését folytató pap feladatát ebben a három irányban szoktuk megjelölni. Természetesen minden felosztás az emberi gondolkodás műve, ez azonban történelmileg ilyen régre nyúlik vissza.

A papnevelés szabályzata már a bevezetőben nagy hangsúlyt helyez a megkülönböztetésre vagy mérlegelésre (*discernimento*). Ez pedig állítása szerint a papnevelő közösség és az ordinárius feladata (vö. 189. pont). Lényegében a hivatás elbírálásáról van szó. Ez a megkülönböztetés a képzés minden egyes fázisában szükséges, nem csak egy alkalommal (203-210. pont).

Mi a képzés négy fő fázisa? A dokumentum megjelöli a propedeutikus képzést (56-60. és 155-157. pont), a filozófiai (61-67. és 158-164. pont) és a teológiai (68-73. és 165-175. pont) képzést. E kettőnek, a filozófiának és a teológiának együttesen 6 évet kell kitennie. Végül ezen képzések lezárása után egyfajta pasztorális képzés (74-79. és 176-184. pont) következik, ami nemcsak gyakorlati feladatokat, hanem a missziós lelkület elmélyítését is magában foglalja. Ezt követi a papszentelés.

Látjuk tehát, hogy négy lépés van, ami legalább négy alkalmat jelent a mérlegelésre. Az első mindjárt a jelentkezők felvétele, illetőleg a propedeutikus időszak mérlegelése, amikor az lezárul. Azután következik a filozófiai, majd a teológiai kurzus értékelése. Hangsúlyozza a dokumentum, hogy ennek is integrálisnak kell lennie. Tehát az integralitás mint szempont, a mindent átfogó jelleg előtérbe kerül, vagyis nem csupán a tanulmányi osztályzatokat kell figyelembe venni, hanem az illető személyes, általános emberi, keresztényi és papi elmélyülését, erősödését, érési folyamatát. Ezek alapján kell meghozni a döntést, amely az úton való továbbhaladásra képesíti a jelöltet. Ezt a folyamatot kell tehát végigkísérni. Ebben is fontos annak a kollektívának, annak a csoportnak az egysége és szerves együttműködése, amelyre az oktatás és a papnevelés feladatát az egyes egyházmegyékben rábízják.

A dokumentum azt is elmondja, hogy önmagában nem kíván teljesen kimerítő szabályozást adni, hanem természetesen az Egyház általános jogszabályaira, az *Egyházi Törvénykönyvre*¹⁸ támaszkodik, annak a végrehajtását

¹² Vö. ERDŐ Péter, *Az egyházjog teológiája intézménytörténeti megközelítésben* (Budapest é.n.) 105-110, 79-82. pont.

¹³ Vö. pl. SCHÜRER, Emil, *Storia del popolo giudaico al tempo di Gesù Cristo (175 a. C. – 135 d. C.)* (Edizione diretta e riveduta da Géza Vermes, Fergus Millar, Matthew Black con la collaborazione di Pamela Vermes. Edizione italiana a cura di Bruno Chiesa; Brescia 1987) II, 582-662, főként 657-662.

¹⁴ ApCsel 4,12.

¹⁵ Vö. pl. Mt 22,16; Mk 12,14; Lk 20,21; Jn 1,17; 14,6; 18, 37 stb.

¹⁶ Vö. pl. Zsid 2,17; 5,5; 6,20; 7,26; 9,11 stb. Lásd: Mt 26,28; Mk 14,24; Lk 22,20 stb.

¹⁷ Vö. pl. Jn 18,37; Mt 1,1; 9,27; 20,30-31; 21,9.15; Lk 1,32; 15,22 stb.

¹⁸ CIC 232-264. k.

szolgálja, annak keretein belül értelmezendő. Ugyanakkor a püspöki karoknak is feladata az adott ország sajátosságainak megfelelően kialakítani a papnevelés országos szabályzatát.

Hosszú évek óta nem tettük ezt meg, részben azért, mert tudtuk, hogy készül az új szentszéki dokumentum. Most ennek fényében ismét előkerülhet a téma. A szabályzat összeállítása komoly munka lesz, amelybe talán olyanokat is be kellene vonni, akik nem tagjai a püspöki karnak, ellenben a papnevelés kérdésében felelős küldetésük van. Ezen túlmenően az egyes egyházmegyékben az ordinárius feladata kiadni a szeminárium külön szabályzatát. Ezt nálunk általában a szeminárium házirendjének szokták hívni, de több mint házirend, hiszen sokféle szempont előkerülhet benne.

A dokumentum szerint a képzés második és harmadik szakasza a legkonkrétabb. Egyrészt időben is meghatározza, hogy a tartama 2+4 év, másrészt a tartalomra nézve is találunk nagyon konkrét útmutatásokat: milyen tantárgyaknak milyen súllyal kell szerepelniük ebben a szakaszban. Ezt az *ordo studiorum*ot azonban az egyes országokban eddig érvényes szokások, illetőleg az ottani világi jog vagy a Szentszéknek az egyes államokkal kötött megegyezései szerint kell felépíteni. Tehát nem biztos, hogy mindenben pontosan az itt leírt rend szerint kell egy-egy országban eljárni, ha például a felsőoktatás elismertsége más állami kritériumokat is megkíván. Magyarországon ezzel kapcsolatban az akkreditáció rendszere érvényes. Nálunk a képzés tartalmát államilag nem vizsgálják, de olyan formai követelményeket, mint az idő, a kreditszám stb. igen. Fontos – és ezt a világegyház kéri –, hogy a felvételtkor, a 2+4 éves filozófiai-teológiai képzés kezdetekor olyan végzettséggel rendelkezzen a jelölt, amely az adott országban a felsőfokú tanulmányok megkezdéséhez szükséges.¹⁹ Magyarországon ez az érettségi.²⁰ Ebben azonban az egyházjog ismer egy kivételt: hacsak az ellenkezője nem indokolt.²¹ Ilyen helyzet volt például a régi Jugoszláviában, ahol az egyházi gimnáziumokat, küsszemináriumokat az állam egyáltalán nem ismerte el. Tehát éppen a legjobb humán képzettségű papnövendékeket nem lehetett volna fölvenni a szemináriumba. Ezért a Szentszék természetesen lehetővé tette, hogy eltekintsenek ettől a szabálytól. Ez viszont azt is jelentette, hogy ha valaki később sajnálatos módon elhagyta a papi hivatást, akkor legfeljebb szakképzettséget nem kívánó munkát vállalhatott, hiszen az érettségijét sem ismerték el. Ezek rendkívüli körülmények voltak. Magyarországon más volt a helyzet, az érettségiket elismerték.

Ez a kezdeti igény szint és az akkreditációs követelmények együtt megadják azt a keretet, amelyben a tanulmányi követelményeket el kell helyeznünk. Vannak továbbá különböző részletszempontok is a képzés egyes sza-

¹⁹ CIC 234. k. 2. §.

kaszaira vonatkozólag. A propedeutikumnál például a dokumentum elsősorban nem azt hangsúlyozza, hogy milyen hosszú legyen – a tartalmát sem könnyű pontosan meghatározni –, hanem azt, hogy ne ugyanabban a házban történjen, mint ahol egyébként a szemináriumi képzés folyik.

A közösségben való felkészülés vagy a hívő közösséggel való kapcsolat a papi hivatás elfogadásakor és felismerésekor – nagyon helyesen – a mi gyakorlatunkban már eddig is azt jelentette, hogy aki neofitaként jelentkezik, tehát van egy hitélménye, de nem ismeri a katolikus egyházi közösségek reális működését, őt arra kérjük, hogy mielőtt végképp elhatározná magát, vegyen komolyan részt egy plébánia életében legalább egy évig. Az egy év lejárta után megkérdezzük, hogy mi a benyomása, és a plébánost is, hogy a jelöltről mik a tapasztalatai, és ennek fényében haladunk tovább a hivatása tisztázásában.

Az biztos, hogy a papi hivatás nem pusztán megszerzett kompetencia, és nem is egy foglalkozás a sok közül. Például egy orvos vagy egy tanár hivatása a gyógyítás, a tanítás. A pap esetében is igaz az, hogy ha föl van szentelve, akkor már ez a hivatása, de ennek a felismerése mélyebb belső folyamat. Valóban Krisztus hívja, Krisztus választja ki az egyes embert erre a szolgálatra. „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak benneteket” (Jn 15,16) – olvassuk az Evangéliumban is, de ezt a hívást föl kell ismerni, és ebben, ennek az elbírálásában, a lelkek megítélésében a keresztyén közösségnek és a püspököknek nagy szerepük van.

Az új dokumentum struktúráját áttekintve kirajzolódik a papi identitás is. Olyan mai emberről van szó, aki tanítvány, vagyis katolikus, aki felismerte a hit igazságát, és személyes életében ezt alapvetőnek tekinti. Olyan emberről van szó, aki ezen kívül mások javára és speciális szolgálatra érez hivatást. Ez a hármaskrisztusi szolgálat megélése. Ez azt jelenti, hogy a pap egészen különleges kapcsolatban van Jézus Krisztus személyével, ami már a meghívás pillanatában is szempont, de a szenteléssel – ha szabad ezt a szót használnom – ontológiailag is szilárd adottsággá válik. Ezért ha bárkinek később a papi élet során problémái, nehézségei adódnak, akkor nem arra van szükség, hogy hivatástisztázó időszakot tartson, hiszen az ő hivatása már tisztázott: pap. Hanem arról kell elgondolkodnia, hogyan lehet jó pap, hogyan lehet boldog a papi hivatásában. Azt hiszem, ez mindenképpen fontos szempont, amit követni kell.

Ugyanakkor a papnak legalább kétféle, egymással egyáltalán nem ellenkező, de egy kicsit mégis feszültségben álló alapvető feladata van. Az egyik főleg a plébánosokat jellemzi: a helyi egyházi közösségnek ő a vezetője, ő a pásztora. A zsinat megfogalmazásában Isten népe rábizott részének ő a saját

²⁰ Vö. ERDŐ, *Egyházjog* 242, 737. pont.

pásztor. Másrészt már a páli levelekben azt találjuk, hogy a püspöknek vagy papnak – akkor ez a kettő még nem különült el egymástól olyan technikai módon, mint ma – tanítónak, *didaskalosznak*²² kell lennie.²³ Ez azt jelenti, hogy a krisztusi örömhír tanításában rátermettnek. Tehát tudnia is kell, és képesnek kell lennie továbbadni is az örömhírt. Azaz a papnak tisztában kell lennie a hit és a világnézet alapvető kérdéseivel. A hivatás egyik kritériuma az, hogy képes-e az illető az adott korban megfelelő mélységig föltenni magának ezeket a kérdéseket és meggyőzően válaszolni rájuk úgy, hogy mások felé is közvetíteni tudja felismerését és meggyőződését. Ezt a teológiai mélységet a képzés során természetesen erősíteni kell. Ennek ugyanakkor együtt kell járnia a spirituális mélységgel, ami a Krisztussal való személyes kapcsolat területe. Nem elég elméletileg tudni, hogy a pap *alter Christus*, hanem a mindennapokban, az imádságban, a lelki életben is meg kell ezt élni, át kell érezni. Ez rendkívüli nehézségek esetén is nagy segítség, és mindig erő és öröm forrása a pap életében.

Azt hiszem, ezzel néhány alapvető szempontot sikerült megjelölöm az új dokumentumból. Kérem, hogy ha majd megjelenik magyarul – ami nemso-kára meg fog történni –, és elkészül a helyi végrehajtási utasítása is, akkor ilyen figyelemmel tanulmányozzuk, és fogadjuk úgy, mint az Egyház segítségét és útmutatását a saját hivatásunk számára.

²¹ CIC 234. k. 2. §.

²² Ez a szó az Újszövetségben 59 esetben fordul elő. Ebből 41 alkalommal Jézusra vonatkozik, gyakran megszólításként, a „rabbi”, „mester” görög megfelelője. Az ősegyházban külön tisztséget jelölt (a tanítókét). 1Tim 2,7-ben és 2Tim 1,11-ben viszont a levél szerzője magát nevezi *didaskalosznak*; vö. WEGENAST, Klaus, *Lehre. B. III. διδάσκαλος*, in *Theologisches Begriffslexikon zum Neuen Testament* (hrsg. v. Lothar Coenen – Erich Beyreuther – Hans Bietenhard; ³Wuppertal 1972) II, 857-858.

²³ Vö. pl. 1Tim 3,2 (*didaktikosz*).

♦♦♦ FRANKÓ TAMÁS

A papnevelés a legfrissebb tanítóhivatali dokumentumok tükrében*

Megfontolások az új *Ratio Fundamentalis*ről (2016)

1. BEVEZETÉS

A Főiskolánk által szervezett konferencia szervesen illeszkedik abba az ünnepségsorozatba, mellyel a Nagyszombatban alapított Nagyszeminárium 450. évfordulóját méltón kívánta megünnepelni a két jogutód intézmény: az Érseki Papnevelő Intézet és az Esztergomi Hittudományi Főiskola. Így jutottunk el Bíboros úr vezetésével a tanév kezdetén Nagyszombat városába, ahol az alapítás helyén tisztelgett a papnevelő intézet tanári kara és növendékei; ennek szellemében szerveztünk papi találkozót az itt végzett növendékek számára, most pedig teológiai és történeti konferencián emlékezünk a papnevelés múltjára és értékeljük jelenét.

Ebben a jubileumi évben értesültünk a Szentatya, Ferenc pápa ajándékáról, melyet a Világegyház valamennyi szemináriuma számára, de – ha szabad személyes gondolatot megfogalmazni – egy kicsit nekünk (is) adott, mintegy „velünk együtt megünnepelve” a 450. születésnapot. Ez az ajándék nem más, mint a 2016. december 8-án megjelent új egyetemes papnevelési szabályzat,¹ a *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis*.² Az egész dokumentum alaphangját és szellemiségét a címe adja meg: *A papi hivatás ajándéka*. Ezzel a Szent II. János Pál pápa által sokat hangsúlyozott gondolatot ismétli meg az Egyház, mely kimondja, hogy a papság természetfeletti adomány a közösség számára, hiszen ezáltal – a felszentelt szolgákon keresztül – az isteni erő árad felénk szentségi módon. Másrészt a hivatás ki-

* Konferencia-előadás az Esztergomi Hittudományi Főiskola és az Érseki Papnevelő Intézet alapításának 450. évfordulóján, Esztergom, 2017. április 27. Az előadás bővített, szerkesztett változata.

¹ Általános végrehajtási utasítás – CIC 31. k.

² CONGREGATION FOR THE CLERGY, *The Gift of the Priestly Vocation – Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis*, in *L'Osservatore Romano* (2016. december 8.); <http://www.clerus.va/content/dam/clerus/Ratio%20Fundamentalis/The%20Gift%20of%20the%20Priestly%20Vocation.pdf> (Utolsó ellenőrzés: 2017. 05. 22.).

nek-kinek a személyes „meglepetése” is az Úrtól, mellyel az illetőnek szóló belső hívást ajándékozt, és ezzel szólítja meg Isten népének vezetésére.

II. AZ ÚJ *RATIO FUNDAMENTALIS* HELYE A KÁNONJOGI SZABÁLYOK RENDSZERÉBEN

Mielőtt megkezdjük az új szabályzattal kapcsolatos megállapítások vázolását, tekintsük át a papképzés helyéül szolgáló sajátos intézmények kánonjogi szabályozásának jelenlegi struktúráját. A nagyszemináriumokról az 1983-as Kánonjogi Kódex (az Isten népéről szóló) II. könyvében találunk rendelkezéseket. Ezen belül az I. rész (A krisztushívókról) III. címe alatti (A szent szolgálatot teljesítők, vagyis a klerikusok) I. fejezet³ (A klerikusok képzése) foglalkozik a témával. Már a Kódexen belüli sajátos elhelyezéssel is hangsúlyozza a legfőbb törvényhozó, hogy a nagyszemináriumokban többet lát, mint oktatási intézményeket, és ezért nem a III. könyvben, az Egyház tanító feladatáról szóló rendelkezésekkel együtt, hanem a klerikusokról szóló rész élén helyezte el⁴ a papnevelés szabályozását. A törvénykönyv itt található 32 kánonja csupán a keretszabályokat adja meg. A szemináriumok működését összetett, többszintű normarendszer határozza meg: az egyetemes Egyház szintjén érvényesülő szabályokat – a Kódex mellett – a fent említett *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis* (2016) tartalmazza, melynek első változata 1970-ben⁵ látott napvilágot,⁶ a második kiadása⁷ pedig 1985-ben jelent meg, és egészen idáig alapjául szolgált a szemináriumi képzésnek.

³ CIC 232-264. k.

⁴ Vö. „If the former criteria were followed, this chapter would have been located in book III., alongside the other institutions concerning Catholic education. In view of the fact that the seminary is not only a center of teaching, but also a place of human, spiritual and pastoral formation of future priests, the legislator has chosen to place it within the framework of clerical discipline.”: *Exegetical commentary on the Code of Canon Law* (Montreal-Chicago 2004) Vol. II/1, 205.

⁵ SACRA CONGREGATIO PRO INSTITUTIONE CATHOLICA, *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdotalis*, in AAS 62 (1970) 321-384. Magyar kiadása: *A papnevelés alapvető irányelvei* (Győr 1973).

⁶ Ennek a dokumentumnak a történetét így írja le a magyar papnevelési szabályzat röviden: „1970. január 6-án a Katolikus Nevelés kongregációja kiadta *Ratio fundamentalis institutionis sacerdotalis* c. utasítását, amellyel a Zsinat szellemében meghatározza azokat a kereteket, amelyeken belül kell maradnia a nemzeti *ratióknak*. E három (A *Ratio*, a – II. Vatikáni Zsinat által elfogadott – *Presbiterorum ordinis* és az *Opatam totius* határozatokkal együtt) általános rendelkezés nyomán a Magyar Püspöki Kar 1971. december 9-én megfogalmazta és elfogadta a magyar szemináriumok megújítására vonatkozó okmány szövegét *Renovatio institutionis sacerdotalis in seminariis Hungariae* címmel, amely a Szentszékhez felterjesztés után jóváhagyást nyert. E négy okmány után szükségesnek látszik egy olyan végrehajtási utasítás elkészítése, amely összefoglalja azokat az irányelveket, amelyek alapján a konkrét háziszabályok elkészíthetők.”: *A magyarországi papnevelés általános szabályzata* (1973) 2.

⁷ SACRA CONGREGATIO PRO INSTITUTIONE CATHOLICA, *Ratio Fundamentalis Institutionis Sacerdota-*

A *Ratio* rendelkezéseit a II. Vatikáni Zsinat *Optatam totius* határozata (1965) ihlette, és csak ennek szellemében értelmezhetők helyesen. Éppen ez a zsinati okmány fogalmazza meg azonban, hogy nem elegendő csupán a Világegyház egészére kiadott papnevelési dokumentum, hanem annak végrehajtására az egyes országok számára elkészítendő külön szabályzat is szükséges.⁸

Ennek megfelelően született meg *A magyarországi papnevelés általános szabályzata* 1973-ban, melynek az új egyetemes szabályok fényében való átdolgozása folyamatban van.⁹ Az eddigi magasabb normák alapján minden egyes szeminárium rendelkezik saját szabályzattal,¹⁰ más néven (így hazánkban is) házirenddel.¹¹

A papság ajándékról szóló gondolatot folytatja Ferenc pápa, akinek 2014-ben a Kléruskongregáció plenáris ülésén elmondott szavaival kezdődik az új dokumentum. Ebben a Szentatya így szól hozzánk a papi hivatásokról: „Ők csiszolatlan gyémántok, akiket nagy türelemmel és óvatosan kell formálni az egyén lelkiismeretét tiszteletben tartva, hogy majd ragyogjanak Isten népe előtt.”¹² A bevezetés első része az új szabályzat szükségességének bemutatásával kezdődik.

Az előző két *Ratio* kiadásai mellett, két szentszéki megnyilatkozás határozta meg az utóbbi évtizedekben a papnevelés mai arculatát: az egyik Szent II. János Pál pápa szinódus utáni apostoli buzdítása, a *Pastores Dabo Vobis* (1992).¹³ Ennek egyik jelentős hangsúlya abban áll, hogy a papképzés legfontosabb szereplőjévé magát a növendéket teszi, aki az illetékes megyéspüspök, a professzorok és az előjárók segítségével és felügyeltével önnevelést¹⁴ végez: Krisztushoz hasonlóvá formálódik, aki Jó Pásztorként áll népe élén.

lis, in AAS 77 (1985).

⁸ „Az egyes népek és vidékek annyira különböznek egymástól, hogy csak általános törvényeket lehet hozni, ezért minden egyes nemzet vagy szertartás számára alkossanak a püspöki konferenciák külön Papnevelési szabályzatot, hagyassák jóvá az Apostoli Szentszékkal és időnként vizsgálják fölül. E szabályzatban az egyetemes törvényeket úgy alkalmazzák a helyek és idők körülményeihez, hogy a papképzés mindig tekintettel legyen annak a vidéknek lelkipásztori követelményeire, ahol a papi szolgálatot végzik.”: II. Vatikáni Zsinat, *Optatam Totius*, Decr., in AAS 58 (1966) 713-727 (OT) nr. 1.

⁹ Ennek első kiadása az alábbi alcímet is viseli: „A Magyar Püspöki Kar *Renovatio institutionis sacerdotialis in seminaris Hungariae* című rendelkezésének végrehajtási utasítása”: *A magyarországi papnevelés általános szabályzata* (1973).

¹⁰ Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye szemináriumának házirendje a következő címet viseli: *Szent István királyról és a Mennybe felvett Boldogságos Szűz Máriáról nevezett Ósrégi Szeminárium Szabályzata*, Esztergom.

¹¹ ERDŐ P., *Egyházjog* (Budapest 2014) nr. 705.

¹² *Ratio Fundamentalís* (2016) Introduction, nr. 1. The need for a new Ratio Fundamentalís Institutionis Sacerdotális (saját fordítás).

¹³ JOHANNES PAULUS II, *Pastores dabo vobis*, in AAS 84 (1992) 657-804; magyarul: (Pápai Megnyilatkozások XXVIII) (Budapest 1995).

¹⁴ Vö. *Pastores Dabo Vobis*, nr. 69.

A másik egy jogi természetű *motu proprio* XVI. Benedek pápától, a *Ministorum Institutio*¹⁵ (2013), mely a Nevelésügyi Kongregációtól a Kléruskongregációhoz helyezte át a papnevelés felügyeletét.¹⁶ Természetesen mindkét illetékességi megoldás mellett hozhatók fel érvek. A korábbi rendszer az oktatás és nevelés egységét és egybefonódását hangsúlyozta. Az új megoldás arra a sajátos összetartozásra (természetes folytonosság)¹⁷ akarja felhívni a figyelmet, hogy a kezdeti képzés (a szemináriumi nevelés) és az ún. folyamatos képzés (a papság továbbképzése, mely a szentelés után valósul meg) ugyanaz a valóság:¹⁸ elmélyülés a krisztusi papságban való részese-
sedés titkában.

Ezen gondolatok mellett a bevezetés, a *Pastores Dabo Vobis* gondolataira építve, a papképzés négy alapvető dimenzióját¹⁹ vázolja fel: a humán, az intellektuális, a spirituális és a pasztorális dimenziókat. Ezek együtt teszik lehetővé, hogy a jövő papok nevelése integrált látásmódban²⁰ valósuljon meg.

A következőkben az új *Ratio Fundamentalis* elemzésére térünk rá. A megjelenéséhez vezető előkészítő lépések bemutatása²¹ után a szöveg azokat az alapelveket²² sorolja fel, melyek az egész szabályzat értelmezésének a kulcsát adják. Az első ezek között, hogy a nevelés egységére helyezi a hangsúlyt, kiemelve, hogy a formációnak integrálnak, közösségi megalapozásúnak és missziós lelkületűnek kell lennie. Sajátos viszonyítási pontként jelenik itt meg, hogy a papi formáció a tanítványság útját jelenti, mely a beavató szentségekben való részesedésben indul el, de része a szemináriumi élet is, végső soron pedig az egész emberi életen át folytatódik. Ez azért kiemelkedő szemléletbeli újítása a szövegnek, mert ezzel a papnevelő intézetben töltött időt nem szakítja ki az emberi élet egészéből, hanem annak egy fontos állomásaként mutatja be. A szemináriumi élet alapja a tanítványi lét és szemlélet, benne egy sajátos szolgálatra való speciális nevelési folyamat zajlik, de ettől még ugyanazokra a tulajdonságokra és erényekre épül és épít, amelyek minden katolikus hívőt jellemeznek.

A növendék akkor tudja ezt a tanítványi létet a legjobban kibontakoztatni, ha önmagát úgy szemléli a papságra való készüllet és a lelkipásztori élet útján, mint ajándékot az Egyház számára. Csak az tud valódi lelki, szellemi fejlődésen keresztülmenni, aki önmagát helyesen tudja értékelni, szembe tud nézni hibáival és bűneivel, de ismeri saját értékeit és pozitív tulajdonságait is.

¹⁵ http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/motu_proprio/documents/hf_ben-xvi_motu-proprio_20130116_ministorum-institutio.html (Utolsó ellenőrzés: 2017. 05. 22.).

¹⁶ Vö. ERDŐ, nr. 997.

¹⁷ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) Introduction, nr. 3.

¹⁸ Vö. uo.

¹⁹ Vö. *Pastores Dabo Vobis*, nr. 43-59.

²⁰ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) Introduction, nr. 3.

III. A SZABÁLYZAT SZERKEZETE

Ezek után tekintsük át, hogy az új *Ratio Fundamentalis* szerkezete milyen elemeket tartalmaz:

*Bevezetés*²³ (a fentebb tárgyalt tartalommal).

I. Általános normák:²⁴ Ebben a részben a témánk szempontjából legfontosabb hangsúly abban fogalmazható meg, hogy felhív a nemzeti papnevelési szabályzat elkészítésére, valamint kiemeli a püspöki konferenciák felelősségét ebben a folyamatban. Ugyanakkor előírja az egyes szemináriumok számára saját formációs programjuk elkészítését.

II. A papi hivatások:²⁵ Itt a hivatásokra vonatkozó alapelvek után a papi hivatás felismerésében segítséget nyújtó (hivatásgondozó) intézményekre vonatkozó szabályok szerepelnek, így a kisszemináriumokról és a késői hivatások kíséréséről találunk benne elveket. Ezután a hivatásébresztés két nagy csoportjára (a helyi és a más országból betelepülő katolikusok) vonatkozó pontok következnek.

III. A formáció alapjai:²⁶ A formáció alanyáról és annak alapjáról (a papi identitásról) találunk ebben a részben megállapításokat. Majd a formáció útját mint a Krisztushoz hasonlóvá alakulást (a dokumentum ezt nevezi konfigurációnak) identifikálja a dokumentum. Ezután a külső életre és a közösségre való nevelés elvei következnek, majd a formáció jelentéséről és egységéről ad szabályokat.

IV. A kezdeti és a folyamatos formáció:²⁷ Mint azt korábban már kiemeltük, a dokumentum egyik hangsúlyos megállapítása, hogy a papnevelés (kezdeti formáció) és a papság szentelés utáni képzése (folyamatos formáció) szorosan összekapcsolódó valóságok. Mindkettő célja, hogy a krisztusi papságba a kiválasztott integrálódni tudjon, annak világát megismerje, és képes legyen a hivatásban növekedni. A papnevelés további alrészekre osztható: 1.) propedeutikus szakasz, 2.) filozófiai szakasz (a dokumentum elnevezésében: tanítványság), 3.) teológiai szakasz (konfiguráció), 4.) pasztorá-

²¹ *Ratio Fundamentalis* (2016) Introduction, nr. 2. Preparatory Stages.

²² Uo., nr. 3. Characteristic Elements and Fundamental Content.

²³ *Ratio Fundamentalis* (2016) Introduction.

²⁴ *Ratio Fundamentalis* (2016) I. General Norms.

²⁵ *Ratio Fundamentalis* (2016) II. Priestly Vocations.

²⁶ *Ratio Fundamentalis* (2016) III. The Foundations of Formation.

²⁷ *Ratio Fundamentalis* (2016) IV. Initial and Ongoing Formation.

lis szakasz (a hivatás szintézise). Ezekről az etapokról a későbbiekben még részletesen szólnunk.

*V. A formáció dimenziói:*²⁸ A fentebb már említett négy fő képzési területre (humán, spirituális, intellektuális és pasztorális) vonatkozó elveket találjuk ebben a részben, de a szöveg azt is hangsúlyozza, hogy a szemináriumokban ezen képzési dimenziók integráns szemléletét kell megvalósítani.

*VI. A formáció közvetítői:*²⁹ Ez a rész azokat a személyeket és intézményeket sorolja fel (megyéspüspök, az egyházmegyék papsága, a szeminaristák, a nevelők közössége, tanárok, specialisták, családok, a plébániai és egyházi közösségek, szerzetesek és laikusok), akik a hivatásukat keresőket és a papnövendékeket kísérik és segítik. A közvetítők folyamatos képzése is hangsúlyos elemként jelenik meg az előírások között.

*VII. A tanulmányok megszervezése:*³⁰ Az itt tárgyalt szerkezet alapvetően igazodik a formáció kapcsán felsorolt képzési szakaszokhoz (propedeutikus tanulmányok, filozófiai tanulmányok, teológiai tanulmányok, a szent szolgálatra közvetlenül felkészítő tanulmányok). Ezeket egészítik ki a magasabb fokú (specializációs) tanulmányokra vonatkozó normák, valamint a tanulmányi célok és metódusok felvázolása.

*VIII. Ismérvek és normák:*³¹ Ebben a részben, a dokumentum végén néhány speciális területre vonatkozó elvek vannak összegyűjtve (különböző szemináriumi formák; felvétel, elbocsátás és átvétel más intézménybe; fizikai és pszichológiai egészség; homoszexuális személyek felvétele; kiskorúak és áldozatok védelme; skrutiniumok). E témákra a későbbiekben térünk ki.

IV. AZ ÚJ *RATIO FUNDAMENTALIS* JELLEGZETESSÉGEI

A következőkben az új szabályzat néhány olyan jellegzetességét mutatjuk be, melyek a korábbi (1985) dokumentummal összehasonlítva újdonságot jelentenek, illetve ismertetjük a különösen hangsúlyos megállapításokat. Ezzel nem célunk a papnevelési szabályzat egészének bemutatása, hiszen az meghaladná a jelen cikk kereteit.

²⁸ *Ratio Fundamentalis* (2016) V. Dimensions of Formation.

²⁹ *Ratio Fundamentalis* (2016) VI. The Agents of Formation.

³⁰ *Ratio Fundamentalis* (2016) VII. The Organization of Studies.

³¹ *Ratio Fundamentalis* (2016) VIII. Criteria and Norms.

³² Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) Introduction. nr. 3.

1. A kezdeti formáció lépéseinek elnevezése³²

A szerkezeti elemekénél már említettük, hogy a kezdeti formáció (a tényleges papképzés) négy részét a következő elnevezésekkel illeti a szöveg:

- 1.) Propedeutikus szakasz
- 2.) Filozófiai szakasz (a dokumentum elnevezésében: tanítványság)
- 3.) Teológiai szakasz (konfiguráció)
- 4.) Pasztorális szakasz (a hivatás szintézise)

Ez a négyes felosztás egyfelől hangsúlyozza a bevezető szakasz fontosságát, amely elkülönül a másik háromtól. Másfelől a tanítványság–konfiguráció–a hivatás szintézise hármasság arra utal, hogy a papnevelés folyamata a Krisztussal való szorosabb egység felé haladó folyamat, mely végső soron a papszentelésben nyeri el valódi célját és értelmét. Egyben ez a szemlélet a filozófiai tanulmányok sajátos helyét is meghatározza: előkészítik a teológiai tanulmányokat, és bevezetnek azokba. A pasztorális szakasz pedig nem pusztán gyakorlása a (diakónusi) szolgálatnak a papszentelés előtt, hanem az egész addigi előkészület egyben szemlélése, a végső felkészülés ideje.

2. A propedeutikus szakasz szükségessége és tartalma³³

A propedeutikus képzési és tanulmányi idő, valamint annak szükségessége hosszú idő óta szerepel kérdésként Magyarországon a szemináriumi képzéssel kapcsolatos diskurzusokban. A dokumentum a propedeutikumot mint a papnevelés szükséges és kötelező (bevezető jellegű) képzési szakaszát írja most elő egy vagy két év időtartammal. Ugyanakkor a szövegből az is nyilvánvaló, hogy ez az előírás nem az eddigi kötelező szemináriumi tartózkodási időt akarja meghosszabbítani (tehát alapvetően nem mennyiségi kérdés), hanem ez a szakasz a szentszéki megközelítés szerint mindenekelőtt minőségi változást kíván meg a papnevelő intézetekben a tanulmányaikat megkezdő növendékek képzésében. Ez a következő elemeket³⁴ foglalja magában: a szentségi életbe és a zsolozsmába történő alapos bevezetés, a csend és az elmélkedés elsajátítása, valamint a lelki olvasmányok megismerése, a *Katolikus Egyház Katekizmusának* komoly tanulmányozása, betekintés a plébániai és a karitatív munkába (gyakorlati tevékenység), valamint az eset-

³³ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 59-60.

³⁴ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 157.

³⁵ Néhány elem, melyet a tanulmányok fontos elemének tekint a szabályzat: szentírási bevezető, bevezetés a Krisztus misztériumába, a papság teológiája, liturgia, A II. Vatikáni Zsinat dokumentumainak tanulmányozása, papi spiritualitás, helyi hagyományok és kultúra, egyháztörté-

leges hiányok pótlása (tanulmányi, lelki elmaradás).³⁵ A dokumentum javasolja, hogy amennyiben indokoltnak tűnik, ez a bevezető képzés a további tanulmányokra szolgáló épületől elkülönült házban történjen. Megvizsgálva az egyes magyar szemináriumok élet- és napirendjét ezekből az elemekből többet felfedezhetünk az elsőéves növendékek képzési programjában.

3. Közvetlen felkészülés a szentelésre³⁶

A szemináriumi képzés igen fontos állomása, amit a hivatás szintézisaként (pasztorális szakasz, közvetlen felkészülés a szentelésre, a magyarországi szisztémában a VI. évi diakónusi gyakorlat és a képzés lezárása) tárgyal a szabályzat. Ez teljes körű készület, amely lehetőséget teremt az eddigi tanulmányok, lelki folyamatok összegzésére, a gyakorlati ismeretek elsajátítására, és a végső elköteleződésben a szentelés kérését is magában foglalja. A papnevelés végállomása pedig a krisztusi papságban való részesedés a szentelés által.

Érdemes azt is felfedeznünk az új szabályozás vizsgálatakor, hogy a képzés kezdetére (propedeutikus szakasz) és végére (pasztorális szakasz) igen nagy hangsúly esik ebben a szerkezetben. Ilyenkor kell ugyanis a növendék számára a legkomolyabb segítséget biztosítani az előrehaladáshoz és az elköteleződéshez, de egyben ekkor van szükség a legkomolyabb figyelemre is az alkalmasságról való döntés kérdésében.

4. Az előrehaladás fokmérői³⁷ és a skrutiniumok³⁸

Nagyon fontos megállapítása a dokumentumnak, hogy a papnövendék szemináriumi előrehaladásának nem az egyetlen fokmérője az intellektuális fejlődés. Az emberi fejlődésben és a hivatásban való érettségben is kell előre mutató jeleket (a hivatás pozitív jelei, nem pusztán a kizáró tényezők hiánya) mutatnia a növendéknek, és végső soron a Krisztusban való integrálódásra kell törekednie. Ezért hangsúlyozzák azt is az előírások, hogy az egyes állomások esetén (tanév végén, avatások és szentelések előtti jellemzések keretében) előírt vizsgálatok, melyeket skrutiniumoknak nevezünk,

nelem, szentek élete, nem keresztény vallások, pszichológia. Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 157.

³⁶ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 74-79.

³⁷ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) Introduction, nr. 3.

³⁸ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 203-210.

³⁹ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 186.

⁴⁰ A Szentírás szavaival így lehet a tanulmányok célját megfogalmazni: „Mindenkor legyetek készen arra, hogy válaszolni tudjatok mindenkinek, aki a bennetek lévő reménység okát kérdezi tőletek” (1 Pét 3,15).

minden egyes növendékről valóban alapos fejlődési képet vázoljanak fel, és az illetékesek ne formális elemként tekintsenek ezekre.

5. A tanulmányokhoz kapcsolódó néhány kérdés³⁹

A dokumentum nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a ténylegesen előírt tanulmányi rend felvázolása mellett iránymutatást adjon a célokra⁴⁰ vonatkozólag, amelyek mentén a tanulmányokat meg kell szervezni. Emellett törekszik arra is, hogy néhány praktikus útmutatást⁴¹ adjon az oktatás megszervezéséhez. Ezek közül itt csak a célok tömör összefoglalását tudjuk nyújtani.⁴²

1.) Komoly nehézséget okoz a növendékek számára, hogy nagy mennyiségű ismeret és információ zúdul rájuk a képzés folyamán, úgy kell tehát az oktatást megszervezni, hogy kirajzolódjanak a lényegi kérdések, és a teológiai tanulmányok megnyissák a növendékek lelkekét Isten felé.

2.) Mindvégig egységre és szintézisre törekedve kell tanítani a teológiai diszciplínákat, hogy az egyes tárgyak között kölcsönös harmónia alakuljon ki. Így elkerülhető, hogy a tanítás végén csak egy „konfúzus puzzle” álljon növendékek előtt, amelyből nem tudják „összerakni” a teljes képet.

3.) Az oktatás célja nem pusztán bizonyos ismeretek átadása, hanem hogy a tanulmányok végén Isten titkának jobb ismeretére vezessenek el.

4.) Valódi dialógus alakuljon ki a tanár és a hallgató között, valamint a növendékek egymás között is keressék a párbeszéd lehetőségét.

5.) Az oktatásban törekedni kell a történeti perspektívára, hogy az egyes intézmények historikus háttere és fejlődése világos legyen a hallgatók előtt.

6. Egyéb szakterületek eredményeinek felhasználása⁴³

Egyrészt a fizikai egészséggel⁴⁴ kapcsolatban találunk előírásokat, melyek szerint a papnevelő intézetekben a felvételikor fordítsanak komoly figyelmet a szolgálathoz szükséges egészség vizsgálatára, ami teljes körű általános orvosi vizsgálat formájában valósulhat meg a konkurzus keretében. Ilyenkor a szakemberek részéről szükség van arra a figyelemre, hogy az esetleges függőségek feltárását is elvégezzék (pl. alkoholizmus).

³⁹ Pl. bevezető kurzusok szervezése a felzárkóztatásra, egyéni tanuláshoz segítség nyújtása azoknak, akiknél ez szükséges, interdiszciplináris szemináriumok tartása, a pasztorális kérdések tudományos metódussal való tárgyalása, valamint a szemináriumon kívüli tanulmányi idő biztosítása egyes növendékek számára (pl. adott nyelv, kultúra tanulmányozására), illetve a tutor rendszer (segítő hallgatók). Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 187.

⁴⁰ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 186.

⁴³ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 203-210.

⁴⁴ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 190.

Ugyanígy fel kell használni a pszichológia eredményeit⁴⁵ is. Ez a tudomány meg tudja mutatni a személyi érettség fokát, valamint szempontokat kínál a cölibátusra való alkalmassághoz. Ezekben a kérdésekben szakértők igénybevétele komolyan indokolt lehet, akik elsősorban a kizáró okok meglétéről tudnak információkkal szolgálni. Ők nem a hivatásra való alkalmasságról nyilatkoznak (ez a püspök kompetenciája), hanem az egyes elemeket vázolják fel, melyek a növendék pszichés állapotára és adottságaira vonatkoznak.

V. A NEMZETI PAPNEVELÉSI SZABÁLYZATOK ELKÉSZÍTÉSÉRE VONATKOZÓ ELVEK⁴⁶

Az előírások értelmében minden püspöki konferencia köteles elkészíteni a maga nemzeti szabályzatát,⁴⁷ mely a Kléruskongregáció jóváhagyásával vezethető be. Ez a dikasztérium igénybe veszi az Oktatási Kongregáció véleményét a tanulmányi program megítélése tekintetében. Ez a szabályzat a *Ratio Fundamentalis* adaptálására és helyi viszonyok közötti megvalósítására tartalmaz normákat. Ehhez kapcsolódóan a püspöki konferenciák feladata ennek a szabályzatnak a felülvizsgálatát időszakosan elvégezni, a fent említett metódus szerint.

Az egyetemes szabályzat meghatároz néhány olyan elemet, amely mintegy kötelező része ennek a nemzeti applikációnak: ilyen, hogy leírást adjon az adott ország szociális, kulturális és egyházi kontextusáról, a hivatásgonдозás állapotáról, valamint arról, hogy az egyetemes norma által meghatározott nevelési dimenziókat és szinteket hogyan kívánják majd adaptálni.⁴⁸

Az adott országban (vagy régióban) minden szemináriumnak e szabályzat szerint kell működnie. Minden papnevelő intézet életét – a magasabb szabályzatok által meghatározott keretek között – saját normák is rendezik. Ezek különböző elnevezésekkel jelennek meg (pl. szabályzat, életrend, formációs program). Ezt a dokumentumot a megyéspüspök az integrált formáció jegyében, konkrét képzési terv (útvonal) formájában alkotja meg, figyelemmel a helyi hagyományokra.⁴⁹

⁴⁵ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 191-196.

⁴⁶ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 3-4.

⁴⁷ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 6.

⁴⁸ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 7-8.

⁴⁹ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) nr. 3.

⁵⁰ Vö. *Foundations of Priestly Formation* (<http://www.clerus.va/content/dam/clerus/Dox/Conferen->

VI. ÖSSZEGZÉS

A szemináriumi képzés alapvető célját abban foglalhatjuk össze, hogy tanítványokat képezzen, akik missziós pásztorok lesznek.⁵⁰ A konkrét nevelés és oktatás feladatában a felelős főpásztoroknak és az előjáróknak, valamint az oktatóknak négy nagy veszélyt⁵¹ kell elkerülniük. Ezzel az egyes részterületek túlhangsúlyozását és egyedüli érvényessé nyilvánítását elutasítják, miközben szemléletük és elveik valódi értékeit beépítik a képzésbe. Így a papnevelés nem eshet az intellektualizmus, a spiritualizmus, a „pasztoralizmus” és a „liturgizmus” csapdájába. Ugyanakkor nagy figyelmet kell fordítani arra, hogy a teológiai tudományok oktatását, a lelki és pasztorális nevelést harmonikusan beépítsük a papnevelő intézet programjába, valamint a liturgia helyes ismeretére és elsajátítására vezessük a növendékeket.

A következő években minden püspöki konferencia termékeny párbeszédre kapott meghívást a Szentszéktől, hogy a helyi hagyományoknak, egyházi viszonyoknak és pasztorális helyzetnek megfelelően adaptálják a papnevelési szabályzatot, és alkossák meg nemzeti papnevelési programjukat. Fontos, hogy ennek a folyamatnak a végén a képzés szerkezete megfeleljen az új előírásoknak mindenütt a világon, de mindenekelőtt az a cél, hogy a dokumentum szellemiségében a valódi tanítványság útján tudják a növendékeket pásztorrá formálni. Világosan meg kell fogalmazni, mi a képzés valódi célja, és hogy a rendelkezésre álló eszközök ezt valóban hatékonyan tudják-e szolgálni.⁵² Ferenc pápa gondolatával ezt a felvetést úgy tudjuk illusztrálni, hogy a lényegi kérdés ez: a papnevelés végeredményeként a Mester szeretetében élő, bárányszagú papokat⁵³ adunk-e Krisztus XXI. századi nyájának? Kérjük az Urat, vezessen el bennünket ezen az úton Szentlelke által!

ce%20-%20Foundations%20of%20Priestly%20Formation.pdf; utolsó ellenőrzés: 2017. 05. 22.).

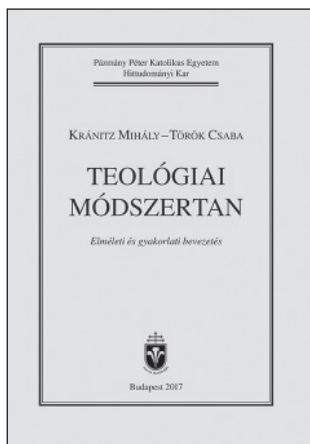
⁵¹ Vö. uo.

⁵² Ilyen kérdés lehet: A formáció valóban arra irányul-e, hogy Isten népe pasztorális gondozására készülünk? Valóban a lelkipásztori szeretet a lelke a formációnak? A papok életmódja és munkája összhangban van-e a pásztori identitással? Vö. *Foundations of Priestly Formation*.

⁵³ Vö. *Ratio Fundamentalis* (2016) Introduction, nr. 3. Characteristic Elements and Fundamental Content.

Kránitz Mihály – Török Csaba

TEOLÓGIAI MÓDSZERTAN

A szerzők egy olyan metodológiai segédkönyvet adnak az egyetemi hallgatók kezébe, amely hasznos számukra szemináriumi dolgozatok, diplomamunka, vagy egy végső disszertáció megírása alkalmából is. Az egyetemi oktatásban alapkövetelmény a metodológia elsajátítása, melynek része egy rövid szellemtörténet, a könyvtár használata, beleértve természetesen a tudományos művek, folyóiratok ismeretét, és egy adott témának írásos lejegyzését.

112 oldal, puhafedele. Ára: 1600 Ft

Bolberitz Pál – Hosszú Lajos

BÖLCSELETTÖRTÉNET

A bölcelettörténet feladata a bölceleti tanok és rendszerek ismertetése és értékelése a filozófusok fennmaradt írásai vagy a tanításukat közlő egyéb források alapján. Az értékelés révén segítségünkre van, hogy az igazságot megismerjük, a tévedéseket elkerüljük, s így helyes választ adjunk a legalapvetőbb emberi problémákra. A kötet szerzői, a művelődéstörténet útját követve, először a keleti népek világmagyarozatával ismertetnek meg bölceletileg legjelentősebb rendszereik révén, majd figyelmüket az európai filozófiára összpontosítják, melynek - eddigi ismereteink szerint - a Kelettel nem volt szorosabb kapcsolata. Miként általában a tudományos történetírás, a bölcelettörténet is megkívánja a kritikai szemléletet. Bolberitz Pál és Hosszú Lajos mind a belső, immanens, mind a külső, tárgyi kritikát alkalmazták könyvük megírása során.

216 oldal, puhafedele. Ára: 2600 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ TÖRÖK CSABA

A papság teológiája*

Történeti gyökerek és távlatok

Az Esztergomi Érseki Ósrégi Papnevelő Intézet (*Seminarium Antiquum*) 450 éves nagyszombati alapításának az évfordulója alkalmat kínál arra, hogy elgondolkodjunk a papi identitásról egykor és ma. A teológiatörténeti és hittani megfontolások segíthetnek mai korunk jobb megértésében és a jövőre irányuló útkeresésünkben is. Ezért jelen írásunkban arra teszünk kísérletet, hogy felvázoljuk a papság teológiájának alakulását az elmúlt évszázadokban, főként a Katolikus Egyház két nagy egyetemes zsinatának (Tridentinum és II. Vatikánum) tükrében, s ezen az alapon állva fogalmazzuk meg a választ a mindig újként ható kérdésre: Ki a pap? Ki a pap az Egyházban? Ki a pap a hívek és minden ember számára?

I. TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK: AZ ÚJKOR ÉS A REFORMÁCIÓ

Mielőtt a kortárs teológiai fejleményeket szemügyre vennénk, vissza kell térnünk ahhoz a szellemi forrásvidékhez, amely mind a mai napig alapvetően határozza meg nem csak hittudományos gondolkodásunkat, de egész nyugati civilizációnkat: a reformációról van szó, melynek keretében az újkort szülő kérdések, humanista bölcséleti megfontolások utat találtak a hitről folytatott reflexió birodalmába. A papság konkrét tematikája kapcsán is mérőföldkő ez, hiszen a hívek „általános papságának” a gondolata ekkor bukkan fel első ízben, mégpedig Luther Márton teológiájában.¹ A fogalom kifejtésé-

* Konferencia-előadás az Esztergomi Hittudományi Főiskola és az Érseki Papnevelő Intézet alapításának 450. évfordulóján, Esztergom, 2017. április 27. Az előadás szerkesztett változata.

¹ E téma vonatkozásában érdemes tanulmányozni a lutheri reformáció 500. évfordulója kapcsán a német evangélikus és katolikus közösségek által kezdeményezett *2017 gemeinsam unterwegs* című projekt zárásaként megjelent dokumentumot, illetve az ahhoz kapcsolódó kommentárokat, amelyek kortárs kontextusban értékelik Luthernek az általános papsághoz kapcsolódó téziseit. A dokumentum elérhető: www.2017gemeinsam.de (2017. 09. 05.). Az általános papságról lásd: <http://www.2017gemeinsam.de/?id=129> (2017. 09. 05.) – itt megtalálhatók a fő tételmondatok, pontos könyvészeti hivatkozásokkal.

re, tartalmának elemzésére itt nincs módunk, azt azonban mindenképpen hangsúlyoznunk kell, hogy lefektetésre kerül egy olyan újfajta megközelítés alapja, amely végül visszahat az Egyháztól, a papságtól, a hívői mivoltól vallott meggyőződéseinkre. A fő papi funkció innentől kezdve már nem annyira a liturgikus-szentségi szolgálat, hanem az ígéhirdetés. A két „alapszakramentum”, a keresztség és az úrvacsora ugyan továbbra is fennmarad, de az egyházként való lét fő ismérvévé sokkal inkább az Írás „hiteles”, „egészséges” hirdetése válik. Nem véletlen, hogy a szakirodalom gyakran a „kérügmaticus” jelzővel illeti a lutheri s az ennek nyomdokain járó egyháztanokat.

A Katolikus Egyház a Trienti Zsinaton (1545–1563), illetve az azt követő teológiai éledés korában kristályosította ki saját választát, a papságról vallott hitét. A megközelítés alapvető keretét a klerikátus és a laikátus világos elkülönítése képezte, ami csakis a lutheri általános papság által felvetett problematika keretében értelmezhető helyesen: nem annyira a klerikusi privilegizáltság kiemelése ugyanis itt a fő cél, hanem a szolgálat szentségi karakterének védelmezése,² s annak kiemelése, hogy bár a keresztség valóban Krisztushoz kapcsol minden keresztényt (aki királyunk, főpapunk, prófétánk), ontológiai, lényegi különbség van az így nyert általános hívői küldetés s a felszentelt szolgálattévők *munusa* és *officiuma* között.³ Ez egyébiránt nem is lehet másként, hiszen a Tridentinum több ponton újra és újra visszatért a patrisztikus meggyőződéshez, miszerint a szentségek a dolgok *objektív* rendjében teljesülnek be: *ex opere operato*, a végbevitt cselekvésből, s nem a végbevívő személyes életszentségének a függvényében érvényesek és érvényesülnek.⁴ A papság esetében ez azt eredményezte, hogy megerősítést nyert e szentség *character*t (eltörölhetetlen szentségi jegyet) adó volta, amely kegyelmi alapzata mindennemű papi ténykedésnek.⁵ Ez természetesen magával hozta annak középpontba állítását is, hogy a hierarchikus szolgálat⁶ egészen kiváló s másához nem hasonlítható módon járul hozzá az Egyház felépüléséhez és életéhez. A zsinati víziót szépen összegzi a következő részlet:

² Lásd: DH 1766.

³ Ez teljesen világos a XXIII. szessziónak az egyházi rend szentségéről szóló dokumentumában: „Hogyha valaki azt állítja, hogy minden keresztény egyformán az Újszövetség papja, vagy mindenki egyenlő lelki hatalommal van ellátva, akkor semmi egyebet nem tenne, mint hogy az egyházi hierarchiát is összekeverné [6. kánon], amely pedig »rendezett seregek élcsapata« [vö. Én 6,3]. Így Szent Pál tanítása ellenére mintha mindenki apostol, mindenki próféta, mindenki evangélista, mindenki pásztor, mindenki tanító lenne [vö. 1Kor 12,29; Ef 4,11]” (DH 1767).

⁴ A II–IV. század nagy vitáiban, az eretnekkeresztelések kapcsán forrt ki ez a definitív formula, szemben azokkal a szélsőséges álláspontokkal, amelyek a kereszteleő személyes ortodoxiájától, életszentségétől tették függővé a keresztség érvényesülését, s éppen ezért adott esetben megkö-

Isten rendeléséből az áldozat és papság úgy össze van kötve, hogy mindkettő megvolt mind a két szövetségben. Ha tehát az Újszövetségben az Oltáriszentség szent áldozatát a katolikus Egyház az Úr rendelése szerint mint látható áldozatot kapta meg, akkor azt is vallani kell, hogy abban egy új, látható és külső papság létezik [1. kánon], amelybe a régi papság átalakult [vö. Zsid 7,12]. Igazolja a Szentírás, és ezt mindig tanította a katolikus Egyház hagyománya, hogy ugyanaz az Üdvözítő Urunk alapította ezt is [3. kánon], és az apostoloknak és utódaiknak a papságban átadta a hatalmat teste és vére átváltoztatására, felajánlására és kiosztására, valamint a bűnök megbocsátására vagy megtartására is [1. kánon]. (DH 1764)

A Tridentinum tanításának átadásában és a hívek körében való elterjesztésében kulcsszerepet játszott a *Római Katekizmus*, mely az elkövetkezendő korok számára is utat jelölt ki. Ebben nyer megfogalmazást a jól ismert katolikus meghatározás: „...a püspökök és a papok mintegy Isten tolmácsai és küldöttei, akik az Ő nevében tanítják az embereknek az isteni Törvényt és az életre vonatkozó parancsolatokat”.⁷

A „személyes képviselőnek” (*in persona Dei*, illetve *Christi*) a látásmódja a barokk teológiában és lelkiségben két fő pólust eredményezett:

- 1.) A felszentelt papság fő funkciója a krisztusi áldozat jelenvalóvá tétele, szentségi megújítása.
- 2.) Ezért a papságnak törekednie kell arra, hogy életvitelében, a nép körében nyújtott tanúságtételében a lehető legjobban azonosulnia kell Jézus Krisztus személyével.

Amennyiben ez a megközelítés végletessé válik, természetesen szélsőséges klerikalizmust eredményez, aminek negatív hatásait láhattuk, láthatjuk a teológiatörténetben. Ugyanakkor azt sem feledhetjük, hogy ily módon világos és erőteljes papkép bontakozik ki, amelynek a következő főbb hangszólyaival számolhatunk:

vetették a már megkereszteltek újrakeresztelését. A hitnek ez az alapelve végül a nicea-konstantinápolyi hitvallásban is megszövegezést nyert: „vallom az egy keresztiséget a bűnök bocsánatára”.

⁵ „Mivel az egyházi rend szentségében, mint a keresztiségben és a bérálásban is, eltörölhetetlen jegyet kap az ember [4. kánon], amelyet sem kitörölni, sem elvenni már nem lehet, joggal ítéli el a szent zsinat azok véleményét, kik azt állítják, hogy az Újszövetség papjai csak valami időszakos hatalommal bírnak, és hogy az egyszer szabályszerűen fölszenteltek újból laikusá lehetnek, ha nem gyakorolják Isten igéjének hivatalát [1. kánon]” (DH 1767).

⁶ A szolgálat hierarchikus természetéről lásd: DH 1765.

⁷ Lib. II., cap. 7, 2. Idézve a következő kiadás alapján: *Catechismus Romanus* (Bassani 1739).

- 1.) A papság a nép képviselőjében, a népért mutatja be a szentségi áldozatot (Eucharisztia), s ily módon egészen sajátos és kiváló küldetéssel bír Isten művében.
- 2.) A pap ezért egyedi módon, a megkereszteltségből fakadó általános megszenteltségen túlmutató módon részesül Krisztus papságában, s ebből kifolyólag egyedi szentséget hordoz (amely természetesen ontológiai természetű, s nem jelenti azt, hogy a papok mint személyek szükségszerűen és mindenestül az életszentség szükségszerű példaképei lennének).
- 3.) Az isteni valóság ezért privilegizált módon van jelen a papi életállapotban. Ez magyarázza egyébiránt a *cölibátus* mint mennyei létállapot kötelezettségének szilárd megőrződését.

A Tridentinum örökségének hatalmas hatástörténetében meg kell említenünk XX. századi példaként XII. Piusz pápa *Mediator Dei* kezdetű enciklikáját, amely a papságról szólva a következő megfogalmazással él:

Jézus Krisztus látható és külsőleg érzékelhető papi hatalma nem egyetemesen, általánosan és meghatározatlanul öröklődik az Egyházban, hanem az egyházi rend lelki átszármazása révén száll át az erre kiválasztott emberekre. Az egyházi rend pedig egyike a hét szentségnek, és nemcsak ahhoz ad kegyelmet, hogy valaki papi hivatásához méltóan élhessen, hanem eltörölhetetlen jegyet vés a lélekbe, mely a papot Jézus Krisztus papi hatalmában részesíti és alkalmassá teszi arra, hogy végrehajtsa azokat a hivatalos vallási cselekményeket, amelyek Isten rendeléséből az embereket megszentelik és Istent megdicsőítik. (nr. 41)

Az enciklika kapcsán utalnunk kell még egy érdekességre: mivel a lutheri gyökerű reformatori teológia a keresztség szentségéből, az ott nyert szentségi kegyelemből eredeztette és eredezteti a hívek általános papságát, XII. Piusz reflektált a két szentség (keresztség és papság) sajátos viszonyára. Mivel közben kifejtette e kettő különbözőségét, rámutatott egy közöttük fennálló sajátos analógiára is, amely a kiválasztás vagy elkülönítés szavakkal írható le: míg a keresztség az emberiség nagy tömegéből emeli ki a keresztényeket, addig a papság a hívek soraiból különíti el a felszentelteket. Ily módon a sok-kevés közötti viszony más és más módon, de mindkét szentség esetben egyértelműen és karaktert adó módon valósul meg (lásd: uo. nr. 42).

⁸ BENEDICTUS XVI, *Iter apostolicum in Germaniam: in urbe Friburgo Brisgavorum ad catholicos christifideles rem pastorem curantes*, in AAS 103 (2011) 674–679, itt: 677.

II. A II. Vatikáni Zsinat megújult papság-teológiája

A papság kérdésének a II. Vatikánumon (1962–1965) történt megvizsgálása kapcsán utalnunk kell a konkrét előzményekre, amelyek kiváltották a megújult érdeklődést. Két fő terepet kell elkülönítenünk:

- 1.) *Külső tényezők.* A nyugati társadalmakban és kultúrában gyökeres változások játszódtak le az újkorban, melyeket két kulcsfogalommal jellemezhetünk: *szekularizáció* és *pluralizáció*. Az első a *sacrum* és a *profanum*, az *aeternitas* és a *saeculum* korábban nem tapasztalt elkülönítését hozta magával. Hogy itt nem mindenestül negatív vagy kizárólag romboló folyamatról van szó, azt XVI. Benedek pápa egy igen mélyen szántó és élesen látó beszéde is megmutatta, amikor így fogalmazott:

A szekularizációk – legyen szó az egyházi javak elkobzásáról, vagy a privilégiumok s más hasonlók eltörléséről – ugyanis mindannyiszor az egyház mélyreható elvilágiatlanítását jelentik, amely eközben apránként lecsupaszodik világi gazdagságától, és újra teljesen magára ölti a világi szegénységet. Ily módon osztozik Lévi törzsének sorsában, amely az Ószövetség beszámolója szerint Izrael egyetlen törzseként nem vett birtokba örökségül földet, hanem csakis magát Istent, az ő szavát és az ő jelét nyerte osztályrészül. Istennel együtt osztozott minden egyes történelmi pillanatban a szegénység elvárásában. Megnyílt a világ felé, hogy eloldja magát anyagi kötöttségeitől, és ily módon lett missziós tevékenysége újból hitelessé.⁸

Pluralizáció alatt pedig az emberi valóság sokrétűségének tudatosulását, az eltérések realizálását kell értenünk, amelynek szintén vannak pozitív és negatív vetületei. E „sokfélevé válás” első lépcsőfokának a felekezeti pluralizációt tekinthetjük a XVI. század során, mely mára a legeltérőbb társadalmi, kulturális, politikai vagy szellemi szinteken is egyértelműen láthatóvá vált.⁹

- 2.) *Belső tényezők.* A XX. század teológiai érlelődést is magával hozott, aminek főbb elemei közül mindenképpen ki kell emelnünk a liturgikus, a patrisztikus és a biblikus mozgalmakat, melyek megannyi új szemponttal szolgáltak a papság lényegének, szerepének és jelentőségének értékeléséhez. Az egyházi életben ezen felül megjelentek újfaj-

⁹ A témához lásd: SCHWÖBEL, C., art. *Pluralismus. II. Systematisch-theologisch*, in *Theologische Realenzyklopädie* (Berlin-New York 1996) 26, 724–739.

ta mozgalmak, lelkiségek, ifjúsági vagy egyéb szövetségek, melyek hozzájárultak a világiak küldetésének (újra)felfedezéséhez s megkövetelték a laikátus szerepének újragondolását. E téren mindenképpen fontos kiemelni azt az újfajta jelentőséget, amelyre a keresztség és a bérálás szentsége szert tett, egyre kiemeltebb követelve meg minden megkeresztelt küldetéstudatának feléledését, a tanúságtétel és az igehirdetés igényének tudatosulását.¹⁰

Ezen előzmények tükrében mérhetjük fel a *Lumen gentium* kezdeti dogmatikus konstitúció víziójának a jelentőségét. Ennek a dokumentumnak alapköve volt az új kiindulópontból kidolgozott ekkleziológia, mely megannyi vitára adott okot a zsinati aulában. Szemben a klasszikus megközelítéssel, mely a szolgálatok hierarchikus rendjében vizsgálta az Egyházat (pápa–püspökök–papság–szerzetesek–világi hívek), itt az Egyház misztériumát bemutató első fejezet után az Isten népéről szóló résszel találkozunk (nr. 9–17), s csak ezt követi „az Egyház hierarchikus alkotmányát” leíró harmadik fejezet (nr. 18–29). Ily módon a konstitúció a megkeresztelték egyetemes papságából kiindulva dolgozta ki egyházatánát:

Az Úr Krisztus, az emberek közül választott főpap (vö. Zsid 5,1–5) az új népet »Istennek és Atyjának országává és papjaivá tette« (Jel 1,6; vö. 5,9–10). A megkeresztelték ugyanis az újjászületés és a Szentlélek kenete által lelki házzá és szent papsággá szenteltetnek, hogy a kereszteni ember minden cselekedete által lelki áldozatokat ajánljanak föl, és annak erőit hirdessék, aki a sötétségből meghívta őket csodálatos világosságára (vö. 1Pt 2,4–10). Ezért Krisztus tanítványai valamennyien az imádságban állhatatosan és együtt dicsőítve Istent (vö. ApCsel 2,42–47) adják oda önmagukat élő, szent, Istennek tetsző áldozatul (vö. Róm 12,1), és a földön mindenütt Krisztusról tanúskodjanak, s az érdeklődőknek adjanak számot az örök élet bennük élő reményéről (vö. 1Pt 3,15). (LG 10,1)

Ezzel természetesen nem szenved csorbát a felszentelt szolgálattevők sajátos szentségisége (lásd: LG 28), mindazonáltal az elkülönülés, illetve a szembehelyezés helyébe az egyetemes és a szolgálati papság közötti egység és egymásra utaltság hangsúlyozása lép:

A hívők közös papsága és a szolgálati, azaz hierarchikus papság – jóllehet nemcsak fokozatilag, hanem lényegileg különböznek egymástól – egymásra vannak rendelve; mert mindegyik a maga sajátos módján Krisztus egy papságából részesedik.

¹⁰ Ehhez lásd: GRESHAKE, G., *Priester sein in dieser Zeit. Theologie – Pastoral Praxis – Spiritualität* (Echter, Würzburg 2005) 36–37.

¹¹ „Az Egyház lényege hármasságban mutatkozik meg: Isten Igéjének hirdetése (kerygma-mar-

Akit a szolgálati papságra szenteltek föl, szent hatalom birtokában kialakítja és kormányozza a papi népet, Krisztus személyében létrehozza az eucharisztikus áldozatot, és az egész nép nevében följánlja Istennek; a hívek pedig királyi papságuk erejével részt vesznek az eucharisztikus áldozatban, és azt a szentségek felvételében, az imádságban és hálaadásban, a szent élet tanúságtételével, önmegtadással és tevékeny szeretettel gyakorolják/valósítják meg. (LG 10,2–3)

Ez azt jelenti, hogy a világi hívek és a felszentelt szolgálattevők között valós differencia áll fenn, ám ezt a keresztségben való egység hordozza. Innen fakad minden krisztushívó közös méltósága és közös küldetése. Ez a küldetés – követve a zsinati és kortárs teológia számára kedves hármasságot, mely egyébiránt XVI. Benedek pápa *Deus caritas est* kezdetű enciklikájában is visszaköszön¹¹ – az apostoli-missziós megbízatásban (*martúria*), a szeretet-szolgálatban (*diakonia*) és a szentségi szolgálatban (*leiturgia*) bomlik ki, melyeket mindenki a maga módján, keresztségi megszenteltségének, illetve hierarchikus felszenteltségének megfelelően köteles betölteni.

A Szentléleknek saját szerepe van e hárm-as-egy ajándék és feladat (*Gabe* és *Aufgabe*) beteljesítésében. Egyfelől minden szentségi kegyelem forrása, a szentségek belső cselekvő alanya a harmadik isteni Személy, s ily módon minden szolgálat, egyházi hivatal karizmatikus megalapozottsággal bír. Másfelől az Egyház mint a megkereszteltek *communio*-ja kapta meg a *missió*-t, s e kettő (közösség és küldetés) elképzelhetetlen a Lélek hatékony és cselekvő jelenléte nélkül. Ezt a szempontot jól összegzi II. János Pál pápa *Dominum et vivificantem* kezdetű enciklikájában:

Az „Egyház ideje” kezdődött el a Szentlélek eljövételével, illetőleg akkor, amikor a Szentlélek leszállt az utolsó vacsora termében összegyűltekre: az apostolokra és Máriára, Urunk Édesanyjára. Az Egyház ideje kezdődött el, amikor a kimondottan az igazság Lelkére, a Vigasztalóra vonatkozó *utalások és ígéret*ek teljes erővel és világosan beteljesedtek az apostolokban, és ezzel megszületett az Egyház. Erről szól részletesen és több helyen az Apostolok Cselekedetei, melyből kiténik, hogy az első közösségben, annak meggyőződése szerint – amint azt Szent Lukács tanúsítja –, a *Szentlélek láthatatlanul*, de mégis érzékelhető módon *átvette azok vezetését*, kik Jézus eltávoztása után szívük mélyén árváknak érezték magukat. De a Szentlélek eljövetele alkalmassá tette őket a rájuk bízott feladatok elvégzésére. Úgy érezték, hogy telve vannak erővel. Ez a Szentlélek munkájának eredménye, amit folytat az Egyházban, az apostolok utódaiban is. A Szentlélek kegyelmi ajándékát az apostolok kézr-

tyria), a szentségek ünneplése (leiturgia), a szeretet szolgálata (diakónia). E három feladat kölcsönösen föltételezi egymást, és nem szakíthatók el egymástól” (nr. 25/a).

¹² Ehhez lásd: GRESHAKE, *Priester sein in dieser Zeit* 38–39.

tétellel adták tovább munkatársaiknak. Ez folytatódik a püspökszentelésben. A püspökök viszont szentségi rendjüknél fogva, a lelki adományok szent szolgálatában a bérmálás szentségével erősítik meg mindazokat, akik vízből és Szentlélekből újjászülettek. Így bizonyos értelemben a pünkösdi kegyelme mindig jelen van az Egyházban. (nr. 25, kiemelések az eredeti szövegben)

III. A II. Vatikánum utáni kor

Mint láthattuk, a *Lumen gentium* kezdetű dogmatikus konstitúció összekapcsolta a hívek egyetemes papságának és a szolgálati papságnak a gondolatát. Így azonban felmerült a kérdés: ha meg szeretnénk haladni a túlzó szétválasztást a laikátus és a klérus között – amellyel az újkorban nem egyszer találkoztunk –, s hangsúlyozzuk e kettő egységét, akkor hogyan tudjuk nem szembeállítva, hanem az összetartozást megóvva (ám a különbözőséget nem kiiktatva) meghatározni a szentségi papság identitását?

Ez a kérdés azért is fontos, mert az elbizonytalanodás jelei váltak kitápnthatóvá a papság (ön)értelmezése terén. Gisbert Greshake nyomán három fő „válságócot” azonosíthatunk:¹²

- 1.) *A szacerdotális szemlélet háttérbe szorulása.* A zsinati egyháztanban a püspöki szolgálat kiemelt fontosságra tett szert: a főpásztor hordozza ugyanis a hármasszolgálat teljességét egyházmegyéjében. A papok hozzá rendelődve, a részegyház presbitériumának tagjaként részesednek a szolgálatból s az abból fakadó küldetésből. Azért kell kiemelnünk a szempontot, mert itt világosan elléptünk a barokk papság-teológiától (és lelkiségétől), amelyben a *sacerdos* mint áldozatbe-

¹³ A Trienti Zsinat papságképének ez volt a (többé-kevésbé már akkor tudatosult) Achilles-ina: hogyha a papságot teljességgel, szinte kizárólagos módon az Eucharisziából (a szentségi áldozatbemutatásból) vezetjük le, s ezen a pályán értelmezzük, akkor kérdésessé válik a püspök–pap viszony (lévén hogy az érvényes Eucharisztia bemutatására a papnak megvan a maga saját „joga”, képessége, felszenteltsége, amit egymagában, önnön személyében gyakorol mint Krisztus-reprezentáns). A Tridentinum azonban a hierarchikus egyházalkotmány mellett is síkra szállt, melyben a püspököt olyan saját jogok illetik meg, melyek alapján a teljes egyházi hivatalrend alapkövének, hivatkozási pontjának tekinthető a szolgálata. Ezért hát nem volt megengedhető, hogy a Krisztus személyében eljáró pap mint áldozatbemutató szempontja túlsúlyossá vagy egyeduralmódóvá váljon – erre azonban a barokk, majd a XIX. századi, később az antimodernista teológiában és spiritualitásban mégis sor került. Mi tette ezt lehetővé? Jelentős részben egy harmadik szempont, ami végül relativizálta a püspöki (és nem az áldozatbemutató-papi) szolgálat köré szerveződő egyházképet: ez pedig a római pápa hivatala, s ennek kapcsán a már Trientben is felmerült kérdés, miszerint a püspökök *saját* jogon, vagy a pápa által *delegált* jogkörrel kormányozzák-e a rájuk bízott egyházmegyét? A zsinattörténeti vizsgálódásokhoz és szisztematikus teológiai megfontolásokhoz lásd: FREITAG, J., *Sacramentum ordinis auf dem Konzil von Trient*

mutató egy személyben áll az oltárnál, *in persona Christi* eljárva, s identitása tulajdonképpen a püspöktől, a presbitériumtól és a részegyházról függetlenül is értelmezhető a szentségi áldozat erejében.¹³ Természetesen nem kérdőjeleződött meg sem a papság szentsége kapcsán kifejtett katolikus tanítás, sem az abból levezetett kijelentések, ugyanakkor a kérdés merőben újfajta fénytörésbe került a zsinati *communio*-egyházban, melynek papképe nem szélsőségesen áldozatbemutatásra fókuszált.

- 2.) *Új hangsúlyok a szolgálat elemei között.* A fentiekből következik, hogy a papi funkció leírása és értelmezése is új színezetet öltött. Az áldozatbemutatás szentségi szolgálata mellett erőteljes nyomatékot nyert az ígéhirdetés s az egyházban megvalósuló vezetés szolgálata is (másként fogalmazva: a liturgikus elem mellé egyenrangúként és egy méltóságúként felzárkózott a tanúságtétel [*martyria*] és a diakónia; a papi *munus* nem szoríthatja tehát háttérbe a prófétait és a királyit). Az ígéhirdetés, az Ige szolgálata kapcsán a *Dei Verbum* dogmatikus konstitúció világos iránymutatásokat fogalmaz meg.¹⁴ A vezetés terén ugyanilyen egyértelmű a *Lumen gentium* tanítása: ez se nem privilégium, se nem mások fölötti önkényes hatalomgyakorlás, hanem a szó legmélyebb értelmében evangéliumi szolgálat. Ennek gyakorlásában a papság teljességgel Isten népéhez rendelődik. „A szent hatalommal fölruházott szolgák ugyanis testvéreiknek szolgálnak, hogy mindazok, akik Isten népéből valók, s ezért valóságos keresztény méltóságnak örvendenek, szabadon és rendezetten törekedve ugyanarra a célra, eljussanak az üdvösségre” (LG 18).
- 3.) *A világhoz való viszony értelmezésének többrétegűsége.* A II. Vatikánum több helyen hivatkozik arra a belső magatartásra és viszonyulásra, amelyet az evangelizációról szóló *Evangelii nuntiandi* kezdetű szi-

(Tyrolia, Innsbruck-Wien 1991); Uő, *Schwierigkeiten und Erfahrungen mit dem »Sacramentum ordinis« auf dem Konzil von Trient*, in *Zeitschrift für Katholische Theologie* 113 (1991) 39–51; vö. GRESHAKE, *Priester sein in dieser Zeit* 34.

¹⁴ E vonatkozásban a dokumentum tanítása csúcspontjának tekinthető a következő szövegrészlet: „Az Egyház mindenkor tisztelte a Szentírást, mint magát az Úr testét is, az élet kenyerét ugyanis, főleg az Egyháznak támasz és életerő, az Egyház gyermekei hitének erő, lelkének táplálék, lelki életének tiszta és el nem apadó forrása” (DV 21). Lásd még: DV 25: „A klerikusoknak tehát, elsősorban Krisztus papjainak és a többieknek, akik mint diakonusok vagy hitoktatók törvényesen látják el az ige szolgálatát, szakadatlan buzgó olvasással és gondos tanulmányozással kell csüggeniük a szent iratokon, nehogy valamelyikük »Isten igéjének lélektelen hirdetője legyen külsőleg, mert nem hallgatója belsőleg«, holott köteles Isten igéjének gazdagságát közölni a rábízott hívekkel, kiváltképpen a szent liturgiában.”

nódu s utáni apostoli buzdítás elején így írt le VI. Pál pápa: „Csak úgy leszünk hűségesek a zsinat óhajához, ha egyrészt mindig szem előtt tartjuk hitbeli örökségünket, amelyet az egyháznak sértetlenül kell továbbadnia, másrészt mindig szem előtt tartjuk a mai embert is, és érthető és meggyőző módon állítjuk elé hitünket” (nr. 3). Ez a kettős hűség (az evangéliumhoz és a kortárs emberhez) képezi azt a keretet, amelyben a korábbi leegyszerűsítő sémák (makulátlan Egyház – bűnös világ; anygali papság – elfajzott nemzedék) nem pusztán értelmüket veszítik, de egyenesen az evangéliumi értelemmel ellenkezőnek mutatkoznak. Helyükbe a kettősség minden feszültségét magukon hordozó megfogalmazások lépnek. A papság kapcsán például ezt olvassuk a *Presbyterorum ordinis* kezdetű dekrétumban: „[A papok] nem lehetnének Krisztus szolgálói, ha nem lennének egy másik, nem evilági élet tanúi és szétosztói, de az embereknek sem lehetnének szolgálatára, ha ezek élete és körülményei idegenek maradnának számukra” (nr. 3). Ennek a kettős hűségnek krisztológiai alapja van, egészséges és helyes megélésének a mintája ugyanis Jézus Krisztus, az emberré lett Isten, aki úgy volt közöttünk, mint aki szolgál (vö. Lk 22,27): „A különbség ugyanis, melyet az Úr tett a fölszentelt szolgák és Isten népének többi tagja között, kapcsolatot hoz magával, mert a pásztorok és a többi hívek kölcsönös összefüggésben vannak egymással; az Egyház pásztorai az Úr példáját követve szolgálnak egymásnak és a hívőknek, ők pedig szívesen működnek együtt a pásztorokkal és tanítókkal” (LG 32). Épp ezért a papi üdvösség, személyes megszentelődés útja nem a tévesen értett misztikus-elkülönítő szentség (lásd fentebb az 1.) pontot), hanem az emberközeli szolgálat: „Az életszentséget a papok sajátos módon, feladataiknak krisztusi szellemű, becsületos és fáradhatatlan teljesítésével érik el” (PO 13).

Mit mondhatunk mindennek kapcsán? Egyfelől nem kérdőjelezhető meg, hogy – Ch. Théobald más összefüggésben használt kifejezésével élve¹⁵ – a II. Vatikánum a papság témájának a *récadrage*-át (új keretbe helyezését) va-

¹⁵ Théobald úgy véli, hogy a *Veritatis splendor* és a *Fides et ratio* enciklikák (II. János Pál) az igazságról, a hitről és az észről szólva tulajdonképpen az I. és a II. Vatikánumnak (*Dei Filius* és *Dei Verbum, Gaudium et spes*) a kinyilatkoztatásra és a hitre vonatkozó tanítását foglalták új keretbe, lásd: THEOBALD, C., *La réception du concile Vatican II*. vol. I. *Accéder à la source* (Cerf, Paris 2009) 733–734. A kifejezés arra mutat rá, hogy nem pusztán tartalmi szintézisre, hanem a kérdés másfajta feltevésére, s ezáltal más keretek között megvalósuló megválaszolására került így sor, ami lehetővé tette a két zsinat közötti különbözőség vagy távolság „minimalizálását”.

¹⁶ Lásd: GRESHAKE, *Priester sein in dieser Zeit* 39.

¹⁷ „Akit a szolgálati papságra szenteltek föl, szent hatalom birtokában kialakítja és kormányozza a

lósította meg, mégpedig igen határozott és el nem tagadható irányelvek mentén haladva. Másfelől azonban az is nyilvánvaló, hogy bár élénk álltak egy paradigmaváltás építőelemei, a kifejtett és elmélyített tanítás tekintetében – H. O. Pesch véleményében osztozva¹⁶ – azt kell mondanunk, a papok a zsinat „mostohagyerekei”. Igaznak tűnik Greshake megállapítása, aki szerint a LG 10-ben nyújtott kettős-egy szemlélet, amely szorosan összekapcsolta a hívek egyetemes papságát a szolgálati papsággal,¹⁷ inkább felveti, semmint megválaszolja a kérdéseket¹⁸ (miként az az egyes, fentebb említett problematikagócok esetében jól kitapintható).

„Ki a pap?” – erre a kérdésre napjainkban a teológiai válaszok egész kavalkája próbál megfelelni. A főbb tengelyeket (egy karizma a sok közül, egyházi funkció) Gisbert Greshake röviden számba veszi,¹⁹ ugyanakkor hamar kiviláglik, hogy furcsa helyzetben találjuk magunkat: elrugaszkodtunk egy parttól, de nem értük még el a másikat. Most, a kissé viharos tengeren ezért két marokkal fogjuk az evezőt, s próbáljuk megtartani a bárkát hullámok, szélrohamok közepette. Eközben néha mintha már megpillantanánk egy fényt, az elérendő biztos kikötő képének egy részletét – mintha csak Krisztus közeledne a víztarajok tetején.

IV. A VÁLASZOK FELÉ

A fentiekben felvázolt helyzetben a tanítóhivatal természetesen nem hallgatható. Megannyi módon igyekezett rámutatni azokra a szilárd, biztos pontokra, amelyek a katolikus hitletétemény elidegeníthetetlen elemei, s ezért minden további gondolkodás, reflexió elengedhetetlen normái is egyben. II. János Pál pápasága idején több alkalommal is igyekezett kifejteni a hagyományos egyházi tanítást.²⁰ A teljesség igénye nélkül az alábbi fő pontokat emelhetjük ki:

1.) *A trienti tanítás megerősítése.* A pap Krisztust képviseli (reprezentáció-teológia), ezért a papi lelkiségnek alapvetően krisztológiai hang-

papi népet, Krisztus személyében létrehozza az eucharisztikus áldozatot, és az egész nép nevében fölajánlja Istennek; a hívek pedig királyi papságuk erejével részt vesznek az eucharisztikus áldozatban, és azt a szentségek felvételében, az imádságban és hálaadásban, a szent élet tanúság-tételével, önmegtagadással és tevékeny szeretettel gyakorolják/valósítják meg” (LG 10,3).

¹⁸ Lásd: GRESHAKE, *Priester sein in dieser Zeit* 39.

¹⁹ Uo. 40–51.

²⁰ E témakörben született meg a következő doktori disszertáció: GRUBER L., *A papság teológiája II. János Pál pápa tanításában* (PPKE HTK, Budapest 2006). Lásd még: Uő, *A reprezentáció (képviselés)-teológia II. János Pál papság-teológiájában*, in *Communio Nemzetközi Katolikus folyóirat* 16 (2008) 1–2/51–60.

súlyúnak kell lennie. „A pap identitásának teljes igazságát abban találja meg, hogy részesedik Krisztusban, hogy folytatja Krisztus, az új és örök Szövetség egyetlen főpapságát: a pap élő és áttetsző képe a pap Krisztusnak” (*Pastores dabo vobis*, nr. 12). „Nem »új programot« kell kitalálnunk. A program már megvan: ugyanaz, mint mindig is, az Evangélium és az élő Hagymány öröksége. Végeredményben Krisztus köré összpontosul, őt kell megismernünk, szeretnünk, követnünk, hogy benne részesei lehessünk a Szentháromság életének, s hogy vele együtt átalakíthassuk a történelmet, mígnem beteljesedik az a menyeyei Jeruzsálemben” (*Novo Millennio ineunte*, nr. 29).

2.) *Újrafogalmazott eucharisztikus hangsúly.* Nem egyszerűen a barokk „szacerdotális” szemlélethez való visszatérésről van szó, hanem egy „eucharisztikus egyháztan” kidolgozásáról, melynek összefüggérendszerében a papság is új arccal mutatkozik meg. „Miként már más alkalommal magyaráztam, a *Krisztus személyében* kifejezés többet akar mondani annál, hogy Krisztus »nevében« vagy Krisztus »helyett«. A *személyében* azt jelenti: sajátosan és szentségi módon azonosulva az örök Főpappal, aki szerzője és alanya a saját áldozatának, melyben őt senki nem »helyettesítheti«. Azok papi szolgálata, akik a Krisztus által választott üdvrendben megkapták a papszentelést, nyilvánítja, hogy az általuk ünnepeelt Eucharisztia a *közösség lehetőségeit gyökerében meghaladó ajándék*, és nélkülözhetetlen ahhoz, hogy az eucharisztikus konsekráció érvényesen kapcsolódhasson a Kereszt áldozatához és az Utolsó Vacsorához. A közösségnek, mely az Eucharisztia ünneplésére gyűlik össze, ahhoz, hogy valóban eucharisztikus közösség lehessen, föltétlenül szüksége van a fölszentelt papra, aki vezeti a közösséget. Ugyanakkor a közösség nem képes magából kiállítani a fölszentelt szolgát. A fölszentelt pap ajándék, *akit az apostolokig visszamenő püspöki jogfolytonosság révén kap a közösség.*” (*Ecclesia de Eucharistia*, nr. 29).

3.) *A hierarchikus-hivatali-szolgálati elem megerősítése.* A válságjelenségekkel szemben elkerülhetetlen a biztos pontok, a hordozó erővel bíró rendszerek, funkciók megerősítése – egyszerű emberi igazság ez, amely azonban a papság teológiája terén is érvényes. *A papi élet és szolgálat direktóriumában* ezt olvassuk: „A szolgálati papságra kiválasztott és fölszentelt hívők – jóllehet az általános papság tagjai maradnak – visszavonhatatlanul részt kapnak Krisztus egyetlen papságá-

²¹ Kiváló példa erre a következő kötet, amelyben a jelen írásunkban már többször idézett szerző nagy meggyőző erővel és igen tág spektrumon mutatja meg, hogy a szentháromságos hit hogyan hat ki az egyéni és közösségi létezés minden lehetséges dimenziójára: GRESHAKE, G., *Der dreieine Gott. Eine trinitarische Theologie* (Herder, Freiburg i.Br. 2007).

ban, az Úr és Közvetítő dimenziójában, mégpedig azért, hogy Isten egész népet megszenteljék, tanítsák és vezessék. (...) A szolgálati papság sajátosságát abban kell látnunk, hogy minden hívő rászorul Krisztus közvetítésére és uralmára, mely a szolgálati papság gyakorlásában válik láthatóvá” (nr. 6; lásd még: uo. 16–19).

Mindeközben természetesen a teológiának is folytatnia kell reflektáló útját. Az e téren tett megfontolásainknak azonban valóban „evangéliumiaknak” kell lenniük, nem engedve annak a kísértésnek, hogy a papságot lecsupasztítsuk valamiféle társadalmi-közösségi funkcióra, vagy esetleg profanizált módon modellezzük (menedzser, ügyvezető, koordinátor, közösségszervező, mentálhigiénés szakember, életvezetési tanácsadó, segítő stb.), elfeledkezve arról, hogy a felszenteltség valódi szakralitást s az evilági kereteket szétfeszítő jelenlétet is kell, hogy jelentsen – enélkül pont a szíve foszlik szét annak, ami az egyházi rend szentségének spirituális és misztikus magját képezi.

Ferenc pápa különös karizmával bír a hívő, evangéliumi, mely lelkeségről tanúskodó, mégis gyakorlatias és az élet adottságaira érzékenyen odafigyelő kijelentések megtételére. Akár azt is mondhatnánk, hogy a VI. Pál kapcsán idézett kettős hűség kiemelkedő mintája ő. Ezért az alábbiakban a további teológiai megfontolások három általunk hasznosnak és járhatónak ítélt útját tőle vett idézetekkel illusztráljuk.

1.) *Trinitas és communio*. A közösségi egyháztan elválaszthatatlan az istenmisztérium hárm-as-egy titkától. A Szentháromságra vonatkozó hitünk nem pusztán rideg vagy filozofikus tantétel, hanem valóban olyan igazság, amely életformáló erővel bír.²¹ [Az Egyház] „jóval több egy szervezett és hierarchikus intézménynél, mert elsősorban egy Isten felé úton lévő nép. Ennek a misztériuma kétségtelenül a Szentháromságban gyökerezik, de megvan a maga történeti konkrétsága egy zarándok és evangelizáló népben, mely mindig felülmúl minden, mégoly szükséges intézményes megnyilvánulást” (*Evangelii gaudium*, nr. 111). „A Szentháromság a közösségnek és a tökéletes szeretetnek az élete, forrása és célja a világegyetemnek és minden teremtménynek. De egyúttal benne rejlik az egyház modellje is.”²² Ha ez így van, akkor ennek megfelelő lelki és emberi karakternek kell kialakulnia a szolgálati papságban, hogy képessé váljon Szentháromság-képpően élni a rábízottak körében. „Egy plébánia, ahol megosztják egymással a lelki és anyagi javakat, a Szentháromságnak a visszfénye.”²³

²² FERENC, *Beszéd az Úrangyala imádságnál* (2014. június 16., Szentháromság vasárnapja), idézve a következő forrás alapján: <http://www.magyarokurir.hu/hirek/ferenc-papa-kereszteny-ember-megkulonbozteto-jele-krisztusi-szeretet/> (2017. 09. 05.).

²³ Uo.

2.) A „*bárányszagú pásztor*”. Nagy feltűnést keltett Ferenc pápa, amikor így szólt a papsághoz: „Ezt kérem tőletek: olyan pásztorok legyetek, akiknek bárányszaga van.”²⁴ Sokan és sokféle módon hivatkoztak azóta erre a mondatra, erre a valóban találó és megmozgató szófordulatra, ugyanakkor fennáll a veszélye, hogy az „élményen” túl nem kerül sor e szavak pasztorálteológiai reflexiójára és recepciójára. Ehhez kiindulópontul szolgálhatna a pap „szeretettől kapott érzelmi hasonlóságának” a gondolata, melynek révén – „a Jó Pásztor tekintetével közeledve” – valódi közösségre juthat a rábízottakkal úgy a közösség, mint az egyén szintjén (vö. *Evangelii gaudium*, nr. 125). Ez elvezet a II. Vatikánum alapkijelentéséhez – „Az öröm és remény, a gyász és szorongás, mely a mai emberekben, főként a szegényekben és a szorongást szenvedőkben él, Krisztus tanítványainak is öröme és reménye, gyásza és szorongása, és nincs olyan igazán emberi dolog, amely visszhangra nem találna szívükben” (*Gaudium et spes*, nr. 1) –, amely szépen visszhangzik a brazil püspökök küldetéstudatában: „Mindennap magunkévá akarjuk tenni a brazil nép örömeit és reményeit, félelmeit és szomorúságát” (idézi: *Evangelii gaudium*, nr. 191). Úgy véljük, ennek az öselvnek az elmélkedő elmélyítése nagy segítséggel szolgálhat a papi élet és szolgálat (minden időben) kortárs karakterének megrajzolásában, hogy a pap valóban *alter Christus* legyen, hisz Krisztus sem volt más, mint „az emberekhez küldött ember”.²⁵

3.) *Strukturális reform*. A zsinat utáni korszakban több teológus és szociológus fáradozott azon, hogy felmérje az Egyház állapotát, s keresse az Isten által szándékolt, az idők jelei által mutatott, követendő utakat. Ennek során nyilvánvalóvá vált, hogy nem egyszerű „ráncfelvarráásra” van szükség, az *aggiornamento* nem merülhet ki külsődleges, formális adaptációban és akkomodációban. Sokkal mélyebbre hatoló, *struktuális* változások szükségessé.²⁶ Ferenc pápa ekként fogalmazza meg ezt az alaptételt: „Most nem elegendő az »egyszerű adminisztráció«” (*Evangelii gaudium*, nr. 25), vagyis: „Olyan missziós választásról álmodom, amely képes átformálni mindent, hogy a szokások, stílusok, időbeosztások, nyelvezetek és minden egyházi struktúra inkább a mai világ evangelizálására alkalmas csatornává váljon, mintsem az önfenntartás eszköze legyen. A struktúrák megújítását, melyet a lelkipásztori megtérés követel, csak ilyen értelemben lehet venni: úgy kell eljárni, hogy ezek a struktúrák mindinkább missziós jellegűvé váljanak. Így a rendszeres lelkipásztorkodás minden szinten kifelé terjedőbb és nyitottabb

²⁴ Magyarul idézi: <http://www.magyarurir.hu/hirek/ferenc-papa-tiz-mondata-amely-megvaltoztat-ta-vilagot-videoval> (2017. 09. 05.).

²⁵ *Epist. ad Diognetum*, VII, 4 (idézi: *Dei Verbum*, nr. 4).

legyen, a lelkipásztorkodás aktív szereplői pedig legyenek a »kilépés« szüntelen állapotában. Ekként segítse elő mindazok pozitív válaszát, akiknek Jézus felkínálja a barátságát” (uo. nr. 27). Úgy véljük, a pápa itt már le is fektetett olyan megkerülhetetlen (ám a hittudomány és a papság által még messze át nem gondolt, be nem fogadott és kellően végig nem vezetett) alapokat, amelyeken állva közelebb juthatunk a papság megújult teológiájának kidolgozásához. Ugyanakkor nem feledhetjük: „...a jó struktúrák akkor működnek, ha van bennük élet, mely lelkesíti, támogatja és megítéli azokat. Új élet és hiteles evangéliumi lelkület nélkül – »az Egyház saját hivatása iránti hűsége« nélkül – bármilyen új struktúra rövid idő alatt megromlik” (uo. nr. 26).

*

A 450 esztendőes Esztergomi Érseki Ósrégi Papnevelő Intézet (*Seminarium Antiquum*) a tridenti útmutatásoknak megfelelően, az adott kor legnemesebb és legszentebb célkitűzéseit követve született meg. Létezésének századai során nem csak tanúja, de megannyiszor cselekvő alanya is volt azoknak a változásoknak, amelyeknek ívéről jelen írásunkban igyekeztünk számot adni. Azt mondhatjuk tehát, hogy értékes örökséget őrzünk a Magyar Sionon. Ha tehát napjainkban újra változások és útkeresések időszakát éljük, ez semmi esetre sem rendíthet meg minket, még kevésbé adhat okot félelemre. Sokkal inkább az öröm, a bizalom, a lendület és a szentlelkies erő érzését kell felszítania bennünk, hogy hűek lehessünk az Istentől kapott hivatáshoz és küldetéshez, megőrizve, művelve és egyre elevenebb elköteleződéssel felmutatva a „kettős hűséget”, hogy az egykori növendékek átadhassák a maiaknak a legszebb kincset (*tén kalén parethékén fülaxon*, a rád, ránk bízott szép „zálogot”, vö. 2Tim 1,14) a holnap papságáért – és Egyházáért.

²⁶ Az erre vonatkozó magyar nyelvű irodalom emblematikus darabja: TOMKA F., *Intézmény és karizma az egyházban* (Márton Áron Kiadó, Budapest ³1997). Interneten is elérhető: <http://www.ppek.hu/k398.htm> (2017. 09. 05.).

Sárközy Péter

ROMA EST PATRIA OMNIUM FUITQUE

A római Szent István Körtemplom magyar emlékei

Ez a háromnyelvű (olasz, angol, magyar) kis füzet elsősorban a Rómába látogató zarándokok számára készült, de ajánljuk mindazoknak, akiket érdekel a művészettörténeti és művelődéstörténeti szempontból egyaránt igen becses templom története és művészi emlékei, különös tekintettel ezek magyar vonatkozásaira. A római Santo Stefano Rotondo immár több mint félezer éve a római magyar jelenlét egyik legfontosabb szimbóluma.

92 oldal,
puhafedeles,
Ára: 1500 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ CSÉPÁNYI GÁBOR

Papi lelkiség és ennek kialakítása a szemináriumi nevelésben*

I. A PAPI LELKISÉGRŐL

1.1. Az örökségünk – együtt az Úrral

„Uram, örökrészem és kelyhem, te tartod kezedben sorsomat... Mindig szemem előtt lebeg az Úr, ő áll jobbjomon, hogy meg ne inogjak... az Élet útjára tanítasz engem... jobboldon a gyönyörűség mindörökké.”¹

A papi lelkiség egyik lehetséges útja, ha a *communio* felől közelítünk hozzá: „vele lenni”, közösséget vállalni, részt kapni Isten életéből – ez az igazi alapja papi működésünknek. Tesszük ezt meghívottságunk miatt, Márk evangélista szerint: „Létrehozta a Tizenkettőt, hogy *vele legyenek*, és hogy elküldje őket ígét hirdetni.”² Miközben vele vagyunk, rá figyelünk, tanulunk a Mestertől egész életünkben. Néha talán megfogalmazódik bennünk is Péter apostol kérdése: „Nézd, mi mindenünket elhagytuk, és követtünk téged. Mi lesz hát a jutalmunk?”³ Jézus így válaszol ma is, most is, nekünk is:

„Aki nevemért elhagyja otthonát, testvéreit, nővéreit, apját, anyját, feleségét, gyermekeit vagy a földjét, százannyit kap, s az örök élet lesz az öröksége.”⁴

Ezt a százannyit újra és újra felidézhetjük, ki-ki a maga életében. Sokszor látjuk, hogy a halál árnyékában a keresztény ember is képes megfeledkezni arról az örökségről, mely nem látható ugyan, Jézus ígérete alapján mégis minden vágyunkat betöltő valóság. Ilyenkor a látható örökségért bíróság elé viszik sérelmeiket, vádolják egymást, és harcolnak a vélt vagy valós jogu-

* Konferencia-előadás az Esztergomi Hittudományi Főiskola és az Érseki Papnevelő Intézet alapításának 450. évfordulóján, Esztergom, 2017. április 27. Az előadás szerkesztett változata.

¹ Zsolt 16 (15). A szentírási részeket a Szent István Társulat kiadása (Budapest 2006) szerint idézzük.

² Mk 3,14.

³ Mt 19,27.

⁴ Mt 19,29.

kért. Ha megfelelkezünk arról, ki hívott meg és mire, a szív bőségéből szív-szorító kicsinyesség, félelem, féltékenység és szorongás fakad. „Akiket Isten Lelke vezérel, azok Isten fiai. *Nem a szolgaság lelkét* kaptátok ugyanis, hogy ismét félelemben éljete, hanem *a fogadott fiúság Lelkét* nyertétek el, általa kiáltjuk: Abba, Atya! A Lélek maga tesz tanúságot lelkünkben, hogy Isten gyermekei vagyunk. Ha pedig gyermekei, akkor örökösei is: Istennek örökösei, Krisztusnak társörökösei. Előbb azonban szenvednünk kell vele együtt, hogy vele együtt meg is dicsőüljünk.”⁵

Mi köze mindennek a papi lelkiséghez? A fogadott fiúság, az istengyermekség kegyelme sokkal nagyobb minden elképzelhető ajándéknál – Krisztus papságából részesülve pedig ez a megajándékozottság, ennek elfogadása és a meghívás továbbadása, ha tetszik, átörökítése a pap hivatása Krisztus társörököseként. Ez a megajándékozottság és társörökösi állapot mindenkinek segít az Egyházban megtalálni a helyét. A mindennapi kapcsolat az Úrral, a „vele lenni” állapot tágítja szívünket, és hordozza azt az örömet és reményt, mely az evangélium hirdetésének alapfeltétele. Hivatásunk a nehéz viszonyok között is őrizni azt az örökséget, amelyre Isten minden embert meghívott, és amiért egyedül érdemes életünket adni. Ez az öröm sokszor pislákoló örökmécsként van csak jelen, de végig megmarad, mert „abból a személyes bizonyosságból születik, hogy végtelenül, mindent meghaladó módon szeretve vagyunk”.⁶ „Ne legyünk denevérkeresztények, vagyis olyanok, akik nem mernek örülni Krisztus közelségének, feltámadásának, hanem jobban szeretnek inkább meghúzódni a sötétben – ne féljünk örülni annak, hogy Ő közöttünk van!”⁷ Meghívta a tanítványokat velünk együtt, hogy „vele legyenek”, és olyan küldetést adott, amelyben ezt a közösséget megélhetjük vele: „Menjete tehát, tegyete tanítványommá mind a népeket! Kereszteljete meg őket az Atya és a Fiú és a Szentlélek nevére, és tanítsatek meg őket mindannak a megtartására, amit parancsoltam nektek. S én veletek vagyok mindennap, a világ végéig.”⁸

Küldetésünk öröme, az evangélium boldogsága pontosan annak hirdetése és gyakorlása által hat vissza ránk. Ezért volna nagyon fontos már a papképzés ideje alatt az elméleti ismeretek, az Egyház tanításának elsajátítása mellett a rendszeres gyakorlat lehetőségének biztosítása. A gyakorlat folyamán a jelölt saját bőrén tapasztalja meg a papi szolgálat iránti igényt, annak örömet, illetve egyszerre szembesül azokkal a területekkel, melyeket különösen

⁵ Róm 8,14-17.

⁶ FERENC PÁPA, *Evangélii gaudium apostoli buzdítás*, in AAS 101 (2013) 6. pont; magyarul: (SZIT, Budapest 2014).

⁷ Vö. FERENC PÁPA reggeli homíliája a Szent Márta házban, in *L'Osservatore Romano* (2014. április 24.).

⁸ Mt 28,19-20.

is fejlesztenie kell. Egy-egy szolgálat újabb és újabb lendületet, motivációt jelenthet az elméleti ismeretek mélyítésére.

1.2. *Imitatio Christi*

Az apostolokat Jézus kihívta önzésükből, arra buzdítván őket, hogy legyen bátorságuk mindenüket elhagyni. Mindenünk elhagyása egyben minden bizalmunk Istenbe helyezését, vagyis a lelki szegénységet jelenti. Vele lenni, az Ő szívével látni, rábízni magunkat. A nagyvonalú Isten Fiát adja értünk, tágítja az ember szívét: csak az igazán nagyvonalú ember képes válaszolni neki. A nagyvonalúságot, az elengedést, a szív bőségét tanuljuk egész életünkben. Maga az Úr tágítja szívünket, tesz képessé bennünket arra, hogy az Ő szíve szerinti papok lehessünk. Ezért könyörgünk is hozzá a Jézus Szíve litánia végén: „Alakítsd szívünket a te Szent Szíved szerint.”

„A papság Jézus szívének szeretete” – mondta gyakran a szentéletű arsi plébános.⁹ „Milyen óriási ajándékot jelentenek a papok, nem csak az Egyháznak, hanem magának az emberiségnek. Mindazokra a papokra gondolok, akik szerényen mindennap jelenlévővé teszik Krisztus szavait és tetteit a hívőknek és az egész világnak, miközben törekszenek eggyé válni az Úrral gondolataikban és szándékaikban, érzéseikben és egész életstílusukban.”¹⁰

Jézus szívének szeretete azt jelenti, hogy Jézus szándéka szerinti pappá formálódjunk. Ez nem passzív, „helybenülő” feladat, hanem mindennapos küzdelem, állandó kihívás, hogy azon körülmények között keressük tanítványosságunk megvalósulásának módjait a „vele lenni” állapotában, ahová helyeztek. A szolgálatban való kitartásnak és hűségnek nem a hívektől érkező pozitív visszajelzéseken kellene múlnia, hanem a szilárd papi identitástudatban kell gyökereznie: a világ megszentelésében Krisztus társörökösei vagyunk. Szükséges, hogy az élet viharaiiban megtépázott önértékelésünk a szeretett fiúság dimenziójában találjon szilárd alapra.

Erőnket igénybe veheti, és riasztó lehet a perfekcionizmus kísértése: ha nem sikerül mindent tökéletesen megoldani, akkor nem vagyok jó pap. A megoldás itt is a „vele lenni” lehet: a világ „olyan evangelizálókat vár, akik arról az Istenről beszélnek nekik, akit ismernek és akihez közel vannak, mintha látnák a Láthatatlant”.¹¹

⁹ „Le Sacerdoce, c’est l’amour du cœur de Jésus”: *Le curé d’Ars. Sa pensée, son cœur* (Foi vivante) (Paris 1966) 98. A gondolatot idézi: *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (Budapest 2002) 1589. pont.

¹⁰ XVI. BENEDEK PÁPA levele, amelyben meghirdeti a papság évét Vianney Szent János égi születésnapjának 150. évfordulóján, in AAS 101 (2009) 569-579; magyar nyelven: *uj.katolikus.hu/konyvtar/papsageve-benedek.pdf*.

¹¹ VI. PÁL PÁPA, *Evangelii nuntiandi apostoli buzdítás, 1975. december 8., in AAS 76 (1976) 68.*

Fontos tudni, hogy „nem azt várják tőlünk, hogy szeplőtelenek legyünk, hanem azt, hogy növekedésben legyünk, éljen bennünk a vágy az előbbre jutásra az evangélium útján... elengedhetetlen, hogy a prédikáló bizonyos legyen abban: Isten szereti őt, Jézus Krisztus üdvözítette őt, s mindig az ő szereteté az utolsó szó”.¹² Az imádság, párbeszédünk Istennel segít gyengeségünk elviselésében, és állandó fejlődésre, a hit bizonyosságában való életre és a nehézségekkel szembeni bátor küzdelemre hív. A hűség lényege az állandó Istenre figyelés, és nem a büntelenség. A hűség abban áll, hogy merünk szeretett fiúként hozzá fordulni, kegyelmeiből merítve akár századszor is újrakezdeni.

Nem elszigetelten tesszük ezt, hanem a *communio*t hirdetve, *communio*-ban egymással és Istennel: a *sentire cum Ecclesia* szellemiségében, tudván, hogy Krisztus Titokzatos Testének sejtjei vagyunk. Célunk belenőni Krisztusba, s ahogy a szentmise doxológiájában mindennap kimondjuk: „Őáltala, Ővele és Őbenne” élni, mozogni, létezni.

A cölibátus döntése jegyesi természetű: azonosulás Krisztus életstílusával, a „Völegény szívével, aki életét adja Menyasszonyáért, az Egyházért. Az éretten, örömmel és odaadóan megélt papi cölibátus az egyik legnagyobb áldás mind az Egyház, mind a társadalom számára.”¹³

„Az Egyházzal való kapcsolat... elsődleges a papi identitás meghatározásában. Az Egyház ugyanis mint *misztérium lényeges összefüggésben áll Krisztussal*: az Ő teljessége, teste, jegyese; az Ő értünk és köztünk lévő maradandó jelenlétének és tevékenységének eleven jele és emlékezete.”¹⁴ A „vele lenni” tanítványi meghívás tehát nem választható el az egyházas lelkülettől. Krisztus szeretete egyben az Egyház szeretetét jelenti, e kettő átszövi egymást, a pap így *élő és áttetsző képe* lesz Krisztusnak.¹⁵ Ez konkrétan abban is megmutatkozik, hogy szolgálatában nem önmagát vagy saját véleményét, hanem Jézus Krisztust fejezi ki. A liturgia főszereplője tehát maga Krisztus, és a pap mint Krisztusra mutató szolgálta nem saját szenzációját, „sztárfellépéseit” menedzseli.¹⁶

¹² FERENC PÁPA, *Evangelii gaudium* 151. pont.

¹³ XVI. BENEDEK PÁPA, *Sacramentum Caritatis* apostoli buzdítás (a továbbiakban: SC), in AAS 99 (2007) 24. pont; magyarul: (SZIT, Budapest 2007).

¹⁴ II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Pastores dabo vobis* (a továbbiakban: PDV), in AAS 84 (1992) nr. 12.

¹⁵ Vö. PDV 13, 16.

2. A SZEMINÁRIUMI GYAKORLAT JELENE ÉS LEHETŐSÉGEI A JÖVŐBEN

2.1. A papság közösségi természetének figyelembe vétele a papnevelésben

A papi szolgálat közösségi természetű, csak közös tevékenységként végezhető, önmagunk ajándékozásában Jézus közösségteremtő, őszinte, teljes önátadását jeleníti meg.¹⁷ A szemináriumban e közösségre nevelést célozzák a *munusok*, a növendékek évi rendszeres feladatai. A ház működéséhez mindenkire szükség van, nem feltétlenül úgy, ahogyan az egyes növendékek kényelmesnek tartják, hanem abban a feladatkörben, amelyre – személyes képességeit figyelembe véve – megbízást kap. Ez kicsiben modellezheti az egyházmegye működését, ahol a papok nagylelkű és odaadó szolgálatára van szükség. Nagyon fontos szerepe van azon nem túl gyakori lehetőségeknek, amikor a szeminárium közössége szolgálatot teljesíthet, lelkipásztori feladatokat láthat el. Ilyen volt idén az Unitas találkozó (pap- és szerzetesnövendékek országos találkozója) a Szent Adalbert Központban, a főegyházmegyei ministráns-találkozó, a Nagymarosi Ifjúsági Találkozó vagy a máriaremetei pünkösdi majális. Olyan papokra van szükség, akik „egy új lelkipásztori életstílust valósítanak meg; ... közösségben a pápával és a püspökökkel természetesen tudnak együttműködni a ... laikusokkal, ... támogatván az egyházi közösségben a különböző feladatokat, karizmákat vagy szolgálatokat.”¹⁸

2.1.1. A közösség építése, a testvéries légkör kialakítása a szemináriumi közösségi *punctán*

A II. Vatikáni Zsinat és a legújabb *Ratio Fundamentalis* is utal a testvéri közösség kialakításának fontosságára egymással és Jézussal, a jó Pásztorral egyaránt.¹⁹ Ezt a szemináriumban a közösségi *puncta* által kívánjuk megvalósítani. Hétfő esténként a szeminaristák jelenleg négy csoportja, illetve az első évfolyam külön csoportja meghatározott – a papság szempontjából fontos – témákat dolgoz fel, erősítve ezzel az egymás közötti kohéziót is.

2.2. Benső kapcsolat a pap lelki élete és szolgálatának végzése között²⁰

Ha a szeminárium közelében iskola, élő közösséggel rendelkező plébánia vagy egyházmegyei lelkiségi központ van, esetleg olyan papok, akik advent-

¹⁶ Vö. SC 23.

¹⁷ PDV 17.

¹⁸ PDV 17.

¹⁹ Vö. *Presbyterorum Ordinis*, in AAS 58 (1966) 1009-1011, nr. 12.

²⁰ PDV 24.

ben és nagybőjtben lelki napokat tartanak az egyházmegye területén, érdeemes lenne bevonni a papnövendékeket is a munkába. Külön kegyelem lehet, ha a főiskolai tanár atyák között van olyan, aki ifjúsági vagy egyéb lelki napok, triduumok végzésére néhány papnövendéket – akár alkalmanként beosztva – magával tud vinni, először hospitálni, majd a fölkészülésben segítséget nyújtva egyre több teret adva nekik. A liturgia és a szokásos imák, elmélkedések mellett ez komoly visszacsatolást jelentene a hallgatóknak is, személyiségük formálódásához életszerű támpontokat kaphatnának, illetve belekóstolhatnának a szolgálat örömébe, ez pedig lendületet adhatna az esetleg nehezebb tanulmányok végzésére. Jó szűrő lehetne ez azok számára is, akiknek a papi szolgálatról a valóságtól nagyon eltérő elképzeléseik vannak. A gyakorlat segítené a realitással való találkozást. Az orvostudományi egyetemeken például harmadévtől rendszeres betegvizsgálatok, klinikai gyakorlatok zajlanak a tudományos munka végzése és a tanulmányokban való előrehaladás mellett. Senki sem kerül szívesen kezdő orvos kezei közé, az egyetemi évek alatt kapott gyakorlati lehetőség mégis segíthet orvosnak és betegnek túlélni a kezdeti nehézségeket. Ugyanezt jó lenne elmondani a lélek orvosairól is. Megfelelő pedagógiai és közösségi, lelkipásztori gyakorlattal feltételezhetően erősítenénk a megmaradás során annyira fontos első papi éveket.

2.3. *A Kléruskongregáció dokumentuma a papnevelésről²¹ – lelki szempontok és ezek gyakorlati megvalósulása a szemináriumi nevelésben*

A dokumentum 101–105. pontja szól az Istennel és egymással való *communio* fontosságáról, a bensőséges kapcsolat ápolásáról Isten igéjével; a Szentírás ismerete, a napi elmélkedés, a tanulmányok és az ima egyensúlyának meghatározó voltáról. Az Eucharisziába vetett élő, mély hitre nevelés a napi szentmisék és a csendes adorációs idők által valósul meg. Szentségimádást csütörtök esténként és vasárnap reggelenként tartunk. Szent II. János Pál pápa buzdítása szerint:

Nagyon helyes, hogy a szeminaristák naponta részt vegyenek a szentmisén, hogy ennek egyenes folytatása lehessen az a kötelezettség, hogy papként naponta misézzenek. Azt is szokják meg, hogy a szentmisét a nap legfontosabb mozzanatának tartásák, melynek aktív részesei legye-

²¹ *Il Dono della vocazione presbiterale – Ratio Fundamentalís Institutionis Sacerdotalis* (a továbbiakban: RF), in *L'Osservatore Romano* (2016. december 7.) nr. 101-115.

²² PDV 48; idézi: *L'Osservatore Romano* (1990. július 2.), A pápa beszéde július 1-jén, az Úr anyala imádkozása után.

nek, és semmiképpen se csak megszokásból végezzék. Ami pedig a nevelésben nagyon fontos, a papnövendékek törekedjenek elsajátítani az Eucharisztia által megkívánt föltételeket: hálások legyenek – hiszen az Eucharisztia »hálaadás« – Istennek az égi ajándékokért; följánló lelkület legyen bennük, azaz legyenek hajlandók Krisztus eucharisztikus följánlásával együtt saját személyük följánlására is. Gyakorolják a szeretetet, melyet a szentség táplál, s egységre és közösségre vezet. Végül ápolják magukban a kontempláció és az imádság vágyát, hiszen az eucharisztikus színek a valóságosan jelenlévő Krisztusról beszélnek.²²

A szeminárium napirendjébe iktatott Szentírásolvasás segíti a szeminaristát, hogy a tanulmányokon kívül is felszabadítva érezze magát az Isten igéjével való találkozásra. A rendszeres szentgyónás, a napi lelkiismeret-vizsgálat egyszerre tanít alázatra törekenységünkkel szemben, és segít a szeretett fiúság örömeinek megtapasztalásában, az irgalom elfogadásában és továbbadásában is.²³

A *Ratio Fundamentalis*ban is ajánlasként szereplő, az összeszedettség és elcsendesedés jegyében zajló éves lelkigyakorlatot október közepén szoktuk tartani. Ezen kívül a tanórákat nem érintő havi kispapi rekollekciók, az adventi és nagyböjti lelki napok nyújtanak alkalmat a lelki megújulásra.²⁴

Fontos, hogy a szeminaristáknak legyen lelkivezetőjük, akit szabadon választanak, és rendszeresen találkozzanak a spirituálissal.²⁵ A bíboros úr által megbízott gyóntatók is rendelkezésre állnak, bár Kalász István atya kedveségével és lelkipásztori bölcsességével nagy úrt hagyott maga után, sokan jártak hozzá.

A tisztaság és engedelmesség evangéliumi tanácsai a személyes érettség elérését mozdítják elő: azt, hogy osztatlan szívvel adjuk magunkat Krisztusnak és az ő menyasszonyának, az Egyháznak. A cölibátus evangéliumi erejét és a házasság szentségét mint két autentikus keresztény életállapotot kezeljük, egyiket sem fölé helyezve a másiknak.

Az őszinte, teljes önátadáshoz, az önajándékozásban – akár spirituális dimenzióban – megjelenő termékeny élethez szükséges a megfelelő érzelmi intelligencia és az érzelmi nevelés.²⁶ Ez jegyesekre és papnövendékekre egyaránt igaz. Az önismeret, a pszichológia egyes területeinek oktatása, a stresszkezelési és kommunikációs ismeretek segítséget jelenthetnének a problémákkal való megküzdési stratégiák kialakításában, a határok megtartásában a személyes kapcsolatok terén, a munkabírásban, a terhelhetőség-

²³ Vö. RF 106.

²⁴ Vö. RF 108.

²⁵ Vö. RF 107.

²⁶ Vö. RF 110.

ben, a kiegész megelőzésében és a lelkipásztori munka számos egyéb területén a hatékony munkavégzésben. Jelenleg e tárgyak oktatásában hiányt szenvedünk, pedig ezek által a fiatal papok több eszközzel rendelkeznének ahhoz, hogy a mai bonyolult világban papságuk ne csak néhány évig, hanem hűségben, élethosszig tartson.

A szegénység erényének gyakorlásáról is szól a dokumentum, idézve a *Pastores Dabo Vobis* 30. pontját: igyekezzünk lehetővé tenni, hogy a növendék papként készen álljon oda menni, ahová küldik, és ahol hasznos, akár személyes áldozatok árán is. A szegénységet, a helyezhetőséget a képzés során a különféle *munusok* vállalása jelenti.²⁷ A szegénység egyéb dimenziói: az előljárókra hagyatkozás, a szemináriumban rezideálás (az első évfolyamon az együttlakás) és az alkalmazkodás a közösség életéhez.

3. ÖSSZEFOGLALÁS

Ha a pap lelki élete és szolgálatának végzése között benső kapcsolat van (*Pastores Dabo Vobis* 24.), akkor feltételezhető ugyanez a papnövendékek esetében is. A lelki érettségre nevelés, a helytállás, az emberekkel való kapcsolatépítés és kommunikáció nagyban múlik a szemináriumi évek alatt szerzett gyakorlaton is. A pasztorális gyakorlatokat a lelki nevelés részeként tekinthetjük. Hasznosnak, de kevésnek tűnik, ha csak a nyári szünetben, illetve szeptember elején vagy a diakónusi tavaszi gyakorlati félévben egy-egy speciális helyzetben találkoznak a kispapok hívekkel. Hasznosnak és értelmesnek látszik az egész egyházi évet vagy legalább adventet-nagyböjtöt lefedni gyakorlati tevékenységgel is, melynek során a növendékek motivációt és tapasztalatot szerezhettek, mielőtt a szentelés után magukra hagyva élesben kellene kipróbálniuk nem vagy alig létező pasztorális tapasztalataikat. Különösen nagy felelősségnek tartom ezt olyan szemináriumok esetében, amelyek közelében gyalogosan is elérhető iskola, plébánia vagy lelkeségi központ van. Egy-egy adventi vagy nagyböjti lelki nap megtartása, beleértve a felkészülést és közös kiértékelést, egy év tényleges hospitálás az iskolában, majd egy év hitoktatás heti egy órában, esetleg egy plébániai közösség életében való részvétel távolinak, idealiztikusnak hangozhat, de nem lehetetlen; főleg akkor, ha a papnövendékek ez irányú vágyához előljárói és tanári akarat is társul.

²⁷ Vö. RF 111.

◆◆◆ HARMAI GÁBOR

A nagyszombati szeminárium alapításának kortörténeti kerete*

A mostani ünneplés a Papnevelő Intézet és az Esztergomi Hittudományi Főiskola 450 éves évfordulóján alkalmat ad a tudományos igényű rácsodálkozásra. Hogyan lehet, hogy az Oláh Miklós esztergomi érsek (1553–1568) által 1566-ban, „a törökök önkénye miatt” Nagyszombatban alapított egyszerű intézmény – „tizenhárom személy, akik közé két, a tanulók nevelésére alkalmas felügyelő, tíz növendék és egy szolga számíttatik a szakácson és a mosónőn kívül”¹ – a századok során újra és újra szükségesnek bizonyult, az intézményi átalakulások folyamatában jogutódokra talált, és mindmáig fennmaradt?

Meggyőződésem, hogy a választ azokban a máig maradandó egyháztörténelmi változásokban kell keresni, amelyek egyrészt a világegyházban, másrészt a magyar egyházban a XVI. század elején bekövetkeztek. Oláh Miklós alapítása a tartós történelmi változásokra adott katolikus felelet részét képezte akkor, és azóta is. Alapítása ezért bizonyult időtállóknak.

Megtéveszthet bennünket egy látszólagos banalitás. Egy kicsi pozitív eseményről, egy új intézmény születéséről beszélünk egy földindulásokkal, harcokkal, pusztulással teli, nagyon nehéz történelmi korszakban. Miért erre a kis magra figyeljünk? Minden kerti veteménynél nagyobbá lett volna, melynek árnyékában megpihennek az ég madarai? (vö. Mk 4,32) Lehet, hogy nem könnyű így gondolnunk önmagunkra, de fontoljuk meg, hogy az elmúlt évszázadokban csak kevés olyan katolikus pap volt egyházmegyénkben – és számos szomszédos egyházmegyében –, akik főpásztoraik rendelkezése alapján másutt, általában külföldön tanulva mindenestül elkerülték az Ósrégi Szemináriumot. Az elmúlt századok papságának döntő többsége itt tanult.

* Konferencia-előadás az Esztergomi Hittudományi Főiskola és az Érseki Papnevelő Intézet alapításának 450. évfordulóján, Esztergom, 2017. április 27. Az előadás szerkesztett változata.

¹ *Oláh Miklós esztergomi érsek alapítólevele a nagyszombati szeminárium számára*, Nagyszombat, 1566. május 19. (ford. Fazekas I.), in „*Sapientia aedificavit sibi domum*”. *Papképzés Esztergom városában* (Esztergom 2006) 24.

Amit itt tanítottak, az katolikus hívek millióinak és nemzedékeinek életében megjelent. Csendes szolgálat folyt itt, amely nélkül mai egyházunk nem volna az, ami. Pedig a megelőző századokban nem volt papi szeminárium. Méltó, hogy megünnepeljük az alapítót, és ezt én azoknak a történelmi folyamatoknak az ismertetésével tenném, amelyeknek a szeminárium alapítása mintegy metszéspontját jelenti.

1. A VILÁGEGYHÁZ REFORMJA A TRENTÓI ZSINATON

Loyolai Szent Ignác első társaival, akikkel Jézus Társaságának nevezték magukat, Párizsból Jeruzsálembe kívánt zarándokolni 1538-ban. Róma előtt, La Stortában, egy düledező kis kápolnában, Szent Ignácnak megjelent Krisztus, és azt mondta neki: „*Ego vobis Romae propitius ero*” – „Rómában kegyes leszek hozzátok.”

Ignác és társai számára ezt megelőzően Róma nem volt sokkal több, mint egy útba eső földrajzi hely az úticél felé, bár említést érdemel, hogy már 1534-ben olyan fogadalmat tett társaival, hogy amennyiben a jeruzsálemi zarándoklat ellehetetlenülne, a római pápától kérnek útmutatást további feladataikra nézve. A La Storta-i látomástól kezdve viszont Ignác elsődleges keresztény küldetését látta meg a római pápa szolgálatában.

Érdemes megfontolni, hogy Sienai Szent Katalin 1380-ban bekövetkezett halála óta Ignác volt az első jelentős keresztény személyiség, aki a pápa szolgálatában ismerte fel saját életfeladatát. A pápaság reneszánsz kori mélyrepülésének csak az egyik oldala, hogy az akkori pápák úgyszólván világi fejedelemségként kormányozták az egyházi államot, eközben súlyos bűnökkel járaták le magukat, a világegyházat pedig cserbenhagyták. Az érem másik oldala, hogy a világegyház is eléggé cserbenhagyta a pápaságot. Ekkor már évszázados jelszó volt, hogy az egyházat meg kell reformálni, de a reformerők a XV. században a pápaságban leginkább a változás akadályát látták, és egy olyan egyetemes zsinattól remélték a változást, amely majd a pápaságot is gyökeresen átalakítja.

Luther reformációja a XVI. században felfogható e gondolatmenet radikális gyakorlati kivitelezésének. Annyi bizonyos, hogy Luther átfogó reformvíziót dolgozott ki. Három jelszava, hogy az üdvösséghez csak Isten kegyelmére, az erre válaszoló emberi hitre és a hit mércéjeként a Szentírásra van szükség. Ez alkalmas volt arra, hogy minden keresztényt mozgósítson. E jelszavak logikája szerint ugyanakkor nincs szükség az üdvösséghez se pápára, se püspökökre, se szolgálati papságra, legfeljebb olyan tanult megkereszteltre, akik a Bibliából prédikálni tudnak, tehát prédikátorok.

A kezdettől megfogalmazott katolikus kritika szerint a lutheri koncepció gyöngye pontja a „csak a Szentírás” elve. A Szentírás ugyanis nem egyénileg küzdő és bízva bízó keresztényeket mutat be, hanem helyi gyülekezeteket, amelyek elismerik az apostolok egyszemélyi vezetését, olyan apostolokét, akik között Szent Péter, a „köszikla” alakja egyértelműen kiemelkedik. Az ő egyszemélyi döntése például Kornéliusz százados megkeresztelése, amit az egyház utólag legitim tettként elismer. Azt is észre kell vennünk, hogy eleve nem volna Szentírásunk az intézményes egyház működése és a Szentírásra vonatkozó tekintélyi döntései nélkül.

A Trentói Zsinat *de fide* határozatai a szentségekben mutatják meg az intézményi folyamatosságot. A hét szentség folyamatos kiszolgáltatása az intézményes egyház állandó működése, amivel megszenteli a híveket.

El kellett azonban ismerni, hogy az intézményes egyház a reneszánsz válsága után átfogó reformokra szorul. Az átfogó reformkoncepciót Loyolai Szent Ignác álmodta meg, és a Trentói Zsinat *de reformatione* határozatai intézményesítették.

Szent Ignác szerint a papságot meg kell erősíteni küldetéstudatában és személyi alkalmasságában mindenekelőtt három területen: a központban, Rómában, ott, ahol a reformációval küzd, Németországban, és ott, ahol terjesztenie kell a hitet: az akkor megnyíló Európán kívüli világ misszionálásában. Szent Ignác számára a reform kulcsintézménye egy új oktatási forma, a jezsuita szerzetesek által irányított papi szeminárium. Ignác maga két szemináriumot alapított két kulcsterület számára: Rómának a Római Nagyszemináriumot és Németországnak a Collegium Germanicumot. Talán nem fölösleges emlékeztetni arra, hogy a harmadik kulcsterület, a világmisszió szempontjából Ignác egyik legközelebbi társa, Xavéri Szent Ferenc jelölte ki a későbbi jezsuiták útját.

A Trentói Zsinat Ignác álmát vitte tovább, amikor 1563-ban, a XXIII. ülésen minden püspökség számára elrendelte szemináriumok szervezését.² A magyar alapítás egyik kulcsfigurája az a Borromei Szent Károly volt, aki 1565-ben, a zsinat lezárulta után konkrét utasításokkal látta el a Bécsbe küldött pápai követeket, hogy igyekezzenek szemináriumot szervezni Magyarországon,³ ahol Németországhoz hasonlóan az egyház a protestánsokkal harcolt. A követek Oláh Miklós esztergomi érsekben találtak partnerre, aki 1566-ban a Trentói Zsinat rendelkezéseire közvetlenül hivatkozva megalapította a Nagyszombati Szemináriumot, a mi intézményünk elődjét.

² MOLNÁR A., *A Trienti Zsinat (1545–1563)*, in POÓR J., *A kora újkor története* (Budapest 2009).

³ FAZEKAS I., *Az esztergomi Szent István szeminárium alapítása (1566) és működésének kezdetei*, in „*Sapientia aedificavit sibi domum*”. *Papképzés Esztergom városában* (Esztergom 2006) 20.

Láthatjuk tehát, hogy az alapítás mennyire szorosan illeszkedett a kor katolikus világegyházának átfogó reformjaiba. Érdemes azonban egy pillantást vetni a magyarországi egyházra is: hogyan lettünk mi a katolikus és a protestáns világ egyik határterülete, ahol különösen sűrű volt szeminárium alapításával megerősíteni a katolikus egyházat?

2. MAGYAR EGYHÁZPOLITIKAI FORDULAT A DÓZSA-FÖLKELES ÉS MOHÁCS UTÁN

Közismert, hogy a református egyház gyakran azzal az öntudattal lép fel Magyarországon, hogy ők a „magyar egyház”. Talán kevésbé közismert, hogy ennek hátterében a középkori magyar katolikus egyház tradíciója áll. A magyar egyház kb. 100 évente került abba a helyzetbe, hogy a nemzeti királyságot megmentse. Gondolok itt Szent Gelléltre, akinek kulcsszerepe volt a Szent István halálát követő trónutódlási válság megoldásában, Bánfi Lukácsra, aki a bizánci és a német ambíciókkal szemben állt ki a nemzeti királyok mellett, az Aranybulla kiadásával kapcsolatos egyházi szerepvállalásra, Károly Róbert királyunkra, akit kora egyházi pártja juttatott a királyi trónra, de gondolok Hunyadi Jánosra is, akit a Kapisztrán Szent János által szervezett kereszties hadjárat segített a nándorfehérvári diadalhoz.

Mindezek miatt a katolikus püspökök igen nagy hatalomra tettek szert a magyar közéletben. A XVI. században azonban nem sikerült az esedékes nemzetmentés. Bakócz Tamás érsek politikája teljesen illett a korábbi századokhoz, amikor kereszties hadjáratot hirdetett, és vezérként fölkerlte Dózsa Györgyöt. A kereszties hadjárat azonban ismert módon parasztháborúvá fajult, és katasztrófával végződött. Ezzel Bakócz közéleti befolyása jelentősen meggyengült, Mohács után pedig általában is ellehetetlenült az a politika, hogy egy független Magyar Királyság a pápasággal szövetségben egyszerre védekezzék a török fenyegetés és a német császár ambíciói ellen.

A pápaság világi politikájában az egyik konstans a törökellenesség volt és maradt. A császárellenes nemzeti egyház tradíciójának követése ugyanakkor Mohács után kényszerű szükségszerűséggé tette a török vazallusság elfogadását. Emiatt politikai okból is szükségszerűvé vált a pápával való szakítás, és ebben a protestáns reformáció, különösen annak francia formája, a kálvinizmus elfogadása. Erre az erdélyi társadalom és azon belül az erdélyi egyháziak hajlandónak is mutatkoztak, de a mélyen gyökeredző Habsburg-ellenesség a Hódoltság területén, sőt, a Habsburg uralkodót politikailag elfogadó Magyar Királyság területén is népszerűvé tette a kálvinizmust. Jegyezzük meg tehát, hogy a stabilan Habsburg-ellenes „magyar egyház” – vagyis a magyar kálvinisták – az országot Mohácsnál legyőző törökök kiszolgálójává lett.

A Mohács után az esztergomi érseki hivatalt betöltő Várday Pál és Martinuzzi Fráter György bénultan próbált egyensúlyozni a törökbarát párt és a Habsburg-párt között, de csak annyit értek el, hogy mindkét oldal szemében megbízhatatlanná váltak. Fráter Györgyöt végül is Habsburg-párti zsoldosok 1551-ben I. Ferdinánd tudtával és beleegyezésével meggyilkolták.⁴ Ezzel megnyílt az út Oláh Miklós új egyházpolitikája előtt.

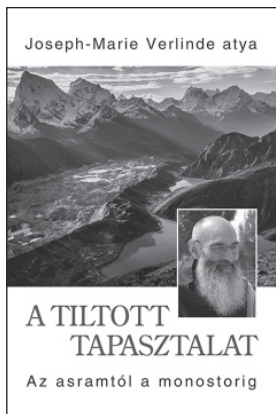
Oláh Miklós, Hunyadi János közeli rokona, elvszerűen végiggondolta, hogy az ország valódi ellensége a török, segíteni pedig a Habsburgok tudnak. Ezért egyházpolitikájában egyértelműen a Habsburgok oldalára állt, és lemondott a „magyar egyház” politikai ambícióiról. Ezzel viszont megnyerte az uralkodó bizalmát, és lehetőséget kapott arra, hogy a trentói reform rendelkezéseit elkezdje Magyarországon alkalmazni. Ennek első tartós gyümölcse a nagyszombati papnevelő intézet lett.

⁴ ZOMBORI I., *Fráter III. György*, in *Esztergomi érsekek 1001–2003* (Budapest 2003) 253.

Joseph-Marie Verlinde

A TILTOTT TAPASZTALAT

AZ ASRAMTÓL A MONOSTORIG

A szerző a hinduizmus és buddhizmus különféle meditációs technikáinak beavatottjaként és beavatójaként ráébredt a lényeges és feloldhatatlan különbségre a kereszténység és a keleti filozófiák között. Hosszú tisztulási és tanulási időszakot követően végül pap, s örökfogadalmas szerzetes lett. Könyvében az apró árnyalatokat tiszteletben tartva, egyszerű szóhasználattal elemzi a nagy keleti bölcsességeket, és Krisztus igazságával veti össze azokat.

240 oldal, puhafedeleles. Ára: 2800 Ft

HOLLAI ANTAL

SZEMLÉLNI ÉS BEFOGADNI GONDOLATOK A JELENÉSEK KÖNYVÉRŐL

A Jelenések könyvéhez írt magyarázatában Hollai Antal atya azzal a céllal közelít a Biblia utolsó iratához, hogy a benne rejlő mély üzenetet felszínre hozza, s egyben azt is kimutassa, hogy mennyire összhangban áll ez a mű a Szentírás egyéb irataival. Fontos hangsúlyozni, hogy Hollai atya könyve nem szigorú értelemben vett kommentár, hanem több év megfontolásainak gyümölcseként létrejött elmélkedő eligazítás. Könyve kiváló segítség azoknak, akik „kezdőkként” veszik kezükbe a Jelenések könyvét, s főként annak a teológiai tartalma és lelki üzenete iránt érdeklődnek.

HOLLAI ANTAL

Szemplélni és befogadni

Gondolatok a
Jelenések könyvéről

178 oldal, puhafedeleles. Ára: 1500 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda
1364 Budapest, Pf. 277.
TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974
www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ FAZEKAS ISTVÁN

Oláh Miklós, az Ősrégi Szeminárium alapítója*

Oláh Miklós (Nagyszében, 1493. január 10. – Bécs, 1568. január 15.) esztergomi érsek, a 16. századi magyar egyháztörténet és művelődéstörténet meghatározó személyisége, aki többek között mint az első Magyarország-leírás szerzője, a kor humanista fejedelmének, Rotterdami Erasmusnak levelezőtársa, a jezsuiták első magyarországi letelepítője (1561, Nagyszombat), illetve mint az első magyarországi szeminárium alapítója (1566) szerzett nevet magának. Bár sokszor és sokat írtak róla, kevésbé ismert személyiség, akit éppen egyéniségének sokrétűsége miatt nehéz megragadni.¹ A következőkben pályája néhány kulcseményén, jellegzetességén át kíséreltem meg közelebb hozni őt, majd a szeminárium alapítási körülményeit és történetének első évtizedeit vázolom.

OLÁH MIKLÓS, AZ UDVARI EMBER

Oláh Miklós pályája II. Ulászló király (1490–1516) udvarában kezdődött, ahová a nagyváradi káptalani iskolában végzett tanulmányait követően, 1510-ben került.² A városi-polgári környezetből érkező szászvárosi királybi-

* Konferencia-előadás az Esztergomi Hittudományi Főiskola és az Érseki Papnevelő Intézet alapításának 450. évfordulóján, Esztergom, 2017. április 27. Az előadás szerkesztett változata.

¹ A személyére vonatkozó publikációk hosszú sorából csak néhányat emelek ki: KOLLÁNYI Ferenc, *Oláh Miklós*, in *Katholikus Szemle* 2 (1888) 16–64; SÖRÖS Pongrác, *Ötven év Oláh Miklós életéből*, in *Katholikus Szemle* 17 (1903) 327–343, 416–432; BUCKO, Vojtech, *Mikulás Oláh a jeho doba 1493–1568* (Bratislava 1940); SUGÁR István, *Az egri püspökök története* (Budapest 1984) 241–253; *Program és mítosz között. 500 éve született Oláh Miklós* (szerk. Mózes Huba; Budapest 1993); R. VÁRKONYI Ágnes, *Oláh VI. Miklós*, in *Esztergomi érsekek 1001–2003* (szerk. Beke Margit; Budapest 2003) 256–261 (további irodalommal).

² Korai életrajzi adatai jó részben saját kezű feljegyzéseiből származnak, amelyeket egy 1523-as Velencében kiadott esztergomi *Breviarium* őrzött meg, és amelyek már a 18. században két alkalommal is nyomtatásban megjelentek, jómagam Péterffy Károly kiadását használtam. PÉTERFFY, Carolus, *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae. I–II* (Posonii 1741–1742) II, 187.

ró fia számára a Jagelló-udvarbeli szolgálat mindenképpen a felemelkedés lehetőségét kínálta.³ Az udvari lét meghatározza későbbi pályáját, hisz egész életében különböző fejedelmi udvartartásokban vagy azok közelében, azokkal szoros kapcsolatban állva élt. Ulászló halála (1516) után Szatmári György pécsi püspök, majd esztergomi érsek titkára lett (1516–1524), végül 1526-ban II. Lajos (1516–1526) és Mária királyné udvartartásába került, utóbbit követve Németalföldre (1531–1539). Visszatérve Magyarországra I. Ferdinánd római és magyar királynak (1526–1564), majd fiának, II. Miksának (1564–1576) a szolgálatában állt, már mint magas rangú egyházi személy és főhivatalnok. Nem véletlen, hogy az 1548. november 23-án kiállított, egyedülálló megoldású, számos miniatúrával díszített címereslevelén több uralkodói portré található, mindazon uralkodók portréja, akikkel addigi pályája során személyes kapcsolatban állt: V. Károly, II. Ulászló, II. Lajos és felesége, Mária, I. Ferdinánd és felesége, Anna, gyermekeik közül a későbbi II. Miksa és Tiroli Ferdinánd főhercegek, illetve Johanna főhercegnő, Oláh Miklós keresztlánya.⁴ Ez utóbbi tény is jól jelzi, milyen bizalmas kapcsolat jött létre Oláh Miklós és ura, I. Ferdinánd között, amely nem alakulhatott volna ki az uralkodó mindennapi életét és a vele való érintkezést meghatározó udvari szokások tökéletes ismerete és a hozzájuk való alkalmazkodás nélkül.

OLÁH MIKLÓS, A KLERIKUS

A középkori és kora újkori gyakorlat szerint az uralkodó halálával annak udvartartása mindig felbomlott, helyét a trónörökösi udvartartás vette át. A fiatal Oláhnak így Ulászló 1516-ban bekövetkezett halála után újabb patrónus után kellett néznie, akit a fentebb említett Szatmári György személyében talált meg. A mellette eltöltött nyolc év minden jel szerint igen nagy hatással

³ Érdemes egy szót szólni Oláh havasalföldi fejedelmi származásáról és Hunyadi rokonságáról. Az adatok alapvetőleg az Oláh Miklós vezette kancellárián megfogalmazott 1548. évi címereslevelére mennek vissza, ami némi kételkedésre ad okot. Könnyen lehetséges, hogy csupán egy humanista világban megszokott, saját maga által kreált, de legalábbis kerek történetű fejlesztett konstrukcióval állunk szemben. A Hunyadi rokonság tényét már 1910-ben Karácsonyi János megcáfolta. KARÁCSONYI János, *Az oláhországi (havaselyi) vajdák családfája*, in *Századok* 44 (1910) 191–192. Az 1548. nov. 23-án Augsburgban kiadott címereslevelél több alkalommal megjelent, teljes kiadása: KATONA, Stephanus, *Historia critica regum Hungariae stirpis Austriacae* (Pest 1799) Tomulus II, Ordine XXI, 801–811. Részlegesen: *Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. I–V* (szerk. Bunyitay Vince – Rapaics Rajmund – Karácsonyi János; Budapest 1902–1912) V, 75–78 (a továbbiakban: ETE). Lásd még: KOVÁCS András, *Oláh Miklós címereslevelei*, in *Korunk* 3 (1994) 4/103–108.

⁴ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), P 108 Esterházy család hercegi ágának levéltára, Rep. 2–3. Fasc. K. No. 162.

⁵ Oláh Miklós címerében nem véletlenül jelennek meg olyan elemek, amelyek Szatmári címerében

volt rá.⁵ A Szatmári püspök udvarához tartozás hozta meg számára az első egyházi javadalmakat, 1518-ban előbb pécsi, majd 1522-ben esztergomi kanonoki kinevezést kapott.⁶ Minden bizonnyal már ebben az időben felvette a kisebb rendeket, ezzel tagja lett az egyházi rendnek, ami számos kiváltsággal járt együtt. Lépése mögött valószínűleg inkább józan megfontolás állt, mintsem valamifajta elkötelezettség. A késő középkori magánigazgatási és államapparátus fejlődése egyre több szakembert igényelt, akiknek a javadalmazását ugyanakkor nem tudták másból megoldani, mint egyházi erőforrásokból. Ennek a fejlődésnek az egyik következménye volt, hogy sok olyan ember is klerikussá lett, akinek egyébként nem volt indíttatása az egyházi pálya iránt. Oláh esetében is minden jel szerint hosszú út vezetett az áldozópapságig és az első mise elmondásáig. Ez irányú elkötelezettsége az 1540-es évek közepétől követhető nyomon, ennek első jele Claudius Le Jay (Jajus) jezsuita beszédekének hallgatása az 1545-ös wormszi birodalmi gyűlés idején, amelyeket el is kért magának.⁷ Pappá szentelésére minden jel szerint csak 1545 nyarán vagy őszén, vagy talán még később került sor.⁸ Első miséjét hosszas előkészületek után csupán 1552. február 29-én mondta el Pozsonyban.⁹

OLÁH MIKLÓS, A HIVATALNOK

A főpapi udvartartások az uralkodói udvartartásokhoz hasonlóan csupán ideiglenes képződmények voltak, amelyek a főpap halálával automatikusan felbomlottak. Szatmári halála így Oláh Miklós karrierjében is némi törést okozott. Néhány éven át, úgy tűnik, pártfogó és igazi állás nélkül maradt, de korábban elnyert kanonoki stallumai és a miskolci plébánosság, amelyet legkésőbb 1524 őszétől viselt, biztosították megélhetését.¹⁰ Karrierje 1526 tavaszától lendült meg újra, amikor II. Lajos és ezzel egyidőben Mária királyné

is jelen vannak. FARBAKY Péter, *Szatmári György, a mecénás* (Művészettörténeti Füzetek 27) (Budapest 2002) 79–81.

⁶ KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900* (Esztergom 1900) 132.

⁷ PÉTERI János (Petruch Antal), *Az első jezsuiták Magyarországon (1561–1657)* (Róma 1963) 35. Jajus később újra kapcsolatba került Oláh Miklóssal, hiszen 1551 áprilisa és 1552 augusztusa között a frissen alapított bécsi kollégium első rektora volt. WRBA, Johannes, *In der Nähe des römischen Königs. Die Gründung des Jesuitenkollegs in Wien*, in *Ignatius von Loyola und die Gesellschaft Jesu 1491–1556* (Hrsg. von Andreas Faulkner – Paul Imhof; Würzburg 1990) 339–342.

⁸ Hyeronimus Marcellus pápai nuncius engedélye Oláh Miklós részére, hogy bármely püspöktől felvegye a szent rendeket. 1545. aug. 10., Worms. Primási Levéltár, Esztergom (PL), Archivum Ecclesiasticum Vetus (AEV) Nr. 8/3.

⁹ Oláh saját kezű feljegyzése egy 1552. évi naptárban. KOVACHICH, Martinus Georgius, *Scriptores rerum Hungaricarum minores hactenus inediti, synchroni, aut proxime coevi* (Budae 1798) I, 92.

¹⁰ ETE I, 151.

titkára lett (1526. március 16. és március 21.).¹¹ Valójában a királyné környezetéhez tartozott, ezért is maradhatott távol a mohácsi ütközettől, és a középkori magyar királyság bukását követő zűrzavaros időkben is a már özvegy királyné kíséretében maradt, akit azután Németalföldre is elkísért (1531 márciusa).¹² Ebben a döntésben azért volt némi kényszer. Oláh Miklós tulajdonképpen kiszorult a magyar politikai életből. Az új hatalmi felállásban, I. Ferdinánd környezetében nem sikerült megfelelő tisztséghez jutnia, hiába tett kísérletet 1527 őszén az erdélyi püspökség megszerzésére. Jóllehet az uralkodó a püspökséget már megígérte neki, vetélytársai keresztülhúzták számításait, és az uralkodót rábírták döntése megváltoztatására.¹³ I. Ferdinánd környezetében ekkor Szalaházy Tamás (†1535) veszprémi, majd egri püspök, királyi kancellár az egyik legfontosabb ember, valószínűleg ő állt a kedvezőtlen uralkodói döntés hátterében. Kettejük ellenségeskedése még a Mohács előtti évekre ment vissza, amikor Szalaházy hiába remélte Brodarics Istvánnal szemben kancellári kinevezését.¹⁴ Oláh számára így nem maradt más választás, mint úrnőjét elkísérni a messzi Belgiumba, ahol Mária bátyja, V. Károly megbízásából helytartóként működött. Oláh ezt az időszakot arra használta ki, hogy humanista műveltségét tökéletesítse. Eredetileg nem volt módja külföldön tanulni, nem járt olasz egyetemekre, mint oly sok kortársa, de a nagyváradi káptalani iskolából hozott alapok lehetőséget adtak tudása fejlesztésére, megtanult görögül, az északi, azaz a németalföldi humanizmus jeles képviselőivel jó kapcsolatokat alakított ki, köztük a kor vezető humanistájával, Rotterdami Erasmussal is levelezett.¹⁵ Németalföldi működése adott lehetőséget az első átfogó Magyarország-leírás elkészítésére (*Hungaria*, 1536).¹⁶ Ebben a korban a humanista műveltség kapcsolja össze a kor értelmiségét, erre épül az éppen megszülető modern állam tisztviselőinek képzettsége is. A műveltség gyarapítása tehát nem pusztán öncél, hanem felkészülést jelent a jövőre és lehetőséget arra, hogy részese legyen egy hálóznak, amely egész Európát átfonja.

¹¹ PÉTERFFY II, 188.

¹² PÉTERFFY II, 188.

¹³ *Oláh Miklós levele Antonio Burgohoz* (1531. okt. 16., Brüsszel), in *Oláh Miklós levelezése* (Magyar Történelmi Emlékek. I. Okmánytárak XXV) (közli Ipolyi Arnold; Budapest 1875) 139.

¹⁴ *Oláh Miklós levele Brodarics Istvánhoz* (1536. márc. 30., Gent), in *Oláh Miklós levelezése* 573–574; FAZEKAS István, *Oláh Miklós, Mária királyné titkára (1526–1539)*, in *Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531* (szerk. Réthelyi Orsolya – F. Romhányi Beatrix – Spekner Enikő – Végh András; Budapest 2005) 38.

¹⁵ KOLLÁNYI Ferenc, *Oláh Miklós és Rotterdami Erasmus*, in *Új Magyar Sion* 16 (1885) 585–604, 736–758; Uő, *Oláh Miklós irodalmi foglalkozása a külföldön*, in *Új Magyar Sion* 16 (1885) 171–179, 252–262; SCHLEICHER Pál, *Oláh Miklós és Erasmus* (Budapest 1941).

¹⁶ FODOR István, *Oláh Miklós Hungariája. Egy addig ismeretlen kézirat és a magyar nyelvi adalékok tanúságai* (Humanizmus és Reformáció 17) (Budapest 1990).

OLÁH MIKLÓS KÉSŐBBI PÁLYAFUTÁSA

Oláh Miklós nyolc év külföldi tartózkodás után 1539-ben tért vissza Közép-Európába mint Mária egyik meghatalmazottja, hogy testvérével, I. Ferdinánddal tárgyaljon az egykori magyar királyné által még mindig birtokolt magyarországi királynéi jövedelmek ügyében.¹⁷ A következő évben minden jel szerint átlépett I. Ferdinánd szolgálatába, vagy legalábbis már tőle is fogadott el megbízást, mert 1540 késő nyarán és kora őszén az uralkodó megbízásából tárgyalt Perényi Péterrel a Szapolyai János király halála után kialakult helyzetről, Perényi esetleges átpártolásáról.¹⁸ Az 1539 és 1543 közötti évek helykereséssel, kapcsolatai újrateremtésével teltek. A közép-európai, magyarországi világba való visszailleszkedését mutatja, hogy 1542. március 20-án I. Ferdinánd egri nagypréposttá nevezte ki.¹⁹ Az áttörés, az igazi karrierkezdet azonban csak 1543 nyarán következett be, amikor megbízást kapott a Magyar Kancellária vezetésére, igaz egyelőre csak alkancellári címmel, és nem sokkal ezután az uralkodó zágrábi püspökké nevezte ki.²⁰ Ezzel a kettős kinevezéssel tagja lett az országot irányító hivatali elitnek és a magyar főpapságnak is. 1546-ban a források már kancellárként említik.²¹ 1548-ban egri püspöki kinevezést nyert, végül 1553. május 7-én I. Ferdinánd esztergomi érsekké, ezzel együtt főkancellárjává tette meg.²² Még egy tisztséget ért el élete utolsó évtizedében: Nádasdy Tamás nádor halála után nem került sor új nádor kinevezésére, az uralkodó helyette Oláh Miklós személyében helytartót állított az ország élére (1562. augusztus 9.). Kinevezését atyja halála után II. Miksa is megújította (1564. augusztus 5.).²³ Ezzel a kinevezéssel páratlan hatalom koncentráldott a kezében, hisz egyszerre töltötte be a legfőbb világi és a legfőbb egyházi tisztséget, ráadásul a kora újkor magyar gyakorlatban egyedülálló módon, miután nem engedte meg kancellár kinevezését, főkancellárként a Magyar Udvari Kancelláriát is irányította. Nem tárgya a dolgozatnak Oláh Miklós politikai működésének be-

¹⁷ PÉTERFFY II, 188. 1539 nyaráról és őszéről több beadványa is megmaradt, amelyeket úrnője érdekében nyújtott be I. Ferdinándhoz. Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv Ungarische Akten Specialia Fasc. 343. Nr. 62., Nr. 159., Nr. 160. Visszatéréséről beszámolt régi barátjának, Nádasdy Tamásnak is (1539. nov. 17., Bécs): ETE III, 419–421.

¹⁸ ETE III, 485–487.

¹⁹ ETE IV, 20.

²⁰ Alkancellári kinevezése 1543. aug. 1-jén történt: ÖStA, Allgemeines Verwaltungsarchiv Finanz- und Hofkammerarchiv Hofkammerarchiv (AVA FHKA HKA), Hofzahlmatsbücher (HZAB) Bd. 2. fol. 202v–203r.

²¹ Oláh Batthyány Ferenchez intézett, 1546. nov. 8-án kelt levelét már kancellárként írja alá. MNL OL, P 1314 Batthyány család hercegi ágának körmendi levéltára, Missiles Nr. 34390.

²² Esztergomi érseki kinevezése: PL, Archivum Saeculare Acta radicalia Classis A. Nr. 24. Vö. PÉTERFFY II, 189.

²³ Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattár Batthyány-gyűjtemény Cat. V. Tit. II. a. pag. 952a.

mutatása, csupán egyetlen mondattal szeretném jelezni, hogy annak a generációnak az egyik kulcsszemélyisége, amely Buda elvesztése (1541) után I. Ferdinánddal és a szomszédos tartományok rendjeivel együttműködésben döntő szerepet játszott a maradék Magyarország igazgatásának megszervezésében és kezdeti működtetésében. Rajta kívül Várday Pál (1473k.–1566) esztergomi érsek, Nádasdy Tamás (1498–1562) későbbi nádor és Baththyány Ferenc (1497–1566) nevét kell feltétlenül megemlíteni.

OLÁH MIKLÓS SZEMÉLYISÉGE

A rendelkezésre álló források egy rendkívül erős egyéniséget mutatnak, aki nagyon segítőkész, igazi mecénás, jó szemmel választja ki a fiatalok közül a legtehetségesebbeket, akiket kész bőkezűen támogatni, majd – a kor gyakorlatának megfelelően – jól működő klientúrát kiépíteni belőlük. Így Oláh közvetlen környezetében kezdte pályafutását többek között id. Forgách Ferenc (1535–1577) váradi püspök, a történetíró, id. Draskovich György (1525–1587) későbbi győri püspök, kalocsai érsek, a jezsuiták majdani letelepítője, Radéczy István (†1586) későbbi egri püspök, királyi helytartó, jeles humanista, a Radéczy-kör megalapítója, Dudíth András (1533–1589) pécsi püspök, a későbbi apostata, Zsámboky János (1531–1584) történetíró, a nagy könyvgyűjtő, Istvánffy Miklós (1538–1615) propalatinus, történetíró.²⁴ Rajtuk kívül még számos kevésbé ismert személy pályaindulását segítette.

Ugyanakkor az is jól látható a forrásokból, hogy ellentmondást nem tűrő egyéniség volt, és ha valaki nem fogadta el az érsek irányítását, előbb-utóbb távoznia kellett környezetéből, és karrierje is könnyen törést szenvedhetett. Ez történt Dudíth Andrással és id. Forgách Ferencel, akik egy idő után nem fogadták el többé Oláh vezető szerepét, szerettek volna önálló karriert befutni, elképzeléseik azonban keresztetkék patrónusuk terveit. Előbbi, felekezetével meghasonulva, antitrinitáriussá lett, utóbbi pedig a Habsburg oldalt elhagyva János Zsigmond erdélyi fejedelem szolgálatába állt.²⁵

²⁴ Oláh Miklós udvartartására és pártfogói működésére: FAZEKAS István, *Oláh Miklós esztergomi érsek udvara (1553–1568)*, in *Idővel paloták... Magyar udvari kultúra a 16-17. században* (szerk. G. Etényi Nóra – Horn Ildikó; Budapest 2005) 346–347.

²⁵ ALMÁSI Gábor, *Forgách Ferenc és társai*, in *Uő, Reneszánsz humanizmus* (Budapest 2017) 69–109. Lásd még ugyancsak Almásy Gábor tanulmányát ugyanebben a kötetben: *Az Oláh Miklós elleni gyűlöletről* (uo. 110–143). Forgách Oláhról alkotott lesújtó véleményének *Emlékiratában* is hangot adott. FORGÁCH Ferenc, *Emlékirat Magyarország állapotáról*, in *Humanista történetírók* (ford. Borzsák István, szerk. Kulcsár Péter; Budapest 1977) 794.

²⁶ „1565. Dignitatum et prelatorum Regni Hungariae nomina et appellationes.” ÖStA, AVA FHKa HKA, r. Nr. 53. Konv. 1588. Febr. fol. 322–325. Az esztergomi káptalan egyes stallumainak jövedelméről 1566-ban készült egy kamarai összeírás. ÖStA, AVA FHKa HKA, r. Nr. 12.

Személyiségének további kevésbé megnyerő, de a kor viszonyainak ismeretében nem szokatlan vonása a kapcsolata az evilági javakkal. Oláh Miklós egyáltalában nem vetette meg az anyagi javakat, nagy javadalomhalmozó volt. Egy 1565-ben készült, a magyarországi egyházi javadalmakat tartalmazó összeírás alapján birtokolta az esztergomi érsekségen túl – amely ebben az időben mintegy évi 40–45.000 Ft körüli éves jövedelmet hozott – a fehérvári prépostság jövedelmeinek nagyobb részét az örkanonoki jövedelmekkel egyetemben, a bozói prépostságot és talán a budai Szt. Zsigmond és a budafelhévízi prépostságot is (ezekben bizonytalan az összeíró). Kezébe tartotta ezen túl a különösen magas jövedelmet biztosító sasvári főesperességet.²⁶ Az érsek mint főhivatalnok élvezte továbbá a kancellárnak járó 1400 Ft-os, illetve a helytartónak járó 3000 Ft-os fizetést, illetve őt illette meg a kancellári illetékek és a helytartói bírói illetékek tekintélyes része (egy későbből ismert kulcs szerint az illetékek 2/3-áról van szó).²⁷

Nem lehet tagadni ugyanakkor, hogy az érsekre rótt terhek is hatalmasak voltak. A főpapi udvartartás fenntartása mellett a pénz többségét a török elleni védelem költségei emésztették fel, legfőképpen az esztergomi érsek, Várday Pál, Oláh Miklós és Verancsics Antal által kiépített és ekkor Oláh nevét viselő Oláhújvár, a későbbi Érsekújvár építési és őrségének zsoldköltsége.²⁸

A kor szokása szerint sokat fordított a családjára, számos unokatestvéréről gondoskodott, és a pártfogolt családtagok sorában minden jel szerint ott volt egy törvénytelen lánygyermek is, Lukrécia, aki később Liszthy János kancelláriai titkár hitvese lett. Fontos tudatosítani, hogy Oláh Miklóson nem lehet még a trentói eszményeket számon kérni, minden későbbi reformtevékenysége ellenére a reneszánsz világ gyermeke.²⁹ Családjának juttatott szerzeményei közül kiemelkedik az 1550-ben Bécs belvárosában vásárolt ház (a mai Esterházy-palota egyik előépítménye).³⁰ Ugyancsak rokonainak juttatta az 1553-ban vásárolt Sopron megyei lánzséri uradalmat.³¹ 1555-ben még egy tulajdonhoz jutott Bécs közelében, megvásárolt egy az 1529-es török

Konv. 1565. fol. 343–345. Másik példánya: MNL OL, E 21 Magyar Kamara Levéltára, Benignae Resolutiones [Ben. Res.] 1566. máj. 28.

²⁷ Az 1400 Ft-os kancelláriai fizetésről: ÖStA, AVA FHKA HKA, Ungarische Gedenkbücher Bd. 392. fol. 6v–7r. A helytartó fizetésről: MNL OL, E 21 Ben. Res. 1563. márc. 26.

²⁸ KOPPÁNY András – KOPPÁNY Tibor, *Érsekújvár*, in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* (Budapest 2004) II, 397–399 (további irodalommal).

²⁹ PERGER, Richard, *Das Palais Esterházy in der Wallnerstraße zu Wien* (Forschungen und Beiträge zur Wiener Stadtgeschichte) (Wien 1994) 33, 9. jegyzet.

³⁰ Uo. 17.

³¹ MNL OL, A 57 Magyar Kancelláriai Levéltár, Libri regii, vol. 3. pag. 160–161. és pag. 168–169.

ostrom idején elpusztult, városközeli birtokot, az ún. St. Margaretenhofot.³² Új szerzeményéről a vásárlás után nem sokkal így számolt be régi ismerősének, Batthyány Ferencnek: „Továbbá egy estállónak való házat vettem most, itt kint az szőlőközben az Ujhely kapujának ellenében ezer lépésre vagyon, annak okaért mikoron te kegyelmed ide fel jövend, csak hogy jó borokat hoznál veled, örömet szállást adok te kegyelmednek.” Ez utóbbit magáról Nicoletumnak nevezte el.³³ Anyagi erejét mutatja, hogy 1562-ben készített végrendeletében a számtalan örökül hagyott értékes tárgy mellett készpénzben 22 833 Ft kifizetéséről intézkedett. Ennek kiegyenlítése nem okozott gondot, mert a meghalt érsek Bécsben, Pozsonyban, Nagyszombatban összeírt hagyatékában nem kevesebb, mint 42 124 Ft készpénzt inventáltak.³⁴ A készpénzhiányos kora újkorban, amikor számos üzlet létrejöttét az akadályozta meg, hogy az illető nem tudott kellő időben megfelelő mennyiségű készpénzt felhajtani, és az emberek nem akkor vettek fel kölcsönt, amikor szükségük volt rá, hanem akkor, amikor megfelelő alkalom kínálkozott, ez elképesztően magas összegnek számított. Az anyagi javakhoz való erős kötődése ellenére az érsek mégsem nevezhető kapzsinak. Jól mutatja ezt az egyik unokaöcséhez, Oláhcsászár Miklóshoz intézett levele, amelyben nem engedte, hogy rokona elvonja a láncséri uradalom lakóitól a borkimérés jogát, s így azok „Isten ellen megterhesüljenek”.³⁵

OLÁH MIKLÓS ÉS KÍSÉRLETE A MAGYARORSZÁGI KATOLIKUS EGYHÁZ MEGÚJÍTÁSÁRA (1553–1568)

Ha Oláh Miklós 1553-ban, hatvanévesen elhalálozott volna, akkor a történeti és irodalomtörténeti összefoglaló munkákban egy nagy humanista és politikai halálán sajnálkoznának a szerzők. Élete utolsó tizenöt éve azonban tel-

³² MAURER, Franz, *Die ehemalige Wiener Vorstadt Margareten*, in *Berichte und Mittheilungen des Alterthums-Vereines zu Wien* 43 (1910) 53.

³³ Oláh Miklós levele Batthyány Ferenchez, 1555. máj. 15. „Ex domo nostra Nicoletto, kynek mast attanak ellien neweth”. *Magyar leveleskönyv. I–II* (szerk. Balogh József – Tóth László; kiadja H. Balázs Éva; Budapest é.n.) I, 140.

³⁴ 1562. szeptember 14-én kelt végrendelete megjelent: MERÉNYI Lajos, *Oláh Miklós végrendelete*, in *Történelmi Tár* (1896) 136–159. Az Oláh által tett végrendeleti hagyományok összeírása és a hagyaték kivonata számadatokkal: ÖStA, AVA FHKA HKA r. Nr. 50. Konv. 1586. Okt. Fol. 52–58. Az érseki hagyaték történetét külön tanulmányban szándékozom feldolgozni.

³⁵ „Továbbá ahol kirsz minket, hogy a te tisztedben bort hagyjak árultatnod, mi azt nem mivelhetjük, hogy az szegény népet azval bántjuk, azért irtunk nekik, hogy ha ellenek nincsen, árulják ki... Az bort, ha a szegény nép ki árulja az övékkel egyetemben, arulják annyi áron amint az övékét, mert elég terhek vagyon annál, kit is nem akarom, hogy Isten ellen meg terhessüljenek.” Oláh Miklós levele Oláhcsászár Miklóshoz (1560. jan. 11., Bécs) (orig. magyar), MNL OL, P 184 Esterházy család hercegi ágának levéltára, Oláh család levéltára 1. cs. II. Oláhcsászár Miklós

jesen más Oláh Miklóst mutatott meg, aki igyekezett maradéktalanul teljesíteni egyházfői kötelességeit: a rábízott esztergomi egyházmegyében nagyszabású reformokat vezetett be, sőt a rendelkezésre álló források azt sejtetik, hogy mint a magyar katolikus egyház primása püspöktársait is rávette egyházmegyéjük megreformálására.

A Trentói Zsinattal egy időben, az ott kodifikált eszköztárat alkalmazva kísérelte meg egyházmegyéje ügyeit rendbe tenni.³⁶ Ennek jegyében első lépésként újjászervezte a nagyszombati iskolát, egyesítette a városi iskolát az esztergomi káptalan iskolájával (1554), majd új működési szabályzattal látta el (1558).³⁷ Az iskola továbbfejlesztésének gondolata vezette az érseket a jezsuiták nagyszombati letelepítéséhez (1561).³⁸ Következő lépésként az érsek megkezdte egyházmegyéje káptalanjainak rendbetételét (nagyszombati székeskáptalan, pozsonyi és szepesi társaskáptalan). Az érseki protokollumokban számos irat található, amely a kanonokoknak a javadalomtól való megfosztását tartalmazza. Az indokok között a leggyakoribb a rezidencia-kötelezettség meg nem tartása, az alkohol iránti túlzott odaadás, illetve a különösebben nem részletezett tisztátalan élet.³⁹ A középréteg után az érsek az egyházmegyéjéhez tartozó úgynevezett nagyobb javadalmasokat, azaz az esztergomi érsek alá tartozó különböző prépostságokat és apátságokat vonta ellenőrzés alá (1557).⁴⁰ Ezután kezdte meg egyházmegyéje alsópapságának vizitálását, illetve egyházmegyei zsinatok tartását. Az 1559–1562 közötti évekből fennmaradt főesperesi látogatásokat tartalmazó jegyzőkönyvek bepillantást engednek a főegyházmegyében uralkodó állapotokba.⁴¹ Az esztergomi egyházmegye déli része török uralom alá került (a székesegyházi főesperesség és a nógrádi főesperesség egy része). Egyházmegye-szerte sok plébánia állt üresen, egyes főesperességekben vagy esperesi kerületekben, mint a tornai főesperesség vagy a bányavárosok, már szinte csak evangélikus lelképászorok működtek. A katolikus egyházi szervezet leginkább az

iratai, 1. Oláh Miklós levelei.

³⁶ Törekvéseire összefoglalóan: ADRIÁNYI, Gábor, *Der erste Erneuerer des katholischen Lebens nach der Reformation in Ungarn: Primas Miklós Oláh, Erzbischof von Gran (1553–1568)*, in *Ecclesia militans. Studien zur Konzilien- und Reformationsgeschichte. Remigius Bäumer zum 70. Geburtstag gewidmet. 2. Zur Reformationsgeschichte* (Hg. von Walter Brandmüller; Paderborn 1988) 491–517; FAZEKAS István, *Oláh Miklós reformtörekvései az esztergomi egyházmegyében 1553–1568 között*, in *Történelmi Szemle* 65 (2003) 139–153.

³⁷ A nagyszombati iskolával foglalkozó bőséges irodalomból most csak az utolsóként megjelent munkára utalnék: MÉSZÁROS István, *XVI. századi városi iskoláink és a „studia humanitatis”* (Humanizmus és reformáció 11) (Budapest 1981) 62–76, 158–166.

³⁸ Működésük feldolgozása: PÉTERI.

³⁹ PL, Archivum Saeculare, Acta protocollaria, Protocollum C, passim.

⁴⁰ PÉTERFFY II, 5–32.

⁴¹ Eredeti jegyzőkönyvek a Primási Levéltárban találhatóak: PL, AEV Nr. 2121. Kiadásuk: BUCKO, Vojtech, *Reformné hnutie v arcibiskupstve Ostrihoskom do r. 1564* (Bratislava 1939).

egyházmege nyugati részén maradt sértetlen, ahol mintegy 300 plébánián működött még a régi egyházhoz tartozónak nevezhető pap. Közülük azonban sokan ágyast tartottak, illetve két szín alatt áldoztattak, általánosnak mondható a tonzúra elhanyagolása, a szakállviselés és más öltözködésbeli visszasságok. A jegyzőkönyvek tanúsága szerint az egyházi vagyon szekularizációja kicsiben is bekövetkezett, aminek végrehajtója és hasznélvezője vagy a helyi nemesség volt, vagy maga a faluközösség, ami azt is jelzi, hogy a katolikus egyház társadalmi elfogadottsága helyi szinten is csökkent.

A vizitációkban megtapasztalt állapotok megváltoztatására szolgáltak az egyházmegyei zsinatok (1560, 1562, 1564, 1566, továbbá az 1558-as znióváraljai részszinat, 1561-ben tartományi zsinatra került sor). A zsinatok közül különösen az 1560. évi zsinat jelentősége nagy az ott kihirdetett terjedelmes zsinati határozatok miatt, amelyek átdolgozva Bécsben nyomtatásban is megjelentek, és az Oláh-féle reformok legátfogóbb dokumentumát, mintegy kézikönyvét könyvét jelentik.⁴² Ugyanezen évben egyházmegyéje papjai számára ritualét adott ki, amely tartalmazta az egyházi év ünnepeit és az egyes szertartások pontos rendjét. Már ezt megelőzően, 1558-ban gondoskodott az érsek breviárium kiadásáról.⁴³ Az érsek által támogatott nyomtatványok sorában az utolsó fontos munka Canisius Szt. Péter kis katekizmusának kiadása volt Telegdi Miklós esztergomi kanonok fordításában, amellyel a katolikus hitigazságokat röviden és érthetően összefoglaló könyvet kívánt papjai és a hívek kezébe adni.⁴⁴ Reformintézkedései sorába illeszkedik az egyházmegyei szeminárium 1566. évi megalapítása. Nem rajta múlt, hogy átfogó reformkísérlete nem járt eredménnyel, a magyarországi társadalmi közeg, a politikai körülmények nem kedveztek a próbálkozásnak. Izgalmas és még megválaszolásra váró kérdés reformtörekvései hátterének feltárása: vajon mi fordította Oláh Miklóst a katolikus megújulás irányába, mennyire új mindez, és mennyire eredeztethető erasmista felfogásából?

⁴² *Catholicae ac christianae religionis praecipua quaedam capita* (Bécs 1560 és 1561). Újabb kiadása: PÉTERFFY II, 43–129. SZOLIVA Gábriel, „...Viennae excudi fecimus” – Oláh Miklós esztergomi érsek könyvkiadási tevékenysége és a katolikus megújulás, in *Sapientiana* 8 (2015) 2/25–34.

⁴³ *Breviarium Strigoniense* (Bécs 1558); *Ordo et ritus Sanctae Metropolitanae Ecclesiae Strigoniensis quibus Parochii et alii animarum pastores in Ecclesiis suis uti debent* (Bécs 1560); SZOLIVA 23–24, 34–35.

⁴⁴ TELEGGI Miklós (ford.), *Az kereszténysegnek fundamentumiról való röuid keonywechke* (Bécs 1562); SZOLIVA 35–37.

⁴⁵ A dolgozat e fejezete a következő írás bevezetőjének átdolgozott változata: FAZEKAS István, *Az esztergomi Szent István szeminárium alapítása (1566) és működésének kezdetei*, in „*Sapientia aedificavit sibi domum*”. *Papképzés Esztergom városában* (Az Úton és a Strigionium Antiquum különszáma) (szerk. Harmai Gábor – Hegedűs András; Esztergom 2006) 20–27.

⁴⁶ A szeminárium korai történetéhez: FRANKL (FRANKÓI) Vilmos, *Az első magyarországi papnö-*

A SZEMINÁRIUM ALAPÍTÁSA⁴⁵

Oláh Miklós korán felismerte a papképzés jelentőségét reformtörekvései szempontjából. A katolikus megújulásnak tulajdonképpen az egyik sarkalatos pontja, hogy sikerül-e olyan papságot csatasorba állítani, amely a katolikus megújulás eszméit képes a társadalom számára hitelesen közvetíteni.⁴⁶ Már 1558-ban a nagyszombati iskola számára kiadott szabályzatában az iskola vezetésének kötelességévé tette olyan tizenhat és huszonöt év közötti, német, magyar és szlovák ifjak eltartását és nevelését, akik egyházi pályára készülnek. Számukat huszonnégy főben vagy legalábbis annyiban szabta meg, amennyi az iskola jövedelméből eltartható volt.⁴⁷ A nagyszombati jezsuita kollégium kapcsán a jezsuita generálissal folytatott levelezésében is felvetette a szeminárium kérdését (1559). Az átadott jövedelemből kellett volna 16–20 ifjút tartani és tanítani, akik majd pappá lesznek és kötelezik magukat a plébánosi szolgálatra.⁴⁸ Sajnos nem tudjuk, mennyire valósult meg az elképzelés erről az „ős-szemináriumról”, hol laktak a növendékek, mit tanultak és hányan voltak. A fordulatot az ügyben Trentói Zsinat harmadik szakasza (1561–1563) hozta el, amely hosszan foglalkozott a kérdéssel (sess. XXIII. cap. XVIII.), és a XVI. század első felének kezdeményezéseire alapozva egy új intézmény, a szeminárium meghonosítását rendelte el minden egyházmegye számára kötelezően 1563 júliusában. Fontos hangsúlyozni, hogy nem előzmények nélküli, és több gyökérből is táplálkozik az akkor és ott kodifikált intézmény.⁴⁹

Szent V. Piusz pápának (1566–1572) köszönhetően nem maradt a határozat pusztá betű, számos szeminárium felállítására buzdító brévét küldött szét. Így 1566. február 11-én V. Piusz külön brévét intézett Oláh Miklóshoz és a magyar püspökökhöz is, amelyben erősen szorgalmazta a Trentói Zsinat szemináriumokról szóló határozatának végrehajtását. Külön megbízással hozzá küldte az ekkor már jó ideje az osztrák domonkos provinciában mű-

velde, in *Új Magyar Sion* 3 (1873) 801–809; változatlanul közölve FRANKL (FRANKNÓI) *A hazai és a külföldi iskolázás a XVI. században* című monográfiájában (Budapest 1873) 57–64; DÉKÁNY Vilmos, *Az esztergomi szeminárium 400 éves jubileuma*, in *Vigilia* 31 (1966) 442–454; FAZEKAS, *Az esztergomi Szent István szeminárium 22–27.*

⁴⁷ MÉSZÁROS 164.

⁴⁸ Oláh Miklós levele Lainez jezsuita generálishoz (1559. szept. 16., Bécs), in *Monumenta Antiquae Hungariae* (MAH) (Monumenta Historica Societatis Iesu 101) (ed. Ladislaus Lukács; Romae 1969) I, 23–26.

⁴⁹ O'DONOHUE, James A., *The Seminary Legislation of the Council of Trent*, in *Il Concilio di Trento e la riforma Tridentina. Atti del convegno storico internazionale Trento 2–6 Settembre 1963. I–II* (Roma-Freiburg-Basel etc. 1965) I, 157–172; Uő, *Tridentine Seminary Legislation its Sources and its Formation* (Louvain 1957); MIHÁLYFI Ákos, *A papnevelés története és elmélete* (Budapest 1896) II, 122–130 (a határozat szövegének közlésével).

ködő Antonio Grosutto domonkos pátert.⁵⁰ Minden bizonnyal a pápai brévénak is köszönhető, hogy az 1566 tavaszán tartott nagyszombati egyházmegyei zsinaton döntés született a szemináriumalapítás kérdésében.⁵¹ Néhány nappal a zsinat után, 1566. május 19-én került sor a szemináriumi alapítólevél kiállítására, amelyben Oláh Miklós érsek káptalanjával egyetértésben elrendelte az egyházmegyei szeminárium megalapítását egyelőre tíz növendék számára, két előljárával, egy szolgálóval, illetve egy szakáccsal és egy mosónővel. A szeminárium fenntartásának anyagi terhét is megosztotta egymás között az érsek és a káptalan, évi 250–250 Ft-ot vállalva.⁵²

Az intézmény felügyeletét a káptalan kezébe tette, első prefektusainak pedig Telegdi Miklós olvasókanonokot és Novák Miklós zólyomi főesperest választotta.⁵³ A szeminárium alapításának megerősítésére a következő év nyarán Pozsonyban rendezett országgyűlés kínált kedvező lehetőséget. Az 1567. július 1-jén kiállított oklevélben II. Miksa a két szemináriumi előljáró, Telegdi Miklós és Novák Miklós kérésére megerősítette az alapítást. E ténynek az érsek halálát követően lett nagy jelentősége, amikor az érseki jövedelmek kezelését a Magyar Kamara vette át, amely a megerősítés értelmében továbbra is kénytelen volt folyósítani az érsek részéről vállalt hozzájárulást.⁵⁴

A szeminárium tanárainak az érsek szándéka szerint a jezsuita rendből kellett kikerülniük. Különböző megfontolások után a rendi vezetés végül két jezsuita tanárt engedett át a szemináriumbeli oktatás végzésére. Lorenzo Maggio provinciálisnak a rendi generálishoz intézett levele szerint az intézet kicsi, legfeljebb tíz-tizenöt emberről van szó. Az igények is alacsonyak, latin nyelvtan, egyházi ének, a Szentírás és az egyházatyák magyarázata, szónoklattan, szentségek kiszolgáltatása, bűnbánat tartása, misemondásra vonatkozó előírások és más szertartások oktatása folyik. De mivel a rend nagyszombati jelenléte nem bizonyult tartósnak, az 1567. áprilisi nagyszombati tűzvész válságos helyzetbe sodorta a kollégiumot, végül 1567. szeptember 15-én feloszlatta a rendi vezetés a kollégiumot, így az oktatás irányítása is a káptalan feladata lett.⁵⁵

⁵⁰ PÉTERFFY II, 184–186.

⁵¹ „... Nel mese d aprile celebri la synodo provinciale, nella quale li nostri hebbero orationi duoi a quet clero. Et fra altre cose si promulgo il decreto del Concilio Tridentino quanto all institutione delli seminarii.” MAH I, 264–265.

⁵² FAZEKAS, *Az esztergomi Szent István szeminárium* 25.

⁵³ Esztergomi Káptalan Magánlevéltára, Lad. 67. sine fasc. Nr. 5. Az oklevél XVIII. századi másolata: PL, AEV Nr. 1637. Kiadása: BUCKO, *Mikulás Oláh...* 197–201; kiadása és magyar fordítása: FAZEKAS, *Az esztergomi Szent István szeminárium* 22–25.

⁵⁴ A megerősítést tartalmazó uralkodói oklevél szintén a káptalan levéltárában található. Esztergomi Káptalan Magánlevéltára, Lad. 67. sine fasc. Nr. 7. Másolatai: PL, AEV Nr. 1639 (XVIII. századi másolat); ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára, Coll. Hevenessyana tom 67. pag. 610–

A szeminárium működtetése így hosszú távon a káptalan kezébe került. A Trentói Zsinat a püspököt jelölte meg az intézmény irányítójának, ez a változtatás azonban Esztergom esetében előrelátónak bizonyult, mert így az érseki szék hosszú széküresedése idejére is biztosította a folyamatosságot. Éppen elég gondot okozott az érseki részesedés, az említett 250 Ft megszerzése a Kamarától a következő években.

Sajnos az intézet életéről, kezdeti működéséről nem sokat tudunk. Én sem tudok többet mondani, mint amit Fraknói Vilmos és Dékány Vilmos már korábban leírt, talán egyetlen ponton tér el véleményem a két neves elődtől. Fraknói és nyomában Dékány Vilmos is úgy vélte, hogy a szeminárium működésében az 1580-as években hiátus állt be, egészen addig, amíg 1590-ben Cherödy alias Gerdák Márk, akkori prefektus újra nem szervezte az intézetet. Több levéltári forrás is azt jelzi, hogy a szeminárium sokáig működött, egész pontosan csak az 1590-t közvetlenül megelőző évek nem adatolhatók.

Az egyik utolsó nyom, ami ismeretes, éppen az egyik első prefektus személyéhez kapcsolódik. Telegdi Miklós nagyprépost, az egyházmegye kormányzója 1586. április 20-án kelt végrendeletében ugyanis a szeminárium javára tíz forintot, egy hordó bort és egy mérő gabonát hagyott.⁵⁶ Mivel a szeminárium szó mellé semmiféle kommentár nem került, joggal tételezhetjük fel, hogy működő intézményről van szó. Annál is inkább, mert a jeles egyházi férfiú halála után végrendelete egyik végrehajtója, Mossóczy Zakariás nyitrai püspök 1586 nyarán, amikor védekezni kényszerült a Kamara által emelt vádak ellen, miszerint elherdálta volna a Telegdi hagyatékában talált gabonát, felemlítette, hogy a szeminárium számára is vissza kellett adni azt a gabonát, amelyet a végrendelkező kölcsönvett tőle, különben az egyház szégyenére meg kellett volna szüntetni azt.⁵⁷

618 (XVIII. századi másolat).

⁵⁵ PÉTERI 147–149, 302.

⁵⁶ „Seminario Strigoniensi lego unum vas vini, unum mutonem tritici et decem florenos”. ÖStA, AVA FHKA HKA HFU r. Nr. 49. Konv. 1586. június fol. 36–41, 54–56 (egykorú másolat), idézett rész: fol. 38r.

⁵⁷ „Nam quod ad triticum ipsum attinet, illud primum exiguum fuit, nec est repertum in tanto numero, qui in inventario positus est. Eodem vero familia sustentanda fuit. Seminario Strigoniensi, cuius testator triticum consumpserat, suum quoque erat restituendum, quod nisi restituebatur, propter famem fuisset in dedecus ecclesiae exsolvendum erat.” Mossóczy Zakariás levele Ernő főherceghez (1586. június 24., Nyitra). ÖStA, AVA FHKA HKA HFU r. Nr. 51. Konv. 1587. január fol. 61–62.

Fraknói két érvet hozott fel a folyamatosság ellen. Az egyik a pápai nuncius 1588 körüli időből származó jelentése, hogy Magyarországon nincs intézet, ahol hittudományi előadásokat tartanának. Elképzelhetőnek tartom, hogy a szerény esztergomi szeminárium a maga csupán gyakorlati képzésre szorítkozó tanrendjével és egyetlen tanárával nem elégitette ki a nuncius hittudományi előadásokról alkotott fogalmait.⁵⁸ A másik érv a szeminárium egykori nagyszombati épületén olvasható tábla, amely azonban csupán arról szól, hogy a házat Cheródy vagy fileinczi Gerdák Márk szemináriumi prefektussága idején hozták rendbe.⁵⁹

A szeminárium folyamatos működése mellett szól Csutor Jánosnak, az esztergomi érseki birtokok adminisztrátorának 1589. szeptember 1-jén kelt, a Magyar Kamarához intézett jelentése, amelyben azt kényszerült megindokolni, hogy miért nem tudta az érseki jövedelmekből Pálffy Miklós főkapitánynak az előírt 3000 Ft-ot letenni. Az okok között szerepeltette, hogy a szeminaristáknak is többet kellett fizetnie.⁶⁰ Ezek szerint a szeminárium még 1589-ben is létezett, feltételezett újjáalakítása előtt néhány hónappal is működött. Talán a káptalani levéltár tüzetes áttanulmányozása és a kamarai levéltárak alapos átkutatása hozzásegít a kérdés végleges megoldásához.

Akármilyen szerény intézmény, szerény kezdemény volt is az Esztergomi Egyházmegye papnevelője működése első évtizedében, jelentőségét nem lehet elég nagyra becsülni a magyar katolicizmus 16. századi megmaradásában.

⁵⁸ FRANKL, *A hazai és külföldi iskolázás...* 60.

⁵⁹ Erre utal a Fraknói által is közölt felirat: „Domus Seminarii Venerabilis Capituli Strigoniensis. Restaurata per Dominum Marcum Cherodi de Fylethincz P.S.G. de viridi campo id temporis seminarii praefectum. A. D. MDLXXXX.” FRANKL, *A hazai és külföldi iskolázás...* 61, 1. j.

⁶⁰ Chutor János jelentése (1589. szeptember 1.). MNL OL, E 41 Magyar Kamara Archivuma, Litterae ad cameram exaratae 1589: No. 54.

◆◆◆ MOLNÁR ANTAL

Az Ősrégi Szeminárium 17. századi növendékei és mindennapjaik két ismeretlen számadáskönyv tükrében*

1. BEVEZETÉS

Kevés ága van a magyar történettudománynak, amely a katolikus egyháztörténet-íráshoz hasonló fellendülést élt volna meg 1990 után. Az egyetemi, akadémiai, egyházmegyei és szerzetesrendi történeti műhelyek eredményeit több szakfolyóirat, számos konferencia- és tanulmánykötet, monográfia közölte és közli folyamatosan. Korábban nem is remélt bőséggel sorjáznak a római levéltárak anyagát feltáró kiadványok, és a (nem csak katolikus) egyháztörténészek immár saját éves találkozójukon vitathatják meg szakmájuk legfontosabb kérdéseit.¹ A számos témakört és korszakot felölelő kutatómunkából talán a leginkább a papképzés, a szemináriumok története maradt ki, holott könnyű belátni, hogy az egyház múltjának és jelenének egyik kulcskérdéséről van szó, amely nemcsak társadalom- és kultúrtörténeti szempontból meghatározó jelentőségű, hanem az egyháztörténeti változások belső dinamikájának megértéséhez is nélkülözhetetlen.

Az újabb magyar történetési vizsgálatok leginkább a katolikus papképzés külhoni helyszínei iránt mutattak érdeklődést.² Bitskey István mintaszerű monográfiában tárta fel a római Német–Magyar Kollégium magyar vonatkozásainak történetét,³ elkészült a pápai kollégiumokban tanuló magyar növen-

* Konferencia-előadás az Esztergomi Hittudományi Főiskola és az Érseki Papnevelő Intézet alapításának 450. évfordulóján, Esztergom, 2017. április 27. Az előadás bővített, szerkesztett változata.

¹ A vonatkozó bőséges irodalomnak még jelzésszerű hivatkozására sem vállalkozom, ugyanakkor érdemes lenne az elmúlt majd' három évtized eredményeit szisztematikusan és a nemzetközi kutatások legfontosabb tendenciáira figyelemmel számba venni.

² Az alábbi rövid áttekintésben a vonatkozó régebbi irodalom elősorolásától eltekintek, hiszen a korábbi kutatások eredményeit az újabb feldolgozások és forrásközlések minden esetben megemlítik.

³ BITSKEY István, *Hungariából Rómába. A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés* (Italianistica Debreceniensis. Olasz Felvilágosodás és Romantika

dékek adattára,⁴ Fazekas István pedig a bécsi Pázmáneumnak szentelt önálló monográfiát.⁵ A bolognai Magyar–Illír Kollégium évkönyvei szintén impozáns kiadványban láttak napvilágot.⁶ A 17. században sorra alakuló magyarországi szemináriumokra ugyanakkor jóval kevesebb figyelem jutott, holott ezek története és különösen a növendékek proszopográfiai vizsgálata nélkül aligha érthetjük meg a magyarországi rekatolizáció folyamatát.

Az 1579-ben alapított és 1580-ban a Német Kollégiummal egyesült római Magyar (Német–Magyar) Kollégium, illetve az 1619–1623 folyamán megalakult bécsi magyar papnevelő intézet, a Pázmány Kollégium (Pázmáneum) mellett a 16. század második felétől, majd különösen az 1630-as évektől kezdve a magyarországi papnevelés intézményrendszere is kiépült. Az alábbiakban részletesen tárgyalt, Nagyszombatban működő esztergomi főegyházmegyei (ősregi) szeminárium mellett a 17. században sorra alakultak a papnevelő intézetek a Magyar Királyság területén. Pázmány Péter utódai követték a nagy primást alapításaikkal: Lósy Imre 1642-ben Pozsonyban küsszemináriumot (*Seminarium Emericanum*), Lippay György 1649-ben Nagyszombatban az egész országra kiterjedő rekrutációval központi szemináriumot (*Seminarium Generale* vagy *Collegium Rubrorum*), Szelepcsényi György 1678-ban szintén a székvárosában szegény és elsősorban konvertita nemes ifjak számára kollégiumot (*Seminarium Marianum*), végül Széchényi György 1687-ben a felszabadult Budán papnevelőt alapított. Az esztergomi érsekségen kívül a győri püspökség (Dallos Miklós alapítása 1627-ben, majd Széchényi György alapítása 1684-ben) és az egeri püspökség (*Seminarium Sancti Ladislai Kisdiarium*, 1665) rendelkezett saját papnevelő intézettel a 17. században.⁷ A zágrábi káptalan három szemináriumot is igazgatott: a püspöki székváros papnevelő intézetén kívül a bolognai Magyar–Illír Kollégiumot, illetve a bécsi Horvát Kollégiumot.⁸

Kutatóközpont. Monográfiák 2) (Budapest 1996); Uő, *Il Collegio Germanico-Ungarico di Roma. Contributo alla storia della cultura ungherese in età barocca* (Studi e Fonti per la storia dell'Università di Roma. Nuova serie 3) (Roma 1996).

⁴ BALÁZS Mihály – MONOK István, *Pápai szemináriumok magyarországi alumnusai. Adalék a jezsuita iskoláztatás kezdetéhez* (Peregrinatio Hungarorum 7) (Szeged 1990).

⁵ FAZEKAS István, *A Pázmáneum története az alapítástól a jozefinizmus koráig*, in *A bécsi Pázmáneum* (szerk. Zombori István; Budapest 2002) 9–176; Uő, *A bécsi Pázmáneum magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951)* (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban 8) (Budapest 2003).

⁶ *Annali del Collegio Ungaro-Illirico di Bologna 1553–1764* (a cura di Gian Paolo Brizzi – Maria Luisa Accorsi; Bologna 1988).

⁷ A magyarországi papnevelés történetéről összefoglalóan lásd: MIHÁLYFI Ákos, *A papnevelés története és elmélete I–II* (Budapest 1896) I. *A papnevelés története*, 182–251; TÖRÖK József, *Papnevelés (katolikus)*, in *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon, középkor és kora újkor IX* (főszerk. Kőszeghy Péter; Budapest 2009) 55–62. A fent elősorolt papnevelő intézetek közül csak a győregyházmegyei papnevelés történetéről rendelkezünk monográfiával: BEDY Vince, *A győregyházmegyei papnevelés története* (Győregyházmegye múltjából II) (Győr 1937). A Központi Szeminárium első anyakönyve az Esztergomi Ósrégi Papnevelő Intézet Levéltárában található:

2. A NAGYSZOMBATI ŐSRÉGI SZEMINÁRIUM ALAPÍTÁSA ÉS ELSŐ ÉVTIZEDEI

Az esztergomi főegyházmege nagyszombati, ún. Ősrégi Szemináriumának alapját Oláh Miklós esztergomi érsek vetette meg, amikor 1554-ben egyesítette a nagyszombati városi iskolát az esztergomi káptalannal együtt Nagyszombatba menekült káptalani iskolával. Az érsek 1558-ban kiadott szabályzatában előírta a teológiai tárgyak oktatását, huszonnégy növendéket a káptalannak kellett eltartania, vagyis a tanintézmény ekkor már hangsúlyozottan a papképzés szolgálatában állt, és lényegében az esztergomi főegyházmegei szeminárium közvetlen előzményének tekinthetjük. Szervezőmunkájának megkoronázásaként 1566 áprilisában összehívott egyházmegyei zsinatán bejelentette az egyházmegyei szeminárium alapításának tervét, a papnevelő intézet végleges alapítólevelét május 19-én bocsátotta ki. A Szűz Máriáról elnevezett szeminárium székhelye a plébánia melletti ház lett, ahol 10 növendék tanult két nevelő vezetésével, munkájukat szolgálta, szakács és mosónő segítették. Oláh évi 250 forintot ajánlott fel jövedelmeiből a tanintézet fenntartására, és ugyanennyi hozzájárulást várt el az egyházmegye javadalmasaitól. A szeminárium igazgatását továbbra is a káptalamból megbízott két kanonok látta el, elsőként Telegdy Miklós és Novák Miklós. A tanítást az érsek az 1561-ben alapított nagyszombati jezsuita kollégium atyáira bízta. Amikor a jezsuiták 1567-ben eltávoztak a városból, a szeminárium tanárai ismét a kanonok lettek. II. Miksa császár az alapítást a következő évben erősítette meg, és a szeminárium alapítványához rendelte a széplaki apátság jövedelmeit.⁹

A káptalan papnevelője tehát a jezsuiták Nagyszombatból való távozása (1567) és az érsek halála (1568) után sem szűnt meg, bár tevékenységéről csak nagyon szórványos adatokkal rendelkezünk.¹⁰ A szakirodalom Fraknói-

Nomina alumnorum Seminarii Generalis 1649–1738. Acta seminarii disciplinaria nr. 1. A Kisdianum első anyakönyvét az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára őrzi: Protocollum Seminarii Kisdiani ad S. Ladislaum Hung. Regem Cassoviensis pro clero juniore Agriensi ab anno 1665. usque 1760. Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Quart. Lat. 1122.

⁸ MOLNÁR Antal, *A zágrábi püspökség és a magyarországi katolikus egyház a 17. században* (ME-TEM Könyvek 77) (Budapest 2012) 36–40.

⁹ A szeminárium első éveinek történetére vonatkozó források mérvadó kiadása: LUKÁCS, Ladislaus, *Monumenta Antiquae Hungariae I (1550–1579)* (Monumenta Historica Societatis Iesu 101) (Romae 1969). A szeminárium történetéről több összefoglaló írás is született: FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos, *Az első magyarországi papnevelde*, in *Új Magyar Sion* 3 (1872) 801–809. A tanulmány szövegét beemelte könyvébe is: Uő, *A hazai és külföldi iskolázás a XVI. században* (Budapest 1873) 57–64; IPOLYI Arnold, *A nagyszombati iskola a XVI. században*, in *Katholikus Szemle* 1 (1887) 16–52. Fraknói és Ipolyi tanulmányait összefoglalja: MIHÁLYFI I, 182–188. Római jezsuita források alapján készült áttekintés: PÉTERI János, *Az első jezsuiták Magyarországon (1561–1567)* (Róma 1963) 145–150. A szeminárium történetének újabb összefoglalása, egyháztörténeti kontextusban: DÉKÁNY Vilmos, *Az esztergomi szeminárium négyszázéves jubileumára*, in *Vigilia* 31 (1966) 442–454. Lásd még: Uő, *Érseki papnevelő intézet*, in *Az esztergomi főegyházmege*

tól Dékány Vilmosig közvetett bizonyítékok alapján úgy gondolta, hogy a tanintézmény 1574 és 1590 között nem működött.¹¹ Ez azonban több szempontból sem valószínű. Fazekas István mutatott rá, hogy Telegdy Miklós 1586-ban kelt végrendeletének, illetve Csutor János esztergomi érseki adminisztrátornak a Magyar Kamarához intézett levelének (1589) tanúsága szerint a szeminárium ezekben az években is fennáll.¹² Emellett nem lényegtelen körülmény, hogy 1569 és 1589 között a nagyszombati városi levéltár nyugtáiból szinte folyamatos rendben ismerjük a nagyszombati iskolában tanító esztergomi kanonokok névsorát, köztük Kutassy Jánost (1572–1577) és Náprágyi Demetert (1587), akik a várostól is kaptak fizetést.¹³ Az iskola diákjainak egy részét, miként 1568 előtt, nyilván ekkor is a papnövendékek tették ki. 1590-ben Cserödy (Fületinczi Gerdák) Márk kanonok, szemináriumi prefektus restauráltatta a papnevelde épületét, ami szinte biztosan nem jelentett újjáalapítást, miként azt többen gondolták.¹⁴

A nagyszombati papképzés anyagi feltételei és intézményes keretei Pázmány Péter esztergomi érsek alapítványai segítségével szilárdultak meg. A primás az 1630. évi nemzeti zsinatnak a papnevelésre vonatkozó dekrétumai értelmében 1630–1631 folyamán gyakorlatilag újjáalapította a papnevelő intézetet. 1631. június 29-én kiállított alapítólevelének tanúsága szerint Pázmány a kanonoksoron házat vásárolt a várostól a tanintézet számára, ezt alapjaitól teljesen újjáépíttette. Az anyagi háttérrel részben a buda-felhévízi prépostság jövedelmeinek királyi adományával teremtette meg, részben pedig átengedte az érsekség liszikai tizedeinek bérleti díját. A szemináriumot Szent Istvánról nevezte el, és Szűz Mária pártfogása alá helyezte. Felügyelő szerve a káptalan maradt, élén prefektusként egy kanonok állt. A növendékek a jezsuita iskola kurzusait látogatták, a kiemelkedő képességűek Bécsben vagy Rómában folytathatták tanulmányaikat.¹⁵

névtára és évkönyve 1982 (Esztergom 1982) 468–471. A kezdetek újabb áttekintése, korábban ismeretlen források bevonásával: FAZEKAS István, *Az esztergomi Szent István szeminárium alapítása (1566) és működésének kezdetei*, in „*Sapientia aedificavit sibi domum*”. *Papképzés Esztergom városában* (szerk. Harmai Gábor – Hegedűs András; Esztergom 2006) 20–26.

¹⁰ A szeminárium 16. századi történetére vonatkozó nagyon hiányos ismereteink kiegészítését az Esztergomi Ósrégi Papnevelő Intézet Levéltárának és az Esztergomi Főszékeskáptalan Levéltárának szisztematikus feltárásától várhatjuk, mindkét archívum újrendezése Hegedűs András, az Esztergomi Primási Levéltár igazgatója vezetésével jelenleg történik.

¹¹ FRANKL, *A hazai és külföldi iskolázás...* 60–61; DÉKÁNY 452.

¹² FAZEKAS, *Az esztergomi Szent István szeminárium...* 21–22.

¹³ FRANKL, *A hazai és külföldi iskolázás...* 133. A kanonokok emellett rendszeresen hagytak az iskolára végrendeletükben pénzt és ingatlanokat, uo. 134. A nagyszombati tanári megbízást a Fraknói által említett tanároknál és más személyeknél is (pl. Bnini Zaremba János vagy Pohroncz Szelepcsényi Ferenc) említi az esztergomi kanonokok biográfiai lexikona: KOLLÁNYI Ferenc, *Esztergomi kanonokok 1100–1900* (Esztergom 1900) passim (*ad vocem*).

¹⁴ Maga Fraknói is újjáalapítást feltételezett: FRANKL, *A hazai és külföldi iskolázás...* 61. Lásd még: DÉKÁNY 453. Szintén csak a szeminárium rossz helyzetére, és nem bezárására utal Kutassy

Az alapítólevél nem említi a 16. század közepe óta folyamatosan fennálló káptalani szemináriumot. A két papnevelő intézet esetleges párhuzamos működése és egyesülése valóban érdekes kérdés, hiszen mindkettő Nagyszombatban állt, felügyelő szervük a káptalan volt, a növendékek filozófiai és teológiai tanulmányaikat ugyanabban a jezsuita kollégiumban, majd egyetemen végezték. Az anyagi és személyi erőforrások szűkösségének ismeretében igen kevésbé valószínű, hogy a káptalan egyidőben két szemináriumot működtetett volna. Fraknói Dobronoki György nagyszombati jezsuita rektor naplójának 1638. november 18-i bejegyzésére¹⁶ hivatkozva azt állította, hogy „ezen érseki papnevelőtől – mely később »Seminarium Pazmanianum«-nak neveztetett – elkülönözve állott fön az esztergomi káptalan papnevelője – »Seminarium Capituli« –.”¹⁷ Az általa említett adat azonban legfeljebb a *quandoque bonus dormitat Homerus* horatiusi bölcsességét, és nem a káptalani szeminárium párhuzamos továbbélését bizonyítja. Mindenekelőtt a hivatkozott bejegyzés már nem Dobronokitól származik, hiszen ő 1637. október 12-én Nagyszombatból régi-új állomáshelyére, Sopronba utazott, a diárium vezetését Keresztes Istvánra bízta.¹⁸ Az idézett naplórészlet pedig nem említi a nagyszombati szemináriumokat, írója 1638. november 18-án csak annyit jegyzett fel, hogy ezen és a következő napokon semmi emlékeztetes nem történt.¹⁹ Ha viszont végiglapozzuk a diáriumot, a bejegyzések alapján egészen más következtetésre jutunk. Dobronoki ugyanis többször emlegeti a Szent István Szemináriumot és annak prefektusát, Széchényi György kanonokot, viszont egyetlen egyszer sem találkozunk a régi káptalani szeminárium intézményével, prefektusával és növendékeivel. Rögtön az egyik legkorábbi feljegyzésében, 1636. január 3-án egy ünnepi ebéd résztvevői között említi Széchényi prefektust.²⁰ Pázmány érsek 1636. január 15-én a Szent István Szeminárium kertjében vendégelte meg azt a mintegy hetven

János esztergomi érsek levele az esztergomi káptalanhoz 1597-ben, amelyben arra kéri a testületet, hogy gondoskodjék az elhanyagolt papnevelőről, amíg ő nem tud ezzel foglalkozni. FRANKL, *A hazai és külföldi iskolázás...* 61, 2. jegyzet.

¹⁵ FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos, *Pázmány Péter és kora I–III* (Pest 1868–1872) II, 370–372. Az alapítólevél szövege: HANUY Ferenc, *Pázmány Péter bíbornok, esztergomi érsek, Magyarország prímaša összegyűjtött levelei I–II* (Budapest 1910–1911) II, 195–198.

¹⁶ Actuum Academicorum Collegii Societ. Jesu Tyrnaviae tomus decimus septimus. Authore Georgio DOBRONOKI. ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Collectio Prayana, cod. XXX. fol. 1r–128v. A naplót ismertetik: BÁTHORY Orsolya, *Dobronoki György S. J. latin nyelvű diáriuma*, in *Pázmány Péter és kora* (Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2) (szerk. Hargittay Emil; Pilsicsaba 2001) 372–394; Zuzana ŽGRADOVÁ, *Denník prvého rektora Trnavskej univerzity Juraja Dobronockého*, in *Fons Tyrnaviensis I, K dejinám Trnavskej univerzity. Konferencie, simpóziá, správy* (zost. Jozef Šimončič; Trnava 2006) 63–66.

¹⁷ FRANKL, *Pázmány Péter és kora* III, 209. Fraknóit követve ugyanezt állítja: MIHÁLYFI I, 208.

¹⁸ BÁTHORY 372.

¹⁹ „1638. nov. 28. Nihil memorabile occurrit hac et residuis huius mensis diebus.” Actuum Academicorum fol. 162v.

diákat, akik a tiszteletére előadott színjátékban szerepeltek.²¹ Február 17-én Dobronoki a szeminárium alapítására emlékezett vissza: a Telegdy-féle házban Pázmány az általa korábban alapított nemesi konviktus hat évvel azelőtt feloszlatta, és a helyén építtette fel a Szent István Szeminárium épületét, ahol húsz növendék lakott.²² 1637. június 7-én Széchényi prefektus ünnepi lakomát rendezett a Szent István Szeminárium első három pappá szentelt növendékének újmiséje alkalmából, amelyre az érseken kívül a kanonokok nagy része is eljött, ezért három asztalra terítettek.²³ Ezek az adatok arra engednek következtetni, hogy 1636-ra a káptalan régi papnevelője, alapítványával és növendékeivel együtt beolvadt Pázmány nagyszombati szemináriumába, vagyis az alapítás után néhány évvel már csak egy papnevelő intézet működött az érseki székvárosban.

3. A SZEMINÁRIUM KÉT ISMERETLEN 17. SZÁZADI SZÁMADÁSKÖNYVE

A jelen tanulmány a nagyszombati papképzés történetére vonatkozó, tíz évvel ezelőtt megkezdett kutatómunka első eredményeit közli, amelynek során első lépésben megpróbáltam felkutatni a Fraknoi Vilmos által ismertett 1598/1599. évi nagyszombati szemináriumi számadáskönyv eredetijét. A forrást Fraknoi olyan érdekesnek, sőt unikálisnak találta, hogy feldolgozását idézett munkáiban kétszer is leközölte,²⁴ majd a leírást szó szerint átvette Mihályfi Ernő,²⁵ és részletesen ismertette Dékány Vilmos²⁶ is. A számadáskönyv tartalmazza a prefektus, a tanárok, a tizenkét seminarista és a két (fizetős) konviktor nevét. A dokumentumból rekonstruálhatjuk a szeminárium étvendéjét, amelynek fontos elemét jelentette a marhahús, kevés szárnyassal és sertés-

²⁰ Uo. fól. 1r.

²¹ Uo. fól. 2v, 4v.

²² „Anniversarius dies quo ante sex annos dominus eminentissimus dissoluit seminarium nobilium convictorium, quod exerat in domo Telegdiana. Duravit 5 vel sex annis. Eius loco erexit e fundamentis domum pro seminario clericorum Sancti Stephani, in quo aluntur 20 alumni.” Uo. fól. 10r. A nemesi konviktus számára 1619-ben vásárolt Nagyszombatban házat. FRANKL, *Pázmány Péter és kora* I, 469.

²³ „A. R. D. Szecseny praefectus Seminarii S. Stephani instruxit solemne epulum pro primis tribus sacerdotibus ex illo seminario in sacerdotium promotis, et hodie primitias celebrantibus. Interfuit prandio archiepiscopus cum potiori parte capituli ad 3 mensas. Interfui ego etiam cum P. Jazbri- ni.” Uo. fól. 100v.

²⁴ FRANKL, *Az első magyarországi papnövelde*, 805–809; Uő, *A hazai és külföldi iskolázás...* 61–64.

²⁵ MIHÁLYFI I, 186–188.

²⁶ DÉKÁNY 453–454.

²⁷ Lásd a fenti lábjegyzetekben idézett helyeken.

²⁸ Nagyon fontos hangsúlyozni, hogy az egykori Nagyszombati Érseki Helynökség Levéltára az Esztergomi Prímási Levéltár mellett a főegyházmege múltjára vonatkozó kutatások nagyon fontos forrásbázisát jelenti, hiszen míg az esztergomi levéltár az egyházkormányzati iratokon kívül elsősorban a főegyházmege történetének vagyoni jogi és politikai természetű dokumentumait ör-

sel, illetve a különböző zöldségek: borsó, lencse és árpaása. Az étkezésekhez bort ittak, tézta csak ritkán került az asztalra. A vizsgált tanévben egyetlen nagyobb lakomát rendeztek, Nagyboldogasszony ünnepén (augusztus 15.). A kiadások között jelentős tételt képezett a papnövendékek ruházása, a számadáskönyvből megismerjük az egyes ruhadarabok alapanyagát, elkészítésük módját és költségeit. A kispapok emellett könyveket és írószert is kaptak a szemináriumban. A dokumentum közli a személyzet fizetését, és megtudjuk: a borbély évente nyolcszor kereste fel az intézetet. A papnevelde fenntartását az érsektől és a káptalantól érkező pénzek, a széplaki apátság jövedelmei és a szemináriumhoz rendelt tizedek bérleti díjai biztosították.²⁷

A Fraknoi-féle számadáskönyvet hosszas keresés után sem sikerült fellelni, sem az Esztergomi Prímás Levéltárban, sem pedig a Nagyszombati Érseki Levéltárban, ahol ma az egykori Nagyszombati Érseki Helynökség levéltárát őrzik.²⁸ Ugyanakkor 2008-ban találtam két, eddig ismeretlen, 17. századi számadáskönyvet, amelyek az Ősrégi Szeminárium egy-egy tanévének személyi állományát és gazdálkodását dokumentálják. Az első számadáskönyv egy 28 oldalas, nyolcadrét alakú füzet, amelyben Novák Miklós²⁹ zólyomi főesperes, szemináriumi prefektus foglalja össze a szeminárium kiadásait és bevételeit az 1617. május 1. és 1618. április 30. közötti időszakban. A dokumentum az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Kézirattárában található, egy *Seminarialia* elnevezésű iratcsomóban, amely 14 darab, a szeminárium történetére vonatkozó, elsősorban 18–19. századi iratot tartalmaz.³⁰ A másik dokumentumot 2008 júliusában, a Nagyszombati Érseki Levéltárban kaptam Rastislav Karaba levéltárostól, mintegy kárpoztásként, hogy az eredetileg keresett forrást nem találtuk meg.³¹ A negyedréte alakú, 70 oldalas füzet a szemi-

zi, addig a nagyszombati levéltár tartalmazza a lelkipásztorkodásra vonatkozó legfontosabb iratokat. Ennek ellenére az érseki helynökség levéltára szinte teljesen ismeretlen a magyar történeti kutatásban. Néhány dokumentumát Némethy Lajos használta alább idézett (36. j.) monumentális történeti névtárhoz, de ő is az Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban őrzött, Juraj Palkovič által készített másolatok alapján. Az érseki helynökség levéltárának feltárása a magyar egyháztörténet-írás sürgető feladata lenne, annak ellenére, hogy első kutatási tapasztalataim alapján a forrásanyag a VILT József által 1792-ben összeállított mutatókönyvben (Index registri actorum Officii Vicarialis antiquorum [...] usque ad annum 1776) felsorolt dokumentumokhoz képest nagyon hiányosan maradt fenn.

²⁹ Személyére lásd: KOLLÁNYI 202–203.

³⁰ Regestum expensarum factarum pro Seminario Venerabilis Capituli Strigoniensis, per R. D. Nicolaum Nowak archidiaconum Zoliensem et eiusdem Seminarii praefectum a prima Mai 1617. usque ad ultimam Aprilis 1618. Exhibitum Venerabili Capitulo anno 1618 die 1. Octobris. Esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár, Kézirattár, I. 232. Nr. 1. A kéziratot említik régebbi életrajzi összeállítások is: ZELLIGER Alajos, *Egyházi írók csarnoka. Esztergom-főegyházmegyei papság irodalmi munkássága* (Nagyszombat 1893) 365–366; KOLLÁNYI 203.

³¹ Itt mondom köszönetet Jozef Šimončičnak, a Nagyszombati Egyetem nyugalmazott professzorának, Alžbeta Hološovának, az egyetem volt munkatársának, Puss Sándor jezsuita szerzetesnek és Rastislav Karabának, a Nagyszombati Érseki Levéltár levéltárosának kutatásaimhoz nyújtott

nárium 1668–1670 közötti gazdálkodásának adatait ismerteti.³² Összeállítója a szeminárium prefektusa volt, aki tisztét 1667. december 11-én vette át, a számadáskönyv bejegyzései 1671. január 1-jén érnek véget.³³ A szerző nevét viszont a dokumentumban nem találjuk, mindössze annyi derül ki, hogy elődje Lancsarics Gergely esztergomi kanonok volt.³⁴

A két számadáskönyv szerkezete teljesen eltérő. Az 1617/1618. évi feltehetően hűen követte a korábbi szemináriumi elszámolások rendjét. Felépítése megegyezhetett a lappangó 1598/1599. évi számadáskönyvével, legalábbis erre utal, hogy a Fraknoi által ismertetett és az általam használt számadáskönyvből kinyerhető adatok jellege feltűnő hasonlóságot mutat. A füzet elején megtaláljuk a tanintézet tanárainak, növendékeinek és alkalmazottainak névsorát. Ezután először a készpénzes, majd a természetbeni bevételek és a kiadások időrendi felsorolása következik, az elszámolás a különböző munkákért történt kifizetésekkel zárul. Az 1667–1670. évi számadást készítő prefektus viszont tudatosan és gyökeresen szakított elődei eljárásával. A könnyebb áttekinthetőség kedvéért nem kronologikus rendben vezette az elszámolásokat, hanem a bevételeken, illetve a szeminárium közös költségein kívül a kiadásokat a növendékekhez és az alkalmazottakhoz csoportosította, mégpedig úgy, hogy személyenként egy napra 12 dénárt számolt fel az ellátásra; az egyéb, leginkább a ruházkodáshoz kapcsolódó költségeket is az egyes személyeknél sorolta fel. Így saját bevallása szerint elkerülte a három év alatt elfogyasztott húsok, halak és zöldegek papír- és időpusztító, teljesen érdektelen előszámítását.³⁵

szíves segítségükért.

³² Az iratnak nincsen címe, az alábbiakban így idézem: Szemináriumi számadáskönyv 1667–1670. Nagyszombati Érseki Levéltár (Archív Arcibiskupského Úradu v Trnave), Officium Vicariale Tyrnaviense, jelzet nélkül.

³³ A rektori tisztségbe Kászonyi Márton szentgyörgyi prépost és Balogh Miklós lekéri apát, barsi főesperes iktatták be.

³⁴ Szemináriumi számadáskönyv 1667–1670, 17. Korábbi prefektus elődei között említi még Bartók István kanonokot is: uo. 61.

³⁵ Eljárását így indokolja: „Quis enim tot diversarum carniū et piscium per tres annos consumptorum quantitatem describat? Cui bono est tempus et chartam perdere enumerando, quot metretas pisorum, lentium, milli, hordei, orizae, farinae, pultis sit consumptum? Quot centenarii burendae, quot mediae mellis, butiri, olei? Quot librae aromatum variorum, laridorum raparumque sint comparatae et consumptae? Haec enim omnia comestibilia in denaros 12 una cum vino et pane ac sale congesi. Separatim ligna et familiae solutionem, quae expensae singulis annis in notabilem summam excreverunt una cum expensis ad diversa communibus, quae personis sigillatim attribui non poterant, pro dilucidatori explicatione in hoc regesto suo loco scripsi.” Szemináriumi számadáskönyv 1667–1670, 5.

³⁶ A főegyházmege papságának történetére mindmáig alapvető Némethy Lajos monumentális névtára: NÉMETHY, Ludovicus, *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis usque annum 1894* (Strigoni 1894). Az alsópapság újrainduló történeti kutatásának örvendetes jele az esztergomi érsekség 1647. évi kéziratot sematizmusának közzététele: BOJTO Anita, *Az első esztergomi főegyházmegei sematizmus 1647* (Magyar Herald. Series I. A katolikus meg-

4. A SZEMINÁRIUM NÖVENDÉKEI

Mindkét számadáskönyv felsorolja a szeminárium növendékeit és személyzetét, vagyis dokumentumaink fontos hozzájárulást jelentenek az esztergomi érsekség 17. századi társadalomtörténetének, különösen az alsópapság összetételének vizsgálatához.³⁶ Az 1617/1618. évi számadáskönyv szerint a szemináriumban a prefektuson kívül a magiszter,³⁷ 17 seminarista növendék,³⁸ három fizetős konviktor³⁹ és az ötfős személyzet tartózkodott. Nagyon elgondolkodtató körülmény, hogy a két tanító és a 21 tanuló közül egyetlen egy sem szerepel Némethy idézett névtárában. Ennek okát elsősorban abban kereshetjük, hogy a főegyházmege alsópapságára vonatkozó forrásaink (az Oláh-féle vizitációkat⁴⁰ leszámítva) az 1630-as években, a Pázmány által elrendelt vizitációkkal⁴¹ és a szentelési naplókkal⁴² kezdődnek, majd teljes képet elsőként az 1647. évi papi névtár nyújt csak. Az 1610-es évek végére vonatkozó forrásunk és a benne szereplő növendékek személyének teljes ismeretlensége világosan rámutat azokra a hiányokra, amelyekkel a főegyházmege proszopográfiai és archontológiai kutatása során szembe kell néznünk.

Sokkal ismerősebb terepen mozgunk, amikor az 1667–1670. évi elszámolásban szereplő névsort vizsgáljuk.⁴³ A prefektus ezúttal nemcsak a neveket sorolta fel, hanem a származásukra, nemzetiségükre, nyelvtudásukra és első (olykor későbbi) dispozióikra vonatkozó adatokat is közölt. A szóban forgó három évben a Szent István Szemináriumnak 51 növendéke volt.⁴⁴ Ebből

újulás forrásai 1) (Budapest 2014).

³⁷ Némethy Simon, majd Banovszky Bernát.

³⁸ Georgius Paczay, Stephanus Redeky, Jonas Nittriensis, Nicolaus Czudar, Michael Nagovith, Stephanus Kakony, Georgius Szabo, Georgius Strecha, Joannes Olasz, Philippus Szolczany, Joannes Dalmady, Emericus Tichy, Stephanus Gal, Ambrosius Sartoris, Laurentius Barczay, Gregorius Gotmani, Stephanus Geongiessy. Mellettük még négy Bécsből hazatért alumnust szállásoltak el 1617. november 8. és 1618. január 8. között. *Regestum expensarum factarum pro Seminario...*, fol. 1v.

³⁹ Stephanus Dubowsky, Franciscus Turansky, filius Francisci coci illustrissimi domini archiepiscopi (március 1. – április 30.)

⁴⁰ A jegyzőkönyvek kiadása: Vojtech BUCKO, *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do r. 1564* (Bratislava 1939).

⁴¹ *Pázmány Péter egyházlátogatási jegyzőkönyvei (1616–1637)* (Strigonium Antiquum 3) (vál., bev., jegyz. Beke Margit; Budapest 1994).

⁴² A szentelési anyakönyvek ugyan elvileg 1614-től kezdődnek, de Némethy adataiból következtetve inkább csak a század derekától váltak rendszeressé. NÉMETHY IV–V, 8. j.

⁴³ A névsort az életrajzi adatokra vonatkozó forrásrészletekkel a függelékben teszem közzé, az alábbi elemzés a névsor adataira támaszkodik, ezért az alábbiakban a számadáskönyv vonatkozó oldalaira külön nem hivatkozom. Szemináriumi számadáskönyv 1667–1670, 3–4, 11–49.

⁴⁴ Az elszámolás ugyan a növendékek között veszi számba azt a három személyt, akik a szeminárium zenei életéért voltak felelősek, én viszont értelemszerűen nem számoltam őket a szemináristák közé: Johannes Szuhay venerabilis capituli Strigoniensis praebendista, ob instructionem alumnorum in choralis cantu habuit mensam continuum; Joannes Brezowycz, venerabilis capituli

az új prefektus hivatalba lépésekor, 1667. december 12-én 11 növendék tartózkodott a házban, ha hozzá vesszük a következő év januárjában érkezetteket, akkor összesen 22 szeminaristával kezdte a munkáját. Távozásakor az intézménynek 26 diákja volt. Mindez azt jelzi, hogy az újabb alapítványokkal megerősített Szent István Szeminárium félszázad eltelte után majd 10 növendékkal többet tudott felvenni, mint a káptalani papnevelde a Pázmány-féle újjáalapítás előtt. A szeminaristák közül 13 személyt nem találtam meg Némethy névtárában, ezek nagyobb része nyomós ok miatt nem szerepel, hiszen nem lettek a főegyházmege papjai.⁴⁵

A fennmaradó 38 növendékről számos olyan információhoz jutunk a számadáskönyvből, amely jelentős kiegészítést jelent Némethy és a nyomtatásban megjelent anyakönyvek⁴⁶ adataihoz képest. Mindenekelőtt izgalmas a szeminarium nemzetiségi összetétele. 28 növendékről állítja az anyakönyv, hogy szláv, vagyis egyértelműen szlovák származású, közülük csak hét esetben jegyzi meg, hogy tud magyarul is szónokolni. Domaniky Mátyás kifejezetten a magyar szóért ment a jezsuiták gyöngyösi gimnáziumába tanulni. Mellettük három horvát, egy-egy morva és sziléziai tartozott még a szláv csoporthoz. A származási helyek és a nevek alapján a nyolc ismeretlen származású diák is minden bizonnyal inkább szlovák, mint magyar etnikumú volt. A vizsgált időszakban a szeminariumban mindössze egyetlen német növendék lakott. A számadáskönyv kilenc kispapról állítja, hogy magyarok voltak, közülük ketten az egyházmegyén kívülről (Baranya és Veszprém megyékből) érkeztek. Nagyon jellemző ugyanakkor a hungarus tudat megnyilvánulására Körmeny György esete, akiről forrásunk némi malíciával megjegyzi: magyar nemesként nem tudott magyarul szónokolni, hiszen egyáltalán nem tudott magyarul. A magyar nemzetiségi jelenlét tehát meglehetősen gyenge volt, nem érte el a 20%-ot, míg a szlovákok részaránya legalább kétharmados lehetett. Ez elsősorban a növendékek rekrutációjával függött össze. A származási helyeket vizsgálva rögtön szembetűnik, hogy a legtöbben a főegyházmege észak-nyugati, szlovákok lakta területeiről, elsősorban Pozsony megye észak-nyugati, illetve Hont, Bars és Nógrád megyék északi részeiből, valamint főleg Nyitra megyéből jöttek Nagyszombatba. A három horvát növendék a Pozsony és Sopron környéki horvát falvakból érkezett.

Szintén érdekesek az életkorukra, tanulmányaikra és a pályakezdésükre vonatkozó információk. A növendékek korát a számadáskönyv összeállítója

vocalis musicus; Joannes Czedron discantista.

⁴⁵ Találunk közöttük más egyházmegyéseket (nyitrai, morva, sziléziai), a szeminariumban elhalt vagy elbocsátott növendékeket, későbbi jezsuitát.

⁴⁶ ZSOLDOS Attila, *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635–1701* (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből 11) (Budapest 1990); KÁDÁR Zsófia – KISS Beáta – PÓKA Ágnes, *A Nagyszombati Egyetem Hittudományi Karának hallgatósága 1635–1773* (Fejezetek az

csak az utolsó bejegyzésekben adja meg, ezek alapján 20–23 éves koruk között érkeztek a fiatalok a Szent István Szemináriumba. A mai szemináriumi képzés rendszerével összevetve feltűnően kevés időt, átlagban két–három esztendő tölthettek a papnevelő intézet falai között, de nem ritka a kevesebb, egy–másfél év sem. Nagyszombati éveik alatt a város jezsuita egyetemét látogatták, általában egy–három év filozófiát és/vagy teológiát hallgattak. A filozófusok később a Pázmáneumban végezték a teológiát, vagy pedig (igaz, kevesen) csak a szemináriumban hallgattak kazuisztikai kurzust, és teológiai egyetemi képzés nélkül mentek ki plébániára. Sokan érkeztek a pozsonyi kisszemináriumból (*Seminarium Emericanum*), valószínűleg többen, mint ahány növendéknél a prefektus ezt megjegyzi.⁴⁷ Nyolcan folytatták tanulmányaikat a bécsi Pázmáneumban, de innen egyikük sem ment tovább Rómába. A többiek (az elhaltak, betegek vagy elbocsátottak kivételével) tanulmányaik után plébániákra kerültek káplánnak vagy plébánosnak. Az első dispoziciókra vonatkozó közlések, összevetve Némethy névtárának adataival, számos esetben újak, hiszen a történeti névtárban többször a későbbi állomáshelyekkel kezdődik az életrajzi vázlat. A továbbtanulási arányok elég világosan mutatják, hogy a Szent István Szeminárium feladata elsősorban a főegyházmegyei alsópapság utánpótlásának biztosítása volt, növendékei közül kevesen jutottak be a pozsonyi, szepesi vagy esztergomi káptalanba.

5. A SZEMINÁRIUM ALKALMAZOTTAI

A szeminárium életének meghatározó részesei voltak az intézmény alkalmazottai, akiknek személyére és fizetésére mindkét számadáskönyv részletesen kitér. A papnevelde „familiájához” 1617/1618-ban a magiszter, a kulcsár, a szakácsnő, a kertész és a szeminárium szolgája tartozott. György kertész és a kulcsár 16–16 forintot kaptak évente, ami a prefektus 25 forintos évi fizetését tekintve elég tisztességes összegnek számított. Minden szeminárium kulcsfigurája a szakácsnő, talán ezzel is magyarázható, hogy Novák prefektus a tanév alatt hármat is elfogyasztott belőlük: Margitot megbetegedése után Ilona váltotta, de vele nem volt megelégedve, így végül Katalinnal zárta az iskolaévet. A három nő a férfi alkalmazottakéhoz hasonló bért, összesen 16 forint 83 dénárt kapott. Az állandó személyzet mellett konvencióban és alkalmi megbízással több mesterember is dolgozott a szeminárium szá-

Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből 26, *Varia Theologica* – PPKE HTK 3) (Budapest 2011); FAZEKAS, *A bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói*.

⁴⁷ Ezt amiatt gondolom, mert csak a névsor második felétől kezdve említi a korábbi pozsonyi tanulmányokat, innentől viszont igen gyakran, ami inkább arra utal, hogy korábbi feljegyzéseiben valószínűleg erre nem fordított figyelmet, nem pedig arra, hogy csak 1668 végétől érkeztek volna rendszeresen a növendékek Nagyszombatba a pozsonyi kisszemináriumból.

mára. A prefektus a nagyszombati kádárt bízta meg a hordók, kádak, dézsák és káposztáshordók rendbetételével, míg a nyitrai kádár készítette el az új edényeket a tizedbor számára. A szabó és a szűcs éves konvenció alapján varrták a szeminaristák ruháit: az alsó- és felsőruházatot, a kapcát, a bőrrel megerősített kalapot és a birétumot. Egy év alatt a szabó a ruhák készítéséért és javításáért 15 forint 55 dénárt, a szűcs 1 forint 50 dénárt kapott. A növendékek 2–4 pár lábbelihez jutottak egy év alatt, a prefektus a cipőkért és a csizmákért páranként 35 dénárban egyezett ki a vargával. A borbély évente ötször kereste fel a szemináriumot, a prefektustól a szolgálkig mindenkinek megmosta és lenyírta a haját, amiért anyagi teherbíró képességükhöz mérten más-más összeget (6–4–3 dénárt) fizettek, a szolgáljának pedig 50 dénár borralót adtak össze.⁴⁸

Az alkalmazottak és a különféle megbízással a szeminárium számára munkát végző személyek száma félszázaddal később jelentősen megnövekedett, ami az anyagi alapok megszilárdulását és az intézmény bővülését igazolja. A prefektuson és a három említett kórusvezetőn és énekesen kívül a tanszemélyzethez tartozott Dvornikovics Mihály *dominus juris utriusque*, később csanádi, majd váci püspök, aki a kánonjogi felolvasásokat tartotta a szeminaristáknak. A prefektus és a jogtanár saját szolgát tartottak, fizetésüket a szeminárium költségvetése biztosította. A papnevelő intézet alkalmazottai a kulcsár, a szakács, a portás, a sütőasszony és a mosónő voltak, ők valamennyien teljes ellátást kaptak. Az évi 40 forintos fizetéssel a hierarchia csúcsán álló kulcsárt Kelemen Jánosnak hívták, a prefektus megjegyezte róla, hogy többet evett és ivott, mint bármelyik klerikus. A szakácsnak, Humody Györgynek elvileg szintén évi 40 forint járt volna, de a káptalan csak 25 forintot biztosított erre a célra. A prefektus érkezésekor egy rongyos, szinte félmeztelen fiút talált a portán, akit tetőtől talpig felöltöztetett. Ő viszont hálából 1668 augusztusában egy férfival Liptóba szökött. Erre az előljáró a szeminárium borovai birtokáról hívott egy másik fiút, aki megöszszejátszott a növendékekkel a házirend kijátszása érdekében, ezért elzavarta, és 1670 januárjában Misler Jánosra bízta ezt a felelősségteljes hivatalt. A portásfiú nem kapott fizetést, a szállásért és ellátásért üldögélt a kapuban. A kertész 1669-től egy Tamás nevű morva ember volt, évi 30 forintos fizetésért, előtte a prefektus a borovai jobbágyokkal végeztette a kerti munkákat. Homokin Dorottya sütőasszony 20 forintot kapott évente, viszont 1670 decemberében bizonyos okokból elbocsátották őt is. A mosónő az elszegényedett nemesasszony és ráadásul lebénult lábú Szmáry Borbála volt, aki fizetés nélkül, csak az étkezésért és öltözékért végezte munkáját.

⁴⁸ Regestum expensarum factarum pro Seminario..., fol. 12v–14r.

⁴⁹ Szemináriumi számadáskönyv 1667–1670, 4, 49–59.

A többi alkalmazott, akárcsak félszázaddal korábban, most is konvencióban vagy munkadíjért dolgozott. A prefektus a bazini vincellérnek, Bobál Jánosnak évi 22 forintot fizetett. Amikor átvette a szeminárium igazgatását, csak hat rossz hordót talált a pincében, ezért a szüretre 130 darab akós hordót vásárolt a szeminárium kádárától, ezt követően folyamatosan vett új hordókat és javíttatta, abrongoztatta a régieket, három év alatt összesen 91,60 forintért. Szolgáltatának első napján, 1667. december 13-án este kigyulladt a konyhai tűzhely, ezért rögtön kéményseprőt kellett hívatnia. A balesetből okulva ezt követően havonta tisztíttatta a konyhai kéményt. 1668 telére a nagyobb tanterem kemencéje tönkrement, ezért a refektóriumot használták tanulásra is. A tantermi kemence megjavíttatása után fűtési szezonban havonta kihívta az olasz kéményseprőt a kisebb és a nagyobb tanterem kéményeinek tisztítására. A szeminárium szabójával konvenció rendszerben állapodott meg: Braszlavicz Szaniszlónak 45 forintot fizetett évente, ezért az anyagköltséget is beszámítva készítette el a növendékek teljes ruházatát. A vargát viszont a megrendelt lábbelik száma után fizette. Rajtuk kívül a gyógyszeressel, a fürdőmesterrel és az orvossal állt szerződésben, illetve valószínűleg dolgozott még az intézményben egy kocsis és egy fűtő is, de őket csak az elszámolás elején sorolta fel, külön tételként már nem szerepelnek.⁴⁹

6. A BEVÉTELEK ÉS A KIADÁSOK

A két számadáskönyv a magyarországi rekatolizáció történetének két nagyon különböző időszakából származik. A korábbi Pázmány érsekségének első éveiből, a papnevelést célzó reformokat megelőző korszak terméke, míg a későbbi Pázmány, Lósy és Lippay érsekek egyházszerző munkájának eredményeiről tájékoztat, Szelepcsényi György főpásztorságának kezdeti korszakából. A különbséget jól jelzi a szeminárium bevételeinek növekedése. Az 1617/1618. tanévben a szemináriumnak a káptalantól küldött összegekből és különböző végrendeleti hagyatékokból összesen 773 forint 33 dénár pénzjövödelme volt, amelyet a prefektus havi egy-két részletben kapott meg a subcustostól. Emellett elsősorban Kolonkés gabona- és bortizeideiből jutott természetbeni bevételekhez.⁵⁰ Ötven évvel később az örkanonok által rendszeresen küldött fenntartási összegek és az esetleges végrendeleti hagyományok mellett a jelentősebb pénzbevételek a széplaki apátság és a buda-felhévizi prépostság birtokairól származtak, a három évben összesen 4138 forint 3 dénár értékben.⁵¹ Ezt egészítették ki a Nagyszombat melletti

⁵⁰ Regestum expensarum factarum pro Seminario..., fol. 2r, 6v–7r.

⁵¹ Szemináriumi számadáskönyv 1667–1670, 7–10.

borovai birtokról természetben szolgáltatott termények, amelyek értékét a prefektus három év alatt 1750 forintra becsülte, és kimondottan a legértékesebb javadalomnak tartotta.⁵² A szeminárium anyagi bázisának megszilárdulása, a bevételek növekedése szembeötlő, az intézet Pázmány és utódai alapítványainak köszönhetően a szóban forgó félszázad alatt nagyjából megduplázta a jövedelmét.

Az 1617/1618. tanévben a prefektus a sáfárnak havi 20–30 forintot adott át a folyamatos kiadásokra, ezek összege 329 forintot tett ki. Emellett az előljáró külön vezette a vegyes tételeket, ezekkel együtt a kiadások szinte dénárra pontosan megegyeztek a pénzbevételekkel (773 forint 49 dénár). A nagyobb költségeket az alkalmazottak fizetésén kívül a szeminárium tetejének javítása és a szőlőskert művelése jelentették. A számadáskönyv részletesen felsorolja a tető- és kapujavításhoz kapcsolódó anyagbeszerzés tételeit (zsindelek, lécek, szarufák, csatornacsövek, különböző szegek, illetve a kapuhoz deszkák és gerendák, valamint mindezek szállítása), illetve az építőmesterek és szolgálók bérét. A szőlővel kapcsolatos költségeket tavasszal és nyáron a karók és a kötözőanyag vásárlása, a vesszőket kitarakó és bujtató és a karókat leverő munkások, a gyomláló asszonyok, irtókapások és gazolók fizetsége jelentette. Júliusban már akkora volt a gyom a szőlőben, hogy külön kaszást kellett fogadni, aki a kapások előtt vágta a gatz. A munkásoknak akkor is kellett fizetnie, ha az eső miatt nem tudtak dolgozni.

A természetbeni bevételeket, vagyis a gabona- és bortizedeket nagyrészt pénzzé tették, az eladásig a gabonát a szeminárium vermeiben és a könyvtárban tárolták. A borokat a tized és saját szőlőjük mellett az érseki pincéből és hagyatékokból kapták, Novák prefektus szerint ez utóbbiak között volt ecetes és kétes eredetű lőre is. A külön tételként jegyzett kiadások közül kiemelkednek bizonyos élelmiszerek (vaj, lencse, borsó, karácsonyra egy fél borjú), a tizedeket szállító parasztok fizetsége, a növendékek tanulásához papír és egy hosszú asztal padokkal és székekkel, a különböző edények és eszközök (teknő és fazekak, mosogatótál, szüret előtt faggyú és deszkák a borpréshez, ásók, gyertyák az éjszakai világításhoz és gyertyaszentelőre), a szeminaristák ruháihoz vászon, morva fekete és sűrű posztó és varratásuk díja, a javítások (üvegablakok, kályhák, amelynek a cserepeit rossz gyerekek összetörték, a konyha és a pince ajtaja, kúttisztítás), végül a Nagyboldogasszony ünnepén zenélő fúvósok bére és az orvosi költségek. Apróság, de jellemző eset, hogy Németi Simon távozó magiszter elveszítette a kulcsokat, ezért a zárat le kellett cserélni.⁵³

⁵² Uo. 67–70.

⁵³ Regestum expensarum factorum pro Seminario..., fol. 2v–12r passim.

A prefektus külön fejezetben ismertette a két magiszter, Németi Simon és Banovszky Bernát újmiséje alkalmával rendezett lakoma alapanyagait és azok költségeit, amelyek bepillantást engednek egy 17. századi magyarországi egyházi intézmény gasztrókultúrájának világába. A húsfélék közül ezúttal is egyértelműen a marhahús (14 font) és tartozékai, a marhanyelv és a marhabelsőségek jelentették az étkezés legfontosabb pillérét. A disznóhús (6 font) és a hozzá tartozó két kismalac és disznólábak érezhetően kisebb súlyal voltak jelen a lakomán. Mellette a szárnyasok (14 csirke, 4 lúd, 4 káppan, 1 túzok, rigók és kisebb madarak), illetve a 2 nyúl és a rákok fontos kiegészítésként szerepeltek az étlapon. A zöldségek közül a legfontosabb a savanyított káposzta volt, mellette vettek még nyers káposztát és lisztet a lepényhez, tovább tojást, mézet, narancsot és két nagyobb citromot, almát, szilvát, körtét, gesztenyét és mazsolát. A számadáskönyv felsorolja a felhasznált fűszereket is: bors, sáfrány, gyömbér, szerecsendió, szegfűszeg és végül fahéj, ez utóbbi nem az édességhez, hanem a túzokhoz. A bort a lakomán mindenkinek, az uraknak és a szolgálóknak is szabadon mérték. A rendezvény nagyságrendjét jelezte, hogy a szeminárium szakácsán, János meszteren és segédjén kívül át kellett hívni az éneklőkanonok szakácsát is.⁵⁴

Az 1667–1670. évi elszámolás készítője megkímélte ugyan a káptalani számvizsgálókat a húсок és halak vég nélküli felsorolásától, ezzel viszont nagyrészt megfosztotta a történészeket a szeminárium mindennapjainak tanulmányozásától. A kiadások növendékek és alkalmazottak alá csoportosítása és a 12 dénáros napi átalány alkalmazása számos részletet rejtve hagy. Így például szinte semmilyen információval nem rendelkezünk az étkezéssel kapcsolatban, ugyanakkor a növendékeknek kiutalt ruhákról pontos kimutatót vezetett. A szeminárium az intézetben töltött időre vállalta a kispapok ruházását, szentelésük után pedig egy teljes papi öltözéket (alsóruházat, belső dolmány, reverenda, kalap, harisnya, cipő, fekete nadrág, karing, kollaré, cingulus) kaptak breviáriummal és útiköltséggel együtt. Az átalányba nem számított bele a gyertya, a papír, az utazási, orvosi és fürdős költségek, a lepedő és az ágytakaró, illetve a fejadagon felüli borfogyasztás. A prefektus az elszámolásnál akkurátusan levonta a tanulmányi és egészségügyi okok, illetve a vakáció miatti távolléteket. Mindennel együtt egy szeminarista éves ellátási díja 60–70 forint körül mozgott.⁵⁵

Az új elszámolási rendszer ellenére a szeminárium karbantartására és eszközbeszerzésre fordított költségeket a későbbi elszámolást készítő prefektus is külön jegyzékben vezette. Fajlagosan a legnagyobb költséget a tűzifa jelentette, amelyet elődeitől eltérően a borovai birtokról hozatott. Különösen a

⁵⁴ Uo. fol. 4v–5r.

⁵⁵ Szemináriumi számadáskönyv 1667–1670, 11–49.

refektórium kemencéjének fűtése került sokba, hiszen az ebédlőt 1668 telén tanteremnek is használták, a főzésen kívül az ebédlőben mostak és sütötték a kenyeret. Szintén komolyabb tételként szerepeltek az utazási és szállítási kiadások. Jelentős ráfordítást igényeltek az asztalosoknak, üvegeseknek és kovácsoknak kifizetett javítási költségek, a csatornatisztítás vagy éppen a kút kipucolása, miután Balogh Miklós kanonok vadászkuttyája 1668 októberében egy éjszaka megszökött és beleesett. Jó hír, hogy a kuttyát másnap reggel élve húzták ki a vízből, viszont a forrást meg kellett tisztítani. A hallgatók létszámának megnövekedése miatt a hálóterembe új ágyakat és matracokat, a refektóriumba pedig két kör alakú asztalt vásárolt 24 festett székkal. Az élelmiszer-beszerzést az átalányba számolta be, ezért külön tételként csak kivételesen tüntette fel, mint 1668 októberében a három vizát és 1670 novemberében a 2000 fej káposztát. Szintén idetartozik egy disznóketrec megvétele, ahol malacokat kívánt hizlalni, hiszen ezt a káptalantól sohasem kapott. Az eszközbeszerzés között említi az edények, evőeszközök, gyertyatartók, borotvák, gyertyák, harang, kályhaajtó és a papi kollárék mosásához *instrumentum* vásárlását.⁵⁶

7. ÖSSZEGZÉS HELYETT

A magyarországi rekatolizáció történetének megírásához elengedhetetlenül szükséges, hogy a katolikus reform központjának, Nagyszombatnak, és elsősorban a városban működő egyházi intézményeknek a múltját alaposan feltárjuk. Mindez csak magyar–szlovák szakmai összefogással lehetséges. Az eddigi eredmények⁵⁷ mellett ez a tanulmány is jelezni kívánta, hogy a nagyszombati szemináriumok, sőt tágabban a hazai papnevelés történetének rendelkezésre álló forrásai nincsenek kiaknázva, sokszor még a dokumentumok létezése is ismeretlen a szakirodalomban, és egész levéltárak várják a rendezést és utána a feldolgozást. A 16. század végének és a 17. század első felének egyháztörténetét a súlyos forráshiány miatt csakis aprómunkával, az egyházmegyei, káptalani és szemináriumi levéltárakban, tágabban pedig az országos és bécsi kormánysszervek archívumaiban és a vatikáni gyűjteményekben megbúvó adatok összegereblyezésével lehet megírni. Az adatforgácsok egymás mellé illesztésével tárulhatnak fel a mai olvasó számára a 16–17. századi kolostorok és szemináriumok vastag falai mögötti ünnepek és hétköznapok.

⁵⁶ Uo. 61–66.

⁵⁷ Itt csak két összefoglaló munkára utalok: *Dejiny Trnavy* (zost. Jozef Šimončič – Jozef Watzka; Trnava 1988); GRANASZTÓI György, *A barokk győzelme Nagyszombatban. Tér és társadalom*

8. A SZENT ISTVÁN SZEMINÁRIUM NÖVENDÉKEI (1667. DECEMBER 11. – 1671. JANUÁR 1.)

Az alábbiakban közlöm a Szent István Szeminárium 1667–1670. közötti számadáskönyvének növendékekre vonatkozó adatait. A közzétételt a számos új életrajzi adat indokolja, amelyek jelentős mértékben kiegészítik ismereteinket a főegyházmegye alsópapságáról. Az alábbi névsor nem tekinthető szorosabb értelemben vett forrásközlésnek, ugyanis csak az életrajz szempontjából fontos dokumentumrészleteket közlöm, az egyes személyekre vonatkozó kiadásokat nem, és a szövegkihagyásokat, amelyek a szemináriumban és azon kívül töltött napok számára és a különböző pénzügyi tételekre vonatkoznak, nem jelöltem. A növendékek adatait és a rájuk vonatkozó kiadásokat a számadáskönyv a 11–49. oldalakon ismerteti, de a füzet első két oldalán is felsorolja őket, olykor említve későbbi sorsukra vonatkozó információkat. Amennyiben a jelzett adatok nem találhatók meg az adott növendék elszámolásánál, akkor ezeket a megjegyzéseket a növendék nevéhez illesztett lábjegyzetben közlöm. A csillaggal jelölt évszámok a rektor hivatalba lépésének és a hivatal végének dátumai, nem a növendék belépésére vagy távozására vonatkoznak, viszont olyan értelemben információt jelentenek, hogy az adott időpontban már vagy még a szeminárium lakója volt az illető. A távozásukra vonatkozó évszámot Némethy névtárából igyekeztem kiegészíteni a papszentelésre, a plébánosi beiktatásra vagy a továbbtanulásra vonatkozó adatok segítségével, ilyenkor a távozás évszámát zárójelben közlöm. Tájékoztatásul megadom a főegyházmegye történeti névtárának, illetve a Nagyszombati Egyetem két katalógusának az egyes növendékekre vonatkozó oldalszámait. Az egyetemi matrikulát csak abban az esetben idézem, amennyiben a seminarista nem volt a teológiai kar hallgatója, ugyanis az anyakönyv adatait a hittudományi kar katalógusa feldolgozta.

1579–1711 (Budapest 2004). Fontos kezdeményezés a nagyszombati egyetem történetét vizsgáló intézet (Ústav dejín Trnavskej univerzity) periodikuma, a *Fons Tyrnaviensis* I–VI (Trnava 2006–2015).

FÜGGELÉK

Rövidítések

- Némethy Ludovicus NÉMETHY, *Series parochiarum et parochorum archidioecesis Strigoniensis usque annum 1894* (Strigonii 1894)
- Cat. Tyrn. KÁDÁR Zsófia – KISS Beáta – PÓKA Ágnes, *A Nagyszombati Egyetem Hittudományi Karának hallgatósága 1635–1773* (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből 26, Varia Theologica – PPKE HTK 3) (Budapest 2011)
- Mat. Tyrn. ZSOLDOS Attila, *Matricula Universitatis Tyrnaviensis 1635–1701* (Fejezetek az Eötvös Loránd Tudományegyetem Történetéből 11) (Budapest 1990)

1. *Slowaky*, Georgius, 1667. december 12.* – 1668. február 9.

(Némethy 969./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 140.)

Reverendus dominus Georgius Slowaky Slavus Stepanoviensis⁵⁸ ex comitatu Nitriensi, acceptis omnibus ordinibus, mansit ad diem 9^{nam} februarii inclusive sub cura mea a die 12^a decembris. Eidem reverendo domino exeunti in parochiam Felső Diosiensem⁵⁹ ad commissionem venerabilis capituli dedi ex seminarii pecunia florenos 6.

2. *Visniovicz*, Joannes, 1667. december 12.* – 1668. június 29.

(Némethy 1025./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 141.)

Reverendus dominus Joannes Visniovicz Slavus missus est a reverendissimo domino vicario⁶⁰ pro capellano Prividiam⁶¹ die 29. junii, inde ad parochiam Pobedinensem⁶² revocatus, mansit in seminario diebus ducentis integre sub mea cura.

3. *Augustini*, Stephanus, 1667. december 12.* – 1668. április 16.

(Némethy 472–473./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn.–)

⁵⁸ Stepanó, Csépanyfalva, Nyitra vm., Štefanov, Sk.

⁵⁹ Felsődiós, Pozsony vm., Horné Orešany, Sk.

⁶⁰ Posgay Miklós nagyprépost, érseki helynök (1666–1668).

⁶¹ Privígye, Nyitra vm., Prievidza, Sk.

⁶² Pobedin, Pobedény, Nyitra vm., Pobedim, Sk.

⁶³ Nagyapony, Appony, Nyitra vm., Oponice, Sk.

Reverendus dominus Stephanus Augustini Slavus purus capitis heteroolitici nunquam sibi similis, patriae et parentum incertus, modicae eruditionis, mansit in seminario post acceptos ordines ad diem 16. aprilis anni 1668. a die 12. decembris. Missus ex seminario ad parochiam Nagy Apony,⁶³ ubi modicum mansit, sed multum mali fecit, ideoque ex archidiecesi dimissus fuit.

4. *Benkovicz*, Georgius, 1667. december 12.* – 1668. július 6.
(Némethy 493./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 140.)

Reverendus dominus Georgius Benkovicz Slavus Sanctacrucensis⁶⁴ vir bonus et exemplaris, maturus jam ad studia applicatus, postquam factus est sacerdos, mansit in seminario ad diem 6. julii. Eidem domino reverendo, dum mitteretur in parochiam Nagy Apony, pro certis necessitatibus coemendis Tyrnaviae⁶⁵ dedi florenos 3.25.

5. *Stiglicz*, Joannes, 1667. december 12.* – 1668. augusztus 18.
(Némethy 941./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 141.)

Reverendus dominus Joannes Stiglicz Croata, antequam missus fuisset Turocium ad magnificum dominum Emericum Révay,⁶⁶ mansit in seminario ad diem 18. augusti.

6. *Valenczény*, Joannes, 1668. január 2. – 1668. február 3.
(Némethy –/Cat. Tyrn. 667.)

Reverendus dominus Joannes Valenczény Slavus ex districtu Vesteniciensis⁶⁷ linguae Hungaricae peritus et philosophiae magister Cassoviae⁶⁸ promotus, admissus ad seminarium 2^{nda} januarii 1668., vixit nobiscum 33 diebus, nam maligna febre correptus et a medico curatus die 3^{ria} februarii, ubi febris remisit, cibum postulavit, quem cum spe convalescentiae sapidissime sumpsit, et post unam horam vesperi placidissime desiit vivere.

7. *Weliczay*, [Joannes], 1668. január 2. – 1668. november 4.
(Némethy –/Cat. Tyrn. –)

Reverendus dominus Weliczay Slavus Bellicziensis⁶⁹ admissus cum reliquis 2^{nda} januarii anno Domini 1668. in seminarium mansit usque ad 4^{tam} novembrem. Is impetrata ab illustrissimo domino praelato nostro⁷⁰ licentia et accepta a venerabili capitulo venia factus est jesuita die 4ta novembrem anno 1668.

⁶⁴ Szentkereszt, Barsszentkereszt, majd Garamszentkereszt, Bars vm., Žiar nad Hrnóm, Sk.

⁶⁵ Nagyszombat, Pozsony vm., Trnava, Sk.

⁶⁶ Révay Imre, Turóc vármegye főispánja (1671–1688).

⁶⁷ Vesztenic, Alsó- és Felsővesztény, Nyitra vm., Dolné és Horné Vestenice, Sk.

⁶⁸ Kassa, Abatúj-Torna vm., Košice, Sk.

⁶⁹ Bélic, Kis- és Nagybélic, Nyitra vm., Malé és Vel'ké Bielice, Sk.

8. *Simonczyz*, Joannes, 1668. január 2. – 1670. június 14.

(Némethy 921./Cat. Tyrn. 600.)

Reverendus dominus Joannes Simonczyz Slavus Nahaciensis⁷¹ admissus est in seminarium 2^{nda} januarii anno 1668., mansit ibidem usque ad 1^{mam} maii 1670. Discessit 14. junii anno 1670 in Vág Uihel⁷² pro capellano.

9. *Paulovicz*, Martinus, 1668. január 2. – 1670. augusztus 1.

(Némethy –/Cat. Tyrn. 596.)

Reverendus dominus Martinus Paulovicz Slavus Bahoniensis⁷³ admissus ad seminarium 2^{nda} januarii 1668., mansit usque ad primam maii 1670. anni. Dimissus a reverendissimo domino generali vicario in diaecesim Nitriensem die 1ma augusti.

10. *Szilinczy*, Joannes,⁷⁴ 1667. december 12.* – 1670. június 26.

(Némethy 965./Cat. Tyrn. 630.)

Reverendus dominus Joannes Szilinczy, concionatur aequae Ungarice ac Slavonice, physicus relictus ab admodum reverendo domino Gregorio Lanczary⁷⁵. Jam presbiter mansit a 12 decembris usque ad 1^{mam} maii exclusive anni 1670. Missus in parochiam Viszkeletiensis⁷⁶ die 26^a junii.

11. *Vezovicz*, Georgius,⁷⁷ 1667. december 12.* – 1670. szeptember 1.

(Némethy –/Cat. Tyrn. 632.)

Reverendus dominus Georgius Vezovicz Vaizgrubensis⁷⁸ Croatia, sed concionator bonus Slavonicus, a domino admodum reverendo Gregorio Lanczary in seminario relictus sub cura mea mansit a 12. decembris anni 1667. usque ad festum Sancti Adalberti anni 1670., diebus videlicet 853. Item a prima maii numerantur dies 124 usque ad 1^{mam} septembris, qua post prandium in parochiam discessit ex seminario.

12. *Kutyk*, Marcus, 1668. január 2. – 1670. július 4.

(Némethy 727./Cat. Tyrn. 692.)

⁷⁰ Szelepcsényi György esztergomi érsek (1666–1685).

⁷¹ Nahács, Pozsony vm., Nahác, Sk.

⁷² Vágújhely, Nyitra vm., Nové Mesto Váhom, Sk.

⁷³ Báhony, Pozsony vm., Báhoň, Sk.

⁷⁴ Parochus Vißkeletiensis, post Kraßnahorkensis [Kraszahorka, Kraszahorkaváralja, Gömör-Kishont vm., Krásnohorské Podhradie, Sk.], ac tandem Societatis Jesu religiosus.

⁷⁵ Lancsarics Gergely esztergomi kanonok (1655–1689).

⁷⁶ Vízkelet, Pozsony vm., Čierny Brod, Sk.

⁷⁷ Parochus in Nagy Szuha [Nagyszuha, Gömör-Kishont vm., Vel'ká Suhá, Sk.].

⁷⁸ Eisgrub, Horvátgurab, Pozsony vm., Chrovátsky Grob, Sk.

Reverendus dominus Marcus Kutyk Slavus ex districtu Sanctae Crucis Lutiensis⁷⁹ ingressus est seminarium 2^{nda} januarii anno 1668., mansit ad primam maii anni 1670. Dimissus in parochiam Nasvadiensem⁸⁰ die 4ta julii.

13. *Namesny*, Joannes, 1668. január 31. – 1670. április 24.
(Némethy 810./Cat. Tyrn. 741.)

Reverendus dominus Joannes Namesny Slavus ex districtu Sanctae Crucis impositus est in seminarium ultima januarii anno 1668 a generoso domino Maholany⁸¹ hominis illustrissimi praelati nostri gratiosissimi, qui a 1ma februarii eiusdem anni perseveravit in seminario usque ad 24. aprilis anni 1670., qua die sine omni licentia iam ordinatus sacerdos post exercitia spiritualia discessit in patriam primitias celebraturus. Missus ad parochiam die 6. julii Keresturiensem⁸² et Farkashidam.⁸³

14. *Mikovicz*, Georgius, 1668. július 2. – 1670. május 30.
(Némethy 792./Cat. Tyrn. 697.)

Reverendus dominus Georgius Mikovicz iam presbiter, quem reverendissimus dominus Czanadiensis Hyacinthus Macripodari⁸⁴ Hyerosolimam discedens ex suo alumno fecit venerabilis capituli et intravit Seminarium Sancti Stephani die 2^{nda} julii anno 1668., mansit ad 1ma maii anni 1670. Missus a reverendissimo domino vicario in parochiam Divinyensem⁸⁵ die 30. maii.

15. *Kossyn*, Georgius, 1668. január 6. – 1670. június 20.
(Némethy 701./Cat. Tyrn. 616.)

Reverendus dominus Georgius Kossyn Slavus ex Sancta Cruce concionatur Hungarice, venit ad seminarium die 6. januarii anni 1668., mansit in eodem usque ad primam maii anni 1670. Die 20. junii exiturus in parochiam Szent Mihály Csallóköz,⁸⁶ accepit vestes sacerdotales, palendranam cum sutanna, pileo, calceis, tibialibus, cingulo, breviario, quae omnia constabant florenos 26. 71 ½

16. *Körmendy*, Georgius,⁸⁷ 1667. december 12.* – 1670. november 23.
(Némethy 709./Cat. Tyrn. 614.)

⁷⁹ Lutilla, Bars vm., Lutilla, Sk.

⁸⁰ Naszvad, Komárom vm., Nesvady, Sk.

⁸¹ Maholányi János (1635–1699), Szelepcsényi György esztergomi érsek rokona, későbbi királyi titkár és királyi személynök.

⁸² Keresztúr, Pozsonykeresztúr, majd Vágkeresztúr, Pozsony vm., Krížovany nad Dudváhom, Sk.

⁸³ Farkashida, Pozsony vm., Vlčkovce, Sk.

⁸⁴ Macripodari Jácint csanádi püspök (1658–1672).

⁸⁵ Divény, Nógrád vm., Divín, Sk.

⁸⁶ Szentmihályfa, Pozsony vm., Michal na Ostrove, Sk.

⁸⁷ Ob defectum oculorum missus in seminarium deficientium.

Reverendus dominus Georgius Kőrmendy nobilis Ungarus, sed Ungarice non potest concionari, quia nec loqui, iam presbiter ordinatus est, a 12. decembris anni 1667. ad diem 1ma maii anno 1670., mansit in seminario [...] usque ad 23. novembris, qua die Viennam discessit [...].

17. *Kuzowicz*, Michael, 1667. december 12.* – 1670. július 26.
(Némethy 728./Cat. Tyrn. 617.)

Reverendus dominus Michael Kuzovicz Slavus Stomfensis,⁸⁸ iste etiam fuit in seminario relictus 12. decembris 1667. ab admodum reverendo domino meo praedecessore Georgio Lanczary, physicus iam diaconus mansit in seminario diebus 743 usque ad primam maii anni 1670. Item a prima maii ad diem 26. iulii, qua ad parochiam dimissus est Pohoriliensem.⁸⁹

18. *Saági*, Adalbertus, 1669. október 27. – 1670. június 20.
(Némethy 904./Cat. Tyrn. 746.)

Reverendus dominus Adalbertus Saági intravit seminarium Sancti Regis Stephani die 27. octobris anno 1669., mansit ad primam maii anni 1670. et ultra, iam enim presbiter ordinatus. A prima autem maii usque ad 20. junii, quando exivit in Egesiensem⁹⁰ parochiam, pro singulis diebus ducatos 12 consumpsit.

19. *Wlassycz*, Nicolaus,⁹¹ 1667. december 12.* – 1670. október 12.
(Némethy 1027./Cat. Tyrn. 633.)

Reverendus dominus Nicolaus Wlassicz Tyrnaviensis repertus a me in seminario 12ª decembris, dum installaverim praefecturam. Egregius et agilis iuvenis iam physicus tunc, mansit continuo in seminario a 12. decembris anni 1667. usque ad 12. octobris 1670. Discessit e seminario in parochiam Verebeliensem⁹² 12. octobris anno 1670.

20. *Benedek*, Georgius, 1668. január 2. – 1670. július 29.
(Némethy 491./Cat. Tyrn. 635.)

⁸⁸ Stomfa, Pozsony vm., Stupava, Sk.

⁸⁹ Pohorella, Koháryháza, Gömör-Kishont vm., Pohorelá, Sk.

⁹⁰ Egeg, Hont vm., Hokovce, Sk.

⁹¹ Parochus Verebeliensis, post Nagyszeghiensis [Nagyszeg, Egyháznagyszeg, Nyitra vm., Kostolný Sek, Sk.], post Nagy Fedémesiensis [Nagyfödemes, Pozsony vm., Vel'ké Úľany, Sk.].

⁹² Verebély, Bars vm., Vráble, Sk.

⁹³ Németi, Hontnémeti, Hont vm., Hontianske Nemce, Sk.

⁹⁴ Szebelléb, Hont vm., Sebechleby, Sk.

⁹⁵ Hárskút, Gömör-Kishont vm., Lipovnik, Sk.

⁹⁶ Capellanus praepositi Bajmociensis.

Reverendus dominus Georgius Benedek Slavus ex possessione Nemethy⁹³ ad Szebeleb⁹⁴, Hungarice concionatur, susceptus enim ad seminarium 2^{nda} januarii anno 1668., mansit usque ad primam maii anni 1670. Missus ad parochiam Azgutensem⁹⁵ in comitatu Gömöriensi die 29. julii post prandium.

21. *Skala*, Joannes,⁹⁶ 1669. október 23. – 1670. április 24.
(Némethy –/Cat. Tyrn. 750.)

Reverendus dominus Joannes Skala a domino praeposito Baymociensi Joanni Alexio Turkovicz⁹⁷ commendatus in seminarium pro accipiendis ordinibus. Mansit in seminario a 23. octobris anni 1669. usque ad 24. aprilis anni 1670., et quidquid pro eo expendi intra hoc tempus, totum mihi cum gratiarum actione restitutum est. Seminario inde nullum damnum illatum, imo honoris plus eidem accessit quo abundantius aliis, tam in literis et sacris caeremoniis aliegena Moravus profecit, quam in pietate et virtutibus.

22. *Domaniky*, Mathias,⁹⁸ 1668. január 14. – 1670. október 28.
(Némethy 546./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 156, 163.)

Mathias Domaniky Ungaricam linguam Gyöngyösini⁹⁹ usque ad rhetoricam studens Slavus alias ex Domanok¹⁰⁰ possessione comitatus Hontensis apprime didicit, admissus in seminarium pro logica egregie in literis profecit, mansit a die 14. januarii anni 1668. ad 28. octobris anni 1670. Pro itinere Viennensi die 27. octobris, quando in Theologiam missus est, florenos 2.25.

23. *Martinowski*, Joannes,¹⁰¹ 1667. december 12. – 1671. január 1.* (1671)
(Némethy 769./Cat. Tyrn. 620.)

Reverendus dominus Joannes Martinowsky Scepusiense nobilis concionatur Hungarice et Slavonice, 3^{ti} anni theologus, magister philosophiae, mansit in seminario a 12ª decembris anni 1667. usque ad 1ma januarii anni 1671.

24. *Wittinger*, Franciscus, 1668. január 2. – 1671. január 1.* (1671)
(Némethy 1034./Cat. Tyrn. 669.)

Franciscus Wittinger intravit in Seminarium Sancti Stephani die 2^{nda} januarii anno 1668. et mansit ad primam januarii anni 1671.

⁹⁷ Turkovics János Elek Ignác bajmóci prépost (1667–1691), két alapítványi helyet létesített a központi szemináriumban. NÉMETHY 998.

⁹⁸ Missus Viennam pro theologia, post parochus Alistensis [Alistál, Pozsony vm., Dolný Štál, Sk.], Szerediensis [Szered, Pozsony vm., Sered', Sk.], Ujvariensis [Érsekújvár, Nyitra vm., Nové Zámky, Sk.].

⁹⁹ Gyöngyös, Heves m.

¹⁰⁰ Domanik, Dömeháza, Hont vm., Domaniky, Sk.

¹⁰¹ Manet in seminario, et omnes sequentes usque ad 28. Missus ad parochiam Teutolyphensem [Németlipce, Liptó vm., Partizánska L'upčá, Sk.] inde factus canonicus Scepusiense anno 1690.

25. *Huszár*, Georgius, 1668. január 2. – 1671. január 1.* (1671)
(Némethy 639./Cat. Tyrn. 642.)

Georgius Huszár Slavus ex comitatu Zoliensi Szilnicziensis¹⁰² in seminarium receptus ante praemisso venerabilis capituli commissionem examine 2^{nda} januarii anno 1668., mansit ad primam maii anni 1670.

26. *Némethy*, Joannes, 1668. november 9. – 1671. január 1.* (1671)
(Némethy 815./Cat. Tyrn. 594.)

Joannes Némethy ex Némethy¹⁰³ comitatus Baraniensis Hungarus a reverendissimo domino vicario moderno seminario insertus anno 1668. die 9. novembris, mansit ad primam maii anni 1670.

27. *Czernjansky*, Joannes, 1668. október 28. – 1670. november 27.
(Némethy –/Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 157, 164, 172.)

Joannes Czernjansky filius Poseniensis loquitur Hungarice, Germanice et Slavonice, si alacrius studeret, evaderet in virum. Missus est ad logicam ex Poseniensi seminario die 28. octobris, receptus est in Seminarium Sancti Stephani anno 1668. Manet huc usque ad primam maii anni 1670. Die 26. novembris post prandium anno 1670. cum infirmus Posonium discessisset.

28. *Fieger*, Joannes, 1668. október 28. – 1671. január 1.*
(Némethy –/Cat. Tyrn. 676)

Joannes Fieger Poseniensis filius tantum Germanice concionatur, ex Poseniensi etiam seminario ad logicam huc missus venit 28. octobris anno 1668., mansit usque ad 1ma maii anno 1670.

29. *Gauczo* (Gancsó), Matthaeus, 1668. október 31. – 1671. január 1.* (1673)
(Némethy 586./Cat. Tyrn. 679.)

Matthaeus Gauczo anno Domini 1668. die ultima octobris ab admodum reverendo domino Benedicto Vépy¹⁰⁴ commendatus venerabili capitulo seminarium hoc Sancti Stephani est ingressus, ad 1ma maii anni 1670. manendo in seminario.

30. *Baksay*, Andreas, 1669. november 3. – 1671. január 1.* (1672)
(Némethy 476–477./Cat. Tyrn. 710.)

¹⁰² Szielnic, Szelnye, Zólyom vm., Sielnica, Sk.

¹⁰³ Németi, Baranya vm.

¹⁰⁴ Vépy Benedek esztergomi kanonok (1662–1676).

¹⁰⁵ Primus magister philosophiae, missus ad Collegium Pazmanianum pro theologia, post parochus Majtenyiensis [Majtény, Pozsony vm., Majcichov, Sk.], post Strigoniensis [Esztergom, Esztergom vm.] eo a Turcis recepto.

Andreas Baksay Ungarus Psoniensis ex seminario Psoniensi ad logicam huc missus seminarium hoc intravit die tertia novembris anno 1669., perma-
net huc usque ad primam maii anni 1670.

31. *Czaby*, Benedictus,¹⁰⁵ 1670. október 28. (vagy május 1.) – 1671. január 1.* (1672)
(Némethy 524./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 166, 174, 181.)

Benedictus Czaby Hungarus, commendatus per reverendissimum dominum
Scopiensem Andream Szily¹⁰⁶ intravit seminarium 28. octobris anno 1670.¹⁰⁷

32. *Cornely*, Martinus,¹⁰⁸ 1669. november 3. – 1671. január 1.* (1672)
(Némethy 524./Cat. Tyrn. 716.)

Martinus Cornely Slavus ex Psoniensi seminario ad Sancti Stephani Regis
Hungariae Tyrnaviam fuit translatus et insertus die 3. novembris anni 1669.
et perseverat adhuc ad primam maii anni 1670.

33. *Wisnowsky*, Stephanus, 1669. november 3. – 1671. január 1.* (1672)
(Némethy 1025./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 167, 175, 181.)

Stephanus Wisnowsky. Is quoque ad hoc seminarium Sancti Stephani Regis
Hungariae ex Psoniensi translatus est, propter studia superiora intravit die 3^{tia}
novembris anno 1669. et perseverat adhuc usque ad primam maii anni 1670.

34. *Rakolubsky*, Joannes, 1670. január 9. – 1671. január 1.*
(Némethy –/Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 163, 175.)

Joannes Rakolubsky Sakolczensis¹⁰⁹ nobilis ex Collegio Rubrorum transierat
ad novitiatum Trenczénium¹¹⁰, inde dimissus ad magnam patrum Societatis
instantiam susceptus est in seminarium die 9ma januarii anno 1670., promisit
se soluturum pro victu et amictu.

35. *Kazik*, Michael, 1670. november 1. – 1671. január 1.*
(Némethy –/Cat. Tyrn. 774.)

Michael Kazik Kurymensis¹¹¹ ex comitatu Sarosiensi anno 24, philosophiam
absolvit Cassoviae, quem in domo mea alui per annum, quo theologiae
studuit, et se dignum clericatu probavit, quo indutus enim cum reliquis no-
vem die 22. novembris. Mansit autem in seminario a 1ma novembris, qua die
admissus est, usque ad 1ma januarii anni 1671.

¹⁰⁶ Szily András esztergomi kanonok (1654–1682).

¹⁰⁷ A kiadásoknál 1670. május 1-jét említi mint a szemináriumba érkezés időpontját is.

¹⁰⁸ Factus canonicus Psoniensi anno 1686 ex succentore.

¹⁰⁹ Szokolca, Nyitra m. Skalica, Sk.

¹¹⁰ Trencsén, Trencsén vm., Trenčín, Sk.

¹¹¹ Kurima, Sáros vm., Kurima, Sk.

36. *Szebény, Petrus*,¹¹² 1670. november 7. – 1670. december 17.

(Némethy –/Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. –)

Petrus Szebény Hungarus purus, novam Germanicam linguam Viennae aliquot annis habitans didicit et theologiam absolvit ibidem, susceptus erat in seminarium die septima novembris anno 1670., sed deprehensus in irregulartate cum aliis defectibus, qui eum a clericatu arcerent, dimissus est die 17. decembris.

37. *Hlawka, Georgius*, 1670. november 6. – 1670. január 1.* (1672)

(Némethy 623./Cat. Tyrn. 586.)

Georgius Hlawka Tyrnaviensis annorum 23 et secundi anni theologus admissus est in seminarium die sexta novembris anno 1670., mansit ad primam januarii.

38. *Diviaczicz, Michael*, 1670. november 3. – 1671. január 1.* (1672)

(Némethy 544./Cat. Tyrn. 802.)

Michael Diviaczicz Proderstorffensis ad Bulkam¹¹³ ex comitatu Soproniensi, annorum 23, Viennae absolvit philosophiam, moralis theologiae studiosus, intravit in seminarium die 3^{tia} novembris, mansit ad 1^{am} januarii anni 1671.

39. *Palásty, Joannes*, 1670. november 6. – 1671. január 1.* (1673)

(Némethy 836./Cat. Tyrn. 702.)

Joannes Palásty Hungarus ex comitatu Hontensi metaphysicus intromissus enim in seminarium 6ta novembris anno 1670., annorum 22, mansit in seminario ad primam januarii anni 1670.

40. *Rozboril, Georgius*,¹¹⁴ 1670. november 6. – 1671. január 1.* (1672)

(Némethy 900–901./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 166, 174, 181.)

Georgius Rozboril Egbeliensis¹¹⁵ Slavus ex comitatu Nitriensi annorum 20, physicus admissus in seminarium die 6. novembris 1670., mansit in seminario ad primam januarii anni 1670.

¹¹² Mundo datus.

¹¹³ Vulkapordány, Sopron vm., Wulkaprodersdorf, A.

¹¹⁴ Missus Viennam ad Collegium Pazmanianum.

¹¹⁵ Egbell, Nyitra vm., Gbely, Sk.

¹¹⁶ Varsány, Veszprémvarsány, Veszprém m.

¹¹⁷ Missus ad Collegium Pazmanianum.

41. *Wöres*, Georgius, 1670. november 4. – 1671. január 1.*

(Némethy –/Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 175, 182.)

Georgius Wöres Varsaniensis¹¹⁶ ex comitatu Vesprimiensi annorum 23 logicus ex Poseniensi Seminario Sancti Emerici, transivit propter studia ad Sancti Stephani Seminarium 4ta novembris 1670., mansit ad primam januarii anni 1671.

42. *Wolawy* [Volani], Georgius,¹¹⁷ 1670. november 4. – 1671. január 1.* (1673)

(Némethy 1028./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 175, 182, 189.)

Georgius Wolawy Slavus ex districtu Sanctae Crucis annorum 21, logicus ex Seminario Poseniensi Sancti Emerici transmissus propter studia ad Seminarium Sancti Stephani 4ta novembris anno 1670., mansit ad primam januarii anni 1671.

43. *Harmathy*, Jacobus,¹¹⁸ 1670. november 4. – 1671. január 1.* (1673)

(Némethy 612./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 176, 182, 189.)

Jacobus Harmathy Hungarus ex comitatu Poseniensi annorum 20, logicus ex seminario Poseniensi transplantatus in Seminarium Sancti Stephani venit cum reliquis 4ta novembris anno Domini 1670., mansit ad primam januarii anni 1671.

44. *Stano*, Sigismundus,¹¹⁹ 1670. november 4. – 1671. január 1.* (1673)

(Némethy 936./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 176, 182, 189.)

Sigismundus Stano Slavus ex Sancto Georgio¹²⁰ Poseniensis comitatus annorum 21, logicus, propter studia translatus in Seminarium Sancti Stephani ex Poseniensi venit 4ta novembris anno 1670. cum reliquis, mansit in seminario ad primam januarii anni 1671.

45. *Szigethy*, Joannes, 1670. november 16. – 1671. január 1.*

(Némethy –/Cat. Tyrn. 664.)

Joannes Szigethy Hungarus Szilnicziensis ex comitatu Poseniensi annorum 21, theologus primi anni, admissus ad seminarium 16 novembris.

46. *Dubravec*, Paulus,¹²¹ 1670. november 1. – 1671. január 1.* (1673)

(Némethy 551./Cat. Tyrn. –/Matr. Tyrn. 167, 176, 182, 189.)

¹¹⁸ Missus ad Collegium Pazmanianum, post parochus Szerdaheliensis [Dunaszerdahely, Pozsony vm., Dunajská Streda, Sk.].

¹¹⁹ Missus ad Collegium Pazmanianum, post succentor venerabilis capituli Strigoniensis, post parochus Othentaliensis [Ottental, Ottóvölgy, Pozsony vm., Dol'any, Sk.].

¹²⁰ Szentgyörgy, Pozsony vm., Svätý Jur, Sk.

¹²¹ Missus ad Collegium Pazmanianum.

Paulus Dubravec Slavus Boroviensis¹²², pie defuncti olim domini Bartok¹²³ alumnus, nunc per tres annos meus alumnus, probatus pro clericatu idoneus repertus clericis associatus, logicus annorum 20, a prima die novembris vixit in Seminario Sancti Stephani anni 1670. usque ad 1^{mam} diem januarii 1671.

47. *Haverlovicz*, Georgius, 1670. november 25. – 1671. január 1.*
(Némethy 614./Cat. Tyrn. 638.)

Georgius Haverlovicz Slavus Longovillensis¹²⁴ comitatus Poseniensis, theologus primi anni, annorum 22, venit in seminarium die 25. novembris 1670., mansit ad primam januarii anni 1671.

48. *Kmetky*, Georgius, 1670. november 14. – 1671. január 1.* (1673)
(Némethy 690./Cat. Tyrn. 688.)

Georgius Kmetky Slavus ex Sancta Cruce¹²⁵ annorum 23, metaphysicus admissus in seminarium ab illustrissimo principe praelato die 14. novembris 1670., mansit ad primam januarii anni 1671.

49. *Hudak*, Stephanus, 1670. november 21. – 1671. január 1.* (1672)
(Némethy 636–637./Cat. Tyrn. 641.)

Stephanus Hudak Slavus, missus ab illustrissimo praelato in seminarium die 21. novembris anno 1670., mansit diebus 41.

50. *Smirydzius*, Adamus Carolus, 1670. november 29. – 1671. január 1.*
(Némethy –/Cat. Tyrn. 786.)

Adamus Carolus Smirydzius Silesita, missus ab illustrissimo praelato in seminarium annorum 26, intravit in seminarium die 29. novembris anno 1670., mansit ad primam diem januarii anni 1671.

51. *Haraika*, Michael, 1670. november 23. – 1671. január 1.*
(Némethy 611./Cat. Tyrn. 683.)

Michael Haraika Slavus ex comitatu Nitriensi, annorum 22 Ürmeniensis,¹²⁶ venit ad seminarium die 23. novembris 1670., missus ab illustrissimo principe praelato, metaphysicus, mansit ad primam januarii anni 1671.

¹²² Borova, Fenyves, Pozsony vm., Borová, Sk.

¹²³ Bartók István esztergomi kanonok (1647–1666), nagyprépost (1663–1666).

Névmutató

- Augustini, Stephanus 3.
 Baksay, Andreas 30.
 Benedek, Georgius 20.
 Benkovicz, Georgius 4.
 Cornely, Martinus 32.
 Czaby, Benedictus 31.
 Czernjansky, Joannes 27.
 Diviaczicz, Michael 38.
 Domaniky, Mathias 22.
 Dubravec, Paulus 46.
 Fieger, Joannes 28.
 Gauczo, Matthaëus 29.
 Haraika, Michael 51.
 Harmathy, Jacobus 43.
 Haverlovicz, Georgius 47.
 Hlawka, Georgius 37.
 Hudak, Stephanus 49.
 Huszár, Georgius 25.
 Kazik, Michael 35.
 Kmetky, Georgius 48.
 Kossyn, Georgius 15.
 Körmendy, Georgius 16.
 Kutyk, Marcus 12.
 Kuzowicz, Michael 17.
 Martinowski, Joannes 23.
 Mikovicz, Georgius 14.
 Namesny, Joannes 13.
 Némethy, Joannes 26.
 Palásty, Joannes 39.
 Paulovicz, Martinus 9.
 Rakolubsky, Joannes 34.
 Rozboril, Georgius 40.
 Saági, Adalbertus 18.
 Simonczyc, Joannes 8.
 Skala, Joannes 21.
 Slowaky, Georgius 1.
 Smirycius, Adamus Carolus 50.
 Stano, Sigismundus 44.
 Stiglicz, Joannes 5.
 Szebény, Petrus 36.
 Szigethy, Joannes 45.
 Szilinczy, Joannes 10.
 Valencény, Joannes 6.
 Vezovicz, Georgius 11.
 Visniovicz, Joannes 2.
 Weliczay, [Joannes] 7.
 Wisnowsky, Stephanus 33.
 Wittinger, Franciscus 24.
 Wlassycz, Nicolaus 19.
 Wolawy [Volani], Georgius 42.
 Wöres, Georgius 41.

¹²⁴ Hosszúfalu, Vághosszúfalu, Nyitra vm., Dlhá nad Váhom, Sk.

¹²⁵ Az eredetiben: Sancti Crucis.

¹²⁶ Ürmény, Nyitra vm., Mojmirovce, Sk.

Kovács Zoltán

ÍME AZ ÚR SZOLGÁLÓLEÁNYA

A mariológia és a Mária-tisztelet átfogó bemutatásával, a mai római teológia irányvonalai mentén rendszerezi a Katolikus Egyház Máriáról szóló tanítását, bemutatva Isten népének égi Édesanyjához fűződő kapcsolatát is, mely a Mária-kultusz különféle megnyilvánulásaiban bontakozik ki.

240 oldal,
puhafedeles,
Ára: 2400 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ JOZEF ŠIMONČIČ

A nagyszombati Oláh-szeminárium*

1. OLÁH MIKLÓS ÉS NAGYSZOMBAT (A JEZSUITÁK, A VÁROSI ISKOLA)

Oláh Miklós édesapjának, a havasalföldi főnemesség tagjának el kellett hagynia Havasalföldet, és az erdélyi Nagyszebenben telepedett le. Ott született 1493. január 10-én Miklós fia. 1505-ben a család Szászvárosba költözött, ahol Miklós édesapja királybíró lett, és abban az évben (körülbelül 1512-ig) Miklós már Nagyváradon tanult. 1518-ban Szatmári György püspök pappá szentelte, és amikor a püspök esztergomi érsek lett (1523), a tehetséges és művelt papot esztergomi kanonoknak nevezte ki.¹

Nem sokkal később Ferdinánd császár megígérte neki a püspöki kinevezést is, erre azonban Oláhnak még várnia kellett. A mohácsi csata után Pozsonyba kísérte Mária királynét, majd Altenburgba, az augsburgi országgyűlésre, azután Belgiumba, ahol Mária regensnő lett. Ezek az igényes esztendő (1531–1542) szenvedést jelentettek Oláhnak mint Mária királyné titkárának. Csendre vágyakozott, olvasásra, írásra – és a püspökségre. Lassan Belgiumban is közeli barátokra tett szert, akik között tudós humanistákat találunk: mindenekelőtt Rotterdami Erazmust (gazdag levelezésük maradt fenn, amit Ipolyi Arnold publikált), Petrus Nanniust, a leuveni *academiae trium linguarum* professzorát, a karthauzi szerzetes Levinus Ammoniuust, Ursinus Velius és Paulus Jovius történészt, akik Magyarország történetéről is érdeklődtek, valamint számos további tudományos érdeklődésű embert, akik nemcsak rokon lélekre találtak a királyné titkárában, hanem önzetlen mecénásra is. Itt születtek Oláh első irodalmi munkái is: *Hungaria* (1536), *Attila* (1537). Belgiumi barátai nagy érdeklődéssel és csodálattal olvasták ezeket, Oláh azonban volt olyan önkritikus, hogy nem engedte kinyomtatni.

* Konferencia-előadás az Esztergomi Hittudományi Főiskola és az Érseki Papnevelő Intézet alapításának 450. évfordulóján, Esztergom, 2017. április 27. Az előadás szerkesztett változata.

¹ BUCKO, Vojtech, *Mikuláš Oláh a jeho doba 1493–1568* (Bratislava 1940) 228. Ebből a műből veszem át az életrajzi adatokat. IPOLYI Arnold, *Oláh Miklós levelezése* (Budapest 1875).

Nem állt rendelkezésére hozzáférhető irodalom, és ismerte az emberi emlékezet gyengéit.

Oláht mindig érdekelte a felosztott és megszállt Magyarország sorsa. A törökök rajtaütöttek a városokon és a falvakon, gyilkolták az öregeket, és rabságba hurcolták a férfiakat, nőket, gyerekeket. Oláh megoldásokat javasolt mind Ferdinánd királynak, mind Károly császárnak, pedig tudta, hogy a török szomszédság és az ország, az egyház és a keresztények abból fakadó szenvedése hosszabb ideig fog tartani. És ebben a török által megalázott országban terjedni kezdtek a reformáció eszméi, amelyek még jobban megosztották mind emberileg, mind vallásilag.

1542-ben Ferdinánd udvarába hívta Oláht, aki elhagyta Belgiumot, és végleg visszatért hazájába. A királyi kancelláriát vezette, és Várdai Pál esztergomi érsek (1526–1549) elsőként ismerte fel a magas műveltségű kancellár rejtett talentumait. Erdélyi vagy egri püspöknek javasolta. Ferdinánd 1543-ban ki is nevezte zágrábi püspöknek, egyben magyar kancellárnak. 1548. augusztus 1-jén egri püspök lett, 1553. május 7-én pedig esztergomi prímás érsek. Ezzel megvalósult életének álma. Az a kor viszont, amikor Oláh Miklós esztergomi érsek lett, a legösszetettebbek közé tartozik mind Magyarország, mind Nagyszombat történetében.

Nem tagadható, hogy Oláh igyekezett érvényesülni. Vágyott a hatalomra, de azt az egyház felhalmozódott problémáinak megoldása érdekében akarta kihasználni. Nem lennének igazságosak, ha ezt nem ismernék el. Oláh Isten gyermeke volt, művelt, tájékozott, mérlegelő és toleráns. Ismerte az emberi lelket, megfáradását, de képességeit is és lelkesedését Isten dolgaiért. A pápa és az egyházi hatóság rendelkezései szentek voltak számára. Hatalmas vitalitással és energiával látott hozzá a problémák megoldásához. A főegyház-megyei² kánoni vizitációk során alapos áttekintést szerzett a plébániák helyzetéről, és információit szinódusokkal, papi találkozókkal konkretizálta. Főpásztori lelkében körvonalazódott a megoldás: művelt és szerény papokra volt szükség, vagyis egy szemináriumra, ehhez pedig alapozó humanista képzésre, azaz egy elit városi iskolára, továbbá valakire, aki segít e terv megvalósításában. Maga jelölte ki az utat a jezsuiták meghívásával és kollégiumuk megalapításával Nagyszombatban. Oláh nem ismert akadályokat.

*

Nagyszombat szabad királyi városnak, amit szlovákok, németek és Mohács után magyarok is laktak, a 16. század közepén három kolostora volt: domi-

² BUCKO, Vojtech, *Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564* (Bratislava 1939).

nikánus, ferences és klarissza. A reformáció terjedésével döntő jelentősége lett az iskoláknak. E téren az evangélikusok jóval előbbre jártak, nekik művelt tanítóik voltak. A helyzet megoldásának paradigmájául a nagyszombati városi iskola szolgált.

Esztergom, Magyarország primásának székhelye 1543-ban a török kezébe került, és az esztergomi káptalan az érsekkel és iskolájával Nagyszombatba költözött. Oláh Miklós már érseki kinevezése után egy évvel kitzúta a városi és a káptalani iskola egyesítését, és híres artikulusainak 41 pontjával irányt szabott az iskola további fejlődésének. Ennek a gimnázium és az egyetem közötti iskolatípusnak kellett lennie. Oláh a baccalaureátusi címmel tervezte a befejezést. Ugyanabban az évben (Hernád)Széplak és Bény birtokával egészítette ki az iskola alapítványának artikulusait. Az alapvető probléma azonban fennmaradt: ki fog folyamatosan tanítani az iskolában? 1558 októberében az érsek beszélgetésre hívta de Vittoria bécsi jezsuita rektort, aki a znióváraljai és a nagyszombati kolostort látogatta. De Vittoria az érsekkel való találkozó után, 1559. március 17-én előterjesztette neki kívánságait a kollégium alapítására vonatkozólag. Ezek a következők voltak: kollégiumi épület, alapítvány 13 személyre és saját templom. Azt javasolta az érseknek, hogy maga írjon Rómába Lainez generálisnak, és kérje a megegyezésben jelölt számú személyt. Oláh Miklós csak 1559. szeptember 16-án írta meg a levelet Rómába (közben valamelyes időre volt szüksége de Vittoria igényeinek legalább részleges teljesítéséhez), és tájékoztatta a generálist, hogy a székesegyház mellett iskolát rendezett be, amelynek bevétele a széplaki alapítványból van, amit a jezsuitákra akar bízni, tíz teológiatanárt kér, akiknek tudniuk kellene szlovákul, németül és magyarul, mivel Nagyszombatban ez a három nyelv használatos.³

Lainez, a Jézustársaság generálisa már 1559. október 24-én Canisius Péter közvetítésével – aki szintén egyetértett a nagyszombati kollégium létrehozásával – megküldte az instrukciókat de Vittoriának azzal, hogy helyesli az érsek fáradozását a nagyszombati iskola és szeminárium megnyitása érdekében. A megoldás elhúzódott, közbeavatkozott I. Ferdinánd király és IV. Piusz pápa is.

Mielőtt a hat jezsuita berendezte volna a nagyszombati kollégiumot, Bécsben várakoztak, részt vettek a nagyszombati zsinatokon, az elsőt 1560. április 23-án. Egy év múlva a másodikon már de Vittoria is jelen volt (Oláh akkor javasolta kollégium létesítését Besztercebányán is), vallási beszédek tartott a résztvevőknek, szerkesztette a zsinati végzéseket, de mindenekelőtt első kézből, személyesen tájékozódott a magyarországi klérus helyzetéről, ami meggyőzte a segítség szükségességéről.

³ ŠIMONČIČ, J., *Prví jezuiti na Slovensku*, in *Národný kalendár 2001* (Martin 2000) 75-76.

I. Ferdinánd 1521. január 1-jén adta ki a nagyszombati kollégium alapítólevelét. A Szentszék beleegyezésével örök időkre a nagyszombati jezsuitáknak ajándékozta a Krasznyani Apátságot és a Bényi Prépostságot mint a kollégium pénzügyi biztosítását. 1561. április 23-án Nagyszombatba érkezett páter Seidel János, a kollégium első rektora, aki éppen akkor szerzett teológiai doktorátust Ingolstadtban. Vele jött Ghuse Antal, aki érkezése után azonnal tanítani kezdett a városi iskolában. 1561 augusztusának közepén kezdődött a kollégium építése, amivel I. Ferdinánd építészét, Pietro Ferraboscót bízta meg, aki éppen a városfalakat erősítette Nagyszombatban. A mai Ján Hollý és Mikuláš Schneider-Trnavský utca sarkán készülő épületnek 1564-ben már volt két emelete, egy kis kápolnája, két tanterme, szobái a jezsuiták számára, konyhája és étkezője.⁴ Az érsek 500 aranyat ajánlott fel a házra, és végrendeletben további 2000 aranyat biztosított a kollégiumnak. 1561 karácsonya előtt a kollégium ünnepélyes megnyitásakor háromnapos teológiai disputát tartottak a Szent Mihály-templomban. Karácsony után az iskolában már tanítottak. Száznál több diák volt. A nagyszombati jezsuita közösség 11 tagból állt. A rektor a morvaországi Seidel János volt, a horvát Zdelarics Tamás felelt a gazdasági ügyekért, továbbá retorikát és görögöt tanított. Egyedül ő kommunikált a nagyszombati szlovákokkal és horvátokkal. Gerhardus Hero a humanista irodalmat adta elő. Kanizius Teodorik grammatikát tanított. Volt még öt novicius (az előjárók noviciátust terveztek Magyarország számára) és két testvér: egy szabó és egy szakács. A viták a káptalannal akadályozták a közösség életét (a diákok nem vettek részt az ünnepi istentiszteleteken a dómban), ráadásul Seidel prédikációjában megsértette Telegdi Miklós kanonok városi plébánost. 1562-ben kolera tört ki Nagyszombatban. A jezsuiták bezárták az iskolát, és a rend eredeti gyakorlata szerint a betegeknek szentelték magukat. Ebben a szolgálatban halt meg Kanizius Teodorik, Samolius Jakab és Eiseman István novicius. 1562-ben új rektor érkezett Nagyszombatba, a spanyol Hurtado Perez.

Az iskola csak 1563 februárjában nyílt meg újra. 1564-ben a morvaországi Ascherman János, 1565-ben a krakováni páter, Matejov János,⁵ az első ismert szlovák jezsuita erősítette a közösséget. Amikor Oláh Miklós érsek 1566-ban a Trienti Zsinat rendelkezései szerint megnyitotta a szemináriumot, Matejovot bízta meg vezetésével. 1566. augusztus 18-án Hernáth Péter

⁴ A nagyszombati jezsuita kollégium épületének 1561–1567 közötti pontosabb képére Jäger József 1740–1742-ből származó látképéből következtethetünk. Ez ugyanis megőrizte a *convictus nobilium* (nemesi konviktus), a mai érseki hivatal építése előtti állapotot.

⁵ Matejov (Matthiae) János 1538-ban született Krakóvban. 1561. április 4-én Bécsben lépett be a jezsuita rendbe. Filozófiát és teológiát tanult. 1565–1567 között házigondnok és gyóntató Nagyszombatban. Grammatikát tanított. 1566-ban az Oláh-seminárium rektora. 1567–71 között Pultuszkban (Lengyelország) tanított, ahol vicerektor volt, 1571–73 között Braniewben grammatikát tanított és gyóntató volt. Krakóvban halt meg 1604. november 1-jén. Vö. LUKÁCS L., *Catalogi*

lett a kollégium új rektora, aki korábban a dillingeni egyetemen filozófiát és teológiát tanított. Nagy reményekkel voltak iránta. Az iskolát eredetileg a plébánia épületében helyezték el, a városi iskola mellett. Azután a kollégiumban és a német hitszónok házában tanítottak. Az iskolának öt osztálya volt, három alsóbb, grammatikai és két magasabb, humanista. Egyidejűleg a városi iskola is működött, magasabb osztályokkal. A két iskolát csak 1567 húsvétja után egyesítették a jezsuiták vezetésével. Ez azonban nem tartott sokáig.

A zűrzavaros politikai-társadalmi viszonyok, a nem kielégítő szellemi környezet, a kollégium megoldatlan anyagi helyzete (a bényi birtokokat a törökök szállták meg, a krasznyani birtok rendezetlen volt), a fél város és a jezsuita kollégium leégése 1567. május 3-án, Hernáth Péter rektor betegsége, majd halála (1567. május 9.) – mindezeket a csapásokat a kollégium nem élte túl. Az érseket bántotta ez, de nem tudott mit tenni. A rend generálisa döntött, Miksa császár és az érsek is beleegyezett, így szeptember 15-én a nagyszombati jezsuita kollégiumot megszüntették. A tagok más házakba távoztak. Az épületet Telegdi Miklós városi plébános vette gondozásba. Ami a tűzvész után még megmaradt, szétosztották a szegényeknek. A kert felét az új szeminariumhoz kapcsolták.

Oláh Miklós 1568. január 14-én⁶ halt meg Nagyszombatban. A Szent Miklós-bazilika kriptájában temették el. Az Oláh-siremlék felső fedelén ez a felirat van:

SEPVLTVRA REVERENDISS(imi). AC ILLVSTRISS(imi). IN CHRISTO PATRIS ET /
DOMINI DOM(ini). NICOLAI OLAHI ARCIEP(isco)PI STRIGONIEN(sis). LOCIQ(ue)
/ EIUSDE(m) PERPETT(ui). ET CO(mi)T(at)VS HONT(ensis) COM(itis).
PRIMATIS HVNGAR(iae) / LEGATI NATI SVMMI SECRETAR(ii). CANCEL(L)AR(ii),
LOCUMTENENTIS / ET CONSILIARII PER HVNGARIAM NECNO(n) COMPATRIS
DIVORVM FERDINANDI ET MAXIMIL(I)ANI IMPERATOR(um) ROMAN(or)UM
ET / HVNGARIAE REGVM, MORTVR ANN(o). DO(mini). M.D.LXVIII / DIE XVI.
IANVAR(ii). VIXIT ANN(os). LXXVII DIES V.

(A tiszteletre méltó és Krisztusban méltóságos atya Oláh Miklós úr, esztergomi érsek és Hont megye főispánja, Magyarország primása, született legátus és fő szekretárius, kancellár, helytartó és tanácsos Magyarorszá-

personarum... (Romae 1978) I, 728.

⁶ Csaknem 50 évig tartott, mire páter Káldy Márton 1615 őszén átvette a volt Szent János do-monkos kolostor és a mellette levő gótikus székesegyház kulcsait, hogy ott 1615–1773 kö-zött a jezsuiták grandiózus szervező és építő tevékenységet folytassanak a nagyszombati egyetemmel és tartozékaival kapcsolatban. Ez azonban már a jezsuiták második, legfényesebb korszaka. Első és második Nagyszombatba érkezésük között Znióváralján, Sellyén, a makovicai uradalomban, Homonnán és Kassán működtek jezsuiták a mai Szlovákia terü-létén.

gon és úgyszintén római császárok és magyar királyok, I. Ferdinánd és II. Miksa keresztapja. Meghalt az Úr 1568. évének január 16. napján. Élt 77 évet és 5 napot.)

És a síremlék alsó részén:

CONDITVR HOC MORIENS TVMVLO NICOLAVS OLAHVS / QVI PRAESVL VIVENS
STRIGONIENSIS ERAT.⁷

2. OLÁH SZEMINÁRIUMALAPÍTÁSA

Oláh Miklós komolyan vette a Trienti Zsinat határozatát, miszerint minden püspöknek szemináriumot kell alapítania egyházmegyéjében. Röviddel érseki hivatalának elfoglalása után, már 1554. január 1-jén tanácskozott a városi magisztrátussal és a káptalannal. Áttekintette az új városi iskola alapszabályait, ami bizonyítja, milyen fontosnak tartotta a fiatalok felkészítését. Ugyanakkor a rendkívül bonyolult helyzet miatt több mint 12 évig tartott, amikor megérett az idő a papi szeminárium alapítására 1566. május 19-én.⁸

A NAGYSZOMBATI SZEMINÁRIUM ALAPÍTÓLEVELE, 1566. május 19.

⁷ RADVÁNI, H. – M. DOBŠOVIČ, M., *Basilica svätého Mikuláša v Trnave* (Bratislava 2011) 277, 279.

Alapítólevelében a hagyományos bevezető intituláció után Oláh egyenesen az indoklásra tért rá: a Trienti Zsinat előírásaira, IV. Piusz (1559–1562) és V. Piusz pápa (1566–1572) rendeleteire a minden egyházmegyében megalapítandó papi szemináriumokra vonatkozólag. A szeminárium helyéül a plébánia mellett álló, nemrégiben átadott épületet határozta meg (*in domo iuxta aream domus parochialis, a nobis superioribus annis aedificata*). Az intézményt tíz papnövendék, két tanár, egy szakács, valamint egy kísérő személy részére tervezte. Működését pénzügyileg 250 arany hozzájárulással biztosította maga az érsek és ugyanilyen összeggel a káptalan, évente kétszeri fizetéssel: tavasszal Szent György, ősszel Szent Mihály napján. Mind ezt V. Piusz pápa Rómából 1566. szeptember 11-én kelt külön brevében hagyta jóvá. Az Oláh által felsorolt, oltárszolgálati és végrendeleti lehetőségekkel szerzett kisebb összegek az érsek gondoskodását és alaposágát bizonyítják. Feltételezte, hogy a szeminárium tanárai, előjárói és intézői jezsuiták lesznek, de a kezdődő tanévre Telegdi Miklóst és Novák Miklóst nevezte ki előjáróknak. Kötelezte őket, hogy mindent ájtatosan, igazságosan és a zsinati rendelkezések szerint végezzenek (*omnia pie, iuste ac fideliter juxta consilii determinationes*). Oláh kifejezte legfelsőbb óhaját, hogy ez a szeminárium örökre fennmaradjon (*piam ac sanctam institutionem perpetuo durare volentes*), és két függő pecséttel záratta le az alapító levelet: az érsekivel és a káptalanival. Még a keltezési formulába is beleöntötte szívfájdalmát és nagy bánatát: „Kelt Nagyszombatban, 1566. május 19-én, érseki székhelyünkön, mivel a zsarnok török ide költözni kényszerített.” Ezt tanúsították az *eschatocollumban* név szerint felsorolt egyházi méltóságok is.

Oláhnak élete utolsó éveiben nagy lelki fájdalmai lehettek: az oly nehezen alapított jezsuita kollégium számos tagjának a kolera miatt bekövetkezett halála és a nagyszombati ház leégése miatt megszűnt. Ám életének legnagyobb tragédiájától megmentette az ég: szeminárium, amit annyira szeretett, csak röviddel halála után égett le. Utódai azonban gondoskodtak a kontinuitásról: a Szent István Szeminárium számára nagyszabású épület készült a Szeminárium utca és a Posztó utca sarkán, később, a nagyszombati egyetem áthelyezése után a *convictus nobiliumba* költöztették, majd a pozsonyi Római Katolikus Teológiai Kar létrehozása után (1936) a pozsonyi Káptalan utcába, ahol mindmáig van.

⁸ A nagyszombati szeminárium alapítólevele (1566. május 19.), Prímási Levéltár, Esztergom, Fundationalia Nr. 5. A fotóért köszönetet mondok Hegedűs Andrásnak.

3. AZ OLÁH-SZEMINÁRIUM ÉPÜLETE

Az Oláh-szeminarium épülete komplex művészettörténeti építészeti elemzésre vár. Ján Pöstényi Nagyszombat építészeti fejlődésének összefüggésében vizsgálta az Oláh-szeminarium épületének keletkezését és jelentőségét. A későbbiekben az ő adatait veszik át mások kisebb kronológiai és tárgyi eltérésekkel, amiket rendezni kellene. „A plébánia épülete mellett egy régi emeletes ház van, amelyben 1619-től idős papok pihentek. Ma ebben a házban a káptalani könyvtár van. A házat eredetileg papi szemináriumnak építették. A Trienti Zsinat (1552) elrendelte a püspököknek papi szemináriumok építését. Oláh Miklós érsek 1567-ben ebben a házban alapította meg a szemináriumot. Az alapító levelet ugyanazon év július 1-jén Miksa király erősítette meg. A szeminárium első elöljárói kanonokok voltak: Telegdi Miklós és Novák Miklós. A tanárok jezsuiták voltak. 1598/9-ben Rubera Pál kanonok volt az igazgató. Kispap 11 volt (köztük Dániel és Gáspár zsolnáról, Plesko Mihály, Vinodoli Tamás, Vasvári György, Horosicka György). A ház leégett, de 1590-ben restaurálták. Neve Szent István Szeminárium volt, az Esztergomi Egyházmegyéé, és csak 12 kispap fért el benne, ezért kellett új épületet emelni...” A portál fölött ez a felirat áll:

DOMVS SEMINARII VENERABILIS CAPLI STRIG RESTAVRATA PER R D MARCVM
CHERODI DE FYLETHINZ P (praepositum) S (sancti) G (Georgii) DE VIRIDI
CAMPO ID TEMPORIS SEMINARII PRAEFECTVM M. A. D. M. D. LXXXV.⁹

(Az esztergomi káptalan szemináriumának ezt a házat felújította fületinci Cheródi Márk a Szent György zöldmezei [prépostság] prépostja, abban az időben a szeminárium prefektusa az Úr 1590. esztendejében.)

Vendelín Jankovič az alapvető történelmi adatokon kívül tömören említi az épület építészeti jellemzőit is: „A szeminárium épületét Oláh Miklós 1566-ban, a Trienti Zsinat határozatai nyomán emeltette. Leégése után Cheródi kanonoknak köszönhetően felújították és kibővítették, amit a bejárati portál fölötti feliratos tábla közöl. A szeminárium emeletes, három traktusú épület, sarkain sgraffitók vannak, ablakainak eredeti chambranle-jai. 1973–1977 között a műemlékvédelem felújította az épületet, amely ma a nagyszombati Nyugatszlovák Múzeum szlovák könyvkultúra kiállításának ad otthont.”¹⁰

⁹ PÖSTÉNYI, J., *Z minulosti Trnavy do prevratu (1918)*, in *Trnava 1238–1938* (Trnava 1938) 78.

¹⁰ JANKOVIČ, V., *Pamiatkové bohatsvo mesta*, in *Dejiny Trnavy* (eds. J. Šimončíč – J. Watzka; Bratislava 1988) 315.

¹¹ ŽUFFOVÁ, J. – STANIČ, I., *Urbanistický a architektonický vývoj mesta*, in *Dejiny Trnavy* (ed. J.

Az eddigi legterjedelmesebb tanulmány Nagyszombat építészeti fejlődéséről csupán megemlíti az Oláh-szemináriumot: „Az építészeti emlékek között meg kell említeni a papi szeminárium új épületét (ma Oláh-szeminárium néven ismert)...”¹¹

A nagyszombati Nyugatszlovák Múzeum, az Oláh-szeminárium mai kezelője a fotók mellett az alábbi szöveget is közli internetes oldalán: „A reneszánsz épületet 1561-ben Oláh Miklós esztergomi érsek papi szemináriumnak és kollégiumnak építtette. A még befejezetlen épület az 1566-os tűzvészben leégett. 1590-ben felújították, de szemináriumként már nem működött. Később a káptalani könyvtár volt benne. A 20. század hetvenes éveiben rekonstruálták a Nyugatszlovák Múzeum részére, amely 1979-ben a Könyvkultúra Múzeumát rendezte be benne. Ma a könyvkultúra-kiállítás és William Schiffer szobrász életmű-kiállítása található ott.”¹²

Fordította: Käfer István

Šimončič; Trnava 2010) I, 414.

¹² Západoslovenské múzeum Trnava, „Oláhov seminár”: <http://zsmuzeum.sk/sk/muzeum/budovy/muzeum-kniznej-kultury>.

Szabó Mária

BEVEZETÉS A BIBLIAI HÉBER NYELVBE

A könyv elsősorban teológiai hallgatók számára készült, de hasznos lehet mindazoknak, akik szeretnének betekintést nyerni a bibliai héber nyelvbe. Felépítését és módszerét tekintve nyelvtan és nyelvkönyv is egyszerre, amelynek célja, hogy összhangba hozza a nyelvtanulást és a szövegfordítást. Két fő részből áll: a nyelvtanból (írás, olvasás, hangtan; alaktan; igeragozási táblázatokkal; mondat) és a leckéből (válogatott mondatok az Ószövetségből, szószedettel). A könyvben való eligazodást segíti még a végén található tárgymutató és héber-magyar szótár is.

200 oldal,
puhafedeles,
Ára: 2200 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ ERDŐ PÉTER

Hadviselés és háború a Katolikus Egyház tanításában*

I. HÁBORÚ A BIBLIÁBAN

a) *Az Ószövetségben*

A Biblia szemléletében a háború nem csupán erkölcsi probléma, hanem része világtörténelemtől alkotott képnek is. Szinte jelképe, vagy az emberi tapasztalatból vett kifejezése annak a történelem mélyén zajló küzdelemnek, amely Isten és a sátán között folyik. Ennek a küzdelemnek a tétje az üdvösség, azaz a szabadulás, az emberiség jóléte és biztonsága, mégpedig nem csak evilági értelemben. Isten akarata a béke, de ez a béke győzelem árán valósul meg, amelynek pedig harc az előfeltétele.¹ Az ószövetségi könyvek a háborút az emberi állapot egyik lényeges velejárójának tekintik. Az ókori keleti népek tapasztalatát a bibliai gondolkodás Izrael sorsának képébe is belevetítette. A Seregek Urát úgy is tisztelték mint a nép győzelemre segítőjét (vö. pl. Zsolt 74,13-15; 89,10-11).

Izrael harcos életét, nemzeti háborúit úgy szemlélték, mint Isten tervének megvalósítását, akár a honfoglalás tekintetében (Kiv. 23,27-33), akár később függetlenségük védelmében. Saul és Dávid harcait, amelyek célja a nemzet felszabadítása és megszilárdítása volt, úgy is tekintették mint Isten ügyének képviselését a történelemben.² A nép küzdelmeiben a győzelmet Istennek tulajdonították (vö. pl. Zsolt 118,10-14; 121,2; 124). Az idegen támadók pusztítását a prófétai könyvek Isten büntetésének tekintik, és közelednek ahhoz a szemlélethez, amely a háborút általában rossznak minősíti. Mindenesetre

* A jelen írás a *Közös küldetésben. Katona és lelkész az ember és a nemzet szolgálatában* (szerk. Berta Tibor – Hautzinger Gyula – Holló József Ferenc; Budapest 2017) c. kötetben megjelent cikkünk szerkesztett változata.”

¹ Vö. *Biblikus Teológiai Szótár* (szerk. X. Léon-Dufour; Róma 1974) 423.

² Vö. uo. 425.

a háború eltűnését a földről csak a végső beteljesedés idejére várják, amikor majd megszűnik a bűn és az egyetemes béke fog uralkodni (vö. pl. Zsolt 46,10; Ez 39,9-10; Iz 2,4; 11,6-9).

Ehhez képest az Ószövetség későbbi könyvei a végső idők vízióját is harccal és háborúval kötik össze, illetve ilyen képekben fejezik ki. Dániel könyvének apokaliptikus leírásában, mely Antiochus Epiphanes üldözése idején keletkezett, az ellenséges hatalom szándéka a végső időkben az, hogy a szentek ellen háborút viseljen, és magát Istent támadja (vö. pl. Dán 7,19-25; 11,40-45).³

b) Az Újszövetségben

Jézus tanításában fontos szerepet kap a béke, azonban ez a béke nem ebből a világból való. Isten Országá, amit Jézus meghirdetett, erőszaknak van kitéve, ezért a békességről szóló jézusi mondásokon kívül olyanokat is találunk, amelyek arról szólnak, hogy Jézus nem békét hozott, hanem kardot (Mt 10,34). Az újszövetségi levelek is arról beszélnek, hogy a keresztény embernek meg kell vívnia a hit jó harcát, mégpedig nem a test és vér, hanem a sátán és szövetségesei, a gonoszság szellemi erői ellen (vö. Ef 6,10-12; 1Pt 5,8-9).

Az Újszövetségben kirajzolódik annak képe is, hogy a keresztény közösség támadásnak van kitéve a világ hatalmai részéről (vö. Jel 12,17-13,10 stb.).

Különleges szerepet töltenek be az Újszövetségben azok az utalások, amelyek a Római Birodalom fegyveres erejére vagy általában a világi hatalomra vonatkoznak. Szent Pál a Rómaiakhoz írt levelében (Róm 13,4-5) kitér a világi felsőbbségnek való engedelmességre. Azt mondja a világi hatalomról, hogy az „Isten eszköze a javadra. De ha gonoszságot művelsz, rettegj, mert nem hiába viseli a kardot. Isten eszköze, hogy a gonosztevőt megbüntesse. Alá kell tehát magadat vetned neki, nemcsak a megtorlás miatt, hanem a lelkiismeret szerint is.” Ez az a pont, ahol felmerült a keresztény emberek katonai szolgálatának problémája. De erről már az egyház-atyák korának (II–VI. század) szerzői beszélnek részletesebben.

³ Vö. uo. 426.

⁴ Vö. pl. GÁSPÁR D., *Eskü a rómaiaknál és a Sacramentum Militiae* (Budapest 1982).

⁵ Concilium Arelatense (314) can. 3; magyarul: *Az ókeresztény kor egyházfegyelme (az első négy században)* (Ókeresztény Írók V) (összeáll., ford., bev. és jegyz. Erdő Péter; Budapest 1983) 266.

⁶ CICERO, *De republica* 3, 35 („Illa iniusta bella sunt sine causa suscepta. Nam extra ulciscendi aut propulsandorum hostium causa bellum geri iustum nullum potest”).

⁷ *Etymologiarum libri XX*, Lib. XVIII, cap. 1, n. 2: SAN ISIDORO DE SEVILLA, *Etimologías. Edición bilingüe* (BAC 433-434) (texto latino, versión española y notas por J. Oroz Reta – M. A. Marcos

2. AZ ÓKERESZTÉNY EGYHÁZBAN

A 313-ban kiadott Milánói Rendelet előtt, mely a keresztények számára vallásszabadságot biztosított a Római Birodalomban, a hívő keresztények gyakran megtagadták a katonai szolgálatot. Ennek oka azonban nem a fegyveres harc általános elutasítása volt, hanem a *sacramentum militiae*, vagyis a katonai eskü, amely a pogány kultuszokkal függött össze.⁴ Nem véletlenül őrizte meg a hagyomány annak emlékét, hogy Nagy Konstantin császár a milviusi hídnál vívott ütközet (312) előtt Krisztus monogramját tűzette a hadijelvényekre (a pogány szimbólumok helyett). Ezzel ugyanis a keresztények számára is lehetővé tette erkölcsileg, hogy harcoljanak mellette. Ezzel a problematikával szorosan összefüggött a Nagy Konstantin birodalomrészében, vagyis nyugaton rendezett Arles-i Zsinat (314) rendelkezése, amely egyházi büntetéssel sújtotta azokat, akik „a békében eldobják a fegyvert”.⁵ Ez a béke a szövegben minden bizonnyal nem a hétköznapi értelemben vett békeidőt jelentette, hanem a Nagy Konstantin által Milánóban az egyház számára meghirdetett békét, a *pax Constantinianát*.

A keresztény császárság korában a katonáskodás maga tehát már nem jelentett problémát a hit szempontjából. Felmerült viszont az igazságos háború erkölcsi kérdése. Ebben a tekintetben Szent Ágoston klasszikus megfogalmazása egészen az újkorig meghatározó jelentőségű volt a keresztény gondolkodás számára. Magára a háború igazságosságának kérdésére az antik szerzők már a kereszténység előtti időkben figyelmet fordítottak. Ciceró például kijelenti, hogy az ok nélkül kezdett háború igazságtalan. Nem lehet ugyanis igazságos háborút vívni, hacsak nem a sérelem megbosszulása vagy az ellenség elűzése céljából.⁶ Ezt a cicerói mondást azután Sevillai Szent Izidor idézi az etimológiákról szóló művében, mely az antik világ örökségét hosszú évszázadokra szóló hatással továbbítja a nyugati keresztény gondolkodás felé. Az igazságos háborúnak – szintén antik elvek nyomán – a háború okán kívül Izidor még egy követelményét hangsúlyozza, ez pedig a hadüzenet.⁷ Ezzel összehasonlítva Szent Ágoston kissé részletesebben és inkább teológiai módon beszél, de az ő kijelentéseiben is felismerhetőek az antik források.⁸ Leszögezi: „Igazságosnak azokat a háborúkat szokás minősíteni, amelyek jogtalanságokat torolnak meg, ha valamely nemzet vagy város,

Casquero; Madrid 1982–1983) II, 382 („Iustum bellum est quod ex praedicto geritur de rebus repetitis aut propulsandorum hostium causa”). A szerző a témában kifejezetten idézi Cicerót (*De republica* 3, 35).

⁸ Vö. AUGUSTINUS, *Quaestionum in Heptateuchum libri septem*, Lib. VI, q. 10: PL 34, 781 („Iusta autem bella definire solent, quae ulciscuntur iniurias, si qua gens vel civitas, quae bello petenda est, vel vindicare neglexerit quod a suis improbe factum est, vel reddere quod per iniurias ablatum est. Sed etiam hoc genus belli sine dubitatione iustum est, quod Deus imperat, apud quem non est iniquitas, et novit quid cuique fieri debeat.”).

amely ellen a háború indul, elmulasztja megtorolni, amit övéi (polgárai) gonoszul tettek, vagy visszaadni, amit jogtalanul elraboltak. De az a fajta háború is kétségtelenül igazságos, amelyet Isten parancsol, akinél nincs igazságtalanság, és aki tudja, hogy kivel minek kell történnie.”⁹ Az Isten által parancsolt, de a hagyományosan megjelölt okokra nem támaszkodó háború kérdése azért merül fel a teológiában, mert – mint említettük – az Ószövetség néhány helyén isteni parancsra vívott területszerző háborúról olvashatunk.

3. A KÖZÉPKORI EGYHÁZ ÁLLÁSPONTJA

Szent Ágoston és Sevillai Izidor gondolatai bekerültek a középkori egyházi joggyűjteményekbe, így az 1140-ben keletkezett *Decretum Gratianiba* is.¹⁰ Ugyanakkor az a szintén Szent Ágostonra visszavezethető elv is megjelent, hogy igazságos háborúban „mindegy, hogy nyíltan harcol-e valaki, vagy lesből, ez az igazságosságot nem érinti”.¹¹

Ebből a megjegyzésből érzékelhető, hogy nem csupán a háború okát és meghirdetésének módját kezdték el vizsgálni erkölcsi szempontból, hanem az alkalmazott fegyvereket, eljárásokat és más körülményeket is. Ezen körülmények figyelembevételét tükrözte a *treuga Dei*, vagyis az Isten békéje intézménye.¹² Az egyházi rendelkezések szerint ugyanis az év bizonyos időszakában általában tilos volt a hadakozás. Egyesek azonban arra hivatkoztak, hogy ha a háború igazságos, a tiltott napokon sem kell vele felhagyni. Ha viszont igazságtalan, máskor sem megengedett. Erről viszont egyes

⁹ Lásd az előző lábjegyzetet.

¹⁰ C.23 q.2 c.1: *Corpus Iuris Canonici. I-II* (ed. Ae. Friedberg; Lipsiae 1879–1881, úny. Graz 1955; a továbbiakban: Friedberg) I, 894.

¹¹ C.23 q.2 c.2: Friedberg I, 894. Vö. ERDŐ P., *Az íjászok és a hajtógép-kezelők büntetése (Adalékok a kánonjogi szövegmagyarázat és esetmegoldás történetéhez)*, in Uő, *Jog az egyház hagyományában és életében* (Budapest 2016) 365–368.

¹² MANSFERRER, A., *La contribución canónica a la salvaguarda de la paz en la edad media: El IV Concilio de Letrán (1215)*, in *Vergentis* 2 (2016) 47–83, különösen 56. A *treuga Dei* intézménye eszerint Franciaország területén keletkezett a X. század végén. A Karoling-korban a fegyverek használatának egyetlen igazolása elvileg a közbéke fenntartása volt. Ennek a békének azonban igazságosságra és igazságra kellett alapulnia (uo. 52–56). A középkorban egyébként nem fogadták el az igazságosságot igazság nélkül, vagyis nem a társadalmi szerződés elméletét vallották, amely szerint az igazságosság mércéje lehet a pusztá közmegegyezés is (uo. 50).

¹³ C.23 q.8 c.15: Friedberg I, 956.

¹⁴ GOTTFREDO DA TRANI (GOFFREDUS TRANENSIS), *Summa*, Tit. De treuga et pace, n. 1: (Lugduni 1519, 2. úny. Aalen 1992) 119 (fö. 59ra-b) („Solutio: potest hoc intelligi de iusto bello a quo et si nullo tempore sit cessandum, minus tamen ei vacandum est his diebus et temporibus de quibus hec decretalis supponit et hoc idem innuit illud decretum Si nulla C.23 q.8 c.15. cum dicit si inevitabilis viget necessitas vel importunitas. Item potest intelligi et de iniusto bello, quod si nullo tempore sit faciendum, minus tamen his diebus et temporibus, quam aliis.”).

¹⁵ X 5.15.1: Friedberg II, 805. Vö. ERDŐ, *Az íjászok...* 357.

magyarázók, például Gottofredo da Trani, megjegyzik, hogy „ezt lehet érteni az igazságos háborúra, melyet bár semmilyen időben nem kell abbahagyni, mégis kevésbé kell folytatni azokon a napokon és azokban az időszakokban, amelyekről ez a dekretális szól. Ugyanezt jegyzi meg a *Decretum* is,¹³ mikor azt mondja: ha elkerülhetetlen szükség vagy kellemetlenség áll fenn. Lehet érteni ezt az igazságtalan háborúra is, melyet bár semmilyen időben nem szabad viselni, ezeken a napokon és ezekben az időszakokban azonban még kevésbé, mint máskor.”¹⁴ Hasonlóképpen széles körű magyarázó irodalom bontakozik ki a középkorban az íjászok és hajítógép-kezelők mesterségének gyakorlásáról, amelyet a II. Lateráni Zsinat 29. kánonja (1139) katolikusok és keresztények ellen kiközösítés terhe alatt megtiltott. A tilalom bekerül a kánonjogi gyűjteményekbe.¹⁵ Ennek a tilalomnak a magyarázata nagyon hamar összekapcsolódott a háború igazságosságának problémájával, azonban egyes kommentátoroknál felmerült, hogy magának a fegyvernek a jellege, például tömeges vagy hirtelen halált okozó hatása sajátosan is minősíthetné annak használatát.¹⁶

A római jog – különösen közismert és hangsúlyos módon a *Codex Iustinianus* – a fegyverek, hadigépek, stratégiai nyersanyagok, információk és katonai szaktudás átadását a barbárok számára szintén súlyosan büntette.¹⁷ Ennek analógiájára a középkori egyházjog, főként az 1179-ben tartott III. Lateráni Zsinat 16. és 24. kánonja¹⁸ a pogányok és szaracénok javára stratégiai fontosságú eszközök szállítását kiközösítéssel sújtotta. Ez a tilalom egyébként az újkorig végigkíséri az egyházjogot, és még az 1769-ig évente közreadott kiközösítési jegyzékben, az *In coena Domini* bullában is szerepel.¹⁹

¹⁶ Vö. pl. HENRICUS DE SEGUSIO (HOSTIENSIS), *Summa Aurea*, Lib. V. tit. De sagittariis et balistariis: (Lugduni 1537) fol. 243va („Sed forte nihilominus baliste et arcus prohibentur propter nimiam durtiem et subitam mortis illationem, vel melius in bello iniusto omnes indistincte prohibeo.”). A *subita mortis illatio* kifejezés a középlelatinban jelentheti a meglepetésszerű jelleget, vö. NIERMEYER, J. F., *Mediae latinitatis lexicon minus* (Leiden 1984) 997 (subitare = sorprendere, ... to surprise). Lásd: ERDŐ, *Az íjászok...* 373.

¹⁷ Vö. Cod. 4.41.2: *Corpus Iuris Civilis. II. Codex Iustinianus* (recognovit P. Krueger; Berolini 1895) 178–179 („Nemo alienigenis barbaris cuiuscumque gentis ... loricas et scuta et arcus sagittas et spathas et gladios vel alterius cuiuscumque generis arma audeat venundare, nulla prorsus iisdem tela, nihil penitus ferri vel facti vel adhuc infecti ab aliquo distrahat, perniciosum namque Romano imperio et conditioni proximis est barbaros ... ut validiores reddantur, instruere.”). Vö. ERDŐ, *Az íjászok...* 393.

¹⁸ Vö. X 5.6.6: Friedberg II, 773. Lásd még: X 5.6.17: uo. II, 777.

¹⁹ „Ez a bulla évről évre tartalmazta a fenntartott kiközösítéseknek azt a jegyzékét, amelyet Nagycsütörtökön a templomokban fel kellett olvasni. Maga a bulla nem létesített büntetéseket, inkább a korábbi jogforrásokban már szereplő kiközösítéseket foglalta össze. Állandósult formája a VIII. Orbán pápa által 1627-ben kiadott *Pastoralis* kezdetű változat lett (*Magnum Bullarium Romanum*, ed. L. Cherubini, Lugduni 1692, IV, 113–116). A szaracénoknak, törököknek és a kereszténység más ellenségeinek fegyvereket, hadieszközöket, információkat, szállítókat, valamint az ilyen ellenségnek segítséget vagy tanácsot adók büntetéséről a 7. § szól (uo. 114). A segítséget nyújtók közé tartoztak a különböző katonai mesterségek gyakorlói is”: ERDŐ, *Az íjászok...* 391.

4. KIHÍVÁSOK AZ ÚJKORI EGYHÁZ SZÁMÁRA

A nagy földrajzi felfedezések során a spanyol gyarmatosítók tevékenységével kapcsolatban alapvető erkölcsi kérdések merültek fel. Különösen az volt a probléma, hogy a vallás különbsége lehet-e igazságos háború oka, vagyis lehet-e háborút viselni a barbárok ellen csupán azért, mert nem akarják elfogadni a keresztény hitet. Erre nézve már Aquinói Szent Tamás kijelentette, hogy a pogányok ellen is lehet igazságtalan egy háború, és igazságtalan háborúban tőlük sem szabad rabolni.²⁰ Ez egyébként a kései középkor teológusainak általános véleménye volt. Erre hivatkozva Francisco de Vitoria a háború jogáról írott klasszikus értekezésében immár a gyarmatosító háborúkra vonatkoztatva kijelenti: az a tény, hogy egy nép pogány, még nem teszi igazságossá az ellene vívott háborút.²¹

Az újkor elejének másik nagy kérdéskörét a reformáció vetette fel. Luther és követői többször megfogalmaztak olyan véleményeket, amelyek szerint a török ellen háborút viselni annyit tesz, mint a Szentlélek akaratának útjába állni, hiszen a törökök révén Isten akarja megbüntetni gonoszságainkat. Felhosszák azt is, hogy a keresztény ember imádsággal harcol, nem karddal. Végül utalnak arra is, hogy Máté evangéliumának 5. fejezetében mintha a védekezés tilalma állna, vagyis hogy ne álljunk ellen a minket sanyargatóknak. Oecolampadius pedig azt is tagadja, hogy egyáltalán a keresztényeknek szabad háborút viselniük. Erre válaszul a katolikus álláspontot Johannes Eck markánsan fogalmazza meg. Szent Ágoston nyomán²² összegyűjti az Ó- és Újszövetségből mindazokat a helyeket, amelyek arra vonatkoznak, hogy Isten akaratából, sőt Isten parancsára viseltek háborút a választott nép tagjai. A Római levélben pedig a fent idézett vers már a közhatalomról is elismerte, hogy „nem hiába viseli a kardot”. Eck hivatkozik Keresztelő Szent János prédikációjára is, aki a katonáknak azt mondja, hogy ne sanyargassanak senkit és elégedjenek meg zsoldjukkal, azt azonban nem tiltja nekik, hogy a háborúban részt vegyenek (vö. Lk 3,14).²³ Más bibliai helyekre utalva pedig kimutatja, hogy a fejedelmeknek egyenesen kötelességük, hogy a szegényt és a nyomorultat kiragadják a bűnösök kezéből (vö. Zsolt 81). Hivatkozik a hagyományra is, amely mindig is tisztelte a mórokkal szembeni ellenállás és felszabadító harc hőseit, így Martell Károlyt, Bouillon Gottfriedot, Bölcs Alfonzot vagy Katolikus Ferdinándot.²⁴ Ugyanakkor megállapítja, hogy ha

²⁰ *Summa Theologiae* II-II, q.66, a.8. Szent Tamás szerint igazságtalan háborúban a pogányoktól sem szabad rabolni. Ez közvetve feltételezi, hogy az ellenük vívott háború is lehet igazságtalan.

²¹ Vö. *De iure belli* q.III, 1: (ed. C. Galli; Roma-Bari 2005) 26.

²² AUGUSTINUS, *Contra Faustum Manichaeum* Lib.22, cap.74: PL 42, 447–448.

²³ IOANNES ECKIUS, *Enchiridion locorum communium adversus Lutherum et alios hostes ecclesiae* (h.n. 1535) c.22 De bello in Turcas, fol.139 r.

esetleg a török támadás Isten büntetése is gonoszságaink miatt, ettől még nem tilos ellene védekeznünk, hiszen az éhség, a pestis, a tüvés, a betegségek is lehetnek Isten büntetései, ez azonban nem tiltja, hogy ellenük intézkedéseket foganatosítsunk, készletet gyűjtsünk az éhínség ellen, gyógyszert vegyünk be a betegség ellen, vagy elmeneküljünk a pestis elől.²⁵ Továbbá helyes dolog, hogy az igaz ember imádsággal fordul Istenhez, de a küzdelemnek ez a módja egyáltalán nem zárja ki, hogy fegyveres kézzel is harcoljon, ahogyan tették a Makkabeusok. Mózes pedig a hegyen imádkozott, miközben József karddal győzte le az amalekitákat (Kiv 17,8-14). Imádkozzanak tehát, akik otthon maradnak, mások viszont fegyverrel vonuljanak a törökök ellen.²⁶ Ami pedig Krisztus tanácsát illeti (vö. Mt 5,38-39), a katolikus álláspont szerint Luther és követői a tökéletesség cselekedeteiből és a tanácsokból parancsokat alkotnak, amelyek azt eredményeznék, hogy a törökök csapásai ériék a katolikusokat, hogy pusztítsák el a templomokat, erőszakolják meg a szüzeket, stb.²⁷

Felbukkan azonban ebben a vitában egy másik motívum is, nevezetesen az a már említett álláspont, hogy minden háború tilos a keresztény ember számára. Erről viszont már az ókorban lefolytatták a megfelelő vitát, hiszen a manicheusok voltak azok, akik ilyen elveket vallottak, ellenük pedig már Szent Ágoston fellépett.²⁸ Az igazságos háború megengedettségéről szóló érvelések közül kiemelkedett Alfonso De Castro állásfoglalása, aki kijelentette: „Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy nem minden háború rossz és nem mindegyiket ítéli el az isteni törvény, ahogyan a manicheusok és más eretnekek vallják, hanem van olyan háború, amelyet az isteni törvény nemcsak megenged, hanem dicsér is, nevezetesen az olyan háború, amelyben megvan mindaz, ami az igazságos háborúhoz szükséges. Mert az Úr előfutára, János, akinél senki sem volt nagyobb az asszonyok szülőttei között, a katonák kérdésére, hogy mit tegyenek, hogy elnyerjék az örök életet, nem parancsolta, hogy dobják el a fegyvert, hogy hagyják el a katonai szolgálatot, hogy senkit ne üssenek meg és ne öljenek meg, vagy ne sebesítsenek meg senkit a háborúban, hanem csak azt parancsolta, hogy senkit se sanyargassanak és ne rágalmazzanak és elégedjenek meg a zsoldjukkal. Ha viszont minden háború elítélendő volna, akkor Keresztelő János nem elégedhetett volna meg ezzel, hanem minden háborút meg kellett volna tiltania. Mivel azonban semmi ilyet nem mondott a katonáknak, ebből látszik, hogy van dicséretre méltó háború is. Ezért maga az igazság Tanítómestere, Krisztus, a mi Üdvö-

²⁴ Uo. fol. 141 v.

²⁵ Uo. fol. 142 r-v.

²⁶ Uo. fol. 142 v.

²⁷ Uo.

²⁸ Vö. uo. fol. 142 r; AUGUSTINUS, *Contra Faustum Manichaeum* Lib.22, cap.74–75: PL 42, 447–448.

zítónk is figyelmeztet, hogy adjuk meg az adót a császárnak (Mt 22,17-21), amelyet pedig az okból kell megfizetni Pál véleménye szerint (Róm 13,1-7), hogy abból a béke megőrzésére szükséges katonák zsoldját fedezzék.”²⁹ De Castro az igazságos háborúnak négy feltételét különbözteti meg. Az első, hogy aki hadat visel, annak legyen erre hatalma. Ezt követi a megfelelő ok, amely különböző vonásokkal rendelkezik. Így a második feltétel, hogy jó lélekkel, jó szándékkal viseljék a háborút. A harmadik feltétel, hogy a harcoló személyt a törvény ne tiltsa el a küzdelemtől. Egyesek ehhez negyedik feltételként hozzátesszik, hogy a dolognak is, amelyért a háborút vívják, jogosnak kell lennie. Vagyis vagy bizonyos dolgok visszaszerzéséért, vagy a haza védelméért kell folytania a háborúnak. Am a neves spanyol büntetőjogász ez utóbbit még a megfelelő ok részének tekinti. Arra nézve, hogy ki dönthet a háborúról, leszögezi: csakis az, aki felett más hatóság nem áll, akitől kérhetné az általa elszenvedett sérelem vagy kár helyrehozatalát. Akinek ugyanis van előljárója, az tőle kérheti a védelmet vagy az orvoslást, de nem indíthat háborút. Itt tehát már megfogalmazódik, hogy a háborúba bocsátkozás joga a szuverenitás körébe tartozik.³⁰ Ezt a kérdést egyébként a magyar történelem számos helyzete is megvilágítja, hiszen például az erdélyi fejedelmeknek mint a Török Birodalom vazallusainak háborúba lépéshez szultáni engedélyre volt szükségük.

Az újkor folyamán finomodnak a háború igazságosságának kritériumai. Egyrészt vizsgálják a háborúba bocsátkozáshoz való jogot (*ius ad bellum*), másrészt foglalkoznak azzal, hogy a háborún belül milyen cselekmények jogosak, vagyis a hadijoggal (*ius in bello*). Külön figyelmet szentelnek a represszáliák kérdésének. Manapság represszálián elsősorban egy nemzetközi jogban alkalmazott szankciót értünk, mely egy jogsértés hasonló jogsértéssel való megtorlását jelenti abban az esetben, ha a sérelmet okozó állam nem hajlandó jóvátételre. Ilyenkor is fontosnak tekintik azonban az arányosságot. Ezért békeidőben a fegyveres erő alkalmazását represszália gyanánt nem tartják jogszerűnek. A barokk korban represszáliának nevezték „dolgok vagy személyek lefoglalását jogtalanságok megtorlása céljából”.³¹ Hangsúlyozták, hogy azt az igazságos háborúhoz hasonlóan csak semmilyen felettes hatóság alá nem tartozó fejedelem rendelheti el annak a területnek vagy helynek a dolgai és személyei ellen, amelyen megtagadták az igazságosság

²⁹ ALFONSO DE CASTRO, *De iusta haereticorum punitione libri tres* (Salmanticae 1547) Lib. II c. 14, fol. 125 va.; Uő, *Adversus omnes Haereses libri XIV* (Antverpiae 1556) Lib. III, Bellum, fol. 103 r.

³⁰ CASTRO, *De iusta haereticorum punitione* fol. 125 vb.

³¹ URSAYA, D., *Institutiones criminales usui etiam forensi accommodatae* (Romae 1706) 303, lib. IV, tit. 10, n. 49.

³² Uo. n. 50.

³³ Uo. n. 51–52.

érvényesítését.³² Történelmi indoklásként a jogászok antik görög példára hivatkoztak, amely szerint, ha egy gyilkos egy városba menekült, amely nem akarta kiadni, szabad volt megtorlásként három embert elfogni abból a városból, és mindaddig fogva tartani őket, amíg a bűnöst ki nem szolgáltatták.³³ A represszália megengedhetőségéhez megkívánták, hogy az a jog, amit egy bizonyos tartomány megtagad, bizonyított és nyilvánvaló legyen, és hogy más úton ne legyen érvényesíthető. Szükségesnek tekintették továbbá, hogy a szankció alkalmazását az illetékes hatóság és a népek szokása megengedje. A represszália alkalmazásától távol kellett állnia a kegyetlen ártó szándéknak és a vérszomjas bosszúváagnak, viszont az intézkedést meg kellett előznie valamilyen figyelmeztetésnek vagy követelésnek.³⁴ Fennmaradt mindenesetre az a probléma, hogy ilyenkor a megtorlás ártatlanokat sújtott. A legújabb időkben a polgárháborúk, gerillaháborúk és más nem államok közt vívott háborúk során ugyancsak jelen van a represszáliák problémája. A nyomásgyakorlás különféle eszközei, így elsősorban a gazdasági szankciók ma is részei a nemzetközi gyakorlatnak. Allamok ellen ilyen szankciókat az ENSZ Biztonsági Tanácsa rendelhet el.³⁵ A katolikus morálteológia akkor ítéli elfogadhatónak és ésszerűnek ezeket, ha várható, hogy a szankciók hatására az érintett állam felhagy a nemzetközi jogot sértő magatartásával, és ha ezen az úton egy nagyobb erőszakkal járó konfliktus, főként a háború elkerülhető. Erkölcsileg kifogásolható viszont a represszáliák alkalmazása, ha azok az illető ország magatartását nem változtatják meg, de a polgári lakosságnak nagy szenvedést okoznak.³⁶

5. A XX. ÉS XXI. SZÁZAD PROBLÉMÁI

A XX. és a XXI. században főként az kívánt új hangsúlyokat a Katolikus Egyház részéről, hogy addig soha nem ismert hatású tömegpusztító fegyverek jelentek meg, elsősorban a vegyi, a nukleáris és a biológiai fegyverek.

Noha az egyházi tanítás alapelvei az igazságos háborúról érvényben maradtak,³⁷ belőlük kiindulva új irányelvek is megfogalmazásra kerültek. Az igazságos háború kifejezés nem a háborúk igazolását jelenti. Az alapvető törekvés az, hogy az ilyen konfliktusok elkerülésére minden lehetséges eszköz fel kell használni.³⁸ A teljes és tökéletes béke azonban már a bibliai

³⁴ Vö. uo. n. 53–55.

³⁵ Vö. ENSZ Alapokmány 39–42. cikk.

³⁶ Vö. NUSSER, K.-H., *Repressalien*, in *Lexikon für Theologie und Kirche* (Hrsg. v. W. Kasper; Sonderausgabe, Freiburg im Breisgau 2006) VIII, 1115.

³⁷ Vö. *A Katolikus Egyház Katekizmusa* (Szent István Kézikönyvek 6) (Budapest 2002) n. 2309.

³⁸ Vö. LATTUADA, A., *Guerra*, in *Dizionario di dottrina sociale della Chiesa. Scienze sociali e Magistero* (a cura del Centro di ricerche per lo studio della dottrina sociale della Chiesa; Università Cattolica del Sacro Cuore, Milano 2004) 358.

szemléletben is a messiási végső időknek és az emberi történelem beteljesedésének az állapota, amikor majd „a kardokból ekevasat kovácsolnak” (Iz 2,4). A II. Vatikáni Zsinat az egyház folyamatos hagyományához híven nem enged a minden tartalmi kritériumtól elvonatkoztató, feltétlen pacifizmus kísértésének, melyet a korábbi századokban mint manicheus álláspontot utasítottak el, hanem leszögezi, hogy a „háború még nincs kiküszöbölve ebből a világból. És amíg a háború veszélye fennáll s nincs illetékes és megfelelő hatalommal ellátott nemzetközi tekintély, addig nem lehet megtagadni a kormányoktól az igazságos védekezés jogát, feltéve hogy már kimerítették a békes megegyezés minden lehetőségét. Az államok vezetői tehát és mindazok, akik osztoznak velük a közügyekért vállalt felelősségben, kötelesek megvédeni a rájuk bízott népek létérdekeit.”³⁹ Ebből pedig levonja a következtetést, hogy akik katonáskodva szolgálják hazájukat, azoknak úgy kell tekinteniük magukat, mint akik a népek biztonsága és szabadsága felett örködnek. Ha ebben a szellemben látják el feladatukat, a béke megszilárdításához járulnak hozzá.⁴⁰ Az igazságos háború követelményeinek megtartása esetén a közhatalomnak „joga és kötelessége az állampolgárokat a *nemzetvédelem szükséges kötelezettségeivel* megterhelni”.⁴¹ A fegyverhasználatot lelkiismereti okból megtagadókkal szemben viszont méltányosságra van szükség, de ők is kötelesek valamilyen más formában az emberi közösséget szolgálni.⁴²

Annak elbírálása, hogy az erkölcsileg megengedhető, illetve igazságos háború feltételei mikor állnak fenn, azokra tartozik, „akik felelősek a közjóért”.⁴³ Ez azt jelenti, hogy az állampolgárnak – legalábbis a hagyományos erkölcstani meggyőződés szerint – vélelmeznie kell, hogy a saját állama által viselt háború igazságos.⁴⁴ Paul Layman szerint igaz ember még a szentségtörő király parancsára is köteles katonáskodni, ha nem biztos abban, hogy amit parancsol, az ellenkezik Isten parancsával. Ugyanez érvényes a hóherra is, aki kétely esetén is vélelmezni köteles, hogy az ítélet igazságos.⁴⁵ Bár a XX. század során különböző államok szörnyű bűncselekményeket kö-

³⁹ CONCILIUM VATICANUM II, Const. past. *Gaudium et spes* n. 79d.

⁴⁰ Uo. 79e; vö. *A Katolikus Egyház Katekizmusa* n. 2310.

⁴¹ *A Katolikus Egyház Katekizmusa* n. 2310.

⁴² Uo. n. 2311.

⁴³ Uo. n. 2309.

⁴⁴ Vö. pl. LAYMAN, P., *Theologia moralis in V libros distributa* (Venetiis 1740) I, 173–179, főként 175, Lib. II, Tract. 3, cap. 12, n. 8; REIFFENSTUEL, A., *Theologia moralis*, Tom. I, Tract. IV, dist. 7, n. 44: (Monachii–Augustae Vindelicorum 1752) I, 150 („Subditi in dubio de iustitia Belli, pro Principe ad Bellum eos vocante praesumere, eique parere et militare possunt”). Ennek alapja pedig az, hogy kétség esetén mindenki köteles fejedelmének, illetve előljárójának engedelmesskedni (uo.). Lásd: ERDŐ, *Az íjászkok...* 398.

⁴⁵ LAYMAN, *Theologia moralis...* 175, n. 8; vö. AUGUSTINUS, *Contra Faustum Manichaeum* Lib.

vettek el akár saját polgáraik, akár mások ellen, és ezért ennek a vélelemnek a hitelessége nagyban csökkent, ezt az igazodási pontot az egyházi tanítás nem adta fel. Részletesebb elveket dolgozott ki viszont a népek jogával és annak általános kívánalmaival nyilvánvalóan ellenkező cselekményekről. Ezeket bünténynek minősíti éppúgy, mint az ilyeneket elrendelő parancsokat. Ilyen esetekben tehát az engedetlenség a kötelező, hiszen a „vak engedelmesség nem menti föl azokat, akik ilyen parancsoknak engedelmessékednek”.⁴⁶ Korunk államainak világnézeti megalapozatlansága vagy tisztán pozitivistá jogfelfogása miatt a legitimitás vélelme súlyosan meggyengült. Ahhoz, hogy mérlegelni lehessen, mikor parancsol egy állam nyilvánvalóan igazságtalan, embertelen magatartásokat például háború esetén vagy más összefüggésben, az egyes állampolgárok részéről nagy fokú világnézeti elkötelezettség szükséges.⁴⁷ Ma is létezik a kritérium nélküli, pusztán formális pacifizmus vagy erőszakmentesség kísértése, amellyel szemben a katolikus hagyomány arra hivatkozott, hogy egy ilyen álláspont társadalmilag az anarchia veszélyét hordozza.⁴⁸ A háború során egyébként – még ha az igazságos volna is – nem válik minden megengedetté az ellenséggel szemben.⁴⁹ Különösen az új fegyverek tömeges pusztító hatása, amely szinte óhatatlanul sújtja a polgári lakosságot is, általános erkölcsi elutasító álláspontot váltott ki főleg a nukleáris fegyverekkel szemben.⁵⁰ Eszerint ezeknek a hatása ellenőrizhetetlen, és ezért a használatuk erkölcsileg egyáltalán nem megengedett. Ám ebből az ilyen fegyverek gyártásának és birtoklásának erkölcsi tilalma is következne, éppúgy mint az azonnali és teljes, akár egyoldalú leszerelés kötelezettsége. A hidegháború évtizedei alatt azonban kitűnt, hogy a nukleáris fegyverek birtoklásának elrettentő hatása is van, ami bizonyos értelemben stabilizálja a békét.⁵¹ II. János Pál ezért leszögezte, hogy az egyensúlyra alapított elrettentés a jelen körülmények között nem jelenthet ugyan öncélt, ám a folyamatos leszerelés útján tett lépésként erkölcsileg elfogadható. A béke biztosítása érdekében azonban nem elégedhetünk meg a minimummal, nem-

22, c. 74–75: PL 42, 447–448.

⁴⁶ *A Katolikus Egyház Katekizmus* n. 2313.

⁴⁷ Vö. ERDŐ P., *Az igazságtalan törvények és a vallásszabadság*, in Uő, *Jog az egyház hagyományában és életében* (Budapest 2016) 37–48, főként 41.

⁴⁸ CASTRO, *De iusta haereticorum punitione* Lib.II c.12, fol.117 ra („Nam si propter nullam iustam causam bellum gerere liceat, quoniam fere impossibile est, ut bella gerantur absque hominis alio cuius occisione. Quantum vero haec sententia a veritate fidei Catholicae sit aliena, non est opus nunc ostendere ... si propter nullam causam licet hominem quamlibet sceleratum occidere, nulla poterit respublica salva consistere”).

⁴⁹ CONCILIUM VATICANUM II, Const. past. *Gaudium et spes* n. 79d.

⁵⁰ Uo. n. 80.

⁵¹ Vö. LATTUADA, *Guerra* 359.

zetek feletti hatóság hiányában a háború fenyegetésének elkerülésére ma is a tárgyalások tűnnek az egyetlen reális megoldásnak.⁵²

A nukleáris elrettentésen alapuló egyensúlyi helyzet a Szovjetunió felbomlásával megváltozott. Gyakoribbá váltak viszont az államok közötti hagyományos fegyverekkel vívott háborúk, illetve az államokon belüli polgárháborúk, és elterjedt a terrorizmus jelensége. A konfliktusok gyakran nemzeti, faji, vallási csoportok elleni etnikai tisztogatással vagy akár a népirtásra tett kísérletekkel jártak együtt. Ebben az összefüggésben – mint elvi lehetőség – felmerült az igazságos háborúnak egy új fajtája, nevezetesen a humanitárius beavatkozás. Az ilyen beavatkozásokat azonban katolikus szempontból csak akkor ítélik erkölcsileg elfogadhatónak, ha időben körülhatároltak, pontosan meghatározott célokra irányulnak, teljes mértékben tiszteletben tartják a nemzetközi jogot, és nemzetközi szinten elismert hatóság garantálja őket, vagyis sohasem csupán a fegyverek logikáját követik.⁵³ Noha az újabb pápai megnyilatkozásokból a konfliktusok rendezésére alkalmas nemzetek feletti hatóság gondolata ismételten kirajzolódik, a szuverén államok, a nemzetek, a kisebbségek védelme is hangsúlyt kap. Egyszermind növekszenek azok a kihívások is, amelyek abból adódnak, hogy harcoló szervezetek vagy terroristák élő pajzsként használják a polgári lakosságot. Egyébként már a II. Világháborúban is az áldozatok többsége a polgári lakossághoz tartozott. A korábbi időkben viszont a többséget a katonák alkották.

Mindezek alapján új és új erkölcsi mérlegelésre van szükség a konkrét helyzetekben, hiszen a háború igazságosságának végső alapja a jogos önvédelem. Ha viszont a háború éppen a védelemre szoruló közösség pusztulásának közvetlen veszélyét idézi fel, akkor a védelem mint igazolás is megkérdőjeleződik. Az Apostoli Szentszék korunkban is folytatja fáradozásait a nemzetközi konfliktusok békés lezárása érdekében.⁵⁴

ÖSSZEZÉS

A háborúról szóló katolikus tanítás olyan felismerésekből indul ki, amelyek a népek általános tapasztalatában, illetőleg a Biblia világában már a kereszténység előtt is jelen voltak. Jézus tanítása és az apostoli idők reflexiója egy-

⁵² IOANNES PAULUS II, *Messaggio alla seconda sessione straordinaria dell'Assemblea generale delle Nazioni Unite sul disarmo* (1982. június 7.) n. 8; LATTUADA, *Guerra* 360. A nukleáris elrettentés kérdéséhez lásd: LATTUADA, A., *Pace e „guerra giusta” nel recente Magistero ecclesiale. Il caso della deterrenza nucleare*, in *Cento anni di dottrina sociale della Chiesa: dalla „Rerum novarum” ad oggi 1891–1991* (Como 1994) 161–174.

⁵³ IOANNES PAULUS II, *Messaggio per la celebrazione della XXXIII giornata della pace* (2000.

szerre tükröz radikális állásfoglalást a béke, az önmérséklet és az igazságosság mellett és realizmust a történelmi-társadalmi valóság vonatkozásában.

A későbbi évszázadok során a kereszténység döntően befolyásolta a nyugati közgondolkodást és a politikai-etikai elméleteket. A valóság, illetve annak helyes megismerése, vagyis az igazság és az igazságosság között még a kora újkorban is szoros összefüggést láttak, így nem tartották lehetségesnek az igazságosság merőben szubjektív megalapozását.

Ugyanakkor felismerték, hogy a háború igazságosságának követelménye kevésbé hat a gyakorlatra, mert – mint már Tommaso Gaetano írja – „a maga háborúját mindenki igazságosnak véli”.⁵⁴ Ennek ellenére a kialakuló nemzetközi jog ezeknek a hagyományos elveknek az alapján dolgozta ki a háborúval kapcsolatos legfontosabb normákat. Ezzel az egyes államok magatartása igazságosságának megítéléséhez nemzetközileg többé-kevésbé garantált ismérveket adott.

Az államok döntéseit saját háborúikkal kapcsolatban polgáraik erkölcsileg kötelesek igazságosnak vélelmezni, hacsak azok nem nyilvánvalóan igazságtalanok és embertelenek. Ebben az esetben az ilyen parancsot meg kell tagadniuk. Ámde az egyes ember a politika, a gazdaság, a konkrét események, a fegyverek és módszerek tényleges hatása tekintetében igen nehezen tud igaz és biztos önálló meggyőződést kialakítani. A valóság és a róla szóló mai ismeretek rendkívüli bonyolultsága ennek egyik oka. A tömegtájékoztatásba és az államokba vetett bizalom csökkenése szintén nehezíti az egyéni állásfoglalást. A bizalmi válság egyik fő oka pedig az államok objektív igazságon nyugvó világnézeti alapjának hiánya vagy gyengesége. Ennek az objektív alapnak a megerősítéséhez és így az igazságosság és a béke megszilárdításához járul hozzá az egyház társadalmi tanítása.

január 1.) n. 11. Vö. LATTUADA, *Guerra* 360.

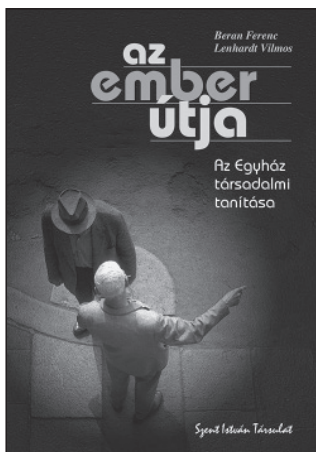
⁵⁴ Vö. ERDŐ P., *Az Apostoli Szentszék diplomáciája és a nemzetközi konfliktusok*, in *Magyar Sion* 9 (2015) 169–177.

⁵⁵ THOMAS DE VIO CAIETANUS, *Summula*, v. Sagittarii ars: (Lugduni 1581) 507 („Sed quia glossatur inhibito haec, et restringitur ad bellum iniustum contra Christianos, promiscue pro nihilo haberi videtur canon iste, dum quilibet bellum suum ut iustum habet”). Vö. ERDŐ, *Az újások...* 389.

Beran Ferenc – Lenhardt Vilmos

AZ EMBER ÚTJA

AZ EGYHÁZ TÁRSADALMI TANÍTÁSA

A kötet történeti áttekintést nyújt az Egyház társadalmi tanításának kialakulásáról, tárgyalja a társadalometika legfontosabb elveit és bemutatja a szociális enciklikákat. Koronként bemutatja a jellemző szellemi irányzatokat, és rámutat azokra az értékekre, amelyeket a keresztény gondolkodók képviseltek. Az elveket és fogalmakat nemcsak teológiai vagy bölcseleti szempontból mutatja be, hanem azoknak gyakorlati megvalósulására is törekszik.

332 oldal, puhafedeles

Ára: 2800 Ft

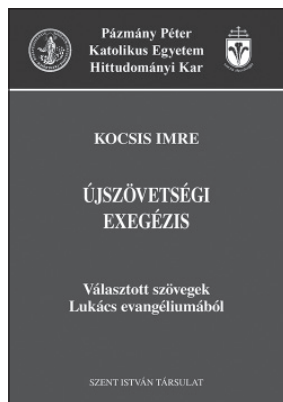
Kocsis Imre

ÚJSZÖVETSÉGI EXEGÉZIS

VÁLASZTOTT SZÖVEGEK LUKÁCS EVANGÉLIUMÁBÓL

Az evangélium néhány jellegzetes szövegét elemzi főleg a történeti-kritikai módszer szempontjait tartva szem előtt, de a nyelvi elemzés, a teológiai mondanivaló keresése és a hatástörténet (későbbi korok értelmezési formái) szintén a figyelem középpontjában állnak.

166 oldal, puhafedeles. Ára: 1800 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda

1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ GÁJER LÁSZLÓ

XIII. Leó pápa és a demokrácia

XIII. Leó pápa (ur. 1878–1903) kora politikai és társadalmi változásainak hatására több szempontból reagált a kereszténység és az újkori demokrácia kapcsolatát érintő kérdésekre. A következőkben a pápa ilyen jellegű írásainak időtálló következtetéseit szeretném bemutatni, hangsúlyozva XIII. Leó érdemeit, hiszen a 19. század végén, heves és vitatható politikai események között tett előrelátó és maradandó javaslatokat az egyház társadalmi szerepvállalására vonatkozóan.

I. A DEMOKRÁCIA FOGALMA

„Igazság szerint az a helyes alkotmány, amely a közérdeket tartja szem előtt; valahány pedig csupán a vezetők érdekeit tekinti, az mindig hibás, és eltér a helyes alkotmánytól, mivel zsarnoki, holott a városállam szabad emberek egyesülése” – így írt Arisztotelész – talán elsőként – a helyes kormányzatról.¹ Háromféle „alkotmányformát” különböztetett meg: „Szokás szerint azt a monarchiát, amely a közérdekre tekintettel van, királyságnak, azt a kormányzatot, amely keveseknek, de egynél többnek adja a hatalmat, arisztokráciának nevezzük, végre mikor a nép gyakorolja az államhatalmat a közjó érdekében, azt valamennyi alkotmány közös nevével politeiának nevezzük.”² A filozófus beszélt a három államforma korrump változatáról is: „Az említett alkotmányok korcs alakjai pedig: a királyságé a türannisz (zsarnokság), az arisztokráciáé az oligarchia, és a politeiáé a demokrácia.”³ Arisztotelész mértékadó felosztása szerint tehát a politeia a többség, a nép uralma, amelyet, ha nem a közjót tartja szem előtt, demokráciának nevezett. Ciceró *Az állam* című dialógusában azt írta a népuralomról, hogy „a nép ügye gyakran keletkezik olyan módon, hogy a nép felszabadítja saját magát

¹ ARISZTOTELÉSZ, *Politika*, III,6.: (ford. Szabó M.; Gondolat Kiadó, Budapest 1969) 166.

² Uo. III, 7: 166.

³ Uo. III, 7: 167.

a királyok és az atyák uralma alól, a szabad népek nem követelik vissza a királyságot vagy az arisztokraták hatalmát és befolyását. S valóban azt mondják, hogy egy fékezhetetlen nép elfajulása miatt még nem volna szabad a nép testére szabott alkotmányt elvetni; nincs semmi, ami változatlanabb, szilárdabb volna, mint az olyan nép, amelyben egyetértés uralkodik és amelynek minden gondolata sértetlenségének és szabadságának megtartására irányul.”⁴ Arisztotelész rámutatott arra, hogy a köztársaság magában hordja az elkorcsosulás veszélyének lehetőségét, Ciceró pedig – elismerve ugyan, hogy nincs szilárdabb, mint a nép egyetértésére alapozott uralom – a fékezhetetlen nép elfajulásáról beszélt, tisztán látva, hogy a nép testére szabott alkotmány bevezetése erkölcsi kockázatot jelent. Alexis de Tocqueville is erre a kockázatra utalhatott, amikor az amerikai látogatása hatására 1835/40-ben megjelent művében nem egyszer a „szabad lét művészetéről”⁵ beszélt. A szabadság művészete azt jelenti, hogy merünk lazítani a politikai köteléken, bízva a polgárok szolidaritásában és önmérsékletében. Egy ilyen belső kötelék kialakításához a legnagyobb segítséget Tocqueville a vallásban találta meg: „A vallás sokkal szükségesebb a köztársaságban – írta – mint a monarchiában, és a demokratikus köztársaságokban a legfontosabb. Hogysisne pusztulna bele a társadalom, ha ott, ahol a politikai kötelék lazul, az erkölcsi kötelék nem elég erős?”⁶ Tocqueville ilyen felismerései hatására írta le később (1862) Lord Acton, hogy „... voltak tehát írók, akik ugyanazt a meggyőződést vallották magukénak, amit Tocqueville nevezett alaptételnek: azon nemzetek, amelyek nem rendelkeznek a vallás önuralomra (autonómiára) nevelő erejével, készületlenek a szabadságra”.⁷

A fenti gondolatsort azért állítottam össze, hogy lássuk, a politikai gondolkodásban nem létezik végső bizonyosság, nincsenek egyetemes fogódzó pontok: egyik politikai irányzat vagy államforma sem tökéletes önmagá-

⁴ CICERO, *Az állam*, I. könyv, 32(48): (ford. Hamza G.; Akadémia Kiadó, Budapest 2016) 92–93.

⁵ TOCQUEVILLE, A., *Az amerikai demokrácia* (ford. Szabolcs K.; Európa Könyvkiadó, Budapest 1993) 416.

⁶ Uo. 421.

⁷ ACTON, J., *A forradalom előhírnökei* (ford. Horkay Hörcher F.), in LUDASSY M. (szerk.), *Angolszász liberalizmus klasszikusai* (Atlantisz Kiadó 1991) 105.

⁸ XIII. LEÓ, Enc., *Aeterni Patris*, 1879. augusztus 4., in ASS 20 (1879) 97–115.

⁹ Vö. AQUINÓI SZENT TAMÁS, *Summa Theologiae*, I-II. q.5, a.1.

¹⁰ Vö. JEDIN, H. (Hrsg.), *Handbuch der Kirchengeschichte. VI. Die Kirche in der Gegenwart* (Herder, Freiburg–Basel–Wien 1985) 247. Főleg olyan újplatonikus eredetű elképzelésekre gondolok, mint a Pseudo-Dionüsziosz gondolkodásán alapuló hierarchikus modell. A teológiai elmélet hatására a hierarchia politikai gyakorlattá vált a középkori társadalomban. Vö. SIGMUND, P., E., *The Catholic Tradition and Modern Democracy*, in *The Review of Politics* 49 (1987) 4/533. A hierarchikus társadalomkép nagy hatású leírása volt John of Salisbury *Policraticus* című művének (5. és 6. könyv) XII. századi megközelítése, aki a társadalom szerkezetét az emberi test szervez felépítéséhez hasonlította, a testet mint a hierarchia mintáját, a test és a lélek viszonyát pedig mint Isten és a társadalom viszonyának képét alapul véve. Vö. CANNING, J., *A középkori*

ban. A különböző államformák adott történelmi helyzetekben lehetnek hasznosak, máskor pedig teljesen alkalmatlanok. Egyes népek életében így bizonyos korok és helyzetek alkalmasnak mutatkoznak demokratikus politikai berendezkedés kialakítására. Az előbbi gondolatsorból az is kitűnik, hogy mivel a demokrácia kiterjeszti a politikai hatalomban résztvevők körét, a polgároktól nagyobb együttműködést és önfegyelmet vár el, amelynek, ha nem is az egyetlen lehetséges, de mindenképpen méltó és elégséges erkölcsi támasza lehet a kereszténység. Ezért is volt fontos, hogy XIII. Leó pápa – a 19. század végén, érzékelve a politikai változások dinamikáját – megnyilatkozásaiban felhívta a figyelmet azokra az elvi kapcsolódási pontokra, amelyek a kereszténységet és a demokratikus politikai berendezkedést összekötik.

Egyik első enciklikájában⁸ Aquinói Szent Tamás gondolkodását tette mértékadóvá, aki Arisztotelész alapján a demokrácia értékét éppúgy elismerte, mint az arisztokráciáét vagy a monarchiáét.⁹ A pápa éleslátással ismerte fel a demokratikus politikai berendezkedés elterjedésének jelentőségét és azt, hogy ezzel kapcsolatban a katolikusoknak egy számukra politikai szempontból talán kedvezőtlen történelmi pillanatban is van mondanivalójuk, felvállalta tehát a demokráciával való gyakorlati-politikai és elméleti kapcsolatkeresést. A nagyobb társadalmi egyenlőség, valamint az állam és egyház mérsékelt szétválasztásának elfogadása érdekében átértékelte a hierarchikusan megszervezett társadalom eszméjét¹⁰ és az állam és egyház egységes keresztény birodalomban (ti. *christianitas*) történő együttműködésének középkori értelmezését,¹¹ elvi megalapozást keresve a demokratikus politikai irányzatok elfogadására. Nemcsak egy filozófiai örökség – ti. a hatalom középkori elméletének hagyománya¹² – nehezítette azonban a katolikusok számára a demokratikus irányzatok elfogadását, hanem az újkori de-

politikai gondolkodás története 300–1450 (Osiris Kiadó, Budapest 2002) 163. A későbbi feszültség abban a különbségben érhető tetten, hogy a hierarchikus – feudális és arisztokratikus – társadalomkép az alá- és fölrendeltség, míg a demokratikus irányzatok a mellérendeltség, az egyenlőség hangsúlyozására épülnek.

¹¹ Vö. „Nec dici debet, ut inter principes nostros de una gente vel de uno regno, ad aliam gentem vel ad alium regnum quisque refugiat, sed potius in uno regno, sicut Christianos decet, et in unitate Ecclesiae matris consistant... Una regnum, una Christi columba, videlicet Sacta Ecclesia, unius Christianitatis lege, regni unius et unius Ecclesiae, quamquam per plures regni principes et ecclesiarum praesules gubernacula moderentur.” REIMSÍ HINKMÁR, *De divortio Lotharii*, inter. XII, q. I., in PL CXXV, 699, 746–747.

¹² Az egyházi és a világi hatalom szoros, elméleti, teológiai alapon is megindokolt együttműködéséről Geláziusz pápa (492–496) azt írta I. Anasztáziosz bizánci császárnak, hogy két hatalom van, melyek ezt a világot irányítják: a püspökök megszentelt tekintélye és a császári hatalom, de az első a második felett áll. („Duo quippe sunt, imperator Auguste, quibus principaliter mundus hic regitur: auctoritas sacra pontificum, et regalis potestas. In quibus tanto gravius est pondus sacerdotum, quanto etiam pro ipsis regibus.”) I. GELASIUS, *Epsitola VIII, ad Anastasium Imperatorem*, in PL LIX, 42.

mokráciának a politikai liberalizmussal való szoros kapcsolata is. XVI. Gergely (ur. 1831–1846) és Boldog IX. Piusz (ur. 1846–1878) elítélték a liberalizmust¹³ és a politikai szabadságjogok bizonyos értelmezéseit, maga XIII. Leó pedig – leginkább *Libertas*¹⁴ kezdetű körlevelében – tovább árnyalta elődei bírálatát. A vizsgált pápai megnyilatkozások nagyszerűsége abban rejlik, hogy a hátráltató körülmények ellenére azokban a pápa a demokratikus irányzatok értékét kereste. Tette ezt egy olyan korban, amikor ezeknek az irányzatoknak a társadalmi jelentősége megnövekedett, mert rohamosan terjedtek az egész világon. Felismerte, hogy a keresztény hit ereje képes integrálni ezeket a politikai elképzeléseket.

2. LEÓ PÁPA SZÁNDÉKA

Leó pápa demokráciával kapcsolatos állásfoglalásai konkrét események hatására, egyrészt a Franciaországban kialakult politikai viszonyokra reagálva (*Au milieu des sollicitudes* 1892, *Notre consolation* 1892), másrészt a szociáldemokrácia és a kereszténydemokrácia értelmezési határainak tisztázása (*Graves de communi* 1901) végett születtek meg. Nem akarta gyengíteni az új államok világi értelemben vett szuverenitását, állást foglalt azonban az öncélú egyéni szabadság és a korlátlan népszuverenitás ellen, valamint az ember Istennel szembeni társadalmi kötelezettségei mellett az olyan ügyekben, mint a házasság és a család, amelyek tekintetében az egyház befolyását a politikai életben is szükségesnek tartotta.¹⁵ Olaszországban fenntartotta ugyan a katolikusok politikai tevékenységének tilalmát, amely a Pápai Állam szuverenitásának megsértése következtében alakult ki, Franciaországban¹⁶ azonban a Szentszék ún. *ralliement*-politikája vált irányadóvá, amelynek célja az volt, hogy a francia katolikusok fogadják el a harmadik köztársaságot, és egységes erőként lépjenek fel a politikában. Ebben a be-

¹³ Vö. XVI. GERGELY, Enc., *Mirari vos*, 1832. augusztus 15., in *Acta Gregorii XVI* (Ausc. Bernasconi; Roma 1901) 169–174; XVI. GERGELY, Enc., *Singulari nos*, 1834. június 25., in *Acta Gregorii XVI* 434; IX. PIUSZ, Enc., *Quanta cura*, 1864. december 8., in ASS 3 (1867) 160–168; IX. PIUSZ, *Syllabus*, 1864. december 8., in ASS 3 (1867) 168–176.

¹⁴ XIII. LEÓ, Enc. *Libertas*, 1888. június 20., in ASS 20 (1887/88) 593–613, magyarul: Kis J. (ford.), in *Bölcséleti Folyóirat* 3 (1888) 379–404; vö. GÁJER L., *Az emberi szabadság katolikus értelmezése XIII. Leó pápa Libertas (1888) kezdetű enciklikája alapján*, in *Teológia* XLVII (2013) 3–4/123–132.

¹⁵ Vö. IVÁNYI-GRÜNWARD, B., *A legújabb kor története*, in HÓMAN B. – SZEGFÜ, GY. – KERÉNYI K. (szerk.), *Egyetemes történet* (Magyar Szemle Társaság, Budapest 1937) IV, 480–481.

¹⁶ Vö. SIGMUND 537, valamint SZÁNTÓ K., *A Katolikus Egyház története* (Ecclesia Kiadó, Budapest 1984) II, 446.

¹⁷ XIII. LEÓ, Enc., *Diuturnum illud*, 1881. június 29., in ASS 14 (1881) 3–14.

¹⁸ Uo. 7.

kezdésben még néhány kisebb szöveghelyet, elszórtan megtalálható, de témánk szempontjából előremutató kijelentést gyűjtöttem össze.

A *Diuturnum illud* kezdetű enciklikájában¹⁷ az újkori demokrácia értelmezéséhez nélkülözhetetlen elméletről, a társadalmi szerződésről mint képzelgésről és hóbortról („*ac praeterea pactum, quod praedicant, est aperte commentitium et fictum*”¹⁸) beszélt, elutasítva azt az elképzelést, mely szerint a politikai hatalom a néptől származik. A hatalom isteni eredete mellett foglalt állást. Ez az elképzelés hagyományosan a monarchia államformájához (sőt az *imperium sacrum* elképzeléséhez) állt közel,¹⁹ Leó pápa mégis világosan látta, hogy az isteni eredetű hatalmat is meg lehet szerezni törvényes választások által. Tanította, hogy a hatalom gyakorlási módját a történelem alakította ki az egyes nemzetek életében, ezért gyakorolhatja azt egy vagy több ember, meg lehet szerezni azt örökletes úton vagy választások által, mindez azonban nem csorbítja ugyanennek a hatalomnak az isteni eredetét. Így fogalmazott: „Az államformák iránt itt nem érdeklődünk: semmi oka nincs az egyháznak ugyanis arra, hogy akár egynek, akár többnek a főhatalmát el ne fogadja, amennyiben az igazságos és a köz hasznára törekszik. Ezért a népek, ha az igazságosságot épségben megőrzik, nincsenek eltiltva, hogy olyan államformát teremtsenek maguknak, amelyen természeti adottságaiknak vagy őseik intézményeinek és szokásainak leginkább alkalmas és megfelel.”²⁰ Az *Immortale Deiben*²¹ arról beszélt, hogy az állam tökéletes társaság, amely nincs egyetlen államformához sem kötve, a *Libertas*²² enciklikában pedig kijelentette, hogy aki előnyben részesíti a mérsékelt demokratikus államformát, az nem sérti meg vallási kötelezettségét.²³ Világosan tanította, hogy az egyház bármelyik államformával együtt tud működni, és üzenetének hiteles továbbadása érdekében keresnie is kell ezt az együttműködést.

A *Rerum novarum* enciklika²⁴ lendületet adott a demokratikus katolikus pártok létrejöttének.²⁵ Amikor Leó pápa ebben a körlevélben azt írta: „az államon itt nem olyan kormányzati formát értünk, amelyben egyik, vagy a

¹⁹ Vö. JEDIN 243; vö. továbbá SEDGWICK, A., *The Ralliement in French Politics 1890–1898* (Harvard University Press, Cambridge, MA 1965).

²⁰ DENZINGER, H. – HÜNERMANN, P. (szerk.), *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, (Örökmécs–Szent István Társulat, Bányaterenyé–Budapest 2004) 606, nr. 3150, valamint ASS 14 (1881) 5.

²¹ XIII. LEÓ, Enc. *Immortale Dei*, 1885. november 1., in ASS 18 (1885) 161–180. „Ius autem imperii per se non est cum ulla reipublicae forma necessario copulatum: aliam sibi vel aliam assumere recte potest, modo utilitatis bonique communis reapse efficiente.” ASS 18 (1885) 162.

²² Vö. „Atque etiam malle reipublicae statum populari temperatum genere, non est per se contra officium, salva tamen doctrina catholica de ortu atque administratione publicae potestatis.” ASS 20 (1887) 613.

²³ Vö. SZÁNTÓ II, 446.

²⁴ XIII. LEÓ, Enc., *Rerum novarum*, 1891. május 15., in ASS 23 (1890/91) 641–670.

²⁵ Vö. CHADWICK, O., *A History of the Popes 1830–1914* (Oxford University Press, Oxford 2002) 315.

másik nép ténylegesen él, hanem olyant, amelyet egyrészt a természet törvényeivel összhangban lévő – helyes – szemlélet követel, s másrészt az isteni bölcsesség megnyilatkozásai helyesnek mondanak”,²⁶ akkor egyben arra is utalást tett, hogy a közjó szolgálata, amely az állam alapvető feladata, államformától függetlenül megvalósítandó. A katolikus munkásegysületek létrehozásának támogatásával (vö. *Rerum novarum* 44.) arra sarkallta a hívőket, hogy ne zárkózzanak el a kor társadalmi kihívásaira modern eszközökkel adható válaszoktól. Ezek a munkásegysületek egyben a jövőbeli keresztény demokrácia első sejtjeit képezték.²⁷ A *Rerum novarum* hatására Franciaországban, Olaszországban és Belgiumban katolikus mozgalmak keletkeztek. Franciaországban 1891–1892-ben például létrejöttek a munkások első ún. tanulmányi körei (*Cercles d'études*), a keresztény demokrácia első alapszervezetei.

Az *Au milieu des sollicitudes* kezdetű enciklika, amelyről később még lesz szó, az 1884. február 8-án megjelent *Nobilissima Gallorum Gens*²⁸ tematikáját követte, amelyben Leó pápa arra kérte a francia katolikusokat, hogy bár számtalan nehézséggel küszködnek, törekedjenek hátrahagyni azt a következetesen ellenséges magatartást, amellyel a harmadik köztársaság irányában viseltetnek. A múlt sérelmeinek hangoztatása vagy a hatalom birtokosaival szemben emelt kifogások helyett válasszák az együttműködést, hiszen így képesek lesznek helyreállítani a keresztény hit méltóságát és jótékony befolyását a társadalomban.²⁹ Az egyes elszórtan található hivatkozások után most fordítsuk figyelmünket a kifejezetten a demokráciával foglalkozó szövegek felé.

3. A FRANCIAORSZÁGI ESEMÉNYEK EGYHÁZI MEGNYILATKOZÁSOKRA GYAKOROLT HATÁSA

XIII. Leó pápa köztársasági államformával foglalkozó szövegeinek egy része tehát a franciaországi egyházpolitikai lépései kapcsán születtek meg. A francia katolikusok a 19. század végére számtalan politikai frakcióra bomlottak a harmadik köztársasághoz való viszonyuk szerint. Mivel a francia

²⁶ XIII. LEÓ, *Rerum novarum*, nr. 26, in ASS 23 (1890/91) 656. Magyarul lásd: TOMKA M. – GOJÁK J. (szerk.), *Az egyház társadalmi tanítása, dokumentumok* (Szent István Társulat, Budapest é.n.) 41.

²⁷ Vö. GUERRIERO, E. (a cura di), *I cattolici e la questione sociale* (Famiglia Cristiana, Milano 2005) 166.

²⁸ XIII. LEÓ, Enc., *Nobilissima Gallorum Gens*, 1884. február 8., in ASS 16 (1883/84) 241–248.

²⁹ Vö. „Publica dignitate religioni reddita, plane instituta christiana revixere: sed mirum quanta ex hoc facto in prosperitate civilem bona redierunt. Etenim ex turbulentissimis fluctibus vixdum emersa civitas, cum vehementer tranquillitatis disciplinaeque publicae firma fundamenta requirebat, ea ipsa quae requirebat, oblata sibi a religione catholica percommode sensit; ita ut

egyház erőtlenné vált az egyházellenes támadásokkal szemben, a pápa a katolikusokat a köztársasági államforma elismerésére buzdította, hogy így, annak keretein belül már hatékonyan képviselhesék a katolikus érdekeket, és megszűnjék az őket megosztó politikai vita. Franciaországi egyházpolitikája nem járt sikerrel: a francia katolikusok egy jelentős, királypárti, illetve köztársaságellenes csoportja nem hallgatott a pápára, a javaslatához lojális, a köztársaságiakkal megegyezést kereső csoport pedig jelentéktelen maradt a francia parlamentben. A pápa megélte az 1901-ben és 1902-ben kiadott egyházellenes törvényeket, a szerzetesrendek felosztatását, vagyonuk elkobzását, valamint több mint 14 ezer egyházi iskola bezárását, 1905. december 9-én pedig az állam és az egyház teljes szétválasztását. Törekvései politikai szempontból tehát eredménytelenek voltak, a köztársaságról szóló gondolatai azonban maradandónak bizonyultak.

3.1. Az *Au milieu des sollicitudes* enciklika

A franciaországi események kapcsán megszületett egyik jelentős szöveg az *Au milieu des sollicitudes* kezdetű enciklika, amely 1892. február 16-án jelent meg. A pápa – szokatlan módon – franciául és nem latinul írta, jelezve ezzel a franciák iránti kitüntetett figyelmét. Szóvá tette, hogy a francia forradalom téveszméi nyomán a népben túlzottan nagy, helytelen szabadságvágy ébredt. A társadalom eltávolodott a keresztény hittől, miközben annak ellenségei ragadták magukhoz a hatalmat. Eközben lábra kapott az a téves híresztelés, hogy a katolicizmus a francia köztársaság ellensége. A pápa ezért azt javasolta a francia katolikusoknak, hogy fogadják el a köztársaságot, hogy azután hatékonyan tudjanak változtatni a törvényeken, elérve az egyházellenes törvények hatályon kívül helyezését.³⁰

Franciaországban a XIX. században különböző politikai beállítottságú kormányok követték egymást, melyek egy-egy sajátos államformához kötődtek a császárságtól, a királyságon és az alkotmányos monarchián át a köztársaságig. A pápa ennek kapcsán hangsúlyozta, hogy az államformák mindegyike jó lehet, ha a társadalom saját céljára, vagyis a közjó megvalósítására irányulnak, hiszen annak megóvásáért léteznek.³¹ Viszonylagosan,

appareat, illud de concordia ineunda consilium prudentis viri populoque bene consulentis fuisse.” ASS 16 (1883/84) 245.

³⁰ Vö. DUBY, G. (szerk.), *Franciaország története. II. Az új idők 1852-től napjainkig* (Osiris Kiadó, Budapest 2007) 154.

³¹ Vö. „Divers gouvernements politiques se sont succédés en France dans le cours de ce siècle, et chacun avec sa forme distinctive: empires, monarchies, républiques. En se renfermant dans les abstractions, on arriverait à définir quelle est la meilleure de ces formes, considérées en elles-mêmes, on peut affirmer également en toute vérité que chacune d'elles est bonne, pourvu qu'elle sache marcher droit à sa fin, c'est-à-dire le bien commun, pour lequel l'autorité sociale est

egy-egy nézőpontból, az egyik kormányzati forma lehet jobb vagy rosszabb a másiknál, de nem önmagában, hanem attól függően, hogy mennyire alkalmazkodik az egyes nemzetek erkölcsiéhez. Így egyik államforma sem ellentétes önmagában a józan ésszel vagy a katolikus tanítás maximáival. Egy-egy különböző politikai berendezkedés alkalmas lehet a népek kormányzására, de minden nép életében – történelmi és nemzeti okok következtében – kialakul a hatalom gyakorlásnak az a formája, amely arra a népre jellemző.

Bármilyen legyen is a polgári hatalom formája egy nemzetben belül, azt soha nem szabad változtathatatlanak tekinteni – olvashatjuk a körlevélben. (Egyedül Jézus Krisztus egyháza fogja az idők végéig változatlanul megőrizni a kormányzati formáját.³²) Az idő gyakran mindent átalakító mély változásokat idézhet elő, így a politikai formák megváltozhatnak, és az egyik formát egy teljesen más követheti. Ezek a politikai változások néha erőszakos átalakulásoktól kísérve mennek végbe, és az egyes kormányok eltűnését sokszor az anarchia uralma követi. Amikor a közéletben felborul a béke és a nyugalom, akkor az államnak az a mielőbbi feladata, hogy a rendet helyreállítsa. Éppen a társadalmi rend igénye indokolja, hogy új kormányok alakuljanak, bármilyen politikai formát öltsenek is azok.³³ Az új kormányok elfogadása pedig még akkor is kötelessége az állampolgároknak, ha azok zűrzavaros átmenet során jöttek létre, hiszen aki a törvényes rend elleni lázadást és gyűlöletet szít, polgárháborút okoz, és visszaveti a nemzeteket az anarchia káoszába. A tisztelet és a függőség kötelezettsége mindaddig fennmarad, míg a közjő ezt megkívánja, hiszen a közjó meglétének biztosítása az államban a legfontosabb törvény Isten tisztelete után.³⁴

Nehézséget jelentett akkor, hogy a köztársaság alapvetően keresztényellenes érzelmű volt, emiatt a katolikusok számára problémás lehetett annak lelkiismeretben való elfogadása. Ez a helyzet széthúzásra adott okot, melynek elkerülésére a pápa javasolta, hogy tegyenek különbséget az alkotmányos

constituée; il convient d'ajouter finalement, qu'à un point de vue relatif, telle ou telle forme de gouvernement peut être préférable, comme s'adaptant mieux au caractère et aux mœurs de telle ou telle nation." ASS 24 (1891/92) 523.

³² Vö. ASS 24 (1891/92) 524.

³³ Vö. „Or cette nécessité sociale justifie la création et l'existence des nouveaux gouvernements, quelque forme qu'ils prennent; puisque, dans l'hypothèse où nous raisonnons, ces nouveaux gouvernements sont nécessairement requis par l'ordre public, tout ordre public étant impossible sans un gouvernement. Il suit de là que, dans de semblables conjonctures, toute la nouveauté se borne à la forme politique des pouvoirs civils ou à leur mode de transmission ; elle n'affecte nullement le pouvoir considéré en lui-même. Celui-ci continue d'être immuable et digne de respect; car, envisagé dans sa nature, il est constitué et s'impose pour pouvoir au bien commun, but suprême qui donne son origine à la société humaine. En d'autres termes, dans toute hypothèse, le pouvoir civil, considéré comme tel, est de Dieu et toujours de Dieu." ASS 24 (1891/92) 525.

³⁴ Vö. ASS 24 (1891/92) 525.

³⁵ Vö. „Mais une difficulté se présente: »Cette République, fait-on remarquer, est animée de

hatalom gyakorlása és a törvényhozás között. A kormányzat által gyakorolt hatalmat akkor is tisztelni kell, ha a törvényhozás becstelen.³⁵ Jelen esetben születtek ugyan az egyház számára hátrányos törvények, a pápa mégis az együttműködésre buzdított. A hatalom legitimitásának megkérdőjelezése helyett a jószándékú embereknek minden politikai ellenérzést félretéve össze kell fogniuk, hogy miközben részt vesznek a kormányok munkájában, a törvényhozás folyamatos visszaéléseit visszaszorítsák. Ebből az következik, hogy nem hagyhatjuk jóvá a törvényhozás azon pontjait, amelyek ellenségesek a vallással és Istennel szemben, sőt kötelességünk is helyteleníteni ezeket. Ennek megvilágítására Szent Ágostont idézte, aki szerint van, hogy a földi hatalmak jók és félik Istent, Juliánusz császár azonban nem volt ilyen: hitehagyó és bálványimádó volt. Keresztény katonák szolgálták, akik amíg azt kérte, hogy alkossanak sorokat az ellenség ellen, addig tisztelték és engedelmeskedtek neki. Mivel az örök Úrnak szolgáltak, alávetették magukat az időleges úrnak is. De amikor Juliánusz előírta, hogy tiszteljék a bálványokat, akkor ezek a katonák Istent az uralkodó fölé helyezték, helyesen különböztették meg ugyanis az időleges és az örök urat.³⁶ Hozzájuk hasonlóan kell a francia katolikusoknak is együttműködniük a köztársasággal, termékenyen befolyásolva annak törvényhozását.

3.2. A *Notre consolation* levél

A franciáknak szóló másik jelentős szöveget, a *Notre consolation* levelet³⁷ néhány hónappal az *Au milieu des sollicitudes*-öt követően írta a pápa annak elmélyítésére, hiszen az enciklika megjelenését követően a francia katolikusok továbbra sem jutottak egységre. A francia nyelvű szövegben Leó pápa ismét arról beszélt, hogy a rend helyreállítása érdekében a katolikusoknak el kell fogadniuk minden törvényes hatalmat: legyen az királyság vagy köztár

sentiments si antichrétiens que les hommes honnêtes, et beaucoup plus les catholiques, ne pourraient consciencieusement l'accepter.» Voilà surtout ce qui a donné naissance aux dissentiments et les a aggravés. On eût évité ces regrettables divergences, si l'on avait su tenir soigneusement compte de la distinction considérable qu'il y a entre pouvoirs constitués et législation. La législation diffère à tel point des pouvoirs politiques et de leur forme, que, sous le régime dont la forme est la plus excellente, la législation peut être détestable; tandis qu'à l'opposé, sous le régime dont la forme est la plus imparfaite, peut se rencontrer une excellente législation. Prouver, l'histoire à la main, cette vérité, serait chose facile; mais à quoi bon? tous en sont convaincus. Et qui mieux que l'Eglise est en mesure de le savoir, elle qui s'est efforcée d'entretenir des rapports habituels avec tous les régimes politiques? Certes, plus que toute autre puissance, elle saurait dire ce que lui ont souvent apporté de consolations ou de douleurs les lois des divers gouvernements qui ont successivement régi les peuples, de l'empire romain jusqu'à nous.» ASS 24 (1891/92) 525–526.

³⁶ Vö. ASS 24 (1891/92) 527.

³⁷ XIII. LEÓ, Litt. *Notre consolation*, 1892. május 3., in ASS 24 (1891/92) 641–647.

saság, a társadalmi közjó megvalósulása ugyanis minden érdeken felül áll. Ha létezik a társadalomban egy alkotmányos hatalom, legyen az bármilyen, akkor a köz érdeke annak integrálásához kötődik, ezért a pápa ismét kérte, hogy a katolikusok fogadják el a köztársaságot is.³⁸

A politikai hatalom mindig Istentől származik, ez azonban nem jelenti azt, hogy abban az isteni akarat mindig közvetlenül megjelenik. A hatalomátmenetek számtalan különböző formát ölthetnek,³⁹ a politikában pedig váratlanul jöhetnek nagy változások. Birodalmak omlanak össze, mint a nagy keleti királyságok vagy a Római Birodalom, dinasztiák jönnek-mennek, mint a Karolingok és a Kapetingek Franciaországban, elfogadott politikai formákat más formák váltanak fel, mint ahogy az elmúlt század francia példái mutatják. A politikai változások a történelem részét képezik. Jóllehet, ezek a változások nem mindig voltak törvényesek, a közjó és a köznyugalom megóvása mint legfőbb kritérium megköveteli az új kormányok elfogadását, mivel az előző kormányok már nem léteznek, így nem képesek biztosítani a törvényes rendet. A hatalmi átmenet általános szabályai ilyenkor felfüggesztődhetnek, sőt néha meg is szűnhetnek.⁴⁰ Akárhogyan is menjenek végbe azonban a politikai átalakulások, a népek életében a becsület és a lelkiismeret megköveteli az őszinte alárendeltséget az alkotmányos kormánynak.

3.3. A francia szövegek összefoglalása

A franciáknak írt szövegek értékes megkülönböztetéseket tartalmaztak. Leó pápa hitelesen mutatta be az egyházat, melynek küldetése egyetlen politikai formához sem kötődik szorosan. Megkülönböztette a hatalom gyakorlását a törvényhozástól. Kijelentette, hogy aki a hatalmat jogosan megszerezte és nem használja azt a közjó ellen, annak hatalmát senki sem vitathatja el, még akkor sem, ha az adott államban egyház- és hitellenes törvényeket hoznak. A katolikusoknak éppen azért kell részt venniük az állam életében és vezetésében, hogy az említett törvényhozást helyes mederbe tereljék.⁴¹ Az *Au milieu des sollicitudes*-ben még arról a hatalomról is így vélekedett, amelyet a törvényes rend megdöntésével, erőszakosan szereztek meg. A hatalom akár akkor is lehet legitim, ha az átmenet és a hatalom megszerzése zűrzavaros és erőszakos volt. A keresztény állampolgároknak nem szabad folyton azt kér-

³⁸ Vö. ASS 24 (1891/92) 644.

³⁹ Vö. uo.

⁴⁰ Vö. „En politique plus qu'ailleurs, surviennent des changements inattendus. Des monarchies colossales s'écroulent ou se démembrèrent, comme les antiques royautes d'Orient et l'Empire romain; les dynasties supplantent les dynasties, comme celles des Carolingiens et des Capétiens en France: aux formes politiques adoptées, d'autres formes se substituent, comme notre siècle en montre de nombreux exemples. Ces changements sont loin d'être toujours légitimes à l'origine il est même difficile qu'ils le soient. Pourtant le criterium suprême du bien commun et de la

dezniük, hogy békés volt-e a hatalom megszerzése abban az esetben, ha annak gyakorlása legitim.⁴² Ha a hatalmat az alkotmányos rend legitimálja, és az a közjót szolgálja, akkor a keresztény állampolgárnak kötelessége alávetnie magát annak. Ezt azért is meg kell tennie, mert – ahogy XIII. Leó tanította – a vallás megtartó erő, olyan belső kohézió, amely nélkül a társadalom összeomlik vagy embertelenné válik.

4. A *GRAVES DE COMMUNI RE* ENCIKLIKA

A tárgyalt pápai megnyilatkozások másik fontos témája a keresztény demokrácia meghatározása volt. Az erről szóló *Graves de communi re*⁴³ enciklika 1901. január 18-án jelent meg latin nyelven. Ilyen néven (*démocratie chrétienne, Christliche Demokratie, democrazia cristiana*) számtalan kezdeményezés indult abban az időszakban Európában, melyek a társadalmi igazságtalanság megszüntetését és a demokratikus keresztény állam megteremtését tartották céljuknak. Az enciklika szövege törekedett arra, hogy meghatározza a keresztény demokrácia pontos jelentését és az ahhoz kapcsolódó, az egyház által is helyesnek tartott tevékenységek körét. A szövegben a pápa elhatárolta a keresztény szellemű demokratikus törekvéseket a szocializmustól, valamint törekedett arra, hogy a demokratikus katolikus mozgalmakat lebeszélje a párttá alakulásról. Törekvéseinek háttérben az 1830-as, majd 1848-as forradalmak és az időközben kibontakozó katolikus szociális mozgalmak is éreztetik hatásukat.

A *Graves de communi* körlevél különbséget tett a *democratia socialis* és a *democratia christiana* között.⁴⁴ A pápa aggodalommal tekintett a keresztény demokrácia és a szocializmus viszonyára, az utóbbit elítélve. A keresztény demokráciáról azt írta, hogy az következetesen kiáll a magántulajdon védelme mellett, és törekszik arra, hogy egyetlen társadalmi osztályt se szorítson háttérbe. Az alsóbb néprétegekért fáradozik, de nem felejtkezhet el a felsőbb társadalmi osztályok érdekeiről sem, céljai elérése végett pedig nem száll szembe a törvényes hatalommal. A pápa figyelmeztetett a gazdasági rendszer által okozott nehézségekre, melyek nyomán hamis filozófiai és morális eszmék bontakoztak ki. A modern ipar fejlődése, a kommunikáció és a

tranquillité publique, impose l'acceptation de ces nouveaux gouvernements établis en fait à la place des gouvernements antérieurs qui, en fait, ne sont plus. Ainsi se trouvent suspendues les règles ordinaires de la transmission des pouvoirs, et il peut se faire même qu'avec le temps elles se trouvent abolies." ASS 24 (1891/92) 644–645.

⁴¹ Vö. *Au milieu des sollicitudes*, in ASS 24 (1891/92) 525–526 (lásd: 35. j.).

⁴² ASS 24 (1891/92) 526.

⁴³ XIII. LEÓ, Enc., *Graves de communi*, 1901. január 18., in ASS 33 (1900/1) 385–396.

⁴⁴ Vö. GUERRIERO 156.

népességnövekedés felgyorsulása, a kétkezi munka háttérbe szorulása vagy a nyereség utáni megnövekedett vágy hozta elő ezeket a problémákat, amelyek a szegények és a gazdagok között komoly konfliktusokat szültek. Már a *Quod apostolici muneris*⁴⁵ kezdetű, a szocializmusról szóló körlevelében figyelmeztetett ezekre a veszélyekre, amelyek következtében a szocialisták meg akarták változtatni a társadalmat.⁴⁶ A munkások és a tőkészek közötti szembenállás a *Rerum novarum*hoz hasonlóan kihívásként szerepel a *Graves de communibus* is. Leó pápa emlékeztetett rá, hogy az Egyház oltalma alatt számtalan kezdeményezés indult a szegénység leküzdésére és a rászorulókat megsegítésére. A társadalmi kérdésekről való ilyen gondolkodást többféle elnevezéssel illették.⁴⁷ Ezek közül a „keresztényszociális” kifejezést több szempontból is félreérthetőnek találta, ugyanis ez az elnevezés ürügyként szolgálhat olyan politikai célkitűzéseknek, amelyek célja, hogy a közhatalmat a nép gyakorolja, a hatalom gyakorlásának ezt a formáját a többi elé helyezve. Úgy vélte, hogy az ilyen elnevezéseket rossz szándékkal arra is fel lehet használni, hogy az alsóbb néprétegek érdekeit tartsák szem előtt, a többi társadalmi osztályt háttérbe szorítva. Ha a hatalom a nép kezébe kerülne, az egyben a gazdasági egyenlőség erős igényéhez is vezethetne. Ez az igény, szélsőséges formában, akár a tulajdonhoz való jogot is semmi-be veszi – óvott Leó pápa. Az egyházi tanítás ezzel szemben sérthetetlennek tartotta a megszerzett javakhoz való jogot és a magántulajdont, és védelmezte a különböző társadalmi osztályokat. Ebben pedig lényeges különbség mutatkozott a szociáldemokrácia és a keresztény demokrácia, a szocialisták nézetei és a keresztény tökéletesség eszménye között.⁴⁸

⁴⁵ XIII. LEÓ, Enc., *Quod apostolicis muneris*, 1878. december 28., in ASS 11 (1878) 372–379.

⁴⁶ Vö. „Venerabiles Fratres, Nos de illa hominum secta loqui, qui diversis ac pene barbaris nominibus Socialistae, Communistae vel Nihilistae appellantur, quique per universum orbem diffusi, et iniquo inter se foedere artissime colligati, non amplius ab occultorum conventuum tenebris praesidium quaerunt, sed palam fidenterque in lucem prodeuntes, quod iam pridem inierunt consilium cuiuslibet civilis societatis fundamenta convellendo perficere adnituntur. Ii nimirum sunt, qui, prout divina testantur eloquia, carnem quidem maculant, dominationem spernunt, maiestatem autem blasphemant. Nihil, quod humanis divinisque legibus ad vitae incolumitatem et decus sapienter decretum est, intactum vel integrum relinquunt. Sublimioribus potestatibus, quibus Apostolo monente, omnem animam decet esse subiectam, quaeque a Deo ius imperandi mutuuntur, obedientiam detrectant, et perfectam omnium hominum in iuribus et officiis praedicant aequalitatem. – Naturalem viri ac mulieris unionem, gentibus vel barbaris sacram, dehonestant; eiusque vinculum, quo domestica societas principaliter continetur, infirmant aut etiam libidini permittunt.” ASS 11 (1878) 372.

⁴⁷ Vö. „Quae popularis beneficentiae ratio nulla quidem propria appellatione initio distingui consuevit: socialismi christiani nomen a nonnullis inventum et derivata ab eo haud immerito absolventur. Eam deinde pluribus iure nominare placuit actionem christianam popularem. Est etiam ubi, qui tali rei dant operam, sociales christiani vocantur: alibi vero ipsa vocatur

Rámutatott arra is, hogy helytelen volna a keresztény demokráciát egyáltalán politikai értelemben felfogni. Annak fogalmában ugyanis a szociális és nem a politikai hangsúly kell, hogy erősebb legyen. A szociális szempont érvényesítése az egyház lényegi céljának része, míg a politikai értelemben vett demokrácia megvalósítása ugyan megengedett, de nem képezi az egyház sajátos küldetésének részét.⁴⁹ Fontos azonban, hogy azok az intézmények, melyeket a „népi keresztény mozgalom” (*actio christiana popularis*) vagy a „keresztény demokrácia” (*democratia christiana*) takar, legyenek egységben a pápa tanításával. A *Graves de communi* úgy határozta meg a keresztény demokráciát, mint ami „*benefica in populum actio christiana*”:⁵⁰ az egész nép javára történő keresztény és cselekvés.

Míg a franciáknak írt szövegeiben az egyház és a különböző politikai formák viszonyáról és az egyház ezekhez való rugalmas hozzáállásáról írt, addig a *Graves de communi* elhatárolta a keresztény demokráciát a szocializmus alapvető hibáitól: megvédte a magántulajdon értékét, és kiemelte, hogy tévedés volna a politikai hatalmat egyetlen társadalmi osztály kezébe adni.

5. MI AZ, AMI XIII. LEÓ PÁPA ÉSZREVÉTELEIBŐL MARADANDÓ?

Ma a világ országainak kétharmada él demokráciában vagy olyan országban, amely a demokratizálódik. Az utóbbi időkig nagyfokú optimizmus kísérte az egyenlőség növekedésének folyamatát. Az olyan demokratikus vívmányok, mint a szabad választás, a hatalom megosztása, a fékek és ellensúlyok rendszere vagy a szabad mozgás valóban nagy értéket képviselnek. A demokráciával kapcsolatban azonban el kell kerülnünk azt a hamis vélekedést, mely

democratia christiana, ac democratici christiani qui eidem dediti; contra eam quam socialistae contendunt democratiam socialem.” ASS 33 (1900/1) 386.

⁴⁸ Vö. „*Quid democratia socialis velit, quid velle christianam oporteat, incertum plane esse nequit. Altera enim, plus minusve intemperanter eam libeat profiteri, usque eo pravitate a multis compellitur, nihil ut quidquam supra humana reputet; corporis bona atque externa consecetur, in eisque captandis fruendis hominis beatitatem constituant. Hinc imperium penes plebem in civitate velint esse, ut, sublatis ordinum gradibus aequatisque civibus, ad bonorum etiam inter eos aequalitatem sit gressus: hinc ius domini delendum; et quidquid fortunarum est singulis, ipsaque instrumentavitae, communia habenda. At vero democratia christiana, eo nimirum quod christiana dicitur, suo veluti fundamento, positus a divina fide principiis niti debet, intimorum sic prospiciens utilitatibus, ut animos ad sempiterna factos convenienter perficiat. Proinde nihil sit illi iustitia Sanctius; ius potiundi possidendi iubeat esse integrum; dispares tueatur ordines, sane proprios bene constitutae; civitatis eam demum humano convictui velit formam atque indolem esse, qualem Deus auctor indidit. Liqueat igitur democratiae socialis et christianae communionem esse nullam: eae nempe inter se differunt tantum, quantum socialismi secta et professio christianae legis.*” ASS 33 (1900/1) 387.

⁴⁹ Vö. SZÁNTÓ II, 445.

⁵⁰ ASS 33 (1900/1) 387.

szerint az az egyetlen, az egész világ számára alkalmas, ideális rendszer, amely szükségszerűen sikerre van ítélve.

A demokrácia a többség uralma, amelyben fontos szerepet játszik a kisebbségek jogainak védelme. Ez a politikai rendszer az újkorban megerősödött, de nem egy csapásra jött létre: kialakulását számos kudarc és a gyakorlati tapasztalatból fakadó korrekció kísérte. A demokratikus eszme tehát nem valami *apriori*. Kísérletezés (*trial and error*) során alakult ki az ember tapasztalatához igazodva.⁵¹ Akik megpróbálták leírni a modern demokrácia szerkezetét, szembesültek az ahhoz szorosan kapcsolódó szabadpiaci rendszer és a véleménypluralizmus jelenségével is. Törekedtek arra, hogy feltárják az uralommentes szituációk mibenlétét, a társadalmi nyilvánosság szerkezetét, és komoly számvetésre kényszerültek annak érdekében, hogy az igazságosság igényének eleget tudjanak tenni.⁵²

XIII. Leó pápa törekvését azért tarjuk nagyra, mert számot vetett olyan társadalmi és politikai realitásokkal, amelyek kihívást jelentettek a katolikus gondolkodás számára, és belátta, hogy a katolikusok együtt tudnak működni a demokratikus irányzatokkal. A katolikus tanítás komplexitása és integratív ereje ismét megmutatkozott akkor, amikor ez a tanítás a demokratikus gondolkodással találkozott. Sokak szerint a hierarchikus egyház lényegénél, szerkezeténél fogva rokonszenvez olyan tekintélyelvű magatartásokkal, amelyek kedveznek az autoriter politikának, ezt a véleményt azonban az egyház demokráciával való találkozása is megcáfolta. Megfigyeléseink megmutatták, hogy nem pontos az az ítélet sem, amely szerint az egyház mindig a saját érdeke szerint szövetkezik az egyes politikai erőkkel. Sokkal inkább arról van ugyanis szó, hogy a kereszténység képes megfogalmazni az üzenetét a legkülönbözőbb társadalmi környezetben. Így talált kapcsolódási pontokat a demokratikus irányzatokhoz is, amely azt is jól mutatja, hogy tévednek, akik vitatják, hogy az egyház valaha is megbékélhet a demokratikus kormányzattal.⁵³ A demokrácia és a katolikus hagyomány nem összeegyeztethetetlenek egymással, de nem is szükségszerű szövetségesi egymásnak. A katolikus egyház üzenetének hiteles továbbadása érdekében mindig kereste a kapcsolatot az egyes politikai formákkal, és a ma olyan fontosnak mutatkozó modern demokráciával való kapcsolatteremtésben XIII. Leó pápának lényeges szerepe volt.

⁵¹ Vö. NOVAK, M., *Democracy and Catholic Social Thought*, in ZACHER, F. (ed.), *Democracy in Debate* (The Pontifical Academy of Social Sciences, Vatican City 2005) 74.

⁵² Hogy csak két példát említsünk, John Rawls a társadalmi igazságosság lehetőségének keresésekor volt kénytelen szembesülni az elmélet gyengeségeivel, folyton folyvást tovább pontosítva azt, vö. pl. RAWLS, J., *Political not Metaphysical*, in *Philosophy and Public Affairs* 14 (1985) 223–239, míg Jürgen Habermas az uralommentes diskurzus leírásakor ért el újra és újra a lehetséges párbeszéd mikéntjének határaihoz, vö. pl. HABERMAS, J., *A cselekvésracionális aspektusai*, in Uő, *Válogatott tanulmányok* (Atlantisz Kiadó, Budapest 1994) 223–259.

⁵³ Vö. SIGMUND 530–531.

◆◆◆ HÁMORI ANTAL

A még meg nem született emberi lény életének és méltóságának tisztelete*

„Tiszteld, óvd, szeresd és szolgálj az életet, minden ember életét!
Csak ezen az úton fogsz igazságosságot, fejlődést,
igaz szabadságot, békét és boldogságot találni!” (EV 5)

1. BEVEZETÉS

A '90-es évek első felében, amikor összehasonlítottam az Alkotmánybíróságnak a halálbüntetés alkotmányellenességéről szóló 23/1990. (X. 31.) AB határozatát a művi abortusz szabályozásával kapcsolatos 64/1991. (XII. 17.) AB határozatával, akkor azt tapasztaltam, hogy az állami szabályozáson belül súlyos ellentmondás van. Az Alkotmánybíróság szerint a még meg nem született ember nem jogalany, alkotmányjogilag nem ember, aminek az a következménye, hogy az állam megengedi a megengedhetlent, a művi abortuszt, akár az ellenőrizetlen súlyos válsághelyzet indikáció formájában is [48/1998. (XI. 23.) AB határozat].¹

Ma sem más a helyzet, sőt, rosszabb: most már az alkotmányozó mondja, hogy az állam a magzatnak objektív intézményvédelmi kötelezettsége keretében nyújt védelmet, vagyis nem ismeri el jogalanyiságát, az élethez való alanyi jogát, nem biztosítja számára az alanyi jogi jogvédelmet, hanem hagyja, hogy megöljék [Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) II. cikk indoklása].²

* A „Mielőtt megformáltak az anyaméhben” c. bioetikai konferencián (Debrecen, 2017. március 3.) elhangzott előadás szerkesztett változata.

¹ Részletesen lásd pl.: HÁMORI Antal, *Magzatvédelem a magyar jogban*, in *Családi Jog* 3 (2005) 1/7–16; Uő, *Magzatvédelem a magyar jogban I-II*, in *Magyar Bioetikai Szemle* (a továbbiakban: MBSz) 10 (2004) 3/8–21, (2004) 4/22–34; Uő, *A magzat élethez való joga* (Budapest 2000) 153; Uő, *A magzat élethez való joga*, in MBSz 6 (2000) 3/1–10; Uő, *A magzat jogalanyiséga és perbeli jogképessége a hatályos magyar jogban I-II*, in MBSz 5 (1999) 4/8–17, 6 (2000) 1/7–14; Uő, *A magzat életjoga* (Budapest 1997) 76.

² Részletesen lásd: HÁMORI Antal, *A család(ok) és a magzati élet védelme, támogatása a mai magyar jogban demográfiai helyzetképpel*, in *Iustum Aequum Salutare* 12 (2016) 4/91–151; Uő, *A „magzat” életének védelme az új alkotmányban*, in *Vigilia* 78 (2013) 1/20–26; Uő, *A még meg*

Ilyen körülmények között különösen is fontos feladatunk szólni arról, hogy az emberi élet és méltóság védelme alapvető *kötelességünk*. Nap mint nap tömegesen ölik meg a legártatlanabb és legkiszolgáltatottabb emberi lényeket, például az egyesek által „számfölköti”-nek tekintett, illetve az összejtudatási célból „felhasznált” embriókat. A művi abortusz elfogadhatatlan; olyan bűntett, amit semmiféle emberi „törvény” nem törvényesíthet. Az ilyen jellegű „törvények” nem kötelezőek a lelkiismeretre; sőt, azzal a súlyos kötelezettséggel járnak, hogy lelkiismereti alapon kell szembeszegülni velük: inkább kell engedelmessé válni Istennek, mint az embereknek.

Isten az életet akarta, és mindent ebből az egyetlen szempontból, az emberért alkotott. Parancsolatának, amely az emberi életet oltalmazza, a legmélyebb szempontja az, hogy *feltétlen* tiszteletet és szeretetet követel minden ember élete iránt. Az ember az egyetlen, akit Isten saját képére és hasonlóságára teremtett.

Az emberi élet a fogantatás *pillanatától a természetes* halálig Isten védelme alatt áll; az Ő ajándéka, szent és sérthetetlen, alapvető, örök érték, nem pusztán személyes, hanem közösségi, társadalmi érték is, minden személyi jog forrása és feltétele.

A szentírási szövegek úgy tekintik a magzatot, hogy természetes következettséggel rá is érvényes Isten „*Ne ölj!*” parancsa. Az emberi élet transzcendens eredete és ebből fakadó tisztelete a Szentírás egészét áthatja.

Jézus Krisztus a föltámadásról bizonyosságot adva maga is kijelenti, hogy Isten nem a holtak Istene, hanem az élőké; föltámadásával a halált is és a bűnt is legyőzte.

nem született ember életének védelme Magyarországon új alkotmányában, in *Magyar Sion* 6 (2012) 163–173; Uő, *A születés előtti emberi élet alkotmányos védelme (alkotmányozás, alkotmánybíráskodás)*, in *Magyar Jog* 59 (2012) 1/17–27; Uő, *Mikortól ember az ember a 21. századi Magyarország jövőképében – a jog tükrében?*, in BESZTERI Béla – MAJOROS Pál (szerk.), *A huszonegyedik század kihívásai és Magyarország jövőképe* (Veszprém 2011) 411–425; Uő, *A magzati élet védelme az új alkotmányban*, in *A Magyar Katolikus Orvosok Szent Lukács Egyesületének Tudósítója* (a továbbiakban: SzLET) 28 (2011) 4/136–163; Uő, *A magzati élet védelme Magyarországon Alaptörvényében*, in MBSz 17 (2011) 3-4/130–150.

³ A Bevezetéshez részletesen lásd még pl.: DE PAOLIS, Velasio, *Az élet kultúrája vagy a halál kultúrája? Azaz az élet vagy a halál joga? Az Élet Evangéliumának olvasata egy jogász részéről* (ford. Hámori Antal), in SzLET 27 (2010) Supplementum, 171–200; HÁMORI Antal, *Igazságosság, emberi méltóság, szabadság és felelősség, élet- és családvédelem* (Budapest 2009) 122; Uő, *Az emberi élet védelme a katolikus egyház tanítása szerint*, in *Távlatok* 19 (2009) 4/20–31; Uő, *Az életvédelem kritikus pontjai (abortusz, sterilizáció, drogfogyasztás, „eutanázia”)*, in *Teológia* 43 (2009) 1-2/18–51; Uő, *A humánembrió védelme erkölcsi teológiai nézőpontból* (Erkölcsteológiai Könyvtár 6) (Budapest 2008) 151; Uő, *Az életvédelem jogforrási alapjai*, in HORVÁTH-SZABÓ Katalin (szerk.), *Házasság és Család* (Budapest 2008) 130–159; Uő, *Életvédelem és jog – aktuális kihívások I-II*, in SzLET 25 (2008) 2/49–73, (2008) 3/97–120; Uő, *Életvédelem a katolikus Egyház jogrendjében világi jogi összehasonlítással* (Budapest 2006) XVII, 474; Uő, *A mag-*

Az Egyház az első századtól kezdve hangsúlyozta minden szándékos abortusz erkölcsi rosszását. Ez a tanítás nem változott, és változatlan is marad. A közvetlen, azaz akár célként, akár eszközként szándékolt abortusz súlyosan ellenkezik az erkölcsi törvénnyel. Az Egyháznak ez a megfogant élet melletti elkötelezettsége a II. Vatikáni Zsinat tanításában, az *Egyházi Törvénykönyv*nek az eredményes abortuszhoz egyházi büntetést rendelő, tanúságtévő erejű 1398. kánonjában és Szent II. János Pál pápa *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában is egyértelműen megmutatkozik.³

Jelen írás aktualitásai közé tartozik, hogy: „Az Európai Protestáns Egyházak Közössége (CPCE/GEKE) Etikai Szakbizottságának gondozásában újabb bioetikai tájékoztatási anyag készül »Before I Formed You in the Womb...« (Jer. 1:5): A Guide to the Ethics of Reproductive Medicine from the Council of the Community of Protestant Churches in Europe (CPCE) címen. A munkaanyag a tagegyházaknak megküldésre kerül véleményezés végett a 2018-as Baseli Nagygyűlést megelőzően. Ott kerül végleges formában elfogadásra a szöveg.” 2017. március 3-án, Debrecenben, a Református Hit Tudományi Egyetem a MEÖT Szociáletikai Bizottság és az MRE Doktori Kollégiuma Rendszeres Teológiai Szekció szervezésében – „Mielőtt megformáltak az anyaméhben» (Jer 1,5) Bioetikai konferencia a reprodukciós medicina tárgyában” címmel – konferenciát rendeztek, amelynek „célja a dokumentum véleményezése teológusok és további szakemberek bevonásával, tanulmánykötet kiadása a GEKE dokumentum magyar fordításával és a reflexiókkal.”⁴ Erre is tekintettel, valamint mert Magyarországon is terjednek a szóban forgó eljárások,⁵ továbbá a 2018-as év nagy évfordulóira készülve (a *Humanae vitae* 50., a *Donum vitae* 30., a *Dignitas personae* 10.

zatvédelem kánonjogi aspektusai és az orvos lelkiismereti szabadsága, in SzLET 23 (2006) Supplementum, 173–204; Uő, *A magzatkorú gyermek élethez való jogának egyházi és világi jogi védelméről. (A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Az élet kultúrájáért című, a bioetika néhány kérdéséről szóló, 2003. évben meghozott körlevele kapcsán)*, in *Biogenetika és etika* (Sapientia Füzetek 4) (Budapest 2005) 87–107; Uő, „*Lehetek-e igényeink és lehetőségeink az abortuszra?*” (egyházi jogi aspektusok) I-II, in MBSz 11 (2005) 3/117–122, (2005) 4/190–200; Uő, *Egidio Miragoli: Il confessore e la remissione della scomunica per aborto procurato*, in MBSz 11 (2005) 1/52–59; Uő, *A communio ekklesiológiai alapjai és kánonjogi vetülete az abortusz tükrében (mint a krisztushívők kötelességeinek és jogainak mértéke)*, in MBSz 10 (2004) 2/19–26; Uő, *Az abortusz büntetendő cselekményének kánonjogi tényállása (magyar állami jogi összehasonlításal)*, in *Kánonjog* 4 (2002) 1-2/85–96; továbbá a következő részek vonatkozó irodalma.

⁴ A konferencia programtervezete. A felkérőlevél szerint „az új, készülő GEKE dokumentum ... az élet kezdetén felmerülő etikai kérdések kapcsán kívánja segíteni az erkölcsi tájékozódást az európai protestáns egyházakban”. Az ekkor kézhez kapott angol nyelvű, 92 oldalas munkaanyag, amelyhez „hozzászólás, reflexió, kritikai észrevétel, továbbgondolkodást jelölő irányok, szempontok felvázolása” kéretett, kiemelten foglalkozik az ún. emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárásokkal (röviden kitérve a római katolikus álláspontra) és a genetikai manipulációkkal.

⁵ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *Meghökkenítő kijelentés az ETT „Bioetikai Kódex”-ében*, in MBSz 22 (2016) 4/30–37.

évfordulója) az alábbiakkal is segíteni szeretném a még meg nem született emberi lény életének és méltóságának tiszteletét, védelmét, a Katolikus Egyház által képviselt álláspont megismerését.

2. A SZÜLETÉS ELŐTTI EMBERI ÉLET ÉS MÉLTÓSÁG VÉDELME, A MŰVI ABORTUSZ TILALMA

Az Egyház a megfogant, de élve még meg nem született gyermekek elleni támadások új formái (pl. genetikai manipulációk, nem-megválasztás, klónozás, őssejt-kutatás, abortív hatású szerek, eszközök alkalmazása) és az élet fogadását kizáró (pl. sterilizációs) cselekmények kapcsán is egyértelműen és következetesen kiáll az élet védelme mellett.⁶

Miként Szent II. János Pál pápa a *Christifideles laici* kezdetű szinódus utáni apostoli buzdításában írja: az ember ma nemcsak megfigyelni, hanem manipulálni is képes az emberi életet, rögtön a kezdetétől fejlődése első szakaszain át; az emberiség erkölcsi tudata nem maradhat idegen vagy közömbös a tudományok és a technológiák hatalmas előrelépésével szemben, mert ezek egyre nagyobb és erősebb befolyást gyakorolnak az emberi élet továbbadásakor és fejlődésének első szakasza során. Ma jobban, mint valaha bármikor, ezen a területen a bölcsesség úgy jelenik meg, mint az üdvösség egyetlen horgonya, hogy az ember a tudományos kutatások eredményeinek alkalmazásakor értelmesen és szeretettel tudjon cselekedni, vagyis figyelemmel, sőt tisztelettel legyen bármely emberi teremtmény személyes méltósága iránt, létének első pillanatától kezdve. Ez akkor valósul meg, ha a tudomány és a technológia megengedett eszközökkel védi az életet, és kezdettől fogva küzd a betegségek ellen, ugyanakkor elzárkózik azoktól a beavatkozásoktól, amelyek az emberi faj és az egyén genetikai örökségének megváltoztatását is magukban foglalják. Az új és rendkívül veszélyes technológiai lehetőségek erkölcsi kihívásként jelentkeznek, és nemcsak az emberi jogok alapjait, hanem az emberi faj biológiai lényegét veszélyeztetik.

A Hittani Kongregációnak a kezdődő emberi élet tiszteletéről és az utód-nemzés méltóságáról szóló, *Donum vitae* kezdetű instrukciója kimondja, hogy a magzati vizsgálat erkölcsileg megengedett, ha tiszteletben tartja az emberi lény életét és épségét, s minden egyes magzat megtartására vagy gyógyítására irányul; de súlyosan ellenkezik az erkölcsi törvénnyel, ha a vizsgálat eredményétől függ az abortusz. A diagnózisnak nem szabad azonosnak lennie a halálos ítélettel. Megengedettnek kell tekinteni az emberi

⁶ Lásd pl.: HÁMORI Antal, *A Hittani Kongregáció Dignitas personae című instrukciója*, in *Magyar Sion* 6 (2012) 96–103; Uő, *A Hittani Kongregáció művi abortuszról szóló nyilatko-*

magzaton végzett beavatkozásokat azzal a feltétellel, hogy tiszteletben tartják a magzat életét és épségét, nem jelentenek számára túlzott kockázatot, hanem gyógyítására, egészségi állapotának javítására vagy életben tartására irányulnak. Erkölcstelen emberi magzatokat azzal a szándékkal létrehozni, hogy „biológiai alapanyag”-ként hasznosítsák. Bizonyos beavatkozási kísérletek a kromoszóma- vagy génörökségbe nem gyógyító jellegűek, hanem arra irányulnak, hogy valamilyen szempont (pl. fiú-leány, erős-okos, alacsony-magas) szerint meghatározott tulajdonságú emberi lényeket hozzanak létre. Az ilyen beavatkozások ellentétesek az emberi lény személyi méltóságával, sérthetlenségével és egyetlen, meg nem ismételtető identitásával.

A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia *Az élet kultúrájáért* című, 2003. évi bioetikai körlevele is tartalmazza, hogy az egészség előmozdítása alapvető érték, de az örökletes vagy más betegség nem ok a magzat megölésére. Az ember léte és létének minősége nem áll azonos etikai és jogi síkon. Nem a létminőség bizonyos kritériumok alapján meghatározott foka ad jogot a védelemhez és az élethez, hanem az emberlét maga. Kerülni kell az olyan vizsgálatokat is, amelyek tisztességes célja és lényegileg ártalmatlan volta nem állítható kielégítő biztonsággal.

A *prenatális diagnosztika* rendeltetése az, hogy gyógyító beavatkozásokat tegyen lehetővé, biztonságérzetet és békét adjon a várandós asszonyoknak, akiket magzati károsodásra vonatkozó kétségek gyötörnek, és megkönyékez az abortusz kísértése, valamint ha a prognózis kedvezőtlen, előkészítse őket a hátrányos helyzetű gyermek fogadására. A prenatális diagnosztika súlyos módon ellentétben van az erkölcsi törvénnyel, ha – aszerint, hogy milyen eredménnyel jár – abortusz elvégzésének lehetőségét veszi számításba.

Az úgynevezett *preimplantációs diagnosztika* a mesterséges körülmények között (*in vitro*) megtermékenyített petesejtek vizsgálatát jelenti. Ilyenkor azokat az embriókat ültetik be az anyaméhbe, akiket egészségesnek ítélik, a többieket megölik.

Ennek kapcsán hangsúlyozandó: a Törvényszövegek Pápai Tanácsa a hatályos *Codex Iuris Canonici* (CIC) 1398. kánonjához, ami kimondja, hogy aki eredményes magzatelhajtást végez, önmagától beálló kiközösítésbe esik (vö. CIC 1323–1324. kánon), hiteles törvénymagyarázatot adott ki (CIC 16. k. 1–2. §), amely szerint e magzatelhajtáson (abortuszon) a magzat bármilyen módon és helyen (pl. „lombikban”) történő megölését kell érteni a fogantatás pillanatától kezdve (AAS 80 1988 1818.). Értelemszerűen a *Keleti Egyházak Törvénykönyve* (*Codex Canonum Ecclesiarum Orientalium*, CCEO) 1450. kánonjának 2. §-ában szereplő, nagyobb kiközösítéssel büntetni ren-

zatának ismertetése, in SzLET 28 (2011) 2/54–57; továbbá a vonatkozó részek említett irodalma.

delt eredményes magzatelhajtás is ekként értendő. A fogantatás *pillanata* mint kezdő időpont magából a kánon szövegéből is nyilvánvaló, mivel ott időbeli megszorítás nincs, az egyházi törvényeket pedig a szavaknak a szövegben és a szövegösszefüggésben hordozott sajátos jelentése szerint kell érteni (CIC 17. kánon). Megemlítendő, hogy a magzatelhajtás *kísérlete* is büntetendő (CIC 1328. kánon 1–2. §; 1397. k.; CCEO 1418. k. 1–3. §; 1450. k. 1. §; emberölés tényállása).⁷

2.1. Emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások

Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások – az alábbiak szerint, hivatkozva különösen a Hittani Kongregáció *Donum vitae* és *Dignitas personae* kezdetű instrukciójának, valamint az Egészségügyi Dolgozók Lelkigondozásának Pápai Tanácsa által kiadott *Egészségügyben Dolgozók Chartája* vonatkozó részeire – alapvetően, erkölcsi és jogi szempontból elfogadhatatlannak.

A *heterológ in vitro megtermékenyítés* ellentmond a házasság egységének, a házastársak hűségének és méltóságának, a szülői hivatásnak és a gyermek jogának, hogy házasságban és házasság által fogadjon és szülessen a világra. Egy harmadik személy ivarsejtjeinek felhasználása abból a célból, hogy sperma vagy petesejt álljon rendelkezésre, törést jelent a házastársak kölcsönös elkötelezettségében, és súlyos megsértése a házasság egyik lényeges tulajdonságának, az egységnek. Az ilyen technikák nem veszik tekintetbe a házastársaknak az apaságra és anyaságra szóló közös és együttes hivatását, hogy csak egymás által legyenek apává és anyává, és olyan törést hoznak létre, amely szétválasztja a genetikus szülőiséget, a kihordási szülőiséget és a felnevelés felelősségét, amely a családból kiindulva károsan viselkedhet a társadalomra is. A házastársak kizárólagos joga és kötelessége, hogy a másik által váljanak apává és anyává.⁸

Morálisan és jogilag is megengedhetetlen egy házasságban élő nő megtermékenyítése a férjétől különböző férfitől származó spermával; ugyanígy elfogadhatatlan egy másik, a feleségtől különböző nő petesejtjének megtermékenyítése a férj ondójával. Egy házasságon kívül élő nő megtermékenyítése, legyen akár hajadon, akár özvegy, erkölcsileg és jogilag szintén nem igazolható, bárki legyen is a donor.⁹

⁷ Lásd pl.: 3. j.

⁸ Vö. HITTANI KONREGÁCIÓ, *Donum vitae kezdetű instrukció a kezdődő emberi élet tiszteletéről és az utódnemzés méltóságáról*, 1987. február 22., in AAS 80 (1988) 70–102, II; magyarul: (ford. Gresz Miklós) <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=187> (2017. 10. 14.); *A Katolikus Egyház Katekizmus* (Budapest 2002; a továbbiakban: KEK) nr. 2376; EGÉSZSÉGÜGYI DOLGOZÓK LEKIGONDOZÁSÁNAK PÁPAI TANÁCSA, *Egészségügyben Dolgozók Chartája* (a továbbiakban:

Erkölesi és jogi szempontból a *homológ in vitro megtermékenyítés* is elfogadhatatlan. Ez önmagában megengedhetetlen, ellentmondásban van a szaporodás méltóságával és a házastársi egyesüléssel, akkor is, ha az emberi embrió halálának elkerülésére mindent megtesznek. Az *in vitro* megtermékenyítés esetén ugyanis a fogantatás nem házassági aktus eredménye, nem a házastársak közötti szerelem specifikus aktusának gyümölcse, hanem technikák által jön létre, melyek meghatározzák feltételeit és megszabják az eredményt. Ez nincs összhangban az emberi utódnemzésre jellemző „ajándékozás” logikájával; tárgyakra és eredményekre jellemző „produkciónak” és „uralomnak” felel meg. Ebben az esetben a gyermek nem úgy fogan, mint a szeretet „ajándéka”, hanem mint laboratóriumi „termék”; élete és identitása rá van bízva az orvosok és a biológusok hatalmára; eredete és rendeltetése fölé a technika uralmát vezetik be. Az életet sem úgy tekintik már, mint Isten ragyogó ajándékát, az ember felelősségére és szerető őrzésére, tiszteletére bízott szent valószínűséget. Az élet egyszerűen „dologgá” válik, melyet kizárólagos, szabadon uralom alatt tartható és manipulálható tulajdonnak tekintenek.¹⁰

A *homológ mesterséges ondóbevitel* a házasságban sem megengedett; csak azok az eszközök, beavatkozások megengedettek, amelyek nem helyettesítik a házastársi aktust, hanem megkönnyítik azt, és segítik annak természetes célját elérni.¹¹

Az utódnemzés terén minden orvosi eszköznek és beavatkozásnak az kell, hogy legyen a funkciója, hogy segítse – és sohasem az, hogy helyettesítse – a házastársi szerelem aktusát. Az orvos az emberek és az emberi szaporodás szolgálatában áll: nincsen hatalma rendelkezni fölötte vagy dönteni róla. Az orvosi beavatkozás akkor tiszteli az emberi méltóságot, ha a házastársi aktus támogatását célozza. Ha az orvosi beavatkozás a házastársi aktust helyettesíti, akkor nem áll a házastársi egyesülés szolgálatában, ahogyan az rendjén lenne, hanem kisajátítja magának a szaporodást, és így ellentmond a házastársak és a még meg nem született gyermek méltóságának és elidegeníthetetlen jogainak.¹²

A házasság ugyanis nem arra jogosítja fel a házastársakat, hogy gyermekük legyen, hanem csak azon természetes aktusok végrehajtására, amelyek önmagukban a szaporodást célozzák. A *gyermek utáni vágy* a házastársak részéről, bármennyire őszinte és mélyleges is, nem teszi jogossá az emberi szülőséggel és az új emberi lény méltóságával ellentétes technikák alkalmá-

EDC), in *Az Egészségügy Pápai Tanácsa dokumentuma* (Római Dokumentumok IX) (Budapest 1998) 27; 1983. évi CIC 1056. k.

⁹ Vö. *Donum vitae* II.

¹⁰ Vö. uo.; KEK 2377; EDC 24.

¹¹ Vö. *Donum vitae* II; EDC 23.

¹² Vö. *Donum vitae* II; EDC 22.

zását. A gyermek utáni vágy nem ad semmiféle jogot arra, hogy valakinek gyermeke legyen. A gyermeknek jogai vannak, s mint emberi lény nem akarható úgy, mint valami „tárgy”. A gyermek nem járandóság, hanem „ajándék”.¹³ Az ember méltósága megköveteli, hogy isteni ajándékként és a házastársi aktus gyümölcseként jöjjön a világra. Ez az aktus sajátosan és specifikusan a házastársak közötti, egyesítő és életet fakasztó szerelemhez tartozik, vagyis természeténél fogva helyettesíthetetlen.¹⁴ Az emberi lény olyan nemzés gyümölcse, amely a házastársi szövetségben egyesített szülőknek nemcsak biológiai, hanem *lelki* egyesüléséhez is kötött. A gyermek nemzésének a kölcsönös ajándékozás (szülei szeretete) gyümölcseinek kell lennie; fogantatása és léte nem lehet egy orvosi beavatkozás eredménye, mert ez azt jelentené, hogy egy tudományos technológia tárgyává alacsonyítanák le. A termékenységet nem lehet a férfi és a nő önkényes döntésének alávetni.¹⁵

A gyermektelenség keresztjén hatékonyan segíteni kell, ám a gyermektelenség megszüntetésének őszinte vágya mégsem lehet határtalan, azaz nem szabad „mindenáron” – bármely eszközt, illetve módszert alkalmazva – ennek elérésére törekedni. A felelős szülőség gyakorlása semmiképpen sem történhet a már megfogant élet elpusztításával (pl. ún. „számfözlötti” embriók). Mi emberek az étellel nem rendelkezhetünk; az életnek csak gondos sáfárai vagyunk, és nem szuverén urai; a mi feladatunk, hogy az életet hálával, szeretettel elfogadjuk és megőrizzük – Isten dicsőségére és lelkünk üdvösségére.¹⁶ Azok a házastársak, akik kimerítették a jogos orvosi segítségnyújtás lehetőségeit, azaz azt a technikai segítséget, ami nem a házastársi aktust helyettesíti, hanem megkönnyíti azt, segít annak természetes célját elérni, és mégis terméketlenek maradnak, bekapcsolódhatnak – az igaz szeretet oltárán – az elhagyott gyermekek örökbefogadásának és a mások javára végzett egyéb nagylelkű segítségnyújtásnak a szolgálatába.¹⁷

¹³ Vö. *Donum vitae* II; KEK 2378; EDC 24-25; MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA, *Az élet kultúrájáért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a bioetika néhány kérdéséről* (Budapest 2003; a továbbiakban: *MKPK 2003. évi bioetikai körlevele*) 48.

¹⁴ Vö EDC 22.

¹⁵ Vö. *Donum vitae* II. A házassági szövetségben a férfi és a nő az egész élet olyan kizárólagos és felbonthatatlan közösségét hozza létre egymással, amely természeténél fogva a házaspár javára, gyermekek nemzésére és nevelésére irányul. A semmilyen emberi hatalommal sem pótolható, törvényesen kinyilvánított házassági beleegyezésben a férfi és a nő visszavonhatatlan szövetségben – házasság létesítése céljából – kölcsönösen átadják magukat egymásnak és elfogadják egymást. A házassági szövetség kitarja a házastársakat a szeretet és az élet időtlen közösségére, és a gyermekek nemzésével teljesedik ki. A házastársak szerelmének bensőséges egyesülése egyetlen és megoszthatatlan, egyszerre egyesítő és utódnemző, házastársi és szülői („az élet forrása”). A házasság és a család az élet szolgálatában áll: a gyermek a házastársak szeretetének gyümölcse, akivel kölcsönösen megajándékozzák egymást („ketten egy testté lesznek”); a gyermek a házasság legszebb ajándéka, és éppen a szülők számára lesz a legnagyobb kincs; a házastársak sajátos küldetését az emberi élet továbbadásában és felnevelésében kell látnunk.

A *Dignitas personae* kezdetű útmutatás a megengedett orvosi eszközök, beavatkozások (pl. hormonális gyógyítás, ivarvezeték elzáródásának helyreállítása) mértékletes megfontolására és a meddőség megelőzésének támogatására is kitér.¹⁸

Szent II. János Pál pápa *Evangelium vitae* kezdetű enciklikájában felhívja a figyelmet arra, hogy a mesterséges megtermékenyítés különféle módozatai is – amelyek látszólag az élet szolgálatában állnak, s nemegyszer pozitív szándékkal végzik – valójában kaput nyitnak az élet elleni új támadásoknak. Eltekintve attól, hogy erkölcsileg és jogilag elfogadhatatlanok, mert kiszakítják az életfakasztást a házastársi aktus emberi egészéből, ezeknek az eljárásoknak igen nagy hányada sikertelen: nem annyira a megtermékenyülés szempontjából, hanem mert az embrió fejlődése nem történik meg, s ezzel halálveszélynek teszik ki az éppen megfogant emberi életet. Továbbá olykor a beültetéshez a szükségesnél nagyobb számban történik a megtermékenyítés, s az ún. „számföldötti” embriókat elpusztítják, vagy tudományos és orvosi kísérletekhez használják föl (lefagyasztás, életfelfüggesztés is járhat az eljárással); valójában azonban az emberi életet egyszerű „biológiai anyag” szintjére fokozzák le, amivel szabadon rendelkez-„het”-nek.¹⁹

A hiteles tanítóhivatali megnyilatkozások szerint: annak ellenére, hogy a mesterséges megtermékenyítési technikák elfogadhatatlanok, minden gyermeket az isteni jószág ajándékának kell tekinteni, és szeretettel kell felnevelni.²⁰

2.2. Genetikai manipulációk

A természet rendjébe történő mesterséges, közvetlenül nem gyógyító jellegű beavatkozások – mint például a születendő gyermek nemének megválasztá-

¹⁶ Vö. *Donum vitae* II; KEK 2258, 2280; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 47, 93.

¹⁷ Vö. KEK 2379; MKPK 2003. évi bioetikai körlevele 208.

¹⁸ CONGREGAZIONE PER LA DOTTRINA DELLA FEDE, *Istruzione Dignitas personae su alcune questioni di Bioetica* (Roma 2008; a továbbiakban: DP) 13. Vö. *Donum vitae* II, B. 8; II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Familiaris consortio kezdetű apostoli buzdítás az egész katolikus Egyház püspökeihez, papjaihoz és híveihez a keresztény család feladatairól a mai világban*, 1981. november 22., in AAS 74 (1982) 81–191; magyarul: (Pápai Megnyilatkozások [PM] V) (Budapest 1982) 14.

¹⁹ Vö. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Evangelium vitae kezdetű enciklika az élet védelméről*, 1995. március 25. (a továbbiakban: EV), in AAS 87 (1995) 401–522; magyarul: (PM XXVI) (Budapest 1995) 14; EDC 21, 26.

²⁰ Vö. *Donum vitae* II, B. 5. Részletesen lásd pl.: HÁMORI Antal, *Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások etikai és jogi minősítése*, in SzLET 33 (2016) 4/126–151; Uő, *Igazságosság, emberi méltóság... 46–53*; Uő, *Az emberi reprodukcióra irányuló különleges eljárások erkölcsi és jogi aspektusai*, in HÁMORI Antal – ROJKOVICH Bernadette – SZILÁGYI Szilvia (szerk.), *Szabadságra elhivatva az életért* (Budapest 2007) 65–75; Uő, *Az in vitro fertilizáció erkölcsi és jogi aspektusai*, in SzLET 22 (2005) 4/144–153.

sára irányuló beavatkozás vagy az egymással genetikailag megegyező emberi egyedek létrehozása – esetében az emberi lényt „eszközzé”, egyszerű „biológiai anyaggá” alacsonyítják, sértik az emberi méltóságot, önazonosságot és genetikai örökséget. Az ilyen beavatkozások semmiképpen nem igazolhatók az emberiség jövőjére való kedvező hatásokra hivatkozva.

Miként *Az élet kultúrájáért* című bioetikai körlevélben olvasható: az *emberi klónozás* mind biológiai, mind pedig perszonalisztikus vonatkozásban radikálisan manipulálja az emberi nemzés eredetét képező szerelmi viszonyt és a nemek egymást kiegészítő voltát. Arra irányul, hogy a kétneműséget funkcionális szintre süllyessze le, mivel olyan petesejtet használnak, amit megfosztottak magjától, hogy átadja a helyét a klónozásra kerülő egyén diploid sejtmagjának, továbbá szükség van egy női méhre is, hogy a klónozott embrió fejlődése végbemehessen. E genetikai manipulációval a nő radikális eszközértékűvé tétele valósul meg, mert emberi mivoltát és ebből fakadó tetteit csak néhány, pusztán biológiai funkciójára redukálják (petesejtet szolgáltat és rendelkezésre bocsátja a méhét).

A klónozás során az ember legalapvetőbb viszonyainak – a gyermekségnek, a vérrokonságnak, a szülői létnek – az elfajulása történik: egy nő iker-testvére saját anyjának, mert biológiai apa hiányában saját nagypapjának a lánya. Az emberi természet rendjébe történő mesterséges beavatkozás hatalmas, beláthatatlan (pl. egészségügyi, pszichológiai) károkat okozhat.

Az emberi klónozás terve egy értékek nélküli tudomány torz következménye, és azon kultúra mélységes válságának jele, amely a tudományban, a technikában és a pusztán élettani, funkcionális értelemben vett „életminőségben” keresi az élet értelmének és az emberi egzisztencia megváltásának pótlékát.

A kutató nem tekintheti megalázonak az emberi klónozás erkölcsi elutasítását. Éppen ez a tilalom menti meg attól, hogy hivatása elveszítse méltóságát. A kutatás méltósága abban áll, hogy azt az egész emberiség *valódi* javára lehet fordítani.

Az *emberi embrionális őssejtek kutatási felhasználásával* kapcsolatban a legalapvetőbb probléma az, hogy a szedercsíra (*morula*), illetve a hólyagcsíra (*blastula*) belső sejtanyagának eltávolítása az embrió halálát okozza. Ezért az gyógyítási, betegség-megelőzési célból sem fogadható el.

²¹ Részletesebben lásd pl.: HÁMORI, *Az életvédelem kritikus pontjai...*; Uő, *Az emberi embrióval kapcsolatos kutatás, beavatkozás erkölcsi és jogi minősítése*, in *Magyar Kurír* 96 (2006) 12/12–13; Uő, *A katolikus Egyház tanítása a szervadományozásról és -átültetésről*, in *Magyar Kurír* 96 (2006) 5/11; Uő, *A születendő gyermek nemének megválasztására irányuló beavatkozás erkölcsi és jogi megítélése*, in *SzLET* 22 (2005) 3/90–95; Uő, *A magzati vizsgálatok, beavatkozások megítélése*, in *MBSz* 11 (2005) 3/150–156. Megemlítendő, hogy az egypetűjű ikrek kialakulásának (ikerképződés) lehetősége semmit sem változtat az említetteken, mert az emberi szedercsírából

Semmilyen jónak tartott cél nem igazolhat egy olyan eszközt, amely az emberi embrió életének kioltására irányul. A jó cél nem teszi jóvá az önmagában rossz eszközt még akkor sem, ha az emberi embrionális össejtek „előállítására” és „felhasználására” mellé sokan a legszörnyűbb betegségekben szenvedők képeit állítják, azt sugallva, hogy aki nem támogatja az emberi embrionális össejtekkel kapcsolatos kutatást, az nem kívánja enyhíteni ezeknek az embereknek a nyomorát.

Az emberi lény soha nem tehető pusztá tárgy- vagy eszköz-értékűvé; „biológiai anyag”-ként való használata súlyosan elítélendő cselekmény; élete annak kezdetén sem szolgáltatható ki egy másik ember vagy akár a társadalom céljaira.

Az emberi embrióknak fogantatása *pillanatától* joga van az élethez, az egészséghez, a testi épséghez és az emberi méltósághoz is. Minden, nem az érdekében és védelmében történő, fejlődését sértő vagy veszélyeztető kutatás, beavatkozás megsérti ezt a követelményt.

Az embrió saját genetikai identitással, folyamatos, koordinált és fokozatos fejlődéssel rendelkezik, ezért nem tekinthető pusztá sejthalmaznak.

Az emberi embrió a fogantatás pillanatától *személy*, ezért ekként kell tisztelni és védeni; egyedülálló méltósága okán csak olyan biztosítékok mellett vehető alá kutatásnak, beavatkozásnak, amelyek az alanyi és nem a tárgyi értékű lényvel szemben kötelezőek; eszközként való „felhasználása” megengedhetetlen. Emiatt a biológiai-orvosi tudományoknak nincs meg ugyanaz a kutatási szabadságuk, mint a tárgyakkal foglalkozó tudományoknak. A minden emberi lényt megillető méltósággal kapcsolatos felelősséget a kutatók sem háríthatják el.

Minden kutatás és beavatkozás, amely ellentétes az emberi lény igaz javával, erkölcstelen és jogellenes. Ilyen tevékenységbe energiát és forrásokat befektetni ellentétes az emberi lényre irányuló tudomány céljával és haladásával.

Az az össejtkutatás engedhető meg, amely nem veszélyezteti az emberi lény épségét, életét és méltóságát. A kifejlett szervezetből, például a felnőttek csontvelőjéből vagy az újszülöttek köldökzsinórjában áramló vérből származó (ún. „felnőtt”) össejtekkel végzett kutatások, amelyek humánusak, azaz emberhez méltóak (vö. *finis operis, finis operantis, circumstantiae*) erkölcsi és jogi szempontból elfogadhatóak és reménykeltőek.²¹

(morulából) alakulnak ki az ikrek. A viszonylag kis százalékban bekövetkező egypetéjű ikervárandósságokból nem következik az, hogy a megtermékenyítés eseményét követő körülbelül két-hetes időszakban még nem emberi egyedről (individuumról) van szó. Az ikertestvérek kialakulása sejtcsoport-elkülönüléssel jön létre, a pluripotenciával rendelkező sejtek két vagy több azonos értékű egyed (emberi embrió) fejlődése irányába különülnek el. Nem egy meghatározatlan egyediségű emberi létezőből, pusztá sejtcsoportból alakul ki hirtelen két vagy több egypetéjű ikertestvér. Részletesen – a kimérákra is kiterjedően – lásd pl.: SERRA, Angelo – COLOMBO, Roberto,

2.3. Sterilizáció

A fogamzás megakadályozásának szélsőséges fajtája a művi meddővé tétel. Míg a mesterséges megtermékenyítés esetében a minden áron való gyermekhez jutás iránti vágy jelenik meg, addig a sterilizációnál ennek éppen az ellenkezője. A sterilizáció nyilvánvalóan nem szolgálja az embrió védelmét; akkor sem, ha a fogamzás még nem következett be, és akkor sem, ha esetleg mégis bekövetkezik, amit a kis valószínűség ellenére nem lehet kizárni (az embrió egészséges fejlődése ilyenkor jóval kevésbé biztos).

A sterilizáció majdnem mindig végleges, alapvetően visszafordíthatatlan; maradandóan (súlyosan) sérti az ember méltóságát és sérthetlenségét (egészségét), valamint az igazságosságot; maradandó fogyatékossgal, illetve súlyos egészségromlással, -károsítással jár, ezért az abba való beleegyezés – büntetőjogilag releváns módon – nem vehető figyelembe (nem létezik „önconkításhoz való jog”).

Hangsúlyozandó, hogy az emberi termékenység nem pusztán személyes, hanem közösségi, társadalmi érték is; emiatt sem csorbítható. A sterilizáció az illető személy „önrendelkezési jogának” (kötelességének) gyermekek nemzésére, fogamzására és nevelésére vonatkozó későbbi gyakorlását – szinte minden esetben – ellehetleníti.

Az ember méltóságánál fogva nem birtokol hatalmat arra, hogy művi meddővé tételt hajtson végre, mivel az emberi test tagjaival azok természetes rendeltetésétől eltérően nem rendelkezhet: azokat el nem pusztíthatja, meg nem csonkíthatja, természetes működésükre alkalmatlanná nem teheti, kivéve, ha az egész test egészségéről másként nem lehet gondoskodni. A beavatkozásnak a szociális helyzet, a családi kapcsolatok, a gyermekek száma és állapota vagy más hasonló szempont sem lehet indoka. Ez mutatja, hogy az úgynevezett „önrendelkezési jog” (a szabadság) – az említettek szerint – nem terjed ki a sterilizációra (ivarmirigyek eltávolítása, károsítása, illetve nemző- vagy fogamzó-képesség megszüntetése).

A humánembrió identitásának és státuszának kérdése természettudományos szempontból, in VIAL CORREA, Juan de Dios – SGRECCIA, Elio (szerk.), *A humánembrió identitása és jogállása. A Pápai Életvédő Akadémia dokumentációja* (Budapest 2001) 130–196. Az emberi embrió fejlődéséhez lásd még pl.: SADLER, Thomas W., *Langman – Orvosi embriológia* (Budapest 122014). Érdeemes felhívni a figyelmet a következőkre is: „Azok, akik a beágyazódást tekintik az egyedi, illetve a személyes lét kezdetének, a kapcsolatra, a relációra helyezik a hangsúlyt. Igaz, hogy a reláció az emberlét nélkülözhetetlen eleme, de ugyanúgy igaz az is, hogy a reláció lételméletileg (ontológiailag) nem megalkotja (konstituálja) a személyt, hanem előfeltételezi azt. Az alany, a szubjektum valósága az, ami a relációt lehetővé teszi. Nem létezik reláció fiziológiai (élettani), pszichológiai vagy szociális értelemben, ha nincs egy létező, amely a másikhoz viszonyulna.

Az utód létrejöttének megakadályozását célzó sterilizáció a jogosultság hiánya miatt erkölcsileg rossz, a természettörvény is tiltja, ezért jogilag sem igazolható, és elítélendő. Ez vonatkozik az időleges sterilizációra is mind férfi, mind nő esetében. A sterilizáció tilalma tehát nem sérti, nem korlátozza (fogalmilag nem sértheti, nem korlátozhatja) az önrendelkezési jogot: a sterilizációhoz nincsen jog. Az önrendelkezési jog fogalmilag nem terjedhet ki arra, hogy az ember akár közvetlenül, akár valaki más (adott esetben orvos) beavatkozásával ártson magának. A sterilizáció nem lehet a családtervezés eszköze.²²

3. ZÁRÓGONDOLAT

Minden ember, különösen a védtelen, kiszolgáltatott, születendő ember *méltóságteljes* éléséért, örök életéért, testi-lelki egészségéért, békéjéért, boldogságáért ajánlom szeretettel a fentiekben megfogalmazottakat, remélve, hogy segítségül szolgálnak ahhoz, hogy az emberi életet fenyegető kihívásokra megfelelő, az emberi életet és méltóságot a fogantatás pillanatától a természetes halálig oltalmazó, az *Életet* választó, szolidáris választ adhassunk.

„Válaszd tehát az életet, hogy élj és megsokasodj,
és az Úr, a te Istened megáldjon téged azon a földön, ahova indulsz,
hogy birtokodba vedd.”²³

Mások a központi idegrendszer kialakulása kezdeteinek, így az öröm és fájdalomérző képesség, illetve funkció megjelenésének tulajdonítanak nagy szerepet az egyedi és a személyes lét kritériumainak meghatározásánál. A szenzitív funkciók megléte azonban előfeltételezi egy olyan szubjektum létezését, amely érzékel. A szubjektum léte az, ami lehetővé teszi bizonyos funkciók meglétét, és nem a funkciók megléte az, ami a szubjektumot létrehozza, azaz konstituálja.” – *MKPK 2003. évi bioetikai körlevele* 25, 29–30. pont. „A körlevél elkészítésében a Püspöki Konferenciát neves szaktudósok – Falus András, Freund Tamás, Hámori József, Kopp Mária és Vizi E. Szilveszter, valamint Harsányi Ottó teológus – segítették.” – Magyar Kurír, 2003. december 11.

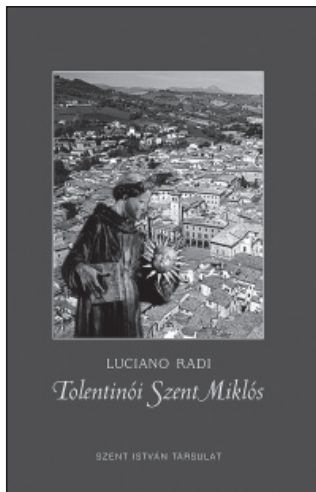
²² Lásd pl.: HÁMORI, *Az életvédelem kritikus pontjai...*; Uő, *Igazságosság, emberi méltóság...* 43–45.

²³ MTörv 30,15–20; vö. EV 48.

Luciano Radi

TOLENTINÓI SZENT MIKLÓS

TOLENTINO SZENTJÉNEK ÉLETE

A Szent Ágoston Remetéinek Rendjébe tartozó első és sokáig egyetlen szent a toleNTinóinak nevezett Miklós volt. Szerzetes és pap volt – életszentségét ez a kettős szempont hitelesítette. Az egyik oldalról az ördög folyamatos támadásairól tanúskodó szigorúbb aszketizmus, a másíkról pedig a fáradhatatlan lelkipásztori buzgóság és szeretet. Az élettörténetét bemutató kötet a földrengés sújtotta toleNTinói Jézus Szíve-templom magyar segítségével történő újjáépítésének emlékére jelent meg.

160 oldal, puhafedeles. Ára: 2200 Ft

PALÁNKI FERENC

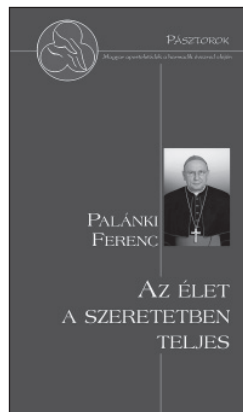
AZ ÉLET A SZERETETBEN TELJES

ELMER ISTVÁN BESZÉLGETÉSE

A DEBRECEN-NYÍREGYHÁZI MEGYÉSPÜSPÖKKEL

Az életben a végtelen teremtettség jelenik meg, a szeretetben az ember számára lehetséges legnagyobb, legtöbb létezés-gesztus, s mindez a teljesben, az egészben – mondjuk ki: Istenben – ölelődik át. A fiatalok körében is népszerű püspök ezzel a lelkülettel beszél életéről, gondolatairól.

288 oldal, kemény táblás. Ára: 2980 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda

1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ KÄFER ISTVÁN

Lexikonok békesszolgálati lehetősége

Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez,
kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra *

X.

R

RABENSEIFER Alfréd Viktor (1890. június 15., Piňovice [Kniebitz], Morvaország – 1960. február 2., Bazin) plébános. A középiskolát Eperjesen, a teológiát esztergomi szeminaristaként végezte. 1912. október 20-án szentelték pappá. Kápláni szolgálati helyei: Somorja, Récese, Vedrőd (1914), Budapest-Rókus (1918), Józsefváros (1919). Sárísáp plébánosa (1932), a Csolnoki Espereskerület esperese, az elemi iskolák felügyelője (1935).¹ Józsefvárosi káplán korábban megnyitotta a nagyszombati Szent Adalbert Társulat könyvesboltját, amely 1928–1932 között működött. 1930-ban a társulat 107 könyvet ajándékozott a Szlovák Katolikus Munkáskörnek.² 1929–1935 között a *Budapesti Egyházközségi Tudósító* felelős szerkesztője volt. 1946-ban Csehszlovákiába távozott, és Pozsony-Ligetfaluban lett plébános. 1954-től nyugdíjasként a bazini papi otthonban élt, és tájképfestéssel foglalkozott.

Műve: *Miatyánk* (Budapest 1919).

Irod.: MKL XI, 387 (Viczián János).

* Az I–IX. rész a *Magyar Sion* 2013. évfolyamától folyamatosan jelent meg.

¹ A szlovák katolikus lexikon nem tud róla, pedig életét a szlovák katolikus szolgálatának szentelte. Morvaországi szülőhelye ellenére Szlovákia papi személyiségei közé kell sorolni. Szócikke a mi lexikonunk alapján készült. A szlovák és a német nyelv elsajátítása nyilván cseh anyanyelven okán természetes.

² HANAKOVIČ, Štefan, *Dejiny Spolku svätého Vojtecha* [A Szent Adalbert Társulat története] (Trnava 2005) 285; SZTAKOVICS Erika, *Tomek Vince szerepe a Magyarországi Szent Adalbert Társulat létrehozásában*, in *Magyar Sion* (2011) 76. A kézikönyvünkben szereplő állítás, miszerint Rabenseifer a szlovák munkáskör és a nőegylet vezetője, valamint hogy a Szent Adalbert magyarországi fiókjának alapítója volt, tévedés.

Nem került a *Lexikón...*-ba RABENSEIFER Hubert (1880–1936), minden bizonnyal Alfréd Viktor fivére, aki Nahács és Vedrőd plébánosa volt, RÁCZ Antal (1844–1912), Nahács plébánosa, az ugyancsak Nahácson is plébánoskodó RÁCZ István (1897–1937?).³ Hiányzik a szlovák kézikönyvből RÁCZ János (1868–1933), Nagypaka plébánosa, RADISICS Alajos (1837–1897), Varbó plébánosa, RAJNER Lajos (1842–1920) esztergomi segédpüspök, aki a Nagyszombati Érseki Gimnázium tanáráként kezdte pályáját, RÁK Péter (1900–1945?), Kőhidgyarmat plébánosa, RAKITA Árpád (1903–1045?), (Bars)Bese plébánoshelyettese, RÁKÓCZY József (1870–1928) esperes, Üzbég plébánosa, RÁKOSI Ferenc (1889–1916), aki Zselízen is káplánkodott, RÉDL Antal (1908–1978?) esperes, Ekecs plébánosa, RÉDLER István (1891–1920?), Kőhidgyarmat, Hidaskürt káplánja, RÉH János (1821–1895) nagyszombati szemináriumi spirituális, pozsonyi kórházlelkész, REHÁK László (1861–1955), Egbell, Bácsfalu plébánosa. Nem szerepel a szlovák lexikonban REHÁK Mátyás (1819–1894) esperes, Szomolánka, Brockó plébánosa, REHANEK Ferenc (1877–1945) esperes, Szete plébánosa, REHANEK Vince, aki 1919-ben a Vezekényi Espereskerület espereshelyettese, REICH József (1811–1894), aki Selmecebányán is káplánkodott, REINDL Román (1852–1923), Szete plébánosa, REITER Alajos (1816–1895), Aranyosmarót plébánosa, RENDA Ferenc (1848–1909), Szete plébánosa, RÉPÁS József (1874–1929), aki Dunaszerdahelyen, Udvardon és Kőhidgyarmaton káplánkodott, RÉVAY József (1880–1938?), Drahóc plébánosa, Csitaj adminisztrátora, RÉVÉSZ Ferenc (1899–1961), Pered, Zsigárd plébánosa, RIBÁNY Imre (1858–1901), aki a pozsonyi Szent Márton-dómban is káplánkodott, a műfordító RIBÁNY Olivér (1848–1929), Pered plébánosa.

RICHTER János (1872. február 8., Igló, Szepes m. – 1934. május 18., Komárom, Nyitra m.) plébános, politikus. Iglón járt gimnáziumba, a teológiát Szepeskáptalanban végezte. 1894. június 29-én szentelték pappá. Káplán volt Zázriván, Nagybobrócon (1895), Liptószentmiklóson (1896), Turdossinban, Szepesbélán (1898). Nagyfalu adminisztrátora, majd plébánosa (1900), 1914-ben pedig átvette az Esztergomi Főegyházmegye, és Ipolyszakállos plébánosa lett. Szepességi német volt, nem tudott szlovákul, de magyar patriotizmussal védelmezte a szlovákok nyelvi jogait. Ezért helyezte Párvy püspök szlovák települések plébániáira. Türelmes nemzetiségpolitikai álláspontjának is köszönhetően 1910–1918 között Alsókubin választókerület országgyűlési képviselője volt,

³ Adatai bizonytalanok, mert például Kékkő település nincs Szlovákiában.

⁴ Kézikönyvünk *Vágújhely* adata hibás. A mai Žiar nad Hronom Szentkereszt, Barsszentkereszt

és mint ilyen előmozdította Pavol Országh Hviezdoslav tagságát a Kisfaludy Társaságban. Részt vett Árva megye társadalmi életében, sőt Turdossinban fogyasztási szövetkezetet alapított. 1918 után szembefordult a csehszlovák állammal. 1925–1934 között a Magyar Nemzeti Párt szenátora lett Érsekújvár képviselőjében. 1926 decemberében felfüggesztették, de a következő évben feloldották a felfüggesztést. 1927-ben Ipolyszakállos plébánosaként ment nyugdíjba. A mi kézikönyvünk nem tud kulturális-politikai tevékenységéről, a szlovák felfüggesztéséről. Hviezdoslav-vonatkozása a magyar szakirodalomban nem ismeretes. Munkásságának közös feldolgozása a legelső feladatok egyike.

Műve: *Alsó-Kubin országos képviselőjének beszéde a választói jogi kérdésben 1917. jún. 26-án* (Budapest 1917).

Irod.: VÁRADY G., in *Árvamegyei almanach* (Alsókubin 1912); *Szepesi Hírlap* (1934. máj. 26.); POTEMRA, Michal, *Prejavj supremacy mad'arských vládnucich kruhov v politickom živote Slovenska v r. 1901–1914* [A magyar uralkodó körök szupremációjának megnyilvánulásai Szlovákia életében 1901–1914 között], in *Historický časopis* (1980) 66, 72; MKL XI, 614 (Viczián János); *Lexikón...* 1157–1158 (Lubomír V. Prikryl).

RIMELY Károly (1825. február 4., Esztergom – 1904. január 12., (Garam)Szentbenedek, Bars m.)⁴ püspök, egyháztörténész. Esztergomban (1836), majd a pozsonyi Emericanumban végezte a gimnáziumot, a filozófiát 1840-től Nagyszombatban, a teológiát 1842-től pazmanitaként Bécsben. Ott szentelték pappá 1848. június 21-én. Kisegítő káplán lett Dömösön, 1849-ben Buda-Krisztinavárosban. 1850-től a Pázmáneum prefektusa. 1852-től az esztergomi szemináriumban egyháztörténetet és jogot tanított. 1860-ban a Pázmáneum rektorhelyettese, 1865–1870 között megbízott rektora volt. 1865-től magyar nyelvre és irodalomra tanította Rudolf trónörökösöt, Gizella és Klotild főhercegnőt. 1867. március 16-án Pozsonyban örkanonok, 1870-ben lekéri apát. 1886-ban a budapesti egyetem teológiai karának tanára, a bécsi egyetem címzetes tagja. 1889-ben Pozsonyban városi plébános, 1892-ben pápai kamarás, 1893. május 23-tól beszercebányai püspök. A Magyar Történelmi Társulat alapító tagja. Szentelése augusztus 27-én történt a pozsonyi Szent Márton-székesegyházban, amelynek

formában volt használatos, 1893-ban magyarították Garamszentkeresztre. Lásd: MAJTÁN, Milan, *Názvy obcí Slovenskej republiky (Vývin v rokoch 1773-1997)* (Bratislava 1998) 351.

épületét pozsonyi plébánosként áldozatkészen gondozta. Fél évszázados papi jubileumán a Ferenc József-rend nagykeresztjét és a király saját kezű üdvözlő levelét kapta. Igen értékes forrásul szolgál a mai Szlovákia és Pozsony egyház- és művelődéstörténetéhez, ezért fontos életművének közös feltárása.

Művei: 1. *Egyházi beszéd szent István király ünnepén...* (Bécs 1861). 2. *Historia collegii Pazmaniani, quam ex tabulariis conscripsit* (Viennae 1865). 3. *Egyházi beszéd ... szent István, Magyarország első apostoli királyának ünnepén...* (Bécs 1865). 4. *Capitulum insignis ecclesiae collegiatae Posoniensi ad S. Martinum ep. olim Salvatore Instar manuscripta* (Posonii 1880). 5. *Egyházi beszéd, melyet ünnepélyes beiktatása alkalmából meggye híveihez intézett* (Pozsony 1893). 6. *Az esztergomi Nagyboldogasszony...* (Besztercebánya 1900).

Cikkeiből: 1. *Dömös, történeti adatok után*, in *Családi Lapok* (1853). 2. *A pozsonyi közművelődési egyesület ülésén mondott beszéde*, in *Magyar Állam* (1884). 3. *Rudolf trónörökös neveltetéséről*, in *Vasárnapi Újság* (1896) 51.

Irod.: MKL XI, 625 (Viczián János); *Lexikón...* 1158–1159 (Vojtech Strelka); HALKO, Jozef – KOMORNÝ, Štefan, *Dóm. A pozsonyi Szent Márton-székesegyház* (Szülőföld Kulturális, Sport és Örökségvédelmi Egyesület, NKA, [Szombathely] 2016) 55–56.

Nem került a *Lexikón...*-ba RIPPER István (1885–1947?), Csúz, Bajcs plébánosa, RÓNAI János (1894–1937), Kálna plébánosa, RONCHETTI Antal Etele (1841–1922), Rohó plébánosa, a szlovákul is beszélő RONKAY (Raufstein) Antal (1880–1943), aki Vittencen és Nagyszombatban káplánkodott, ROSZBORY János (1823–1896), Báhony plébánosa, a Bazini Espereskerület esperese, ROSZIPÁL Antal (1862–1927), Grinád plébánosa, a Szenci Espereskerület esperese.

ROSZIVAL István (1844. augusztus 4., Kisvárad, Nyitra m. – 1916. szeptember 1., Esztergom)⁵ esztergomi kanonok, író, politikus. Esztergomban végezte a gimnáziumot, a bölcsészetet Nagyszombatban, a teológiát a pesti egyetemen, a Központi Papnevelő Intézet hallgatójaként. 1868. augusztus 2-án szentelték pappá. Stomfán volt káplán, majd adminisztrátor (1870, 1873), később plébános (Pozsony) Besztercén és a Stomfai Espereskerület espe-

⁵ A *Lexikón...* adatai hiányosak és pontatlanok. Elhalálozásának dátuma ott 1899. május 24.

⁶ 1913-ban magyarították Felsőradosra.

⁷ Mindkét lexikon bizonytalan. Beke Margit papi szolgálati adatai megbízhatóak. A szlovák lexi-

rese. 1877-ben teológiai doktor lett. 1887-ben Perbete plébánosa, az Udvardi Espereskerület esperese, 1888-ban Tardoskedd plébánosa és az Érsekújvári Espereskerület esperese. 1889-től esztergomi kanonok, 1891-ben pécsváradi apát, 1893-tól az esztergomi szeminárium rektora. 1893-ban az Országos Katolikus Tanítói Segélyalap elnöke. 1881–1892 között a stomfai, majd a várnai választókerület országgyűlési képviselője. Liberális programját Prohászka Ottokár kifogásolta, ezért lemondott szemináriumi rektorságáról. Egyértelműen hungarus patrióta volt, szlovák választókerületekben szerzett mandátumot, és szlovák nyelvű prédikációja is jelent meg, ugyanakkor a *Nemzeti Politika* című lap munkatársa is volt (1884). Fiatalkorában versei is jelentek meg. Ő is közös feldolgozásra vár, adatai mind a magyar, mind a szlovák kézikönyvben hiányosak, hibásak.

Művei: 1. *Theses ex universa Theologia in Universitate Hungarica* (Posonii 1877). 2. *Pamiatke posvatenia chrámu Božeho v Zohori* [A zohori templom felszentelésének emlékezete] (Esztergom 1898).

Irod.: PROHÁSZKA Ottokár, *Roszival kanonok Kiszuca-Újhegyen*, in *Az igazság napszámában* (Prohászka Ottokár Összegyűjtött Munkái XXI) (Budapest 1929) 34; MKL XI, 717 (Viczián János); *Lexikón...* 1168 (Vladimír Gregor).

Nem került a szlovák lexikonba ROSZIVAL Mihály (1874–1907), Nyitra-pereszleny adminisztrátora, ROSZNÁKY Károly (1842–1900), Nagysurány plébánosa, aki bizonyára szlovákul is pasztorált, ugyanígy ROVENSZKY István (1865–1929), Radosóc⁶ plébánosa, a Sasvári Espereskerület esperese, a szintén valószínűleg szlovákul is pasztoráló ROZIM József (1876–1953), aki a selmecbányai evangélikus líceumban és Szakolcán volt hittanár, ROZMANITH Béla (1865–1904?), aki többek között Naszvadon és Galántán káplánkodott, RÓZSA József (1842–1906) pozsonyi kanonok, RÓZSA-VÖLGYI László (1919–1987), aki Somorja káplánjaként kezdte papi pályáját, ROZSHÁZY István (1830–1901), aki Zselízen is káplánkodott.

RÚČKA, Štefan (1825. december 24., Nagyszombat – 1904. augusztus 17., Nagykosztolány, Nyitra m.) tábori lelkész, történész, publicista. Gimnáziumi tanulmányait a nagyszombati bencéseknel végezte, a bölcsészetet és a teológiát Nyitrán.⁷ 1849. január 6-án

kon (Vladimír Prikryl) nem is tud arról, hogy Rúčka a Nyitrai Egyházmegyéből került az esztergomiba. A mi lexikonunk szlovák adatai egyszerűen használhatatlanok, a szlováké rendkívül hiányosak. A további problémák említésétől eltekintünk.

szentelték pappá. Káplánkodott többek között Thurzófalván, Valaszkán, adminisztrátor volt Kisjeszenen. Tábori lelkésszé nevezték ki, de tífuszt kapott és leszerelt. 1874-ben adminisztrátor Alsóbotfalun. 1878-ban az Esztergomi Főegyházmegyében Drahóc adminisztrátora lett, ahonnan 1902-ben nyugdíjba vonult. A szlovák nemzetté válás katolikus vonalának meghatározó alakja. Különösen jelentős munkássága a Szent Adalbert Társulat létrehozásában, szlovák katolikus periodikumok szerkesztésében. Életművének feldolgozásával a szlovák egyháztörténet is adós.

Művei: 1. *Všeruka kresťansko-katolícká v 655 kázňach nedelňých ... od Antona Palšoviča* [Általános keresztény-katolikus tanítás 655 vasárnapi prédikációban ... Anton Palšovičtől] (Átdolgozás), in *Poklady katolíckého rečníctva...* [A hitszónoklás kincsei] (v Budíne 1858). 2. *Trnava čili historicko-miestopisný nástin ... tohoto sl. kr. mesta slovenského a stručný opis zámku a pánstva Frajsstackého...* [Nagyszombat vagyis ... e szlovák szabad királyi város történeti-helytörténeti rajza és a galgóci várkastély és uradalom rövid leírása] (v Skalici 1868). 3. *Krátky výklad nedelňých a sviatočných i príležitostných Evangelii* [Vasárnapi és ünnepnapi, valamint alkalmi evangéliumok rövid magyarázata] (Skalica 1884).

Tanulmányaiból: 1. *Pamätnejšie kalvária v zemi uhorskej* [Emlékezetesebb kálváriák Magyarhon földjén], in *Domová pokladnica* I (1847) 139–141. 2. *O lhostejnosti čili chladnosti ve věcech víry* [A közömbösségről vagyis a hidegségről a hit dolgában], in *Poklady kazateľského rečníctva* I (1849–1851) 131–137. 3. *Kerá je pravá spasitedlná víra?* [Melyik az igazi üdvözítő hit?], in *Cyrill a Method* (a továbbiakban: CM) I (1850). 4. *Otvřený list na R. strany staroslovenčiny* [Nyílt levél az ószlovák nyelv R. oldalairól], in *Slovenské noviny* II (1850) 48. 5. *Slovanská politika* [A szláv politika], in CM III (1852) 28. 6. *Chudoba a almužna. Návrhy o tom, jako by se dala včilejší chudoba lodi našeho* [A szegénység és az alamizsna. Javaslatok arról, hogyan lehetne népünk nyomorát megállítani vagy legalább mérsékelni], in CM III (1855) 8–9. 7. *Kde máš hledat' prameň nakazenosti terajšej?* [Hol kell keresned a mostani romlottság forrását?], in *Katolícke noviny* VII (1855) 10–11. 8. *Pápež a cirkev, náboženství a kněžství* [A pápa és az egyház, a vallás és a papság], in CM (1856) 30–52. 9.

⁸ A szlovák lexikon adata szerint. A hosszú életű jezsuita munkásságáról a mi kézikönyvünk alig

Naše slovenské reálne gymnásium [A mi szlovák reálgimnáziumunk], in *Slovenské noviny* I (1858) 69. 10. *Autonomia kath. Cirkve v Uhrách a katolícko-autonomičné voľby* [A magyarthoni Katolikus egyház autonómiája és az autonómia-választások], in *CM* (1869) 20. 11. *Názvoslovie náboženské u Slovanov* [Vallási elnevezések a szlávoknál], in *CM* (1870) 15. 12. *Národné piesne* [Népdalok], in *Sborník Matice slovenskej* (1870) 20–21. 13. *Dobročinnosť Jeho Eminencie p. kardinála Simora a verejná vďaka naša* [Öminenciája Simor bíboros jótéteménye és a mi nyilvános köszönetünk], in *Katolícke noviny* XI (1880) 12.

Irod.: WAGNER József, *A Nyitra-egyházmegyei papság irodalmi működése. 2. rész*, in *Magyar Sion* (1890) 383; BUDAY, Jozef, *Vývoj slovenského katolíckeho časopisectva* [A szlovák katolikus folyóiratok fejlődése], in *Katolícke Slovensko* 471; HANAKOVIČ 103, 109 és 137; *Lexikón...* 1176–1177 (Vladimír V. Prikryl).

Nem található a szlovák lexikonban RUDOLF Béla (1829–1897), Muzsla, Deménd, Vámosladány plébánosa, RUDROFF Béla (1875–1938), Récsé plébánosa, a Szentgyörgyi Espereskerület esperese, RUMMEL Rezső (1893–1965), Dunaszerdahely plébánosa, folyóirat-kiadó.

S

Hiányzik a *Lexikón...*-ből SÁFÁR (Šafár) Ferenc (1888–1952), aki Szomolány plébánosa volt, és szlovákul is pasztorált, SÁFÁR (Šafár) József (1868–1947), az előbbi fivére, aki Csári adminisztrátora volt.

SAHULČÍK, Vendelín SJ (1887. december 13.,⁸ Oszada, Árva m. – 1972. május 31., Předhradí u Skutče, Csehország) politikus, író. Elemi és polgári iskolába Námesztón járt, a teológiát Esztergomban és Budapesten végezte. 1910. június 6-án szentelték pappá Esztergomban. Sopornán és a Hont megyei Nádason lett káplán. 1922-ben a budapesti Szent István Kórház lelkésze volt, beiratkozott az egyetem teológiai karára, és Stomfán káplánkodott. 1914-től 1919-ig Nádas adminisztrátora, Zichy néppártjának funkcionáriusa volt. 1919-ben Ipolyságon Hont megye főispánjává választották, s ebben a tisztségben szervezte a honti régió

⁸ tud valamit, ezért a címszó a *Lexikón...* alapján készült.

csehszlovák közigazgatását. A Magyar Tanácsköztársaság alatt halállal fenyegették. Főispánként aláírt néhány halálos ítéletet. Ezért is lépett be Nagyszombatban a jezsuita rendbe, Lengyelországban filozófiát végzett, majd Innsbruckban teológiát. Jézus Szíve tiszteletét terjesztette főként munkások között. Rendi előljárói vitái miatt Rózsahegyre helyezték, ahol 12 évig működött. 1945-ben egy prédikációja miatt hat hétre börtönbe került. 1949-ben előljárói a Rózsahegy melletti Rybárpole-ra helyezték, ahonnan politikai okokból Vojtaššák püspök a lőcsei kórházba menekítette. 1950-ben Podolinba internálták. Öt évig szerzetes nővérek lelkiatyjaként működött Csehországban, ahol 1970-ben gyémántmiséjét is ünnepelte. Halálos ágyán visszavették a Jézus-társaságba. Újságcikkeket is írt, és fordítással is foglalkozott.

Irod.: *Lexikón...* 1191–1192 (Ján Letz).

Nem került a szlovák lexikonba SALÁTA Károly (1874–1927), Magyarbél plébánosa, SALGÓ János (1828–1893), akinek a szlovák nyelv nem tudása miatt le kellett mondania plébánosságáról Deménden, és végül Nagysalló plébánosa lett.

SÁNDORFI, Eduard (1869. április 5., Bossác, Trencsén m. – 1936. január 6., Verbóc, Nyitra m.) szlovák nemzeti elkötelezettségű politikus, publicista. 1888-ban Skrabanek nevét Sándorfira változtatta. 1892-ben fejezte be teológiai tanulmányait Nagyszombatban, és abban az évben pappá is szentelték. Pályáját Pobodimben kezdte káplánként, majd 1899–1905 között a budapesti szlovákok körében tevékenykedett hitoktatóként. Józsefvárosban megalakította a Katolikus Kört, hogy a szlovák munkások kevésbé kapcsolódjanak be a szocialista munkásszervezetekbe. A Katolikus Néppárt támogatta a nemzetiségek igényeit, s ennek keretében működött Sándorfí is. A párt programját képviselő *Krest'an* [A Keresztény] c. lapot ő maga szerkesztette. 1902-ben a Budapesti Katolikus Munkáskör elnöke lett. Ő indította a *Posol Svätého Antona* [Szent Antal Hírnöke] c. folyóiratot is. 1905-től Verbó adminisztrátoraként működött, élénk közéleti, publicisztikai tevékenységet folytatott.

Cikkeiből: 1. *Robotnícka otázka* [A munkáskérdés], in *Krest'an* (a továbbiakban: K) (1899) 25. sz. 2. *Bratské slovo k domácmu*

⁹ A szlovák lexikon szerint január.

lekárovi [Testvéri szó a házirovoshoz], in K (1899) 45. sz. 3. *Pieseň vysťahovalca* [A kivándorló éneke], in K (1900) 5. sz. 4. *Páni liberáli sa smejú* [A liberális urak nevetnek], in K (1900) 7. sz. 5. *Spolky miernosti* [A mértékletességi egyesületek], in K (1900) 10. sz. 6. *Našim bratom evanjelikom!* [Evangélikus testvéreinkhez!], in K (1900) 14. sz. 7. *Gróf Ferdinand Zichy v Ríme* [Zichy Ferdinánd gróf Rómában], in K (1900) 18. sz. 8. *Vysťahovanie národa* [A nemzet kivándorlása], in K (1900) 20. sz. 9. *Položenie kresťanstva v Uhorsku* [A kereszténység helyzete Magyarhonban], in K (1900) 21. sz. 10. *Národohospodárska politika liberálov* [A liberálisok nemzetgazdasági politikája], in K (1900) 23. sz. 11. *Boj proti svätému krížu* [Harc a szent kereszt ellen], in K (1900) 23. sz. 12. *Slovo k pešťanským rodákom* [Egy szó a pesti atyafiakhoz], in *Slovenský denník* (1900) 84. sz.

Irod.: KOVÁCS Anna, *A szlovákok élete és kultúrája Budapesten a dualizmus korában* (Budapest 2006) 100–101, 104–105; MKL XI, 859 (Viczián János); *Lexikón...* 1308–1309 (Ján Letz).

SÁNDORFI Nándor (1863. március 9., Bossác, Trencsén m. – 1921. február 2.,⁹ Lopassó, Nyitra m.) esperes plébános, archeológus, publicista, Eduard Sándorfí bátyja. Trencsénben és Nagyszombatban járt gimnáziumba, Esztergomban érettségizett, ott végezte a bölcsezetet és a teológiát. Harmadéves korában elnökének választotta a Magyar Egyházirodalmi Iskola. 1886. május 30-án szentelték pappá. Stomfai és szomolányi káplánkodás után 1890-től Alsólópassó plébánosa. Archeológiai, történelmi, művelődés-történeti tanulmányokat, ismeretterjesztő cikkeket publikált papi működésének helyeiről, legnagyobb részt magyar nyelvű periodikumokban. Andrej Kmet¹⁰ ezt szemére vetette, valamint azt is, hogy a szomolányi régészeti anyagot budapesti múzeumnak adta. Kerámiagyűjteményét már a Szlovák Múzeumi Egyletnek, egy részét a nagyszombati Szent Adalbert Társulatnak juttatta. Etnikumához ragaszkodó, de teljesen *hungarus/uhorský* meggyőződésű volt. Munkássága mindkét mai nemzeti kultúránk szerves része, közös kincse.

Tanulmányaiából: 1. *A haluziczi román templom*, in *Egyházművészeti Lapok* (1884) 108–114, 139–145. 2. *Adalékok Pöstyén műemlékeihez*, in uo. 243. 3. *Adalékok a haluziczi román temp-*

¹⁰ Bővebben: KÁFER I., *Lexikonok békesszolgálati lehetősége VI*, in *Magyar Sion* (2015) 217–220.

lom történetéhez, in uo. 353–356. 4. *Trencsén város műemlékei*, in uo. (1885) 138–146, 166–174, 203–209. 5. *A trencsényi nyomdák története 1636–1663*, in *Vágvölgyi Lap* (1885). 6. *A vagyóczi XV. századbeli templom*, in *Egyházművészeti Lapok* (1886) 17–22. 7. *A növendékpapok önképzésének szükségessége*, in *Tájékoztató* (1886) 13. 8. *A szomolányi kántortanítók javadalmazása a XVII. és XVIII. században*, in *(Regéczy) Kalauz* (1888) 131. 9. *A régiséggyűjteményekről*, in *Nagyszombati Hetilap* (1889). 10. *Nagyszombat befolyása Szomolányra a XVI. században*, in uo. (1889). 11. *A szomolányi őstelepről*, in *Archeológiai Értesítő* (1889) 420–423, (1890) 66–71. 12. *Stomfavidéki régiségek*, in uo. (1889, 1890). 13. *Egy trencsényi címerről*, in uo. (1890) 366–368. 14. *A csejtei őstelepről*, in uo. (1892) 245. 15. *Adatok a dejthei habánok történetéhez*, in *Nagyszombati Hetilap* (1890) 26. 16. *Középkori sírletelekről Ocskón*, in *Archeológiai Értesítő* (1895) 256–259. 17. *Pusztaveszi őstelep*, in uo. 282. 18. *A szomolányi ásatások*, in uo. (1896) 109–118.

Irod.: KLČO, M., *Dolný Lopašov 1394–1994* [Alsólópassó 1394–1994] (Dolný Lopašov 1994); POLLA, B., *Archeológia na Slovensku v minulosti* [A régészet Szlovákiában a múltban] (Martin 1996) 232–235; MKL XI, 859 (Viczián János); *Lexikón...* 1309 (Emil Kačala).

Nem található a szlovák lexikonban SANDRIK József (1853–1915), aki Garamújfalun kezdte papi szolgálatát, SANKOVITS László (1869–1936), Csipár plébánosa, SÁNTHA Ágoston (1813–1903), Bát plébánosa, SANTHÓ Károly (1818–1906) pozsonyi kanonok, SÁRHEGYI (Sztrecskó) Lajos (1853–1909), a szakolcai főgimnázium tanára, SÁRMIR János (1849–1912), Csejkő plébánosa.

SASINEK, Jozef (1894. február 25., Vradist, Nyitra m. – 1950. március 22., Pozsony)¹¹ középiskolai tanár, levéltáros, történész. A budapesti egyetem teológiai karán végezte a teológiát 1913–1918 között. 1918. május 17-én szentelték pappá. Kápláni szolgálati helyei: Ürmény, Garamújfalu (1920), Egbell, ugyanitt, majd Pozsony-Blumenthalban adminisztrátor (1922). 1922. október 23-tól a pozsonyi Állami Koedukált Tanítóképző hittanára. Felügyelte és segítette az elemi és polgári iskolák pedagógiai munkáját,

¹¹ Mivel kézikönyvünk keveset és hibásan tud róla, a szócikk nagyrészt a *Lexikón...* alapján készült.

¹² Kézikönyvünk adatai hibásak. A szakolcai Sasinek-család tagja lehetett, aki magyarosította

gyakran volt érettségi elnök. A Vojtech Tuka elleni perben 1929-ben a vád oldalán tanúskodott, amiért a magyar sajtó támadta, a szlovák egy része védte. A Tuka-párti állami és egyházi tényezők beavatkozására felmentették tanári állásából, és 1934-ben Dojcs, majd Haszprunka plébánosa lett. 1940-ben nyugdíjazták. 1943-tól a pozsonyi városi levéltárban dolgozott, ahol elsősorban a pozsonyi szlovák katolikus és evangélikus papok tevékenységével foglalkozott, valamint a várostörténet szlovák vonatkozásait kutatta. Gazdag kéziratos hagyatéka a városi levéltárban van. Kutatásait nagybátyja, Franko Viťazoslav Sasinek munkássága nyomán is végezte. Életműve igen fontos hungarikum is, mind történeti, mind gyakorlati szempontból. A húszas években a tanítóképzésben magyar nyelven is oktatott.

Műve: *Slovenskí reprezentanti duchovného života Bratislavy v XVI. a XVII. storočí* [A XVI–XVII. századi Pozsony szellemi életének szlovák reprezentánsai], in *Slovenská Bratislava I* (1948) 61–157.

Irod.: *Lexikón...* 1200–1201 (Ľuboš Kačírak).

Nem található a szlovák lexikonban SASVÁRI (Schott) István (1914–1975), aki Gútán káplánkodott, és 1945-ben kiutasították Csehszlovákiából, SASVÁRI (Sasinek) János Nilus (1875–1929),¹² aki 1898-ban Sárísápon is káplánkodott, majd 1924-ben Bikszárdon. Nincs a *Lexikón...*-ban SCHATZ Miklós (1892–1933), aki Érsekújváron és Komáromban káplánkodott,¹³ a minden bizonnyal szlovákul pasztoráló SCHIKUTA Milkós Rezső (1889–1961), Nagylévárd plébánosa, SCHILL József (1883–1945), Baka adminisztrátora, SCHIMACZIUS Adolf (1830–1905), aki Pozsonyban, a Szent Márton-székesegyházban is káplánkodott, SCHLICK István (1840–1907) esztergomi kanonok, aki 22 évig a nagyszombati főgimnázium igazgatója és a szeminárium rektora volt, SCHNIERER Ignác (1824–1893), Holics plébánosa, aki bizonyára szlovákul pasztorált, SCHNITZLER Sándor (1877–1949), Szentmihályfa plébánosa, SCHOBER Ede (1841–1905), Újvároska plébánosa, SCHREIBER Aladár (1869–1926), Ipolyság plébánosa, a minden bizonnyal szlovákul is pasztoráló SCHRUTTA Károly (1857–1909), Nahács plébánosa, SCHULZ Nep. János (1808–1896) nagyszombati kanonok, SCHURMANN József (1862–1915), Assakürt plébánosa, SCHUSTER Alfréd (1864–1907), Keszegfalva plébánosa, a szlovákul is pasztoráló SCSEPKÓ József (1893–1937), Vistuk, Érsekújvár plébánosa, SEBESTHA Ottó

nevét.

¹³ Szélakna nevű település Szlovákiában nem ismeretes.

(1871–1914?), Szomolány káplánja, nagyszombati gimnáziumi tanár, SEBŐK Ferenc (1899–1966), (Duna)Vajka plébánosa, SELLYEI János (1879–1938), Zsigárd plébánosa, a Pereszlényi Espereskerület esperese, a valószínűleg szlovákul is pasztoráló SENIGLA József (1875–1909), Újvároska adminisztrátora, SENKÁR Sándor (1911–1978?), Szentmihályfa adminisztrátora.

SERÉDI Jusztinián (Szapucsek György) (1884. április 23., Deáki, Pozsony m. – 1945. március 29., Esztergom) esztergomi érsek, bíboros, prímás. Európai színvonalú kánonjogász volt. Hungaroszlovakológiai vonatkozása csak édesapja neve, származása és az, hogy szülőfaluja a mai Szlovákia területén van.

Irod.: *Lexikón...* 1222 (Vojtech Strelka); BEKE Margit (szerk.), *Esztergomi érsekek 1001–2003* (Budapest 2003) 389–393 (Erdő Péter).

Nincs a szlovák lexikonban SEYLER Károly (1851–1922), Bajcs plébánosa, az Érsekújvári Espereskerület esperese, SEYLER Nep. János (1836–1904), Bart plébánosa, a felfüggesztett SIKORSZKY István (1873–1906?), aki Nagytapolcsányban káplánkodott, SILHÁNYI János (1842–1893), a lipótvári (Újvároska) fogolyjavító intézet lelkésze, SIMKÓ János (1869–1926), Füzesgyarmat, majd Szete plébánosa, SIMKÓ Károly (1872–1944), Füzesgyarmat plébánosa, az Érsekújvári Espereskerület esperese, SIMON Lajos (1868–1936), (Csallóköz)Csötörtök plébánosa, SIMON Rudolf (1912–1975?), Bős adminisztrátora, SIMONFFY Ede (1821–1893), Kolta plébánosa, SIMOR József (1810–1892), a nagyszombati szeminárium rektorhelyettese, SIMOR László (1860–1938) párkányi esperes, SIMOR Mór (1849–1933), Nagycétény plébánosa, az espereskerület esperese, SIMUTH Lajos (1898–1938?), Szenográd plébánosa, SINGHOFFER Mihály (1852–1896), Lozornó plébánosa, SINKÓ János (1900–1985), (Csallóköz)Csötörtök börtönviselt plébánosa, SINKÓ József (1861–1921) nagyszombati gimnáziumi igazgató, SIPOSS Antal Félix (1870–1941), Udvard plébánosa, SKADRA János (1855–1927), Garamkövesd plébánosa, a valószínűleg szlovákul is pasztoráló SKARDA József Mária (1847–1911), Sándorfa plébánosa, ugyanígy SKODA János (1875–1926), aki Nemcsény plébánosa volt. Nem található a *Lexikón...*-ban SKRÁBIK Oszkár (1892–1938?), Galgóc, Nagysurány káplánja, Detreköszentmiklós adminisztrátora, SKRIVANEK Mór (1836–1912), Szokolóc plébánosa, a Szomolányi Espereskerület espe-

¹⁴ Minden bizonnyal Korosról van szó, amit Nyitrakorosra módosítottak.

¹⁵ A szócikk a szlovák lexikon adatai alapján készült.

rese, aki valószínűleg szlovákul is pasztorált, a lengyel születésű, szlovákul is pasztoráló SKRZYPIECZ József (1872–1934), aki Koroson¹⁴ is káplánkodott, SKVARENINA Antal Anasztáz (1864–1907?), aki utoljára Pobedényben káplánkodott.

ŠOHAJDA, Ignác¹⁵ (1858. szeptember 11., Szokolca, Nyitra m. – 1926. április 4., Nagysúr, Pozsony m.) szlovák egyházi író, esperes plébános. Szokolcán és Esztergomban járt gimnáziumba, ott végezte a teológiát is. 1882. március 19-én szentelték pappá. Holicson és Nagysúron káplánkodott, aztán Nagykosztolány adminisztrátora lett (1888), majd Alsószöllőse (1889). 1896-tól Nagysúr plébánosa, 1918-tól esperes. Igen fontos hungaroszlovákológiai adat szlovák katolikus énekeskönyvének esztergomi kiadása, ami 1924-ben Nagyszombatban is megjelent.

Műve: *Katolikus énekkönyv* [Katolický spevník] (Esztergom 1900).

Cikkei, prédikációi:¹⁶ 1. *Alojsia Lateau*, in *Katolícke noviny* (1881) 2. 2. *Z hlbokého úpadku vyslobodený* [A mély elesettségből kiszabadítva], in *uo.* (1881) 5–7. 3. *Kto neverí nesmrtnosť duše, a večnosť, nebude pracovať pre nebe* [Aki nem hiszi a lélek halhatatlanságát és az öröklétet, nem fog az égnek dolgozni], in *Kazateľňa* (1886) 199–202. 4. *Sv. Imrich, panenské knieža uhorské* [Szent Imre, a szűzi magyar herceg], in *Pútnik svätovoješský, Kalendár* (1887) 35–39. 5. *Porada a podvody čertov* [Az ördögök tanácskozása és csalásai], in *uo.* 93–97. 6. *Životopis sv. Alžbety, dcéry Andreja II. kráľa uhorského* [Szent Erzsébet, II. András magyar király leányának élete], in *uo.* (1888) 42–47. 7. *Dopisy* [Levelek], in *Kráľovna sv. Ruženka* (1891).

Irod.: RIZNER 234; MKL XII, 193 (Viczián János); *Lexikón...* 1137–1138.

Nem került a szlovák lexikonba a szlovákul pasztoráló SOKÁ József (1894–1947?) (Nyitra) Pásztó 1940-ben felfüggesztett, majd feloldozott plébánosa, SOLYMOSSY Dezső (1886–1963), Ekecs, Alistál, Csáb plébánosa, a Nagyszombati Apostoli Adminisztrátúra felmentett levéltárosa, SÓTÉR Xav. Ferenc (1830–1912), Tornóc plébánosa, a valószínűleg szlovákul pasztoráló SPALIK János (1877–1913), Nemcsény, Udvarnok káplánja, SPANNENBERG János (1870–1909), a pozsonyi Szent Márton-székesegyház káplánja,

¹⁶ RIZNER, L. V., *Bibliografia písomníctva slovenského... do r. 1900* (Martin 1929) szerint.

¹⁷ Mivel kézikönyvünk alig tud róla valamit, az egész szócikk a *Lexikón...* szerint készült.

SPECZIÁR Lajos (1821–1903), a Pozsony megyei Taksony plébánosa, a minden bizonnyal szlovákul is pasztoráló SPORHER László (1867–1921), Szered káplánja, Alsóvogyerád adminisztrátora, az úgyszintén valószínűleg szlovákul is pasztoráló SPRINGER István (1832–1920), Széleskút plébánosa, SPULLER Gyula (1852–1942), Garamszőlős plébánosa.

ŠROBÁR, Jozef¹⁷ (1873. december 4., Liskófalva, Liptó m. – 1946. szeptember 22., Pozsony) kanonok, szlovák politikus, Vavro Šrobár fivére. Rózsahegyen és Nagyszombatban járt gimnáziumba, a teológiát Esztergomban végezte. 1896. június 28-án szentelték pappá. Három évig az Aranyosmarót melletti Apátiban káplánkodott, majd 1900-tól Kesztlöcön, ahol az érvényes törvény ellenére szlovákul tanította a hittant, szlovákul prédikált és gyóntatott. A községben hitelszövetkezetet alapított és 15 évig vezette. 1919-ben a magyar bolsevikok túszként internálták, és halállal fenyegették. Kiszabadítása érdekében fivére, Szlovákia teljhatalmú minisztere Komáromban titokban találkozott Kun Bélával. Szabadulása után Garamújfalun pasztorált, ahol támogatta a szövetkezeti mozgalmat, és terjesztette a szlovák nemzettudatot. Fivérétől eltérően Szlovákia autonómiájáért dolgozott, tíz évig a Hlinka Szlovák Néppárt szűkebb bizottságában. A Szlovák Liga Iskolai Maticájának tagjaként a szlovák iskolák terjesztésén fáradozott a magyarlakta vidékeken és külföldön, különösen Bécsben. 1939–1941 között a Szlovák Liga elnöke volt, 1928–1939 között a szlovák cserkészlet vezetője, 1938-ban országgyűlési képviselő. Mandátumáról 1945. március 12-én mondott le. 1945. április 30-án Csehszlovákia szétverésének és kollaborációs tevékenység vádjával letartóztatták, de gyenge egészségi állapota miatt szabadlábra helyezték. Életének jelmondata – „A legjobb betétkönyv a szegények tenyere, mert ezekért a betétekért az Úristen jobb kamatokat fizet, mint a bankok” – szellemében figyelemre méltó volt szociális érzékenysége. Számos újságcikket is írt, és ismeretterjesztő előadásokat tartott.

Irod.: *Lexikón...* 1347–1348 (Róbert Letz).

Nincs a szlovák lexikonban STAMPAY Ferenc (1867–1931), Kisgyarmat plébánosa, STAMF Rezső (1886–1945), aki Érsekújváron is káplánkodott.

¹⁸ A *Lexikón...* nem tud róla, ezért a szócikk a mi kézikönyvünk szerint készült.

¹⁹ Valószínűleg a Nyitra megyei Podolla (ma Podolie) településről van szó. Életének feltárása közös kutatásaink feladata.

ŠTEFANEC, František¹⁸ (1893. november 21., Tuhina, Trencsén m. – 1959. március 19., Madunic, Nyitra m.) szlovák esperes plébános. 1918. január 21-én szentelték pappá a Székesfehérvári Egyházmegye címére, de 1921-ben az Esztergomi Főegyházmegye átvette, és Podoljére került.¹⁹ 1924-ben Nagyszombatban a Szent Adalbert Szeminárium spirituálisa, 1925-ben biblikus tanár, a gimnazisták spirituálisa. 1932-ben zsinati vizsgáztató, 1935-ben a Csejtei Espereskerület esperese. 1938-ban pápai kamarás, Madunic esperes plébánosa.

Nincs a szlovák lexikonban ŠTEFÁNIK Lipót (1908–1959), (Bars)Füss plébánosa, STEFANOVICS Béla János (1881–1945?), Egyházfa plébánosa, STEFANOVICS János Félix (1854–1938?), Alsórécsény plébánosa, STEFFEL Nándor (1935–1904), Oszuszkó²⁰ plébánosa, STEFUNKA Dezső János (1863–1907), a lipótvári javítóintézet lelkésze, STÉGER Imre (1823–1893), Ipolyság plébánosa, STEGLIK Károly (1834–1917), Felsőzéle plébánosa, STEINHÖFER Gyula (1849–1911), a pozsonyi Szent Márton-dóm káplánja, (Nyitra)Újlak plébánosa, STEINHÜBEL Ambrus (1863–1919), Kemence plébánosa, a Kemencei Espereskerület esperese, STEKLÁCS Nikodém (1866–1938), a ma Nagyszombathoz tartozó Moderdorf²¹ plébánosa, STIBLÓ Ágoston (1868–1953), Bát, Óbars plébánosa, STIEBER Vince (1841–1924) Nagyszombati kanonok, SULLAY Rezső (1839–1896), Spáca plébánosa, SULYOK László (1915–1990), aki Ekecsen is káplánkodott, SÜTŐ Ákos (1885–1927?), Udvard káplánja, SÜTTEŐ István (1825–1893), Egeg plébánosa, aki minden bizonnyal szlovákul is pasztorált.

²⁰ A magyarított Aszós eredeti neve.

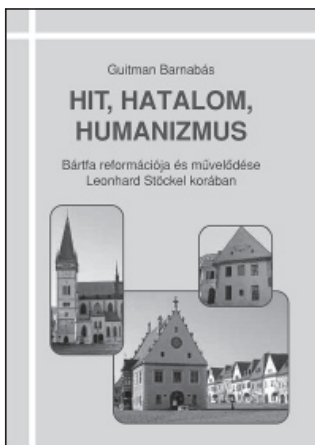
²¹ Vágmagyarád eredeti neve.

Guitman Barnabás

HIT, HATALOM, HUMANIZMUS

BÁRTFA REFORMÁCIÓJA ÉS MŰVELŐDÉSE

LEONHARD STÖCKEL KORÁBAN

A kötet a felső-magyarországi városszövetség és ezen belül is leginkább Bártfa példáján mutatja be annak a folyamatnak a főbb állomásait, amely révén ez a térség a reformáció, majd az azt követő felekezet-szerveződés egyik legjellegzetesebb hazai példájává vált. A mellékletben az egyes fejezetekhez kapcsolódó táblázatok mellett a tárgyalt téma szempontjából olyan lényegesebb latin és német nyelvű források fordításai is helyet kaptak.

276 oldal, puhafedeles

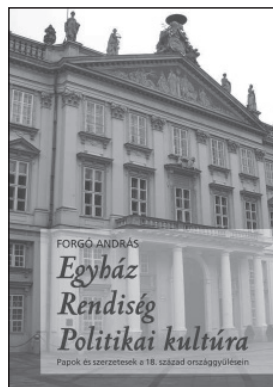
Ára: 2800 Ft

FORGÓ ANDRÁS

EGYHÁZ, RENDISÉG, POLITIKAI KULTÚRA

PAPOK ÉS SZERZETESEK A 18. SZÁZAD ORSZÁGGYŰLÉSEIN

A kötet az országos politikában részt vevő papok és szerzetesek tanulmányozásával egy olyan politikai csoport tevékenységére szeretné felhívni a figyelmet, amelyet eddig szinte teljesen mellőzött a magyar parlamentarizmus történetének kutatása. A helyszín az országgyűlés, a főszereplő pedig az ún. alsótáblai klérus. Politikai tevékenységük vizsgálata során eddig jószerével ismeretlen látószögből nyerhetünk betekintést az országgyűlés 18. századi működésébe.

384 oldal, puhafedeles. Ára: 2800 Ft

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda

1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ RUZSA GYÖRGY

Szűz Mária-ábrázolások orosz fémikonokon

Szűz Máriát, vagyis az Istenszülőt, Istenanyát Oroszországban mindig is nagy tisztelet övezte. Rendkívül sok ikonográfiai típus alakult ki. A fémikonokon (a rendszerint rézalapú ötvözetből öntött s gyakran színes zománccal díszített alkotásokon) is találkozunk igen sok megkapó Szűz Mária-ábrázolással. Ezek az ikonok ugyanis kisméretűek és kevésbé sérülékenyek voltak, s így utazáskor, zarándokutakon könnyen magukkal vihették a hívők. Sokszor nyakba akasztva hordták, vagy esetenként kis úti oltárként felállítva imádkoztak előttük. Ezekből a kicsiny, ám nagy értékű műremekekből mutatnék be néhányat a Gellért-hegyi Pálos Sziklakolostor Fémikon Múzeumából.¹ A fémikonok nagyobb mértékben az óhitűek (őszertartásúak, raszkolnyikok) körében terjedtek el nagyjából a 17. század második felétől, hiszen ezek erősen hagyományörzőek voltak, miként maguk az óhitűek is. Miután igen népszerűek lettek, a pravoszláv egyház is engedélyezte használatukat.

Érdeemes felfigyelnünk a legkorábbi írott forrásokra, nevezetesen Avvakum protopópa (1621–1682) társának és barátjának, Jepifanyij szerzetesnek, az őszertartásúak nagy, klasszikus alakjának önéletírására.

Jepifanyij szerzetes önéletírásában többször is említette a fémikonokat, melyek megvédték a gonosztól, a gonosz szellemtől, az ördögtől. „Én a kegyes öreg által megáldva bementem a cellába, ahol a gonosz szellem lakozott. És a szívem szaporábban kezdett verni bennem, a csontjaim és az egész testem remegett, a hajam égnek állt a fejemen, és szörnyű rémület fogott el. Letettem a könyveket az olvasópultra, a Szentséges Szűzanyának és a Jézus Krisztusnak rézből öntött képmását betettem az ikontartóba, és hálát adván Istennek, a Szűzanyának és minden szenteknek, segítségül is hívtam őket, kérvén, ne hagyják, hogy a gonosz szellem megcsúfoljon engem.”²

¹ Ismeretes, hogy a pálos rend (Ordo Fratrum Sancti Pauli Primi Eremitae, O.S.P.P.E), ez az egyetlen magyarországi alapítású szerzetesrend, mindig is megkülönböztetett tisztelettel és érdeklődéssel fordult a keleti kereszténység felé. Ez is oka lehetett annak, hogy itt jött létre a világon a legnagyobb állandó fémikon-kiállítás. A gyűjteményről több katalógus is megjelent. Lásd pl.: RUZSA Gy., *Ikonragyogás. Fémikonok, teológia, esztétika* (Gödöllő 2014).

„Tüstént álomba merültem, és csendesen, nyugodtan aludtam reggelig. Nem éreztem félelmet, és nem tapasztaltam a gonosz szellem jelenlétét. A Krisztus kegyelméből és a Szentséges Szűzanya rézből öntött szent képmása által kiűzetett a gonosz szellem a cellából.”³

Ismeretes, hogy a fémikonokat a házak, lakhelyek védőjének, oltalmazójának is tekintették. Gyakran a fal mellé állítva, a kapu fölé szögezve vagy éppen a falba, vagy az alapba beépítve őrizték a fémikont. Érdekességképpen egy magyar vonatkozású adatot is érdemes megemlíteni. Esztergom mellett, Pilismaróton egy régi ház lebontásakor, 1887-ben egy Szent Miklós-fémikont találtak. Ez az ikon ma is megvan az Esztergomi Keresztény Múzeumban (ltsz. 54.291).

Jepifanyij szerzetes, amikor az építkezésről és a fémikon elhelyezéséről ír, gondolatai érdekes módon egybecsengnek az előbbiekkal. „Amikor Krisztus segedelmével készen lettem az épülettel, tetőt húztam rá, lesímtóttam a falait, leraktam a kemence alapozását, akkor bevittem a házba a Szentséges Szűzanya rézből öntött képmását a Jézus Krisztussal, a fehér falhoz állítottam, és imádkoztam az én drága Krisztusomnak és az én ékességemnek, a Szűzanyának így fohászkodván a szent képmáshoz: »Ó, én drága Krisztusom és Szűzanyám, oltalmazza ez a képmás az én cellámat is...«.”⁴

Ismeretesek az ikonok – köztük a fémikonok – csodálatos, váratlan megjelenései is, melyek áhítatra buzdítanak, és egyben megvédik a hívőt. „Kinylílott a pitvar ajtaja, és éjfélkor világos lett a cellában. Amint a pitvarajtó kitérült, bejött rajta két gonosz szellem. Rám néztek, és kifordultak a cellámból. A cella ajtaját bezárták, és eltűntek, nem tudom hová. Én pedig csak azon tűnődtem, most miért nem szorongattak a gonosz szellemeik. Nézelődtem ide-oda, mert hogy világos volt a cellában, s egyszer csak a jobb karomra pillantottam, ahogy ott a bal oldalamon feküdtem, hát a Szentséges Szűzanya rézből öntött képmása nyugodott a jobb karomon. Én bűnös ember pedig odanyúltam a bal kezemmel, de akkorra el is tűnt. És a cellában sötét

² *Jepifanyij szerzetes önéletírása*, in *Avvakum protopópa önéletírása. Jepifanyij szerzetes önéletírása* (ford., jegyz. Juhász J., utószó Török E.; Budapest 1971) 75–114, 80. „Az же со благословением старцевым идох в келию ту, идеже бес живет. И нача сердце мое трепетатися во мне, кости и тело дрожати, и власы на главе моей востали, и нападе на мя ужас велик зело. Аз же, грешный, положил книги на налои, а образ воляшной медяной пречистия Богородицы со Исус Христом поставил в киоте, и благодаря Бога и Богордицу и святых его всех, и на помощь призывати их себе, да не дадут мя в поругание бесу.” In *Житие протопопа Аввакума. Житие инока Епифания. Житие боярыни Морозовой. Статьи, тексты, комментарии* (Санкт-Петербург 1993).

³ *Jepifanyij szerzetes önéletírása*... 80. „И абие сведоха в сон и спях до заутрени мирно и тихо, ни страха ни духа бесовскаго не ощутил. И благодатию Христовою, и образом воляшным медяным пречистия Богородицы изгнан бысть бес ис келии тоя.” In *Житие протопопа Аввакума. Житие инока Епифания*.

⁴ Уо. 81. „И егда совершил келейцу помощию Христовою, и покрыл, и стенки выгесал,

lett, az ikon pedig megint ott volt a falon, ahol azelőtt. Megtelt az én szívem nagy örömmel és krisztusi vigassággal. Dicsőítettem Krisztust és a Szűz-ananyát. Attól fogva majdnem egy évig nem láttam és nem hallottam a gonosz szellemeket sem álmomban sem ébren.”⁵

Nehéz megmondani, hogy milyen Istenszülő-ikonról ír Jepifanyij szerzetes. Inkább csak óvatos feltételezéseket tehetünk. Miután az ábrázolásokon gyakran emlegeti az Istenanyát és Krisztust, valószínű, hogy egy Istenanya a gyermek Jézussal ikonról lehet szó. Ezen ábrázolási típuson belül talán egy Kazányi Istenszülő-ikonra gondolhatunk, hiszen e típus ekkortájt – vagyis a 17. század második felében – már az egyik legnépszerűbb és legelterjedtebb típus volt.

*

Az Istenanyát igen gyakran a Gyermek Jézussal ábrázolják. Először a Gel-
lért-hegyi Pálos Sziklakolostor Fémikon Múzeumának ezekre a műremekei-
re hívnám föl a figyelmet.

Oroszországban Szűz Mária egyik legismertebb ikonográfiai típusát a Vlagyimiri Istenszülő, helyesebben az Istenszülő vlagyimiri ikonja (oroszul Владимирская Богоматерь, Владимирская Богородица, Владимирская икона Божией Матери) képviseli.

Ez a bizánci-orosz eredetű ikonográfiai típus az Eleusza (görögül Ἐλεούσα, oroszul Елеуса, Умиление), vagyis a meghatódott Istenszülő ikonográfiai típus egyik változata. Az ábrázoláson az Istenszülő a gyermekét jobbában tarja, a kis Jézus átöleli anyját, arcuk összeér. Az egész alakban ábrázolt kis Jézus bal lábát talppal fordítja a néző felé. Az ősi ikont a 14. század végétől az orosz föld palládiumának, azaz védelmezőjének tekintették. Az ikont azért nevezik vlagyimirinek, mert sokáig Vlagyimir városban őrizték. Jelenleg a moszkvai Tretyakov Képtár melletti Szent Miklós-templomban látható.

и опечек зделал, и образ вольяшной медяной пречистыя Богородицы со Исус Христом внес и поставил на белой стенке, и помолился ему, свету Христу, и Богородице-свету, и рекох ко образу сице: „Ну, свет мой Христос и Богородица, храни образ свой и келейцу мою.” In uo.

⁵ о. 82–83. „И отворишася сенныя двери, а в келейце моей стало светло в полунощи. И паки келейныя двери отворишася, и внидоша в келию ко мне два беса; и поглядели на меня, и скоро въспять возвратилися, и келию мою затворили, и невесть камо ищезоша. Аз же помышляю, чесо ради беси не давили мене и не мучили. И смотрю по келейце моей туды и сюды, а в келии светло, а я лежу на левом боку. И возрех на правую руку - и правой руке на мышце моей лежит образ вольяшной медяной пречистыя Богородице. Аз же, грешный, левою рукою хотел его взять - ано и нету. А в келии стало и темно. А икона стоит на стене по-старому. А сердце мое наполнено великия радости и веселия Христова. Аз же прославих а сем Христа и Богородицу. И от того часа близ году не видал, ни слышал бесов ни во сне, ни на яве.” In uo.

Az oroszországi szakirodalomban elfogadott nézet szerint az ikon a 12. század elején vagy első felében készült.⁶ Az írott források tanúsága alapján 1131 körül Konstantinápolyból a Kijev melletti Visgorod női kolostorába került. 1155-ben azonban elhozták Visgorodból Vlagyimirba, majd onnan 1395-ben Moszkvába vitték, hogy a tatár támadások ellen védje a várost.

Érdeemes megemlíteni, amit viszont az oroszországi kutatás figyelmen kívül hagy, hogy az ikont – valószínűleg – mégsem a 12. század első felében festették. Tanulságos és szellemes Kondakov és Onasch, újabban pedig Bentchev véleménye és érvelése a datálással kapcsolatban. Ők felfigyeltek arra, hogy az ikon inkább a 13. század érzelmesebb stílusát jeleníti meg. Az írott forrás és a stíluskritika ellentétét azzal oldották föl, hogy szerintük az eredeti ikon a harcokban elpusztult, hiszen körmeneti, hordozható, kivihető, a csatákban védelmező ikon volt, s jelenleg 13. századi másolatát látjuk.⁷

Ez az ikon Esterás Pál, vagyis Esterházy Pál (1635–1717) galántai herceg érdeklődését is fölkelte, és már az elsők között részletes ismertetést ír róla. *Mennyei korona...* című, Nagyszombatban 1696-ban megjelent könyvének a „Volodomeriana csudálatos Boldog Asszony képe Moszkvában, Muszka Országban” című fejezetében – többek között – a Vlagyimiri Istenszülő-ikonról a következőket írja: „...követek jönnek a muszkák fejedelmétül, hogy a Szent Szűz képét Moszkvába vinnék, ahol az egész nemesség nagy tisztelettel illetné. Amint a fejedelem kívánta, úgy lett. A város népével a Szent Szűz képét processióval a városba bévitette, és az egész város nagy ájtatossággal fogadta, és tisztelte, amely szép ájtatosság a Szent Szűz előtt oly foganatos lett, hogy a tatárok dühös indulatját meggátolta, és a Szent Szűz segítség hozó nagy malasztja vissza cáfolta: kiért áldassék a Szent Szűz.”⁸

Esterházy Pál, ez a nagy műveltségű magyar katolikus főúr könyvében a katolikus kegyképek mellett felfigyelt tehát az orosz pravoszlávia egyik legjelentősebb ikonjára, az Istenszülő vlagyimiri ikonjára, hangsúlyozta városvédő szerepét, és nagy elismeréssel szolt az orosz pravoszlávia ájtatosságáról, mely „szép ájtatosság a Szent Szűz előtt foganatos lett”.

Az Istenszülő vlagyimiri ikonjának kutatásához tragikus történet is kapcsolódik. Alekszandr Ivanovics Anyiszimov (Szentpétervár, 1877 – Medvezsjegorszk mellett, Karélia, 1937), az egyik legkiválóbb orosz művészettörténész a moszkvai Állami Történeti Múzeum osztályvezetője volt, s több felsőoktatási intézményben is tanított. A húszas évektől a kommunista valóságellenes szemlélet egyre nehezebbé tette az ikonokról való publikálást.

⁶ *Богоматерь Владимирская. 600-летию Сретения Иконы Богоматери Владимирской в Москве 26 августа (сентября) 1395 года. Сборник материалов. Каталог выставки* (Москва 1995).

⁷ BENTCHEV, I., *Zum Verhältnis von Original. Kopie und Replik am Beispiel der Gottesmutter von Vladimir und anderer russischer Ikonen*, in HAUSTEIN-BARTSCH, E. (Hrsg.), *Russische Ikonen*.

Anyiszimov az Istenszülő vlagyimiri ikonjáról írott kitűnő tanulmányát sehol sem tudta közzétenni, így végül tanulmányát Prágába küldte, ahol a Kondakov-kör 1928-ban publikálta.⁹ Ettől kezdve a tudósra hatalmas nyomás nehezedett, minden munkahelyéről eltávolították. 1930 októberében letartóztatták kémkedés és szabotázs vádjával, majd tízévi lágermunkára ítélték. Az északi Szoloveckije-szigetekre vitték. 1937. szeptember 2-án kivégezték.

Az Istenszülő vlagyimiri ikonjának ábrázolását igen nagy számban láthatjuk fémikonokon. A Gellért-hegyi Pálos Sziklakolostor Fémikon Múzeumában két nagy tárlót is szenteltek az Istenszülő ikonjainak. Kiemelkedő szépségű az a Vlagyimiri Istenszülő-ikon, amelynek felső részén az Ószövetségi Szentháromság, az Akheiropoietosz, vagyis Krisztus nem emberkéz alkotta képmása és két szeráf látható (ltsz. PY 1588) (1. kép).

1. kép. VLAGYIMIRI ISTENSZÜLŐ
18. sz. Rézötívózet, zománc (9,7 x 5,6 cm)
Fotók: Spitzer Fruzsina

Az ikont fehér és sötétkék zománcok díszítik. Nem véletlen a színek kiválasztása Nemcsak az esztétikai hatás, hanem a régi keresztény színszimboli-

Neue Forschungen (Recklinghausen 1991) 140–169. Vö. RUZSA Gy., *Remarques sur l'icône de la Vierge de Vladimir*, in *Acta Historiae Artium* (1994/1995) 105–112.

⁸ ESTERHÁZY P., *Mennyei korona azaz Az egész világon lévő Csudálatos Boldogságos Szűz képeinek röviden föl tett eredeti...* (Nagyszombat 1696) 379–380.

⁹ АНИСИМОВ, А. И., *Владимирская икона Божией Матери* (Пара 1928).

ka is befolyásolta a színösszetételt. A fehér ugyanis a tisztaságra, az isteni fényre utal. Ez utóbbinak speciális megjelenítését látjuk a Krisztus színeváltozása ikonokon. A tisztaságra való utalást is számos ikonábrázoláson figyelhetjük meg. A Jézus születése-ikonokon az újszülött fehér lepelbe van burkolva, Az Istenszülő elszenderedése-ikonokon az Istenszülő lelke ugyancsak fehér lepelben van. A fehér ruházat szimbolikájával sokat foglalkozott Konstantinápolyi Germanosz a 7. században és Szaloniki Szümeon a 15. században. A kék az ég, a levegő, a víz színe. A tisztaságra, az életre, a végtelenre utal. Areopagita Dionüsziosz a kéket a „létezők misztériumának” nevezte. Fontos felfigyelnünk arra is, hogy ezen a kisméretű, alig tíz centiméter magas ikonon jól látható a Vlagyimiri Istenszülő ikonjának egyik igen fontos jellegzetessége, nevezetesen, hogy a Kis Jézus és a Szent Szűz arca összeér. Ez egyrészt az anyai szeretet megkapó ábrázolása, másrészt mély teológiai tartalommal is rendelkezik. Az evilági és a túlvilági találkozásának finom, szimbolikus érzékeltetése. Ám e kisméretű ikonon jól látható az ikonográfiai típusnak az a fontos jegye is, mely szerint a Kis Jézus testarányai a felnőttét követik, ami érettségére, bölcsességére utal. Az Istenszülő vlagyimiri ikonján a Kis Jézust mindig magas homlokkal festik meg, ezzel is jelezve bölcsességét. A kicsiny öntvényeken ez már alig jelenik meg, s a gyakran kopott felületek miatt – miként ikonunkon is – már nem figyelhető meg.

2. kép. TRIPTICHON. VLAGYIMIRI ISTENSZÜLŐ SZENTEKKEL
18. sz. Rézöntvényzet (6,5 × 9,6 cm)

A szárnyakon vagy négy ünnep ábrázolása látható, vagy – miként példánkon is – tizenkét kiválasztott szent, nevezetesen Szent Péter, Mihály arkangyal, Szent György, Nagy Szent Vazul, Szent Péter metropolita, Aranyszájú Szent János, Gábor arkangyal, Szent Pál, Nazianzi Szent Gergely, Szent Demeter, Szent Afanaszj (Athanasziosz), Szent Vlaszj (Balázs) (Itsz. PY 1194) (2. kép).

Az Istenszülő Vlagyimiri ikonjának ábrázolását számos réz tetraptichon-útioltárka negyedik tábláján is megtaláljuk (ltsz. PY 1317). Itt a négyosztatú mező jobb felső részén helyezkedik el, az ikon tisztelete jelenetben. Tehát ikonon látunk ikonábrázolást (3. kép).

3. kép. TETRAPTICHON. A TIZENKÉT ÜNNEP ÉS A NÉGY ISTENSZÜLŐ-IKON
19. sz. Rézötívőzet, zománc (17,8 x 40,5 cm)

Ezt a kompozíciót, vagyis a Vlagyimiri Csodatévő Istenszülő-ikon tiszteletének jelenetét külön fémikonon is elkészítették. Itt az ikont körbevevő, azt tisztelő személyek jól láthatóak, nevezetesen Moszkvai Szent Ezelős Makszim és Moszkvai Szent Ezelős Vaszilij, továbbá Szent Péter, Szent Iona, Szent Alekszij és Szent Filipp moszkvai metropoliták (ltsz. PY 1257) (4. kép).

A fémikonok egy sajátos típusán is megtalálható a Vlagyimiri Istenszülő. Itt a négyrészes kompozícióban az Akheiropoietosz, Istenszülő „a Jel”, Julitta és Cyricus ábrázolásokkal együtt látható. Még a mintegy 1,5 x 1,5 cm-es ábrázoláson is jól érzékelhetőek a lényeges vonások, a finoman összeérő arcok és a Kis Jézus felnőtt testaránya (ltsz. PY 1197) (5. kép).

Tyhivini Istenszülő, helyesebben Az Istenszülő tyhivini ikonja (oroszul Тихвинская Богоматерь, Тихвинская Богородица, Тихвинская икона Божией Матери) sokban emlékeztet az Istenszülő vlagyimiri ikonjára, még abban is, hogy a kis Jézus egyik lábát talppal fordítja a néző felé. Ám itt az Istenszülő gyermekét a baljában tartja, és a gyermek kezében írástercs van, s arcuk nem ér össze. Ez a vlagyimirihoz képest kevésbé érzelmes ábrázolás Útmutató vagyis Hodégétria (görögül Ὁδηγήτρια, oroszul Одигитрия, Путеводительница) típusú, és arra utal, hogy az Istenszülő mutatja az igaz utat. Az Istenszülő tyhivini ikonjának ősképe – a hagyomány szerint – eredetileg Jeruzsálemben volt, majd az 5. században Kons-

tantinápolyba vitték, ahonnan 1383-ban (éppen 70 évvel Bizánc bukása előtt) Tyihvin orosz városba került.¹⁰

4. kép. A VLAGYIMIRI
CSODATÉVŐ ISTENSZÜLŐ-IKON TISZTELETE
19. sz. Rézötvözet (5,9 x 5,2 cm)

5. kép. AKHEIROPOIETOSZ,
VLAGYIMIRI ISTENSZÜLŐ,
ISTENSZÜLŐ „A JEL”, JULITTA ÉS CYRICUS
(Fent: Akheiropoiotosz)
19. sz. első fele. Rézötvözet (6,7 x 5 cm)

Az Istenszülő tyihvini ikonját a Gellért-hegyi Pálos Sziklakolostor Fémikon Múzeumában több megkapó szépségű ikon is képviseli. Közülük is kiemelkedik egy sokszínű zománcal díszített kis műremek (Itsz. PY 1542) (6. kép).

Ugyanezt az ábrázolást számos réz tetractichon-útioltárka negyedik tábláján is megtaláljuk. A PY 1317. számú ikonon a négyosztatú mező bal felső részén helyezkedik el, az ikon tisztelete jelenetben (3. kép).

Ezt a kompozíciót, vagyis a Tyihvini Csodatévő Istenszülő-ikon tiszteletének jelenetét – miként a Vlachmiri Csodatévő Istenszülő-ikon tiszteletének jelenetét is – külön fémikonon is elkészítették. Itt az ikont körbevevő, azt tisztelő személyek jól láthatóak, nevezetesen Szíriai Szent Sándor, Szent Kirill Belozerszkij, Csodatévő Szent Miklós, Nagy Szent Baszileosz, Teológus Szent Gergely és Aranyszájú Szent János (Itsz. PY 1658) (7. kép).

¹⁰ Кириллин, В. М., *Текстологический анализ ранних редакций «Сказания о Тихвинской Одигитрии»*, in *Литература Древней Руси. Источниковедение* (Ленинград 1988) 129–143; Крушельницкая, Е. В. (предисл., пер., комм.), *Книга об иконе Богородицы Одигитрии*

6. kép. TYIHVINI ISTENSZÜLŐ
19. sz. második fele.
Rézötövözet, zománc (6,4 x 5,3 cm)

7. kép. AZ ISTENSZÜLŐ
CSODATÉVŐ TYIHVINI IKONJÁNAK TISZTELETE
19. sz. második fele.
Rézötövözet, zománc (6 x 5,4 cm)

Különösen megindító az anyai féltés és szeretet ábrázolása a Szenvedő Istenszülő (oroszul Богоматерь Страстная, görögül Παναγία τοῦ Πάθους) ikonon. Elnevezését az ábrázolás két oldalán lévő angyalról kapta, akik Krisztus szenvedésének eszközeit hozzák: a bal oldali Krisztus keresztjét a töviskoronával, a jobb oldali pedig a lándzsát és a nádbotot. A fia szenvedését előre látó Istenszülő baljában tartja a kis Jézust, és fejét kissé felé hajtja. A kis Jézus a kereszt felé fordul, és mindkét kezével az Istenszülő jobb kezének ujjába kapaszkodik. Ez a görög eredetű ikonográfiai típus Oroszországban a 17. századtól kezdve lesz igazán népszerű, amikor I. Mihály cár, azaz Mihail Fjodorovics Romanov cár (1613–1645) Moszkvába hozatja Nyizsnyij Novgorodból a Szenvedő Istenszülő csodatévő ikonját.

A múzeum gyűjteményében több Szenvedő Istenszülő fémikont is megcsodálhatunk. Ezek közül kiemelkedik egy triptichon, melynek szárnyain ünnepek ábrázolását látjuk, vagyis a Bevonulás Jeruzsálembe, Jézus bemutatása a templomban, Krisztus pokolra szállása és Krisztus mennybemenetele jeleneteket. Középen fent Krisztus alakja, a szárnyak felső részén pedig Gábor arkangyal és a Szent Szűz, azaz az Angyali üdvözlés helyezkedik el (ltsz. PY 1252) (8. kép).

Тихвинской (Санкт-Петербург 2004) Издательский дом «Русская симфония»; Копылова, О. Н., Судьба Тихвинской иконы Божией Матери в период Второй мировой войны и в первые послевоенные годы, in *Вестник церковной истории* (2007) 5/78–114.

8. kép. TRIPTICHON. SZENVEDŐ ISTENSZÜLŐ ÜNNEPEKKEL
18. sz. Rézötvözet (10,2 × 14,3 cm)

A Szmolenszki Istenszüllő, helyesebben Az Istenszüllő szmolenszki ikonja (oroszul Смоленская Богоматерь, Смоленская Богородица, Смоленская икона Божией Матери) a Hodégétria ikonográfiai típus egyik változata. Bizánci eredetű. Eredetével kapcsolatban két változat alakult ki. Az egyik szerint az ősi ikont Bizáncból hozták 988-ban Vlagyimir fejedelem házasságkötésére. A másik változat szerint az ikont a 11. században hozták Bizáncból Vszevolod Jároszlávics fejedelem házasságkötésére. Az ikon már 1237-ben megvédte Szmolenszket Batu kán csapataitól. 1404-ben Szmolenszkből Moszkvába vitték a Szmolenszk város védőjének tartott ősi ikont, majd 1456-ban visszavitték Szmolenszkbe. Ez idő közben Moszkvában másolatot készítettek róla, és azt a moszkvai Kremlben őrizték egészen 1525-ig, amikor is elhelyezték a Novogyevicsij kolostorban, a neki szentelt főtemplomban. A 17. század végén hirdették ki a Szmolenszki Istenszüllő-ikon összorosz ünneplését. Ettől kezdve egyre több másolat készült, és igen nagy tisztelet övezte főleg Moszkvában és környékén. Az Istenszüllő szmolenszki ikonján gyermekét a baljában tartja, és kissé felé fordul. Az egészalakban, frontálisan ábrázolt kis Jézus bal kezében írástekerccs van.

A múzeumban több 18. századi Szmolenszki Istenszüllő-fémikon van. Most azonban egy 19. század első felében készült alkotást emelünk ki. E műremek felső részén az Akheiropoietosz, az Ószövetségi Szentháromság, két szeráf látható. Körfelirata egy rövid ima: „ВСЕ УПОВАНИЕ МОЕ К ТЕБЕ ВОЗЛАГАЮ МАТИ БОЖИЯ. СОХРАНИ МЕНЯ ВО ВСОЕМ СИ КРОВЕ.” Azaz: „Mindden reményem beléd helyezem Istennek Anyja. Őrizz meg engem oltalmadban!” (Itsz. PY 1124) (9. kép).

¹¹ *Святотатство в монастыре*, in *Казанскія Губернскія Ведомости* (3 июля 1904) 2.

Az Istenszülő Szmolenszki ikonjának ábrázolását számos réz tetraptichon-útioltárka negyedik tábláján – balra lent – is láthatjuk. (Pl. ltsz. PY 1317) (3. kép).

Talán az Istenszülő kazányi ikonja (oroszul Казанская Богоматерь, Казанская Богородица, Казанская икона Божией Матери) a legismertebb és a legtöbb másolatban létező orosz ikon. Ez az orosz eredetű ikon a Hodégétria ikonográfiai típus egyik változata. A vállképben ábrázolt Istenszülő gyermekét a baljában tarja, kezei nem láthatóak. A kis Jézust frontálisan jelenik meg, nem teljesen egészalakban, jobbával áldást oszt, balját a himation, vagyis egy köpenyszerű lepel, eltakarja.

Az ősi ikont 1579-ben találta meg egy kilenc éves kislány anyjával Kazány városban, egy tűzvész után, a hamuban. Ez után nem sokkal az ikon sokakat csodálatos módon meggyógyított. Az ikon feltalálásának helyén női kolostort építettek. Ez az ősi ikon 1904-ben a kolostorból nyomtalanul eltűnt.¹¹

Egy kissé nagyobb méretű Kazányi Istenszülő ikonról is van tudomásunk, mely 1612-ben a moszkvaiak győzelmét segítette. Ezt az ikont a 18. század elején Moszkvából Szentpétervárra vitték. Tiszteletére épült Szentpétervárra a 19. század elején az A. N. Voronyihin tervezte híres Kazányi székesegyház. (Ebben a hatalmas székesegyházban a szovjet kommunizmus korában ateista múzeum működött.)

9. kép. SZMOLENSZKI ISTENSZÜLŐ
19. sz. első fele. Rézötvözet (9,4 x 5,5 cm)

10. kép. KAZÁNYI ISTENSZÜLŐ
18. sz. Rézötvözet (5,7 x 5 cm)

¹² ЧУГРЕЕВА, Н. Н., *Какая Казанская икона Богородицы в Ватикане?*, in *Русский Дом* (2001) 4. sz.

Az Istenszülő kazányi ikonjának egy a Volga vidék festői tradíciójához köthető, 18. század elején vagy közepén készült másolata is híressé vált. Ezt az ikont egy ideig a Vatikánban őrizték,¹² majd 2004-ben ünnepélyes keretek között átadták az Orosz Pravoszláv Egyháznak. Az ikont még a szovjet hatóságok adhatták el külföldre, ahol magángyűjteménybe került, majd bemutatták az 1964-es New-York-i Világkiállításon. Később egy jótékony egyesület megvásárolta ezt a nagy becsben tartott alkotást, és átadta Fatima zarándoktemplomának, mely odaajándékozta a merénylet sérüléseiből gyógyuló II. János Pál pápának.

2011. április 7-én az Istenszülő kazányi ikonjának egy másolatát a Jurij Gagarin nevű űrhajó a Nemzetközi Űrállomásra juttatta el.

A Gellért-hegyi Pálos Sziklakolostor Fémikon Múzeumában számos 18. százai Kazányi Istenszülő ikon található. Figyelemre méltó köztük az az igen kopott kis ikon, amelyet nyakba akasztva hordtak, s igen gyakran simogathattak és csókolgathattak fohászkodás vagy imádkozás közben (Itsz. PY 1583) (10. kép).

Egyébként ezzel kapcsolatban számos szépirodalmi példát lehetne említeni. Lev Nyikolajevics Tolsztoj (1828–1910) *A hamis szelvény* című elbeszélésében a következőket olvashatjuk: „Bizony, nagyon szomorú, nagyon szomorú – bólogatott Vegyenszkuj atya, miközben a mellén csüngő keresztet simogatta.”¹³

Viszonylag kevésbé ismert Szűz Mária-ábrázolás a Kaszperovszkaja Istenszülő, helyesebben Az Istenszülő kaszperovkai ikonja (Kaszperovkai Istenszülő, A Kaszperova-féle Istenszülő, Kaszperova földbirtokosnő Madonnája, oroszul Касперовская Богоматерь, Касперовская Богородица, Касперовская икона Божией Матери). Ez a kompozíció az Eleusza ikonográfiai típus egyik változata. Az ikonnak áttételesen magyar vonatkozása is van, ugyanis erdélyi eredetű. Legendája szerint az ősi ikont – melyet fatáblára ragasztott vászonra festettek – a 18. század második felében Erdélyből hozta egy szerb ember, aki Oroszországban telepedett le. Az ikont végül is 1809-ben Kaszperova földbirtokosnő örökölte meg. 1840-ben, amikor Kaszperova földbirtokosnő az ikon előtt imádkozott, észrevette, hogy az elsötétült ikonarcok kivilágosodtak, és az egész ikon csodálatos módon megújult. Ezután számos gyógyításos csodat tett az ikon. A krími háború idején (1853–1856) Odessza városát is megsegítette. 1922-ben az Odessza melletti

¹³ TOLSZTOJ, L., *A hamis szelvény* (ford. Szöllősy K.), in TOLSZTOJ, L., *Gazda és cseléd. Hadzsi Murat* (Budapest–Uzsgorod 1961) 123–186, 141. „– Да, очень грустно, очень грустно, – говорил отец Михаил Введенский, поглаживая рукой гладкие бока наперстного креста.” Толстой, Л. Н., *Фальшивный купон*, in Толстой, Л. Н., *Избранное* (Ленинград] 1983) 166–221, 182.

¹⁴ Яций, А. М., *Чудотворная икона Божией Матери Касперовская* (Москва 2003) 32.

Gnyiljakovo faluban (mai neve Dacsnoe) kolerajárvány tört ki. A Szűzanya kazsperovkai ikonját a falu főterére vitték, s buzgón imádkoztak hozzá. Ezután a járvány megszűnt.¹⁴

Az ikont sokáig Odesszában, az Urunk Színeváltozása-székesegyházban őrizték, melyet a kommunisták 1936-ban leromboltak. Végül is az ikon az odesszai Istenszülő Elszenderedése-székesegyházba került, ma is ott látható.

Az ikonon vállképben ábrázolták az Istenszülőt a gyermek Jézussal. Az Istenszülő megható gyöngédséggel hajol fiához. A kis Jézus jobb kezében írástekerceset tart, melyet állához érint, baljával pedig anyját öleli át.¹⁵

11. kép. KASZPEROVKAI ISTENSZÜLŐ
Moszkva, 1888. Ezüst, ovális (m.: 7 cm, sz.: 5,5 cm)
Ellenőrzőmester: Lev Fjodorovics Oleksz

A Fémikon Múzeum igen finoman kialakított, ovális alakú, ezüstikonja Moszkvában készült 1888-ban (ltsz. PY 1291) (11. kép). A Szűzanya jobb válla fölött lévő ötvösjegyekből ez határozottan megállapítható. A következő ötvösjegyeket látjuk itt: Egy kis pajzsban figyelhető meg a Szent György legyőzi a sárkányt jelenet. Ez az ábrázolás Moszkva városára utal. Mellette,

¹⁵ ЗНАМЕНСКИЙ, И. М., *О Касперовской иконе Божией Матери* (Одесса 1877); ПЕТРОВСКИЙ, С. В., *Касперовский чудотворный образ Богоматери* (Одесса 1889); [ОВЦЫН], *Касперовская чудотворная икона Божией Матери. Сост. по сведениям ишуровой книги в Касперовской ц. и из брошюры прот. И. Знаменского* (Одесса 1890); ИВАНОВ, В. А., *Св. чудотворная Касперовская икона Божией Матери. Следование ее по Херсонской епархии с 22 авг. по 28 сент. 1915 г.* (Одесса 1915); ЯЦИЙ.

külön pajzsban 84-es szám van, mely az ezüst finomságát, vagyis a 84 zolotnyikot jelzi. Végül pedig egy pajzsban cirill-betűs Л. О (L. O) és az 1888-as évszám, azaz Lev Fjodorovics Oleksz (Лев Федорович Олекс) moszkvai ellenőrző mester (régies kifejezéssel látó mester), más szóval próbamester jele. Az ikonon, felül felirat helyezkedik el. A rövidítéseket feloldva mai orosz nyelvű formája: [ОБРАЗ] ПРЕС[ВЯ]ТОЙ Б[ГОРОДИ]ЦЫ КАСПЕРОВСКОЙ, vagyis a Kaszperovkai Legszentebb Istenszülő képe.

*

Végezetül néhány, a fémikonokon megjelenő, különleges Istenszülő-ábrázolást mutatnék be. Ezeket – nem hivatalosan – azért nevezik különlegesnek, mert itt az Istenanya a szokásostól eltérően a Gyermek Jézus nélkül jelenik meg.

Itt kell megemlékeznünk az Istenszülő „a Jel” (görögül Πλατυτέρα, Πλατυτέρα των Ουρανών, oroszul Богоматерь „Знамение”, Богородица „Знамение”, икона Божией Матери „Знамение”) ábrázolásról, mely e különleges csoporthoz tartozik, s az Istenanyát a Gyermek Jézus nélkül ábrázolja, de értelmezhetem úgy is, hogy itt is megjelenik a Kis Jézus. Az elnevezés ugyanis Izajás könyvéhez kapcsolódik és a születendő Megváltóra utal. „Ezért ád jelt néktek az Úr maga: Imé a szűz fogan méhében, és szül fiat, s nevezi azt Immánuelnek”¹⁶ (Iz 7,14). Ez az ikonográfiai típus az Istenszülőt széttárt karokkal imádkozva ábrázolja, testében, rendszerint körbe foglalva a még meg nem született Jézus látható. Legkorábbi ábrázolása a római Szent Ágnes-katakomba egyik falképén található (4-5. század). Orosz földön az Istenszülő „a Jel” ikon tisztelete az 1170-es évben kezdődött, amikor is az ikon megvédte Novgorod városát a szuzdaliak seregétől.¹⁷

A magyar nyelvű szakirodalom e téren is egy igen korai, 17. század végi részletes ismertetéssel büszkélkedhet. Ugyanis ez az ikonográfiai típus is fölkeltette Esterházy Pál herceg érdeklődését. 1690-es kiadású könyvében a 112-es számú képen a következő feliratot találhatjuk: „Cereai Csudal Boldog Aszony Képe Cereaban.” Mellette, a 209. oldalon látható a képhez kapcsolódó szöveg, melynek most csak egy részét idézzük: „CEREAИ CSUDÁLATOS BOLDOG ASZSZONY KÉPE, CEREÁBAN. Ezen Cereai Csudálatos Boldog Aszszony Képe ez előtt hat száz Esztendőkkel-is igen tiszteltetett a’ Muszkáktul, kik Novogrod nevű Városban tartyák-vala a’ Képet böcsületben, a’ holott három száz Esztendőkknek előtte viván a’ Tatárok Novgorodot. Ezen Szent Kép elejben menván a’ ben lévő Körösztýének, mihelyen ki-mutatak: az Ellenség hanyatt homlok futott a’ Város alol, nem külömben mint ha va-

¹⁶ Idézet a Károli-fordítás szerint.

¹⁷ WEIS, A., *Die Madonna Platyttera* (Königstein 1985); RUZSA Gy., *Esterházy Pál egy novgorodi*

laki üzte-volna őket, s' egymást tipratván sokat ölének meg magok közül...¹⁸

12. kép. ISTENSZÜLŐ „A JEL”
18. sz. Rézötvözet, zománc (3,1 x 3,6 cm)

13. kép. ISTENSZÜLŐ „A JEL”
A NÉGY EVANGÉLISTA JELKÉPEIVEL
19. sz. Rézötvözet, zománc (6,3 x 5,4 cm)

A Fémikon Múzeumban több korai ábrázolást is találunk. Ilyen például egy diptichon jobb szárnya, mely a 18. században – valószínűleg annak is a legelőjén – készült (ltsz. PY 1489) (12. kép).

A későbbi ikonok közül kiemelkedik az az Istenszülő „a Jel” fémikon, amelyen a négy evangélista szimbólumait is láthatjuk (ltsz. PY 1322 (13. kép). Az ikont gondosan megválasztott, többszínű – fehér, kék, sötétkék, sárga, zöld – zománcal díszítették.

Az Istenszülő „a Jel” ikon ábrázolását számos réz tetraptichon-útioltárka negyedik tábláján, jobb oldalt lenn is megtaláljuk (pl. ltsz. PY 1317) (3. kép).

Viszonylag későn alakult ki az Az Istenszülő „Minden fájdalmasok öröme” ikonja (oroszul Богоматерь Всех скорбящих радость, Богородица Всех скорбящих радость, икона „Всех скорбящих радость” Божией Матери). Ez az ikonográfiai típus több változatban ismert. Közös vonásuk az, hogy középen egészalakban, állva ábrázolják az Istenszülőt, jobbjánál szegényeket, baljánál betegeket látunk, akiket az Istenszülő megsegít. Két fő típust különíthetünk el: a moszkvait és a szentpétervárit. A moszkvai variáns az Istenszülőt mint az ég királynőjét királyi jelvényekkel, koronával és jogarral ábrázolják, míg a szentpétervári variáns az Istenszülő korona és jogar nélkül jelenik meg.

ikonról, in *Művészettörténeti Értesítő* LII (2003) 3-4/299–302.

¹⁸ ESTERHÁZY P., *Az egész világon levő csudálatos boldogságos Szűz képeinek rövideden föltett*

12. kép. ISTENSZÜLŐ
„MINDEN FÁJDALMASOK ÖRÖME”
Ószertartású alkotás, 19. sz.
Rézötvözet, zománctmaradványok
(11,9 x 8 cm)

13. kép. ISTENSZÜLŐ
„MINDEN FÁJDALMASOK ÖRÖME”
19. sz. második fele
Zománctfestés, rézötvözet
(láncszemmel: 4,7 x 3 cm,
láncszem nélkül: 4,2 x 3 cm)

Az Istenszülő „Minden fájdalmasok öröme” ősi ikon első gyógyítási csodáját az 1688-as évhez kötik, amikor az ikon Moszkvában, az Ordinka városrészben álló Krisztus Színeváltozása-templomban volt.¹⁹

Az ószertartásúak régies formájú feliratot használtak: „Всем скорбящим радость”.

A fémikonokon az Istenszülőt rendszerint jogarral ábrázolják, korona nélkül. Ezt láthatjuk a múzeum egy ószertartású körben készült ikonján is (ltsz. PY 1617) (14. kép).

Igen ritkán ezen az ikonográfiai típuson az Istenszülő a Gyermeke Jézussal is megjelenik. Jó példa erre a múzeumnak nem egészen a fémikonok köréhez tartozó és a moszkvai variáns jegyeit követő igen egyszerű, ám megkapó kis műreke (ltsz. PY 1483) (15. kép). Hátlapján felirat: „Об. пр: бо скорбящих р[ад]ос”. A rövidítéseket feloldva mai orosz nyelvű formája: Образ Пресвятой Богородицы Скорбящих Радость, vagyis „Minden fájdalmasok öröme” Legszentebb Istenszülő képe.

eredeti (Nagyszombat 1690) 290.

¹⁹ Боголепов, И., Пресвятая Матерь Божия, как радость для всех скорбящих и сказание об ее иконе с сим наименованием, с четырьмя словами в день праздника этой иконы 24 октября: в память 200 летия первого чудесного откровения благодати Божией от иконы «Всех скорбящих Радости», находящейся в Москве, на Ордынке (типо-литография И. И. Любимова; Москва 1888).

16. kép. TRIPTICHON. DEÉSZISZ
19. sz. Rézötvözet, zománc (16,3 x 44 cm)

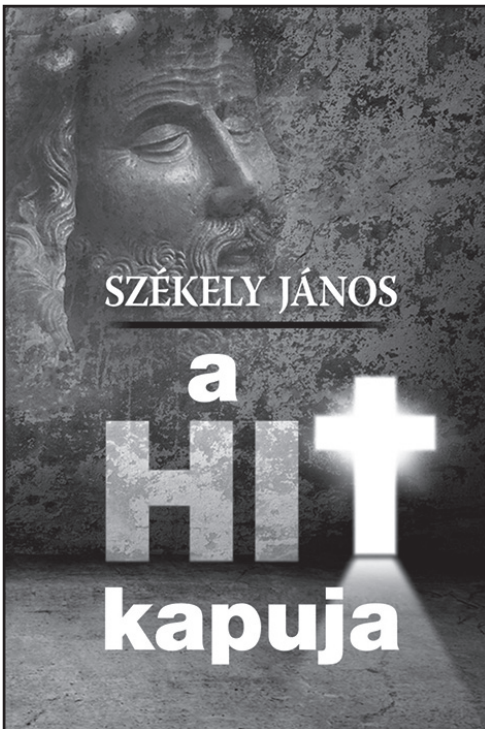
A deészisz (görögül δέησις, oroszul деисус, деисис) kompozícióban Szűz Máriát mindig a Kis Jézus nélkül ábrázolják, hiszen itt a felnőtt Krisztushoz imádkozik az emberiségért. A deészisz szó ugyanis közbenjáró imát, könyörgést jelent. Pontosabban olyan ábrázolásról van szó, amelyen a középen lévő Krisztus közbenjárásáért imádkoznak. Leggyakrabban az Istenszüllőt és Keresztelő Szent Jánost láthatjuk itt.²⁰

A Gellért-hegyi Pálos Sziklakolostor Fémikon Múzeumában különösen sok és igen sokféle deészisz ikont láthatunk. Van, amikor egy ötvénytáblán jelenik meg a háromalakos kompozíció, de gyakori az is, amikor három összekapcsolt táblán külön-külön láthatjuk az imádkozó Istenszüllőt, Krisztust és az imádkozó Keresztelő Szent Jánost (pl. ltsz. PY 1301) (16. kép).

²⁰ BOGYAY, Th. von, *Deesis und Eschatologie*, in *Polychordia (Festschrift F. Dölger)* (Amsterdam 1967) 59–72; WALTER, Ch., *Two notes on the Deesis*, in *Revue des études byzantines* XXIV (1968); ЛАЗАРЕВ, В. Н., *Два новых памятника русской станковой живописи XII-XIII веков (К истории иконостаса)*, in ЛАЗАРЕВ, В. Н., *Русская средневековая живопись (Статьи и исследования)* (Москва 1970) 128–149; CUTLER, A., *Under the Sign of the Déisis: on the Question of Representativeness in Medieval Art and Literature*, in *Dumbarton Oaks Papers* 41 (1987) 145–154.

Székely János
A HIT KAPUJA

Amint címe is érzékelteti, utat nyit a hit felé, megalapozza a hívő érdeklődést és a döntést a katolikus hit elfogadása mellett. Székely püspök úr sok szépirodalmi idézettel, filozófiai és szaktudományi hivatkozással szemlélteti és támasztja alá a hívő meggyőződést, válaszol korunk támadásaira és vádjaira, amelyek a hitet és az Egyházat érik. A kötet új szint képvisel a hitünket bemutató és erősítő hazai irodalomban. Haszonnal forgathatják hívők és nemhívők, fiatalok és idősebbek egyaránt.

*184 oldal,
puhafedeles,
Ára: 1500 Ft*

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ KATONA ÁGNES

Ferenczy Noémi (1890–1957) Szent István-akvarellje az esztergomi Keresztény Múzeumban

*Sikiné Szeim Ildikónak,
Bese Bálintnak és Siki Norbertnek*

Az 1938-as Szent István-év méltóképpen ünnepelte államalapító királyunk halálának 900. évfordulóját. Az ünneplés fényét fokozta, hogy ebben az évben Budapesten rendezték meg a XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszust. A következő években, 1939–41 között folytatódtak az ünnepek és a művészi megrendelések Szent Istvánról.

Ferenczy Noémit – miután sikere volt az 1937-es párizsi világkiállításon – 1939-ben bízták meg nagyméretű falikárpit elkészítésével Nyíregyházára, a polgármester fogadószobájába.² A téma: István királynak fiához, Imre herceghez intézett intelmeinek részlete volt: „A vendégek befogadásáról és gyámolításáról”. A művésznő alkotásának a következő címet adta: *Jövevények és magyarok Szent István udvarában*. Az elkészült gobelint 1941 márciusában adta át. Az eredeti tervet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium kérésére kissé megváltoztatta, mivel azt „túl népies”-nek találták. A háttal távozó koldust „leparancsolták” a műről (Ferenczy Noémi kifejezése). Ezt az alakot elsősorban az elveszett *Nagy vándor* falikárpiton örökölte meg a művésznő az 1940-es években.

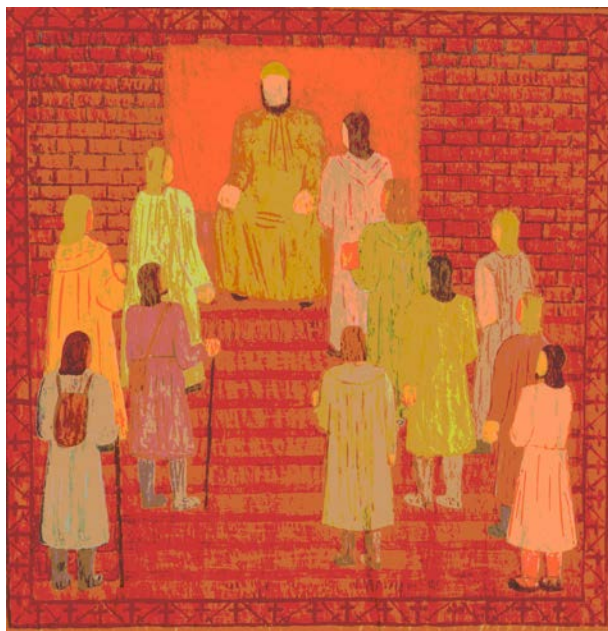
Ferenczy Noémi, a textilművészek nagy részével ellentétben, maga szötte gobelinjeit. Egy-egy falikárpitját a rajzok, akvarellek és kartonok százai előzték meg. „Ezek többségükben önálló művészi alkotások, különösen az akvarell vagy guache-képek”³ A színes akvarelltervek nem egyszerűen színvariánsok. „Egy-egy színmegoldás visszahat a formára, változtatást követel.”⁴

¹ Keresztény Múzeum, Esztergom, ltsz. 86.1222. Pausz, papír, akvarell.

² Jósza András Múzeum, Nyíregyháza, ltsz. 68.1.1. Szövött falikárpit, 300 x 300 cm, 4 cm felvetés. Helye: Nyíregyháza, Polgármesteri Hivatal.

³ OELMACHER Anna, *A Ferenczy család. A Magyar Nemzeti Galéria kiállítása a Budavári Palotában* (Budapest 1968) 63.

A Keresztény Múzeum a Szent István-akvarellt a Bizományi Áruház 1983. decemberi aukcióján vásárolta. Itt Szent István király szigorúan, kőfal és piros függöny előtt, trónon ülve fogadja a lépcsőkön, jól kiszámított rend szerint közeledő jövevényeket. A fő motívumot sugarasan további motívumok gyűrűje fogja körbe. A kompozíció átlós. A művész megőrzi az eredeti elgondolás meleg tónusát, a piros és a rózsaszín árnyalatait, amelyek a '30-as évek elejétől jelennek meg művein. A rózsaszín fal az épülő ország jelképe. Az esztergomi ábrázoláson a zöld, sárga, barna, szürke színek is fontos szerepet kapnak. Ahogy néhány más vázlaton, itt is megmaradnak az első elképzelésből a népies, tarisznyás alakok. Az eredeti elgondoláson, több előképen – mint a szentendrei Ferenczy Múzeum guache-án⁵ – és a kész gobelinen is ott van a pásztorfiú a báránnyal vagy a bárány nélkül (a Nemzeti Galéria guache-án⁶) mint a nép képviselője. A király és a pásztorfiú a kompozíció két alappillére.

FERENCZY NOÉMI: SZENT ISTVÁN-AKVARELL
(fotó: Mudrák Attila)

⁴ PÁLOSI Judit, *Ferenczy Noémi emlékkiállítás* (Budapest, Magyar Nemzeti Galéria, 1978. december – 1979. január) (Budapest 1978) 25.

⁵ *Szent István*, Ferenczy Múzeumi Centrum, Szentendre, ltsz. 75.256, F. 1941, zsírpapír, guache, 330 x 330 mm.

A Szent István-falikárpit Ferenczy Noémi egyetlen történelmi tárgyú kompozíciója. A művész mindaddig főképpen egyetlen alakot jelenített meg alkotásain. Így kerül a hangsúly a nyíregyházi kárpiton és szinte minden megelőző terven, akvarellen, vázlaton, ahogy az esztergomi akvarellen is, elsősorban egyetlen alakra, a főalakra, a monumentális, robusztus, magabiztos, heroikus tömbszerűségében a román katedrálisok kapubéllet-figuráit idéző Szent Istvánra. Ezt a kifejezést erősíti az esztergomi akvarell tiszta, jól áttekinthető kompozíciója. A király ruhája mindig aranysárga. A szentendrei guache-on és a gobelinen alakját kiemeli a trónust jelképező baldachin is, amely egy rajzvázlat sátor-motívumából alakul. Szent István alakját hangsúlyozza a fején lévő korona is. A király arca személytelen, ami a szimbolikus jellegre utal. „A tiszta profil vagy frontális szigorát a háromnegyed profil természetesebb beállítása váltja fel.”⁷

„A Gobelinre valami nyugodt stabil, erős, nem pillanatnyi dolog való” – írja a művész naplójában.⁸ Bár a vendégeket – mint a kárpiton és az esztergomi akvarellen is – mozgásban kellett ábrázolnia, a lassan, nyugalmas, súlyos mozdulatokkal közeledő jövevények állandóságot sugallnak. A biztonságot sugárzó király statikus figurája és az egyszerűségében is magasztosan ünnepélyes jelenet fokozza ezt a benyomást. Szembeötlő a síkszerűség, a távlat hiánya, az egymás fölött, mögött álló alakok mérete nem változik a lépcsőfokokon. Mintegy magaslatból tekinthetünk a jelenetre, amint ez Ferenczy Noémi alkotásaira jellemző a '30-as évektől kezdve.

Különösen érdekes az esztergomi akvarellnek és a Magyar Nemzeti Galéria guache-ának az összehasonlítása. Az akvarellen a Szent István mögé helyezett négyzet az MNG guache-án kissé balra tolódik, és álló téglalap formát ölt. Talán azért cserélte meg Ferenczy Noémi a geometriai idomot, hogy több üres tér maradjon a jobb oldali csoport számára. Ez az oldal, azáltal hogy az alakok egymás mellett helyezkednek el, sokkal zsúfoltabbnak tűnik, pedig csak egy jövevényel van több rajta. Az alakok a guache-on nyúlánkabbak, vonatkozik ez Szent István figurájára is. Az akvarell jobb oldali csoportjának alsó két alakja és a bal oldali alsó alak a nézőnek háttal fordulva Szent István felé tekint, és így jobban lezárja a kompozíciót, mint a guache-on. Mind a két művön majdnem mindegyik zárandók háttal áll, mintegy kapcsolatot teremtve a királlyal.

Az esztergomi akvarellhez nagyon hasonló akvarellen,⁹ amelyen azonban keskenyebb lépcsőfokok és nagyobb kváderkövek láthatóak, a jobb alsó alak

⁶ *Szent István*, Magyar Nemzeti Galéria, ltsz. F.58.117. 1940 k., pausz, guache, 300 x 295 mm.

⁷ TOLNAI Károly, *Ferenczy Noémi* (Ars Hungarica 4) (Budapest 1934) 22.

⁸ Ferenczy Noémi naplója, MNM Adattára ltsz. 2150/1979/12.

⁹ *Szent István*, 1940 k., pausz, akvarell, 300 x 295 mm, mgt.

kezében korona, több figura kezében könyv található. Ezen a művön és a gobelinen egy tonzúras alakot látunk, a szentendrei guache-on két pap szerepel.

Még két akvarell mutat jelentős hasonlóságot a Keresztény Múzeum művével. A *Szent István emlékezete* c. kiadványban¹⁰ a reprodukált akvarellen még nagyobb kváderkövek vannak: jobbra hat alak látható, a jobb oldali első páncélt visel. Szent Istvánnak arca van. A jobb oldalon hét figura áll, itt is teljes a kőfal, de a háttérben táj is van. Mindkét akvarell színeit a szürke-fekete árnyalatai jellemzik.

Azon az előképen, amelyen csak egy oszlop van,¹¹ a bal alsó sarokban álló pásztorfiú koronát tart a kezében. A szentendrei és az MNG-ban található guache-ok kompozíciói nagyon hasonlítanak a kész gobelinenre, jóllehet a szentendrein nincs kőfal, míg az MNG vázlatán a kőfal majdnem az egész képmezőt befedi.

Az alakok az említett guache-okon és a gobelinen kissé emelkednek a táj horizontvonalára fölé, s ezzel „némi távlati hatás, a térbeliség képzeletét férfközik a kompozícióba”.¹²

A király a vára kapujában állva fogadja a jövevényeket c. akvarellen¹³ kis alakok nyúlnak fel. A kis lovak között kicsiny lovászt és a kőfal tetején és egy apró figurát látunk. Mint Ferenczy Noémi több művén, „a táj általuk kap emberi mértéket”.¹⁴

Ferenczy Noémi több kárpitján – mint a *Téli táj* vagy a *Gereblyézők* – megjelenik a háttérben a dímbes-dombos nagybányai táj. A Szent István-gobelinen a jelenet felett az egész képmezőt befedi a táj ábrázolása.

A ruhák hosszúsága, a téglalapok, ill. a kváderkövek nagysága változik a vázlatokon. Az öltözék leegyszerűsített, a jellemábrázolásnak alárendelt.

A Keresztény Múzeum akvarelljén a jövevények botokat tartanak a kezükben, amelyek a szentendrei múzeum és a MNG guache-ain, valamint a gobelinen lándzsákká változtak.

Egy másik ceruzarajzon¹⁵ az alsó sorban kettő, az esztergomi akvarellen viszont három alak zárja le a kompozíciót.

Fontos szerep jut a bordűrnek Ferenczy Noémi alkotásain, amely egy idő után „gondolati hangsúlyt kap”.¹⁶ Néhány bordűrön „a francia 13-ik századi üvegablakok mélyvörös-mélykék színösszetételét újítja fel”.¹⁷ Ezt a képszegeletet a Keresztény Múzeum művén és a gobelinen is megfigyelhetjük: piros alapon kék keresztet. Több bordűrön láthatunk keresztet, pl. a *Madonnán*

¹⁰ ZOMBORI István, *Szent István emlékezete falikárpitokon 1938–2000* (Szeged 2001) 24.

¹¹ *Szent István*, 1940 k., pausz, akvarell, 300 x 300 mm, mgt.

¹² PÁLOSI Judit, *Ferenczy Noémi* (Budapest 1998) 62.

¹³ *Szent István*, 1940 körül, pausz, akvarell, 300 x 300 mm, mgt.

(1932) Krisztust szimbolizálja, a *Kőművesen*, a *Munkás és parasztlányon* piros alapon vörös keresztet képezik a szegélyt. A keresztet az esztergomi akvarellen és a magángyűjtemény említett rajzán, a szentendrei változaton és a kész gobelinen is szerepelnek.

Ferenczy Noémi művészetében jellemző a motívum-vándorlás. Egy-egy falikárpitról kölcsönöz figurákat. Például a háttal álló figurát a *Nagy Vándor* kárpiton, a *Vándor város előtt* című alkotáson, a *Pásztor* című művön és sok hasonló kompozíción, így a mesterségeket bemutató sorozat hátat fordító alakjain is megörökítette a művész. A *Báránys* és a *Fekete báránys* kompozíciókban megjelenik a báránys. A rőzsehordó úgy szorítja a baltát, mint Szent Erzsébet a virágot, amellyé átváltozott a szegényeknek hozott kenyér (1938, ez a gobelin elveszett), és mint a Szent István-kárpiton a pásztorfiú a báránys. A *Bőség* nőalakjának ölében a kosár is ugyanaz a motívum. Az említett Szent István-akvarellen a hatalom egyetlen jelképeként a magángyűjtemény Szent Erzsébet-akvarelljéről¹⁸ ismert oszlopot látjuk viszont.

¹⁴ JANKOVICH Júlia, *Ferenczy Noémi* (Budapest 1983) 16.

¹⁵ *Szent István*-terv, papír, ceruzarajz, 300 x 300 mm, mgt.

¹⁶ PÁLOSI (1998) 10.

¹⁷ TOLNAI 21.

¹⁸ PÁLOSI (1998) 72, 45. kép, kat. 304.

Szuromi Szabolcs Anzelm

AZ EGYHÁZI INTÉZMÉNYRENDSZER TÖRTÉNETE

A kötet segíti, hogy világos képet alkothassunk az Egyház autonóm jogának kialakulásáról, a szentségek és szentelmények kiszolgáltatásának az Egyház mindennapi életét bármely történelmi korszakában meghatározó körülményeiről és feltételeiről, az egyházi hierarchia egyre pontosabb teológiai és jogi tartalmának letisztulásáról.

*432 oldal,
keménytáblás,
Ára: 4980 Ft*

RENDELÉS:

Szent István Társulat Vevőszolgálati Iroda • 1364 Budapest, Pf. 277.

TELEFON: 318-6957 • FAX: 317-0974

www.szitkonyvek.hu

◆◆◆ SZEMLE

◆◆◆ HUNGAROSZLOVAKOLÓGIAI FIGYELŐ

ÁBRAHÁM Barna, *Megmaradni vagy beolvadni?*
A szlovákság polgárosodása a 19. század második felében
(Kalligram, Pozsony 2016) 318 o.

Néhány újabb szlovák témájú magyar tudományos munka szerzői immár tudatosan érvényesítik a hungaroszlovakológia alapelvét, azaz a *szlovák* források elemzését, miként jelenik meg azokban az 1920 előtti Magyarország, illetve azon belül a magyar nemzeti kultúra. Egyre erőteljesebb a gyakorlat, miszerint a szlovák nemzet története a szlovák szépirodalom elemzése nélkül nem vizsgálható. A szlovák történelem ugyanis alapjában azonos Magyarországgal, a szlovák nemzettudat alakulásának fázisai azonban a szépirodalomban követhetők.

Szerzőnk szlovák forrásokból merített, a magyar és más vonatkozású anyagok csak kiegészítések. 16 szlovák periodikum, szlovák tudományos és publicisztikai munkák, szépirodalmi művek (ez a leggazdagabb rész!), kézikönyvek, monográfiák, tanulmányok.¹ A hatalmas szlovák forrásanyag ismerete teljes mértékben felhatalmaz bennünket, hogy Ábrahám Barna munkáját hazai szlovákságtudományunk útmutató súlyú, meghatározó, első hungaroszlovakológiai monográfiájaként köszöntsük.

Az I. fejezet „A szlovák polgárosodás útjai a hosszú 19. században” címet viseli. Agrárnépeesség, iparosok-kereskedők, ipari vállalkozások, bankok, a burzsoázia, a nemzeti kultúra intézményei, a nemzethű és a lojális értelmi

¹ Örvedetes, megdöbbentően hatalmas anyag. Összevontam volna a „Feldolgozások” két csoportját. Nem hagytam volna ki szerzőnknek az Esztergomi Forrásközpont Sorozatban (szerk. Kozma Gábor) megjelent írásait, helye lett volna KÄFER István, *A szlovák és a cseh irodalom magyar bibliográfiája a kezdetektől 1970-ig* (Budapest 1985) c. alaplívének, de főleg nagyon nagy hiánya a személy- és helynévmutató.

² VAJANSKÝ, Svetozár Hurban, *Száraz hajítás* (Budapest 2011).

ség bontásban. Igen helyesen szlovák nyelvleckét is ad a magyarul olvasóknak. Felsorolása a maga egyidejűségében hungarikum is, ma a szlovacikum kategóriája (akár a hírhedt kürtöskalács/*trdelník* csetepaté): árvai gyolcsosok, turóci gyógyolajárusok, gömöri bordások, viaszkereskedők, tutajosok, csipkések, drótosok, ablakosok... Mindezt a szakirodalmon kívül szépirodalmi bizonyítékokkal támasztja alá, ezúttal magyar példákkal is, mint Gárdonyi Géza *Egy szál drótja* vagy Jókai Mór *Gazdag szegényekjének* remek Krányecz Frányó figurája. Magabiztosan foglalja össze, hogy a felföldi szlovák bankok súlyát nem szabad eltúlozni, és a cseh tőke segítségével is éledő szlovák burzsoázia sem számottevő a régióban.

Szerzőnk nem kertel a szlovák nemzeti kultúra intézményei és a nemzetéhez hű értelmiséggel kapcsolatban: a Matica slovenská feloszlatása igen hátrányos helyzetbe sodorta az értelmiséget is, a szlovák fiatalok pedig 1918-ig idehaza csak magyar nyelvű iskolákban tanulhattak. Ugyanakkor Ábrahám Barna minden lehetőséget megragad – megint csak a szépirodalom forráseszközeivel – az igazi szlovák szellemi élet megnyilvánulásainak kiemelésére. A Fried István nyomán idézett Jókai-sorok örök érvényűek: „Mi bajom nekem a Maticával? Annyit tudtam, hogy ez egy tót irodalmat gyámolító társulat, s az én felfogásom szerint akárminő nyelven terjesszük is a közművelődést, annak az egész országra nézve csak üdvös eredménye lehet” (69). A valóság demonstrálásához ítékezés nélküli, mégis megértő objektivitással mutatja be a lojális szlovák értelmiséget, Czambel Samut, Pechány Adolfot, Szeberényi Gusztávot, Bachát Dánielt, Ján Bobulát, Zsilinszky Mihályt. Mindezek és társaik lojalitásuk ellenére az adott viszonyok között sokat tettek a szlovák kultúra megmaradásáért. Jellemző Ábrahám Barna erkölcsi alapelveire e rész záróbekezdése: „Nem tekinthetjük szlovák közéleti személyiségnek a képviselőtársai által »tót szerezcsennek« nevezett Baross Gábor minisztert sem, aki egyébként »időnként csendben és zavartan vallott a maga szlovák gyökereiről«, vagy a magyarul törve beszélő Csernoch János hercegprímást, ám származása ettől még ismert volt mindenki előtt.”

„A társadalom” c. II. főfejezetet lapozva a bizonyító anyag forrása egyre inkább a szlovák szépirodalom. „A nemzet gazdasága” részben Vajanský, Seberíni, Ján Čajak, Ján Palárik, Milo Urban műveiből idéz, sokszor saját fordításában,² és talán még inkább „A társadalmi kohézió” c. fejezetben. Szerzőnk szuverén irodalmi ismeretei teszik lehetővé az alábbi megfogalmazást, ami különösen szól mai korunkhoz is. „Erre a hazaszeretetre épül Samo Chalupka »Koppány ellenállása« című költeménye, mely a »szlovák he-

³ Ez az észak-déli megkülönböztetés mindmáig él szlovák–magyar egybevetésekben. Vö. ŽILKA, Tibor, *Južný kolorit v slovenskej próze*, in *Slovenské pohľady* (1981) 4/37–48.

⁴ MUDROŇ Mihály, *A Felvidék. Felelet Grünwald Béla hasonnevű politikai tanulmányára*, in *A Felvidék. Grünwald Mihály és Michal Mudroň vitairatai* (Pozsony 2011).

gyeken, a Mátrától a Tátraig« égő jelzőtüzek képével indul. A költemény a szlovák Felföld, a kereszténység, illetve a király iránti hűség földje, tehát az igazi Szent István-i állam, míg a déli, elpusztított somogyi vidékek mindennek a tagadása. Az Úr északon készíti elő az ország megmentését: »Ám Isten az egészséges oldalra vezette a királyt, a királyokhoz mindenkor hű szlovákok közé, és ez hű szlovákság inkább elvész, mintsem hogy áruló módon elhagyná a királyt«”(105).³

Az alfejezetek beszélő címeit rendkívül meggyőzően a szépirodalmi források határozzák meg. „A teljes szlovák társadalomszerkezet gondolata” Vajanský regényéből merít, ugyanígy „A társadalmi kohézió kérdései” Palárikra és megint csak Vajanskýra hivatkoznak. „A magyar gondolkodók” c. alfejezet érthetően elnagyolt, hiszen szerzőnk elsősorban szlovák forrásokra támaszkodik. Grünwald Béla, Gáspár Imre, Mikszáth Kálmán és a többiek külön monográfiáért kiáltanak, Michal Mudroň válasza Grünwaldnak viszont helyet kaphatott volna a jól fogalmazott és tartalmas alfejezetben.⁴ Annál is inkább, mivel az egyházakkal foglalkozó alfejezetből némiképp hiányzik Ipolyi Arnold besztercebányai püspök Grünwald Béla hangszerelésében:⁵ „... a magyar történetnek nincs egy adata ... mely ... csak egy nemzetiségi villongást is jelezhetne ... mindenki magyarnak és Magyarországnak hű s igaz fiának vallotta magát ... A hódító s a hódított egy címen, a megszállás és adomány címén nyerte egyaránt birtokát. Mindenki, amint ... a magyar korona tagjává lett ... Soha senkitől nem kérdezték: vajon Árpád atyánkkal jött-e be vagy Szvatopluk marahán alattvalói nemzetiségének utóda-e, vagy Gelu oláh fejedelem pásztornépe sarjadéka-e? ... Ha ... találomra legjelesebb hazafiaink vezetékeveit felolvassuk ... ezek nagy része világosan megmondja, hogy másfelől jöttek be, mint a hét vezér népe.” Igaz, Grünwald elítéli a katolikus püspök eszme-futtatását.

„A szlovák ajkú nemesség” kérdését szinte teljes egészében szépirodalmi dokumentumok alapján tárgyalja, nagyon helyesen akár hosszabb idézetek formájában is, és a többi alfejezet címét is főként Vajanský regényének mondanivalója adja.⁶ Az „egyházi” alfejezetek mindegyike egy-egy eljövendő monográfia vázlatának tekinthető. A „Példaszerű papok”, „Az egyház méltatlan szolgálói” szokatlanak tűnő fogalmazás teljes mértékben helytálló a szépirodalom gazdag anyaga alapján, ugyanígy az iskolák, a család, a nőnevelés. Az sem ront szerzőnk művének szerkezetén, hogy gyakran korábbi fejezetek ismétlésébe bocsátkozik.

⁵ GRÜNWARDL Béla, *A Felvidék. Politikai tanulmány*, in uo. 25–27.

⁶ Mivel – ugyancsak helyesen – magyar szépirodalmi utalásokat is bekapcsol, ide illenék MADÁCH Imre *A civilizátor*a, ahol István gazdának, azaz a magyar (magyarhoni) nemesség képviselőjének tót, rác, oláh, német béresei között magyar is van.

„A polgárosodás színterei” címet viselő zárófejezet szinte valamennyi biztos és hatalmas anyagismerettel rendelkező tudós ember gyengéje: tudatában van, mi mindent kellene még elmondania, ezért tömörít, és korábbi kutatásainak időszakából megvillantja a hazai román társadalom hasonszőrű problémáit, egy összehasonlító közép-kelet-európai nagymonográfia fontosságára utalva. Ugyanilyen feladat lesz a létező számos résztanulmány ellenére a találó című „Szlovák Budapest” további kimunkálása, az egész kötet tárgyának, eszmeiségének, erkölcsi alapjainak közkinccsé tétele, közismereti szintre transzformálása.

Annál is inkább fontos ez, mert Ábrahám Barna valami olyat ad az olvasó kezébe, ami több szempontból a „szakmának” is mellbevágó, soha nem volt kísérlet és egyben bizonyítás, megtalált és interpretált igazság. Ez mindelelőtt a szépirodalom látványos használata tudományos forrásként, a másik pedig a „Bevezető” megfogalmazása és alkalmazása az egész munkában. Van mersze megoldást találni, elfogadni a szlovák *Uhorsko* (ugyebár „történelmi”, „nagy”) Magyarország fogalmára az általunk régebben próbált *Magyarhon* terminust. Ugyanez az anyagból fakadó *Szlovákiák* használata a történelemben nem létezett Szlovákia helyett, a magyar nyelvből politikai okokból kitiltott *tót* terminus visszaállítás, a tudománytalan és a szlovákokat sértő Felvidék visszacserélése *Felföldre*, a renegát, azaz *odrodilec* (elfajzott), a *pánszláv* és megannyi más terminus magyarázata, a személy- és helynevek mikrofilológiai pontosságú használata.

A *Szlovákiák* szerzőnk számára a *szlovák etnikai többségű északi régió*, legalább 20%-ban szlovák lakosságú 16 vármegye. Ez a Szlovákiák nagyobb, mint az abban a korban nem létező mai Szlovákia.

Van a könyvnek személyes vallomása is, egy sokat próbált keresztény emberé: feleségének, Ritának és gyermekeinek ajánlja. Csak fejet hajtani tudok a küzdelem közepette végzett munka előtt. Kilencedik évtizedemben jóleső érzéssel tölt el nekem szóló kézírásos ajánlása: „Akitől az alapokat kaptuk”. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem szlavisztikájának egyik legjelentősebb eredményét olvashatjuk.

ORMOS István, *Egy életút állomásai. Kmoskó Mihály 1876–1931* (METEM, Budapest 2017) 508 o.⁷

Ormos István régen várt kötete hungaroszlovakológiai szempontból Ábrahám Barna munkájának rokona. Annak ellenére, hogy szerzője arabista,

⁷ Ismertetésünk a kötet szlovák vonatkozásaira szorítkozik. „Kmoskó szíriai útjai”, a „Függelék”, a „Jelentés a szíriai missziókról”, valamint az „Exkursionsok” ismertetésére nem vállalkozhatom.

⁸ Ormos finom érzékkel jegyzi meg, hogy az ösztöndíjat Kanyurszky György, Pironcsák István és Cserna János kapta meg (30). Mindhármuk szláv, Pironcsák kifejezetten szlovák származású, vö.

körültekintően feldolgozta a szükséges szlovák forrásanyagot is, Kmoskó ugyanis származása, anyanyelve, sajátos nemzeti identitása okán a szlovák „hungarusok” nagy csoportjának tagja, Bél Máttyás, Csernoch János és sokak társa. Anyagismerete Ormos Istvánt is felhatalmazza olyan következtetések kimondására, akár kimondatására Hermann Egyeddel, aki szerint Kmoskó „kizárólag szaktudományát művelte, személyisége, élete, politikai tevékenysége, életének vargabetűi, váratlan irányváltásai, amelyekre a történelmi környezet változásai, korábban elképzelhetetlen módosulásai következtében került sor, fölöttébb izgalmas és tanulságos, esendő, ám nem föltétlenül szimpatikus aktorává avatják a magyar történelemnek annak egy sorsfordító szakaszában” (13–14).

Ormos pontosan látja, hogy *részletesen adatolt* esettanulmányokkal érthetjük meg egy nem magyar születésű elmagyarosodott ember kettős, netán hármas identitását, az asszimiláció és a disszimiláció kérdéseit. Valóban bőségesen adatozza a legjobb barát, a szlovákságát Kmoskótól eltérően megélt Jehlicska Ferenc tanulságát, ezért ebben a munkában is részletesen tárgyalja Jehlicska életét is. A jövő izgalmas feladata a Jehlicska-monográfia elkészítése, ami mindenképpen hozzájárul Kmoskó még alaposabb megismeréséhez (14–15).

Ábrahám Barna szóhasználatával élve Kmoskó Szlovákiában, Illaván született, 1898-ban Esztergomban szentelték pappá. Bécsben a héber költészet témaköréből doktorált, majd Lackenbacher utazási⁸ ösztöndíjat kapott szíriai továbbképzésre. A keleti, szentföldi missziót mindvégig szívügyének tekintette Csernoch János hercegprímás is, akivel Kmoskó ezért is közeli kapcsolatban volt. Közel-keleti küldetése aligha nevezhető sikeresnek, és a zsidókérdéssel egyetemben zürzavaros következtetésekre jutott. Ibn Khaldún szerint minden idegen elnyomás alatti nép veszít eredetiségéből. Kmoskónak Pusztázámor plébánosaként az volt a véleménye, hogy hívei nem magyarok, hanem elmagyarosodott tótok... „*márpedig közismert dolog, hogy a tót sokkal vallásosabb és könnyebben vezethető, mint a pusztázámoriak*”. Jehlicska szerint Kmoskó szlovákul prédikált nekik.

A nem szlovákista Ormos István szlovák egyház-, művelődés- és politikatörténetet ír. Pontos helyesírással kezeli a szlovák forrásokat, példás következetességgel fordítja magyarra, hajszálpontosak a helynevei,⁹ sőt szlovák nyelvű idézetekkel is dolgozik. Engedjessék meg ezen a helyen nem jegyzetben történő hivatkozás: a 130. oldalon Andrej Hlinka Budapesten Jehlics-

Lexikón katolíckých kňazských osobností Slovenska (Bratislava 2000) 1081.

⁹ A 405. jegyzetben: „Jehlicska *Kutti* szlovák faluban született ... A falu neve más helyesírással Kutty, szlovákul Kúty. A falu magyar nevét 1899-ben Jókút-ra változtatták meg. Az általam látott dokumentumokban mindenütt csak a régi alak fordul elő.” A 471. jegyzetben: „Schweinsbach

kának mondott szlovák mondatai szerepelnek, a 449., 451-453. sz. jegyzet tömény szlovák forráshivatkozás, sőt a *mad'arón*, magyarrá elfajzani indult szlovák szómagyarázata sem hiányzik. Szlovák egyháztörténetet ír, minden jelentős szlovák szakirodalom birtokában, és komoly többletismerettel gazdagítja azt.

Szlovák egyháztörténete „A forradalmak kora” című fejezetben kezdődik, és szerzőnk pontos fogalmazása szerint „Kmoskó életének ebben a periódusában »legjobb barátja« és tanártársa a szintén szlovák nemzetiségű »démoni« Jehlicska Ferenc”.¹⁰ Szerzőnk igen sok újat mond Jehlicskáról, sokszorosán felülmúlva a szlovák szakirodalmat, ami nem is csoda, mivel a csehszlovák-ellenes, illetve „ludák”, „klérofasiszta” stb. szlovák papok életművének feldolgozása jócskán várat magára. Ormos István könyve ebből a szempontból a szlovák egyháztörténet alapműve is. Nincs terünk bővebb fejtegetésekre, inkább kivonatoljuk a kötet 143. oldalán mondottakat. Kmoskó 1919. április 5-én az új csehszlovák államba ment, hogy Jehlicska segítségével szlovák teológiai katedrához jusson. Szerzőnk briliáns pontossággal, a korabeli szlovák helyesírás szerint idézi erről Jehlicska vallomását: „Valóban megbíztak az egyházi felsőbb hatóságok azzal, hogy megszervezzem azt a hittudományi főiskolát ... a professzori kart szlovák tudósokból állítottam volna össze, és megszereztem volna a nemrég az Úrban megboldogult Kmoskó M. professzort is.”

Jehlicska szembefordult Csehszlovákiával. A szlovákok jövőjét a magyarokkal képzelte el, autonómiával, s ehhez élete végéig hű maradt. Kmoskó visszatért Magyarországra, 1920-ban megvédte magát a nemzethagyás vádjától, és Pusztazámor plébánosaként halt meg. Ormos István lenyűgöző anyagtudással, nem ítélkezve következtet a kettős, esetleg többes identításra. Kmoskótól például ezt idézi: „A mi egész közművelődési politikánk kultúrshédéltség volt ... A gyermekek nem tanultak meg semmit... Sem tótul, sem magyarul nem tanultak meg. Beszélnek egy nagyon kezdetleges paraszti nyelvet. Ha egy ilyen gyermekkel levelet akarunk megíratni, úgy nem képes arra sem magyarul, sem tótul... Ha az állami iskolákból felkerültek a gimnáziumokba, a legnagyobb részük lezüllött... A magyarosítás a gyermekeknek olyan lelki változást idézett elő, mely a lehető legkedvezőtlenebbül hatott jellemük további fejlődésére. Ezek a gyerekek elidegenedtek saját népüktől

(korábbi magyar név, valamint német név), mai szlovák neve Viničnė, korábban Švajnsbach. 1899 óta magyar neve Hattyúpatak.” Szerzőnk evvel a pontossággal kritizálja a helynév-magyarosítást, amit 1948 után ellenkező előjellel Cseh(szlovákia) folytatott.

¹⁰ Nyilván nem véletlen Ormos István személynév-használata. Jehlicskát magyarosan írja, magyar

is, anélkül hogy magyarokká lettek volna. Ha magyar vidékre kerültek hivatalba, ugyancsak idegennek nézték a magyar népet. Ami kevésbé érezték át a tót néplelket, épp oly lelkiismeretlenül látták el a magyar nép ügyeit. Ez is egy magyarázata a mi közigazgatásunk ázsiai állapotának... A magyar intelligencia ezzel párhuzamosan vált gerinctelenné” (248–249).

A Kmoskó–Jehlicska viszony állandó követése közben szerzőnk sort kerít néhány más szlovák személyiség identitásának felvillantására. Figyelemre méltó párhuzam Tiso esete, aki korábban a magyarsághoz asszimilálódott, magyarul beszélt, Tiszó Józsefnek hívta magát, majd lelkes szlovák hazafivá vált. 1919-ben Nyitrán a csehszlovák államhatalomért dolgozott, de a magyar Vörös Hadsereg közeledtével Nagybiccsére menekült. Attól tartott, hogy számon kéri hazaárulását. Stromfeld nem érte el Nyitrát, Tiso visszatért, és a tipikus bűnbakkeresés módján zsidók és magyarok letartóztatását követelte. Antiszemitizmussal terelte el a figyelmet magyarbarátságáról, már-már asszimilálódott voltáról. Ez a kérdés 1938-ban került ismét figyelem középpontjába.

Tuka Béláról (Vojtech Tuka) tudja, hogy 1920 után a magyar kormány-nak dolgozott, le is tartóztatták, mint magyar nacionalistát. Ezt ellensúlyozva belépett Hlinka Szlovák Néppártjába, de magyar kémkedés vádjával ismét letartóztatták. Ormos István független forrás ítéletét tolmácsolja, mely szerint a pozsonyi magyar követ 1940-ben így jellemezte: „Mindig azzal érez és azzal bizalmas, akivel éppen van. A szlovákokkal szlovák, az oroszokkal nagy szláv, a magyarokkal bensőleg magyar, míg a németek előtt a leglelkesebb és legrettentetlenebb náci.”¹¹

A kettős vagy többes kötődés kérdése immár nemzetközi tudományos probléma. A 20. század próbatételei másfajta kettősségeket is produkáltak. Az ún. békepapságot vagy a hirtelen náci-kommunista váltást. Ormos Istvánnak ezzel kapcsolatban is van egy izgalmas felfedezése, Hudec László építész, aki ezt írta: „Hogy vajon magyar vagy tót vagyok, én nem tudom, nem is keresem, magamat széjjel nem vághatom, mint szétvágták hazámat, mindig maradok, ami voltam. Nem kérdezte tőlem senki a régi szentistváni Magyarországon, vajon tót vagyok-e vagy magyar? Szerettem mind a kettőt ... és én is mind a kettő voltam” (249).

keresztnévvel, *Hlinkát* Adrejnak, *Tisót* Jozefnek, *Juriga* Ferdinándnak valamennyi névformáját (Ferdinánd, Nándor, Ferdiš) megemlíti.

¹¹ *History of the Czechoslovak Republic 1918–1948* (szerk. Victor S. Mamatey – Radomír Luža; Princeton 1973).

Ormos István könyve igen komoly tudományos teljesítmény. Az arabisztikán kívül a hungaroszlovakológia példamutató nagy nyeresége. Erkölcsi értékére a piarista Tomek Vincével utalnék. Ő ugyanis összehasonlította magát Petőfi Sándorral és Mécs Lászlóval, akik származásuk ellenére a legnagyobb magyar nemzeti, illetve katolikus költők lettek. Tomek büszkén vállalta, hogy mindkét szülője tót, de ő nem lett sem tót, sem magyar, hanem megmaradt hungarusnak.¹²

Käfer István

¹² KÄFER István, *Cédulák Tomek Vincéről. Szlovák összefüggéseinek műhelymunkálatai*, in *A piarista rend Magyarországon* (Budapest 2010) 526–527; vö. SZTAKOVICS Erika, *Tomek Vince szerepe a Magyarországi Szent Adalbert Társulat létrehozásában*, in *Magyar Sion* V (2011) 75–86.

◆◆◆ SZÁMUNK SZERZŐI

- Csépányi Gábor* teológus, az Esztergomi Szeminárium spirituálisa
Erdő Péter bíboros, esztergom-budapesti érsek, teológus, kánonjogász, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja
Fazekas István történész, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense
Frankó Tamás teológus, kánonjogász, az Esztergomi Hittudományi Főiskola megbízott rektora, az Esztergomi Szeminárium prefektusa
Gájer László teológus, kánonjogász, érseki titkár
Hámori Antal jogász, kánonjogász, levéltáros, etika- és hittanár, a Budapesti Gazdasági Egyetem docense
Harmai Gábor teológus, biblikus, egyháztörténész, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára
Katona Ágnes művészettörténész
Käfer István irodalomtörténész, a Gál Ferenc Főiskola Hungaroszllovakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa Kutatásokért Alapítvány kuratóriumának elnöke
Molnár Antal történész, levéltáros, az Eötvös Loránd Tudományegyetem docense, a Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének tudományos főmunkatársa
Ruzsa György művészettörténész, professor emeritus, a Magyar Tudományos Akadémia doktora
Šimončič, Jozef, a Nagyszombati Egyetem (Trnavská univerzita) professzora
Török Csaba teológus, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

◆◆◆ KRÓNIKA

KONFERENCIÁK, TUDOMÁNYOS ESEMÉNYEK A SZENT ADALBERT KÖZPONTBAN

◆◆◆ 2017

- április 27.** Ünnepi konferencia az esztergomi Ósrégi Szeminárium alapításának 450. évfordulója alkalmából
- április 28-30.
május 4.** A Comunione e Liberazione közösség lelkigyakorlata „Szent István-kori templom feltárása Esztergomban” – *Tary Edit* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- május 6.
május 9.** Mindszenty-zarándoklat
„Bíráskodás a középkori Esztergomban” – *Erdő Péter* bíboros, érsek előadása. Zenei közreműködő: *Pálmai Árpád*. Az Esztergom és környéke kincsei előadássorozat 50., jubileumi előadása
- május 19-21.
május 20.** A Fiatalok az Élet Szolgálatában képzése
Az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus (Budapest, 2020) egyházmegyei előkészítő képzése
- május 20.** Az „Erdélyi Zsuzsanna népi vallásos gyűjtemény” c. állandó kiállítás megnyitója (a Keresztény Múzeum kiállítása)
- május 25.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Katolikus Iskolai Főhatóságának pedagógusképzése
- május 25-27.** Ökumenikus közösségfejlesztő képzés az NCD Hungary szervezésében
- május 26.
június 12.** A Városok-Falvak Szövetségének szakmai találkozója
A Komárom-Esztergom Megyei Pedagógiai Szakszolgálat konferenciája
- augusztus 7-12.
augusztus 21-22.** Don Bosco Szalézi Társaságának nemzetközi találkozója
Országos papi találkozó és lelkigyakorlat
- szeptember 18-19.** Szociális és Gyermekvédelmi Főigazgatóság nemzetközi konferenciája
- szeptember 20.
szeptember 20-22.** Felsőoktatási Informatikai Rendszer (FIR) – fórum
A Caritas Rundum Zuhause Betreut képzése

- szeptember 21-22.** A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Titkárságának lelkigyakorlata
- szeptember 24.** „Tiszták, hősök, szentek – Krisztus követőinek élete versekben, énekekben”, művészeti rendezvény az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtára szervezésében
- szeptember 25-26.** A Pallas70 Oktatási és Vizsgaközpont könyvelőképzése
- szeptember 27.** Az Esztergom-Budapesti Főegyházmegeye papi lelkigyakorlata
- szeptember 28.** „A táti szigetek természeti értékei” – *Krakó László* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- szeptember 29-
október 1.** Európai egyházközségek konferenciája
- október 12.** „Dorog művészettörténetének keresztmetszete” *Kovács Lajos* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- október 14-15.** „72 tanítvány” lelkigyakorlat
- október 24-27.** A Bonum TV nemzetközi konferenciája
- október 27.** A Komárom-Esztergom Megyei Kereskedelmi és Iparkamara mesteravatója
- október 31-
november 5.** Nemzetközi cserkésztalálkozó
- november 8-9.** Konferencia az 52. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus előkészítéséről
- november 10-12.** A Barankovics Alapítvány konferenciája
- november 13-14.** Alpha-kurzus
- november 16.** „Esztergom-környéki erdők története” – *Kertész József* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- november 25.** A Laskai Osvát Antikvárium könyvárverése
- november 29.** „Középkori kolostor feltárása az esztergomi Prímás-szigeten” – *Lovag Zsuzsa* előadása (Esztergom és környéke kincsei)
- december 8-19.** Lelkigyakorlat *Ferenczy-Horváth Katalin* vezetésével

A programokra jelentkezni a Szent Adalbert Központ titkárságán, a 06 (33) 541-939-es telefonszámon lehet.

A központ honlapja: www.szentalbert.hu

◆◆◆ TARTALOM

ERDŐ PÉTER	
Papi identitás és papnevelés a mai kor kihívásainak fényében ...	165
FRANKÓ TAMÁS	
A papnevelés a legfrissebb tanítóhivatali dokumentumok tükrében. Megfontolások az új <i>Ratio Fundamentalis</i> ről (2016)	173
TÖRÖK CSABA	
A papság teológiája. Történeti gyökerek és távlatok	185
CSÉPÁNYI GÁBOR	
Papi lelkiség és ennek kialakítása a szemináriumi nevelésben ...	201
HARMAI GÁBOR	
A nagyszombati szeminárium alapításának kortörténeti kerete ...	209
FAZEKAS ISTVÁN	
Oláh Miklós, az Ősrégi Szeminárium alapítója	215
MOLNÁR ANTAL	
Az Ősrégi Szeminárium 17. századi növendékei és mindennapjaik két ismeretlen számadáskönyv tükrében	229
JOZEF ŠIMONČIČ	
A nagyszombati Oláh-szeminárium	259
ERDŐ PÉTER	
Hadviselés és háború a Katolikus Egyház tanításában	269
GÁJER LÁSZLÓ	
XIII. Leó pápa és a demokrácia	283
HÁMORI ANTAL	
A még meg nem született emberi lény életének és méltóságának tisztelete	297
KÄFER ISTVÁN	
Lexikonok békeesszolgálati lehetősége. Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kézikönyvéhez, kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra X.	311
RUZSA GYÖRGY	
Szűz Mária-ábrázolások orosz fémikonokon	327

KATONA ÁGNES

Ferenczy Noémi (1890–1957) Szent István-akvarellje az esztergomi Keresztény Múzeumban	345
<i>Szemle</i>	351
<i>Számunk szerzői</i>	359
<i>Krónika</i>	360

◆◆◆ OBSAH

PÉTER ERDŐ	
Kňazská identita v svetle výzvy dnešnej doby	165
TAMÁS FRANKÓ	
Výchova kňazov v zrkadle najnovších dokumentov učiteľského úradu Cirkvi. Uvažovanie o novej <i>Ratio Fundamentalis</i> (2016) ...	173
CSABA TÖRÖK	
Teológia kňazstva. Historické korene a perspektívy	185
GÁBOR CSÉPÁNY	
Kňazská špiritualita a jej formovanie vo výchove v seminároch	201
GÁBOR HARMAI	
Dobový rámec založenia trnavského seminára	209
ISTVÁN FAZEKAS	
Mikuláš Oláh zakladateľ Prastarého seminára	215
ANTAL MOLNÁR	
Bhoslovci Prastarého seminára v 17. storočí a ich všedné dni v zrkadle dvoch neznámych účtovných kníh	229
JOZEF ŠIMONČIČ	
Oláhov seminár v Trnave	259
PÉTER ERDŐ	
Vojna a vedenie vojny vo vyučovaní Cirkvi	269
LÁSZLÓ GÁJER	
Pápež Lev XIII. a demokracia	283
ANTAL HÁMORI	
Pocta života a dôstojnosti nenarodeného dieťaťa	297
ISTVÁN KÁFER	
Možnosť na službu pokoja. Maďarsko-slovenské poznámky k príručke M. Beke so zreteľom na slovenský katolícky lexikón X.	311
GYÖRGY RUZSA	
Obrazovania Panny Márie na ruských kovových ikonách	327

ÁGNES KATONA

Akvarel Svätého Štefana Noémi Ferenczy (1890–1957)

v Kresťanskom múzeu v Ostrihome	345
<i>Pohľady</i>	351
<i>Autori príspevkov</i>	359
<i>Kronika</i>	360

◆◆◆ CONTENTS

PÉTER ERDŐ	
Priestly Identity and Formation in the Light of the Challenges of Our Days	165
TAMÁS FRANKÓ	
Priestly Formation in the Light of the Newest Magisterial Documents. Considerations about the New <i>Ratio Fundamentalis</i> (2016)	173
CSABA TÖRÖK	
Theology of the Priesthood. Historical Foundations and Perspectives	185
GÁBOR CSÉPÁNYI	
Priestly Spirituality and Its Formation in Seminaries	201
GÁBOR HARMAI	
The Historical Background of the Foundation of the Seminary of Nagyszombat (Trnava)	209
ISTVÁN FAZEKAS	
Miklós Oláh, Founder of the “Ancient Seminary”	215
ANTAL MOLNÁR	
17 th Century Students of the “Ancient Seminary” and Their Everyday Life in the Light of Two Unknown Account Books ...	229
JOZEF ŠIMONČIČ	
Oláh’s Seminary in Nagyszombat (Trnava)	259
PÉTER ERDŐ	
Warfare and War in the Teaching of the Catholic Church	269
LÁSZLÓ GÁJER	
Pope Leo XIII and Democracy	283
ANTAL HÁMORI	
Respect for the Life and Dignity of the Human Being Not Yet Born	297
ISTVÁN KÄFER	
Encyclopedias in the Service of Peace. Hungarian–Slovak Notes on Margit Beke’s Handbook and the Slovak Catholic Encyclopedia X	311

GYÖRGY RUZSA	
The Holy Virgin's Representations on Russian Metallic Icons ...	327
ÁGNES KATONA	
Noémi Ferenczy's (1890–1957) St. Stephen-aquarelle in the Christian Museum of Esztergom	345
<i>Review</i>	351
<i>Authors of the Present Issue</i>	359
<i>Chronicle</i>	360